

DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2012, 36^e JAARGANG NR. 1

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bokersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.

numismatists Est. 1880

Na een succesvolle veiling met record opbrengsten is
Schulman B.V. weer klaar voor nieuwe inzendingen

*Schulman B.V. behaalt record
veilingopbrengst voor
rijksdaalder 1815 € 39.600,-*

-Veiling 332 november 2009

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: dinsdag t/m vrijdag - Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof,

J.E.L. Pelsdonk, T. Senders, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België: € 37,50;

binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Gekleurde munt Janjaap Luijt	4
De Tachtigjarige Oorlog in Wedde Jan Pelsdonk	5
De predikanten Wigbold en Willem Muilman Jim van der Meer Mohr	9
Les jetons de bal Renard Regis	13
Het ontstaan van een jubileumpenning Etko Cretier	15
Noodgeld van de stad Deventer uit de Tweede Wereldoorlog Dick Purmer	18
Penning 60-jarig jubileum van de NKG Ypke Huisman	23
Gedaantes van Janus Karel Soudijn	25
Penningen op de 25ste PAN Jim van der Meer Mohr	28
Hulde! Jan Pelsdonk	29
Boekbespreking Karel Soudijn	32
Zoekpenning (9)	33
Penningnieuws CIL VAN INGEN SCHENAU KEES REEK JOOST JEUKEN	35
Euroruimte	38
Muntmelange EEN VREEMDE AARDAPPEL IN ALKMAAR BENEDICTVS QUI VENIT	39
Nieuws, aankondigingen en tentoonstellingen	42

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Gekleurde munt

JANJAAP LUIJT

Eind oktober ontving *De Beeldenaar* een e-mail van de Koninklijke Nederlandse Munt met een persbericht waarin gewag werd gemaakt van een unieke munt. In het persbericht viel het volgende te lezen: 'Met trots presenteren wij u de allereerste officiële herdenkingsmunt van het Koninkrijk der Nederlanden met kleur. Het is voor het eerst in de geschiedenis dat in het Koninkrijk der Nederlanden een gekleurde munt uitgegeven wordt. De Aruba 5 Florin 'Koninklijk Bezoek' 2011 wordt uitgebracht ter ere van het officiële bezoek van ons Koninklijk Huis aan Aruba op 28 en 29 oktober'. Ik drukte het persbericht met bijbehorende foto af met de intentie hier iets mee te doen in het tijdschrift dat u nu in handen hebt. Het drukwerk slingerde gedurende een week bij mij door de huiskamer, totdat mijn vrouw bits vroeg 'wat slingert hier nu

alweer een week rond?' Ik vertelde haar van de gekleurde munten, het bijzondere daaraan en mijn idee om er aandacht aan te besteden in *De Beeldenaar*. Spot en hoon waren mijn deel. Voor haar waren gekleurde munten niets nieuws. Zij vertelde hoe bijna veertig jaar geleden zij op haar verjaardagsfeestje met vriendjes en vriendinnetjes onder het toeziend oog van haar vader stuivers en centen emailleerden. Ik wist niet wat ik hoorde en geloofde haar aanvankelijk niet. Enige minuten later kwam zij van zolder met een houten kistje en toonde mij het bewijs: stuivers in verschillende kleuren. Zelfs met het rood, wit blauw van de nieuwgeslagen munten voor Aruba. Hierop gooide ik het persbericht bij het oud-papier en besloot over deze muntmissie in *De Beeldenaar* verder te zwijgen. ■

Bij de voorplaat (1892.) PRIJSPENNING VAN KONINGIN WILHELMINA 2e GROOTTE.

*Door J.P.M. Menger naar een model van Bart van Hove (voorzijde)
en W. Schrammer (keerzijde)*

Vz. Borstbeeld van Wilhelmina met loshangend haar naar links in een met kant afgezette jurk. Onder het borstbeeld signatuur van BART v. HOVE en J.P.M.MENGER. Omschrift: WILHELMINA KONINGIN DER NEDERLANDEN.

Kz. Leeg ovaal veld waaromheen gekroonde lijst met leeuwenkoppen en oranjetakken, daaronder signatuur W.S(chammer) Zw.978var;TMP 1893 blz.97; Muntverslag 1892 blz. 34-35; goud, 45 mm, 62.17 gram. Met in de kant ingeslagen het teken van 's Rijks Munt (mercuriusstaf)

Deze penning werd vervaardigd voor rekening van Koningin Wilhelmina om uit te reiken als persoonlijke ere- of prijspenning.

Collectie Munthandel Verschoor. Fotografie Dimitri Verschoor

De Tachtigjarige Oorlog in Wedde

Een schatvondst als getuige

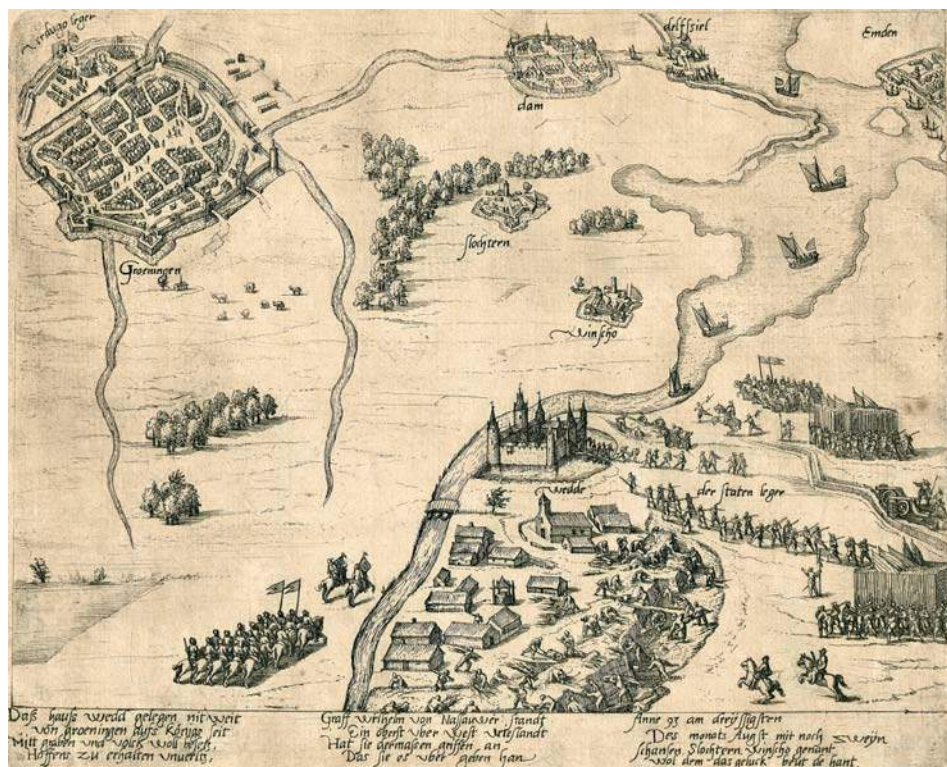
Er zijn verschillende redenen te noemen waarom een muntschat een eeuwenlang verblijf in de bodem heeft getrotseerd. In hoofdlijnen kan gesteld worden dat de eigenaar zijn eigendom bewust heeft achtergelaten (bijvoorbeeld als offer) of dat hij niet meer in staat is geweest om de voorwerpen op te (laten) halen. In het laatste geval is het bestaan van de schat of de exacte locatie van de verblijfplaats voortijdig verloren gegaan. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren op het moment dat de bezitter moet vluchten voor een overstroming en niet meer kan terugkeren. In het geval van de schatvondst Wedde 1999 mag worden aangenomen dat de Tachtigjarige Oorlog een rol speelt bij het verlies en dat de eigenaar

mogelijk door geweld om het leven is gekomen.

JAN PELSDONK

De Schatvondst

De munten zijn eind vorige eeuw in een akker gevonden, dicht bij de Westerwoldse Aa en de Burcht te Wedde. Wedde is een kleine plaats tussen Veendam en de Duitse grens. Buiten veertien zilveren munten zijn geen andere voorwerpen aangetroffen. Waarschijnlijk is de verpakking – een beurs of iets dergelijks – in de loop der eeuwen compleet vergaan. De sluitmunt is een Groningse dubbele flabbe of langrok, met een waarde van acht stuivers. De munt draagt het jaartal 1591. Deze munt bepaalt het eerst mogelijke jaar van verberging

Frans Hogenberg, de inname van de burcht in 1593

*Brabant, Philips II
(1555-1598), 1/10
philipsdaalder 1572*

*Brabant, Philips II
(1555-1598), 1/5
philipsdaalder 1565*

*Brabant, Philips II
(1555-1598), 1/5
philipsdaalder 1567*

*Vlaanderen, Philips II
(1555-1598), 1/10
philipsdaalder 1571*

*Gelderland, Philips II
(1555-1598), 1/5
philipsdaalder 1566*

*Groningen, Philips II
(1555-1598), dubbele
flabbe 1591*

(‘terminus post quem’, tpq). De oudste munt in de vondst is een slecht determi-neerbare Spaanse reaal uit de periode 1475-1504. De munt is gesleten en gesnoeid, waardoor de omschriften deels zijn verdwenen. Daardoor is de munt-plaats niet meer te achterhalen.

De meest interessante munt in de partij is een denaro (acht soldi) uit Milaan. Deze munt is geslagen op naam van Carlo I, hertog van Milaan (1535-1554). Deze hertog is bij ons beter bekend als keizer Karel V. De munt circuleerde waarschijnlijk al zo’n twintig jaar in de Nederlanden, want in 1573 of 1574 is er de Hollandse oorlogsbelastingklop op aangebracht: een Hollandse leeuw in een ovale parelcirkel. De denaro is zwaar gesleten. Munten uit Milaan worden in Nederland niet vaak in de bodem gevonden. Uit de zestiende eeuw zijn er volgens NUMIS maar 54 bekend. Verreweg de meeste exemplaren hiervan (49 stuks) komen uit 26 verschillende schatvondsten. Met andere woorden: ook in deze vondsten zijn ze niet zwaar vertegenwoordigd.

Opvallend is dat de schat wordt gevormd door alleen onder Spaans gezag geslagen munten. Omdat de munten uit de Zuidelijke munthuizen ook in het Noorden konden circuleren, is het lastig om hieraan de conclusie te verbinden dat de eigenaar een Spanjaard was. Misschien dat aan de hand van de lokale geschiedenis nog wat feiten naar boven komen.

De Burcht te Wedde

In 1568 werd de burcht ingenomen door de graven van Nassau, maar vrij snel daarna moest de verdediging van de burcht door geldgebrek worden opgegeven, waarna de Spanjaarden terugkeerden. In de daaropvolgende periode is de burcht meerdere malen geplunderd door de strijdende partijen. Vanaf de verovering van de burcht door graaf Willem Lodewijk van Nassau-Dillenburg op 30 augustus 1593 breekt een periode van rust aan.

Een uiterste verbergingsdatum ('terminus ante quem', taq) is zoals zo vaak lastig te bepalen. Philipsdaalders en onderdelen komen ook in het eerste kwart van de zeventiende eeuw nog geregeld in vondsten voor en ook de Groninger flabbes zijn volgens NUMIS in de eerste decennia van de zeventiende eeuw gebruikt. Daarna verandert het muntbeeld in de circulatie. Het is minder waarschijnlijk dat de schat na 1625 is verborgen. Met andere woorden: de schat zal ergens tussen 1591 (tpq) en 1625 (taq) zijn verborgen.

De jongste munten in de vondst zijn amper of niet gesleten en het ontbreken van munten uit de direct daaropvolgende jaren doet vermoeden dat de schat in of kort na 1591 is verborgen. In combinatie met de onrustige periode en de inname van de burcht in 1593, neem ik aan dat de schat in augustus 1593 in de grond is terecht gekomen. Wie weet, was de schat het eigendom van een voor zijn leven rennende of zwemmende Spaanse soldaat en heeft hij ze overhaast verborgen of verloren in het grasland rond de burcht, aan de waterkant of in het water van de Westerwoldse Aa.

De waarde

De hele schat had een waarde van iets meer dan veertig stuivers; de inkomsten van een kleine week werk. De schat is relatief klein, wat inhoudt dat veel mensen in aanmerking komen om de munten achtergelaten te hebben. De schat heeft niet alleen een geldelijke waarde, want dankzij de melding heeft de vinder ervoor gezorgd dat ook de historische en numismatische waarde behouden bleven voor toekomstig onderzoek. Dat er in de zestiende eeuw munten zijn gebruikt verbaast niemand. We weten ook hoe ze eruit zien. Wat dat betreft leveren deze munten niets nieuws op. De meerwaarde zit in het feit dat ze bij elkaar zijn gevonden en in de locatie van de vondst. Door deze en andere schatvondsten krijgen wij een beeld hoe lang en waar

Groningen, Philips II
(1555-1594), flabbe
1562

Groningen, Philips II
(1555-1594), flabbe
1562

Groningen, Philips II
(1555-1594), flabbe
1568

Groningen, Philips II
(1555-1594), flabbe
1587

Groningen, Philips II
(1555-1594), flabbe
1587

Overijssel, Philips II
(1555-1598), 1/5
philipsdaalder 1563

Milaan, Karel V
(1535-1554), denaro
1535-1556

Spanje, Ferdinand &
Isabella (1475-1506),
reaal 1475-1555

sommige munten in gebruik waren. De Spaanse reaal was al zo'n 100 jaar oud en kwam blijkbaar nog gewoon in het betalingsverkeer voor. Doordat de vindplaats bekend is krijgen de munten ook betekenis voor de lokale geschiedenis. Ze zijn (al is het met een slag om de arm) in verband te brengen met de inname van de Burcht te Wedde in 1593.

Bij zulk soort vondstbeschrijvingen is het goed om een duidelijk onderscheid te maken tussen feit en fictie. De tpq is hard: de schat kan niet vóór 1591 zijn verborgen. De taq is veel minder hard en gesteld op 1625. Ergens daartussenin zijn de munten uit het zicht geraakt. Het is niet meer dan een 'educated guess' dat dit in 1593 heeft plaatsgevonden. ■

Jan Pelsdonk is onderzoeker van muntvondsten en beheerder van NUMIS en de collectiebestanden bij het Geldmuseum en conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. In zijn vrije tijd is hij secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en de Nederlandse Museumvereniging (sectie Historische Musea) en is hij redactielid van *De Beeldenaar*.

BRON

De prent van Frans Hogenberg (1540-1590) van de inname van de burcht in 1593 is afkomstig uit de collectie RHC Groninger Archieven, inv. 1536-4583.

Schatvondst Wedde 1999 (NUMIS 1032719)

Autoriteit, muntsoort en jaartal	muntplaats	massa	literatuur
Brabant, Philips II (1555-1598)			
tiende philipsdaalder 1572	Antwerpen	2,939	vGelder/Hoc 213-1b
vijfde philipsdaalder 1565	Antwerpen	6,504	vGelder/Hoc 212-1b
vijfde philipsdaalder 1567	Antwerpen	5,312	vGelder/Hoc 212-1b
Vlaanderen, Philips II (1555-1598)			
tiende philipsdaalder 1571	Brugge	2,927	vGelder/Hoc 213-7b
Gelderland, Philips II (1555-1598)			
vijfde philipsdaalder 1566	Nijmegen	6,044	vGelder/Hoc 212-6d
Groningen, Philips II (1555-1594)			
dubbele flabbe 1591	Groningen	7,190	Puister 1.606
flabbe 1562	Groningen	2,778	Puister 1.608
flabbe 1562	Groningen	2,903	Puister 1.608
flabbe 1568	Groningen	3,255	Puister 1.609
flabbe 1587	Groningen	3,228	Puister 1.610
flabbe 1587	Groningen	3,229	Puister 1.610
Overijssel, Philips II (1555-1598)			
vijfde philipsdaalder 1563	Hasselt	6,044	vGelder/Hoc 212-17b
Milaan, Karel V (1535-1554)			
denaro 1535-1556	Milaan	1,956	Crippa 16A / klop: A13-2
Spanje, Ferdinand & Isabella (1475-1506)			
reaal 1475-1555	ondet.	2,262	ondetermineerbaar

De predikanten Wigbold en Willem Muilman

Twee penningen naar prenten en schilderijen van Harmanus Serin

De collectie van het Geldmuseum te Utrecht bevat twee zilveren penningen met beeltenissen van de predikanten vader Wigbold en zoon Willem Muilman. De penning van Wigbold Muilman is van de hand van Nicolaas van Swinderen (1705-1760) en dateert uit 1746.¹ Die van Willem Muilman is vervaardigd door Gerrit van Moelingen (1711-1766?) en dateert uit 1759.²

Deze twee penningen kwam ik op het spoor tijdens mijn onderzoek naar het werk van de Haagse portretschilder Harmanus Serin (1677-na 1755). Serin was in de eerste helft van de achttiende eeuw een zeer productieve Haagse portretschilder, die tal van leden uit, wat wij tegenwoordig zouden noemen, het Randstedelijk patriciaat heeft bediend. Van zijn hand zijn ook een aantal portretten van geestelijken bekend.³ Uit het lexicon van E.W. Moes uit 1895 wist ik dat Pieter Tanjé (1706-1761) van vader en zoon Muilman prenten naar portretten van Serin had gemaakt.⁴ De portretten zelf zijn mij tot nu toe onbekend. Routinematig checkte ik vervolgens bij Bemolt of er toevallig portretpenningen van deze vader en zoon Muilman waren. Zo vond ik ze. Door deze penningen nu te

vergelijken met de prenten, wordt duidelijk hoe penningmakers waarschijnlijk aan hun voorbeelden kwamen.

JIM VAN DER
MEER MOHR

Vader en zoon Muilman

Wigbold Muilman is geboren te Amsterdam op 19 augustus 1674 en overleden in Den Haag op 29 maart 1746. Hij was de zoon van Willem Muilman en Agneta Schouw Jaspersdr. In Franeker is hij op 1 september 1697 gehuwd met Debora Ursinger; zij is geboren te Harlingen 3 april 1672 en overleden te Den Haag 21 december 1732, en was een dochter van Sixtus Ursinger en Barbara Kuyl. Na zijn opleiding was Wigbold Muilman eerst kandidaat te St. Anna Parochie in 1699, vervolgens te Brielle in 1708, te Muiden te 1708 en tot slot in Enkhuizen 1709 en uiteindelijk werd hij als predikant beroepen te Den Haag op 10 juni 1712. Op 9 november 1735 is hij in die stad met emeritaat gegaan. In Den Haag is hij opgevolgd door zijn zoon Willem. Zijn twee andere zonen werden ook predikant, Wigbold te Brielle en Pieter te Lexmond.⁵

Willem Muilman, de oudste zoon, is geboren in Franeker op 27 december 1697 en overleden in Den Haag op

N. van Swinderen,
Wigbold Muilman
(1674-1746), zilver
(foto: Geldmuseum)

G. van Moelingen,
Willem Muilman
(1697-1759), zilver
(foto: Geldmuseum)

7 februari 1759. Hij is in Amsterdam gehuwd met Elisabeth Saba, geboren 1699, overleden te Amsterdam 28 november 1732, dochter van Albertus Saba, apotheker, en Anna Lopes.⁶ Na zijn studie is hij gepromoveerd tot Doctor in de Theologie. Voordat hij zijn vader opvolgde was hij kandidaat te Haamstede in 1721, te Voorschoten in 1722 en te Alkmaar in 1730. Tenslotte werd hij dus in Den Haag beroepen op 21 december 1735.

Voorbeelden

Beide genoemde penningen gaan waarschijnlijk terug op bovengenoemde prenten, die op hun beurt weer teruggaan op portretten door Harmanus Serin. In 1746 heeft Nicolaas van Swinderen een penning op het overlijden van

Wigbold Muilman geslagen, waarbij hij vermoedelijk de gravure van Tanjé als voorbeeld heeft gebruikt. Op de prent is Muilman staand weergegeven met in zijn rechterhand een papiertje waarop Ps.73: 25,26. [Wien heb ik nevens U in den hemel? Nevens U begeer ik niets op aarde; al zou mijn vlees en mijn hart bezwijken, mijns harten rots en mij erfdeel is God voor eeuwig]. Rechts achter hem is de Haagse Grote of St. Jacobskerk weergegeven.

Het grote verschil met de prent is echter dat Van Swinderen uitsluitend Muilman weergeeft, zonder verdere achtergrond. Verder volgt hij wel vrij secuur het portret van Muilman. Ook wijkt het randschrift iets af van dat op de prent. Op de penning staat: WIGBOLD. MUILMAN, Nat. Amst. 19

N. van Swinderen,
Wigbold Muilman
(1674-1746), lood
(foto: Geldmuseum)

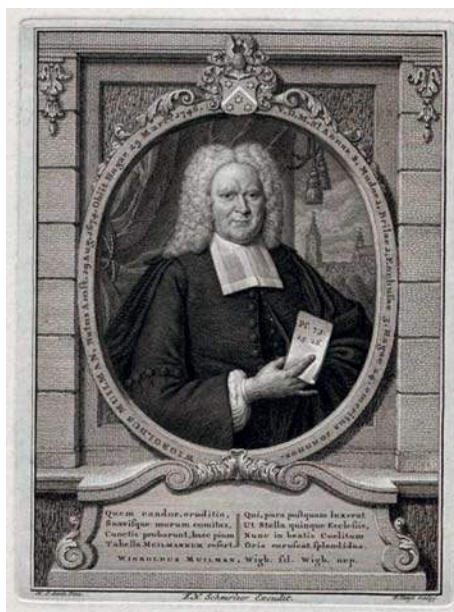
Aug. 1674. OB. Hag. 29 Mart. 1746. Op de prent is een uitgebreider randschrift rond het ovale portret te lezen. Hier staat: WIGBOLDUS MULMAN. Natus Amst. 29 Aug. 1674. Obiit Hagae 29 Mart. 1746. [dan prijkt centraal zijn familiewapen boven de beeltenis] V. D. M. St. Annae 8, Mudaej, Brilaej, Enkhchusae 3, Hagae 24, emeritus 10 annos. Van Swinderen heeft in hetzelfde jaar overigens ook een proefontwerp gemaakt voor een penning, waarin hij Muilman in een studeervertrek weergeeft. Wellicht gaat deze penning terug op een andere, mij niet bekende prent, naar een mij onbekend schilderij van Serin of is het slechts een proef met eigen fantasie.⁷ Op zich zijn er van Serin de nodige portretten bekend, waarin de voorgestelde in zijn studeervertrek is afgebeeld.

In 1759 heeft Gerard van Moelingen een penning ontworpen op het overlijden van Willem Muilman, waarin hij overduidelijk ook een prent als voorbeeld heeft gebruikt. Hier betreft het vermoedelijk de 1759 gedateerde gravure door P. Tanjé, die terug gaat op een portret dat Serin in 1755 heeft geschilderd. Op deze prent is Muilman staand in een vertrek weergegeven met zijn linkerhand op de Bijbel; de bijbel ligt op een tafel open in het midden bij het titelblad van het Nieuwe Testament.

Het grote verschil met de prent is ook hier dat Van Moelingen uitsluitend Muilman weergeeft, zonder verdere achtergrond. De pose van Muilman is identiek maar de Bijbel ligt, wellicht door het beperkte beeldvlak, wat onhandig voor hem op een tafel. In tegenstelling tot de prent heeft de penning wel een randschrift.

Dat luidt: D. WILLEM MULMAN. TH. DOCT. Geb. 27 Dec. 1692 Ovl. 17 Feb 1759. Midden onder is de penning gesigneerd: G.V:MOELINGEN:F:

Penningmakers zijn door hun kleine beeldvlak beperkt in wat zij kunnen afbeelden. In het geval van een portretpenning is het hoofddoel het zo goed

Portret van Wigbold Muilman, gravure: H.J. Serin pinx. F.H. Scheurleer Excudit. P. Tanjé Sculps.

mogelijk weergeven van de persoon waar het om gaat. Dat betekent vanzelfsprekend dat niet veel ruimte is voor bijwerk. Dat de makers van deze twee penningen eerder de prent dan het originele schilderij als voorbeeld zullen hebben gebruikt lijkt voor de hand liggend. De

Portret van Willem Muilman, gravure: H.J. Serin pinxit 1755. Corn. Bouquet excudit. P. Tanjé sculpsit 1756.

prent is immers kleiner en makkelijker te plaatsen voor de ontwerptafel.

Hoe het ook zij: de oorspronkelijke portretten zijn er waarschijnlijk niet meer. Wellicht kom ik door deze kleine publicatie toch nog iets meer te weten over de mogelijke/voormalige verblijfplaats ervan. ■

Jim van der Meer Mohr bereidt een proefschrift voor over 'Harmanus Serin en de Haagse portretkunst in de eerste helft van de achttiende eeuw'.

NOTEN

1. Zilver, 52 mm.; een exemplaar ligt in het Geldmuseum (inv.nr. PE-05072). Zie: BEMOLT 1981, p. 146 nr. 1007.
2. Zilver, 59 mm.; een exemplaar ligt in het Geldmuseum (inv.nr. PE-05597). Zie: BEMOLT 1981, p. 163 nr. 1153.
3. Zie voor Serin onder andere VAN DER MEER MOHR 2008.
4. MOES 1897, resp. nr. 5201 en 5204. Serin wordt hier met de voorletters H.J. genoemd; dit komt vaker voor omdat werd verondersteld dat zijn vader Jan heette.

5. Ook van hem is een penning bekend, door C. Lamotte uit 1793. Zie: BEMOLT 1981, p. 200 nr. 1481.
6. De genealogische gegevens van vader en zoon Muilman zijn ontleend aan: Polvliet 1898, p. 242-243 en de zogenaamde fiches van De Regt op het Centraal Bureau voor de Genealogie te Den Haag.
7. Lood, 56 mm.; een exemplaar ligt in het Geldmuseum (inv.nr. PE-05071). Zie: BEMOLT 1981, p. 146 nr. 1008.

LITERATUUR

A.J.BEMOLT VAN LOGHUM SLATERUS *Nederlandse familiepenningen tot 1813* (Zutphen 1981).

G.J. VAN DER MEER MOHR Onderzoek naar de kunstschilder Harmanus Serin (1677/'78 – na 1755) *De Nederlandsche Leeuw* CXXV no.2 (april 2008) 52-54.

E.W. MOES *Iconographia Batava*, 2 delen (Amsterdam 1897-1905).

CHR. J. POLVLIET Het geslacht Muilman *Wapenberaet* (2) 1898.

MUNTHANDEL G.HENZEN

Grieks * Romeins * Byzantijns * Middeleeuwen * Provinciaal * Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 * Buitenlands tot 1945 * Historie- en rekenpenningen * Archeologie

zo maar een
 paar munten
 uit ons actuele
 assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) **website: www.henzen.org**

Postbus 42 * 3958 ZT Amerongen * ☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * info@henzen.org

Les jetons de bal

Eeuwenlang heeft de mens gedanst. In het algemeen gebeurde dat op specifieke plekken en sinds de achttiende eeuw in bals en later in dancings. Het dansen had niet uitsluitend een ontspannende en vermakelijk aspect, maar liet ook op numismatisch gebied zijn sporen na.

Frankrijk

Van ouds heeft Frankrijk een zeer groot aantal bals gekend. Publieke bals waren plekken waar iedereen welkom was om te dansen tegen betaling. Het eerste publieke bal (Bal de l'Opéra) werd in 1715 ingericht.

De prioriteit in de bals was natuurlijk de dans. Maar er zat ook een economisch doel achter. De uitbater of organisator moest in zijn levensonderhoud

voorzien met de verkoop van drank en eten, via een algemeen toegangstarief of betaling per dans. Voor de entree werden meestal toegangskaartjes verkocht, maar voor de betaling per dans werden meestal de 'jetons de bal' gebruikt. In de bals kon je ook noodgeld gebruiken. Dit zijn private munten die alleen maar in gebruik waren in de uitgevende etablissementen en waarmee je bijvoorbeeld ook drank kon kopen.

Tussen de twee wereldoorlogen lieten veel danslokalen penningen vervaardigen, die de gasten bij een centrale kassa aanschafte. Voor de dans kwam de baas rond om de penningen in te nemen. De speciale vorm was bedoeld om de betaling ook in het donker makkelijk te kunnen controleren.

RENARD REGIS

Bal Bullier, Parijs

verschillende jetons de
bal, aluminium, koper,
nikkel

België

Analoog aan de Franse voorbeelden, is in België een aantal zeldzame papieren danskaarten bekend. Deze werden uitgeven door muzikanten. Voor elke dans werd een hoek van de kaart afgescheurd. ■

LITERATUUR

L. LARICHE Les jetons de bal ACJM, 2006.

Alle afgebeelde stukken zijn eigendom van
R. Renard en M. Depiesse

Danskaarten van
Bellefontaine, Virton,
Gerouville (coll. M
Depiesse)

Het ontstaan van een jubileumpenning

Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Numismatische Kring Oost Nederland (NKON) verschijnt binnenkort een jubileumpenning. Over deze penning en zijn ontstaansgeschiedenis zal binnenkort een bijdrage worden gepubliceerd. Deze penning is echter niet de eerste lustrumpenning van de NKON. In onderstaand verhaal gaan we terug naar het maakproces van de eerste lustrumpenning ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan.

In het kader van het zevende lustrum in 1996 is door de NKON een grote gietpenning uitgegeven die vrijwel helemaal in eigen beheer is ontworpen, vervaardigd en afgewerkt. Eind 1995 ontstond het voornemen het destijds komende 35-jarig bestaan te vieren met onder andere een jubileumpenning. Een penningcommissie werd ingesteld en de eerste ontwerpen werden gemaakt. De voorkeur van de commissie ging direct uit naar een gietpenning, waarbij er plannen ontstonden om deze volledig zelf te produceren, dus inclusief het gieten en afwerken.

In de eerste fase werd gezocht naar een bruikbaar ontwerp. De leden van de commissie gingen individueel aan het knutselen waarna de ontwerpen gezamenlijk werden besproken. De ervaring van Hans Helldörfer met het ontwerpen van sieraden en penningen kwam direct tot uiting in zijn eerste ontwerp dat al in grote lijnen leek op het uiteindelijke resultaat. Op artistiek en technisch niveau stak dit zover boven de andere ideeën uit, dat de commissie direct besloot met dit ontwerp verder te gaan.

Hans heeft het model daarna verder vervolmaakt, waarbij hij voor de afgebeelde munt op de voorzijde gebruik

kon maken van een fraaie Daalder van 's-Heerenberg uit de collectie van het Historisch Museum te Zutphen. In was werd een afdruk gemaakt en deze negatieve afdruk werd omgezet in een positief model. De reden om voor deze munt te kiezen lag in het feit dat het allereerst een zeer aantrekkelijke Gelderse munt, was maar tevens in de tekst op de munt: ARGENT DIRENSIS (afkorting van argentium Dirensis = zilvergeld van Dieren). De plaats Dieren, precies in het midden tussen de steden Arnhem (de eerste vergaderplaats) en Zutphen (de huidige vergaderplaats), was jarenlang de plek van samenkomst voor de kring. Dat de munt in werkelijkheid hoogstwaarschijnlijk gewoon in 's-Heerenberg was geslagen, was uiteraard wel bekend. Op de penning is ongeveer een derde deel van de daalder afgebeeld waarbij gezorgd is voor de leesbaarheid van de tekst ARGENT DIRENSIS. De volgende stap was het omzetten van het unieke wasmodel naar een mal waarmee een serie penningen gemaakt kon worden.

Een van de leden van de penningcommissie verdiepte zich in de verschillende technieken en sloeg aan het experimenteren met siliconenrubber en wat proefmodellen. Ook werd met huisvuil een smeltoven met extra luchttoevoer

ETKO CRETIER

NKON 50 jaar

(een omgekeerde stofzuiger) in elkaar gezet waarmee tijdens een commissievergadering een experiment werd gedaan. Dat het gieten van brons zelfs met moderne hulpmiddelen als gasbranders etc. nog niet zo eenvoudig is, bleek tijdens dit experiment. Na zeer lang stoken was het brons eindelijk gesmolten maar bij het gieten in het proefmodel ging het volledig mis: het model klapte in stukken uit elkaar.

Omdat de datum van het lustrum steeds dichterbij kwam, werd besloten

dit cruciale deel van het maakproces toch maar over te laten aan een professional. Hans nam contact op met een bedrijfje waarmee hij in het verleden goed had samengewerkt. Er werden afspraken gemaakt en het wasmodel werd aan de gieter gegeven om hiervan een voor vermenigvuldiging bruikbare mal te maken. Nu bleek de nieuwe eigenaar van het gietbedrijf toch wat minder thuis te zijn in het maken van kleine bronzen objecten, want tot schrik van Hans bleek bij het omzetten van het positieve wasmodel naar een gipsvorm, de aanzet van het gietkanaal midden op de keerzijde te hebben gepositioneerd. Alle details in dat deel waren daarmee natuurlijk verloren gegaan! Nu het originele wasmodel verbruikt was, zat er niets anders op dan met de verminkte vorm eerst weer een wasmodel te maken waarin de details hersteld konden worden. Hoewel dit uiteindelijk goed is gelukt, betekende deze gang van zaken wel een volledige extra omzetting van positief naar negatief en weer naar positief. Dat dit de scherpte van het eindproduct niet ten goede komt spreekt voor zich, daarnaast leverde het Hans natuurlijk veel extra werk en moeite op.

Verder ging het gelukkig niet meer fout; de gieter maakte een rubberen mal waarmee de wasmodellen van de penning in serie gegoten konden worden waarna deze wasmodellen (nu met de gietkanalen netjes op de rand) via de verloren was methode werden omgezet in bronzen gietelingen. Deze ruwe gietelingen werden door de gieter aan Hans afgeleverd. De volgende fase bestond uit het verwijderen en afslippen van de gietkanalen, het verwijderen van vuil en oxidatie van het gietproces en het bijwerken van oppervlak en rand. De laatste stap in het proces was het opnieuw oxideren van de penning waarvoor eerst geëxperimenteerd werd met diverse recepturen voor het fraaiste resultaat. Na al deze handelingen die voor het overgrote deel door Hans zelf werden

uitgevoerd, lag er precies op tijd een prachtig resultaat: een flinke serie jubileumpenningen die bij de jubileumbijeenkomst konden worden aangeboden aan de leden. In verband met het grote succes van de penning is enkele maanden later nog een aantal penningen bijbesteld, waaronder een tiental in zilver.

De jubileumpenning was ook voor buitenstaanders te koop en heeft uitgebreid aandacht gekregen in *De Muntkoerier*. Alom was er veel waardering voor het ontwerp en uitvoering. De voorzijde van de penning is sinds 1996 in gebruik als logo van de vereniging. ■

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op
bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Noodgeld van de stad Deventer uit de Tweede Wereldoorlog

DICK PURMER

NKON 50 jaar

Het was bijzonder verrassend bij het bekijken van de numismatische collectie van het Historisch Museum Deventer drie proeven van het noodgeld van de stad Deventer uit de Tweede Wereldoorlog aan te treffen. Toele en Jacobi vermelden in hun boek het noodgeld van Deventer en baseren de opgenomen gegevens op informatie van de Nederlandsche Bank (DNB).¹ In het stadsarchief van Deventer is volgens Toele en Jacobi geen informatie over het Deventer noodgeld voorhanden. Dit is onjuist. Stadsarchief en Athenaeum Bibliotheek Deventer (SAB) heeft een dossier over dit noodgeld aangelegd waarin onder meer de correspondentie met DNB aanwezig is.²

Boek- en steendrukkerij De IJssel

Toele en Jacobi vermelden, dat de drukker onbekend is. In het helaas geenszins volledige archief over het noodgeld bevindt zich echter een brief van 16 juli 1940 van de boek- en steendrukkerij De IJssel, een gerenommeerde drukkerij in Deventer die helaas niet meer bestaat, gericht aan de secretaris van de gemeente, met de tekst: 'Ingevolge Uw verzoek hebben wij het genoegen U hierbij nog een stel proeven van het noodgeld der Gemeente Deventer toe te zenden, ten behoeve van Uw archief'. Hiermee is de tot nu toe onbekende drukker van het noodgeld bekend geworden.

De Nederlandsche Bank

De correspondentie met DNB neemt in het archief een belangrijke plaats in. Hieruit blijkt dat de archivaris van DNB, de heer Van der Waal, reeds op 26 juli 1940 aan de burgemeester en wethouders van Deventer verzocht om hem

noodgeld van Deventer toe te zenden aangezien 'in Mei j.l. door U noodbiljetten en/of waardebons voor levensmiddelen, steungelden, loonen, e.d zijn aangemaakt en/of uitgegeven'. Hij was op de hoogte gesteld door bemiddeling van 'den heer Secretaris-Generaal, Waarn. Hoofd van het Departement van Financiën'. Deze informatie was niet geheel correct, want inmiddels is vastgesteld, dat er nog geen noodbiljetten waren geproduceerd, laat staan in omloop gebracht.

De archivaris van DNB verzocht om 'toezending van één of twee specimens of ingetrokken exemplaren van elk der coupure dezer noodbiljetten'. Het duurde wat lang en op 22 oktober stuurde Van der Waal een herinneringsbrief, waarbij hij tevens opnam: 'Ter completering van ons archief en ten behoeve van de verzameling van de Reichskreditkasse zoudt u ons zeer verplichten met de toezending van negen specimens of ingetrokken exemplaren van elk der coupure dezer noodbiljetten'. Tevens vroeg hij of maatschappijen of particuliere firma's in de gemeente noodgeld hadden uitgegeven.

Het is opvallend, dat het benodigde aantal van twee naar negen stuks gaat, terwijl ook een tweede instelling, de Reichskreditkasse, van dit noodgeld moet worden voorzien. Toele en Jacobi vermelden, dat de Reichsbank te Berlijn op 1 augustus 1940 de Nederlandsche Bank heeft opgedragen vijf exemplaren van het uitgegeven noodgeld te verzenden aan het museum van de Reichsbank te Berlijn. Deze zijn inderdaad verzonden en zouden zich nu nog moeten bevinden in het geldmuseum van de Bundesbank.

*Deventer, Proefdruk
vijftig cent voorzijde,
126 x 71 mm
(Historisch Museum
Deventer)*

Interessant is een aantekening op deze brief, welke vermeldt dat op 29 oktober 1940 nog eens 25 exemplaren zijn besteld. Op 11 november verzoekt Van der Waal antwoord op zijn brief van 22 oktober 1940. Op 30 november worden de gevraagde negen series van twee biljetten toegestuurd. Vijf series voor het museum van de Reichsbank, de andere vier voor DNB. In het Geldmuseum zijn twee series van de noodgeldbiljetten aanwezig. Hun herkomst is de collectie van DNB.

In een bedankbriefje van DNB van 2 december 1940 verzoekt Van der Waal om een opgave van het aantal aangemaakte en eventueel uitgegeven biljetten van elke coupure. In een geschreven briefje van 6 december 1940 deelt de gemeente mede: 'In antwoord op Uw hiernevens aangehaalde schrijven delen wij U mede, dat van ieder der biljetten van f 0,50 en f 1, 25 stuks zijn aangemaakt. Uitgifte van het noodgeld heeft niet plaats gehad'. Dus de 25 stuks van beide denominaties vast. Hiervan zijn 9 stuks naar DNB verzonden.

*Deventer, Proefdruk
vijftig cent keerzijde,
126 x 71 mm
(Historisch Museum
Deventer)*

Productie noodgeld stad Deventer

Het is merkwaardig dat van de voorbereiding om tot uitgifte te komen van noodbiljetten, alsmede van de opdracht aan de drukker om proefstukken en de definitieve biljetten te drukken in de raadsstukken van het college van burgemeester en wethouders niets is terug te vinden.

Gelukkig is in SAB het archief van de boek- en steendrukkerij De IJssel aanwezig. Het overgrote deel van het archief bestaat uit financiële stukken. In het orderboek 1933-1943 wordt onder ordernummer 9349 d.d. 12 mei 1940 vermeld, dat de gemeente Deventer noodgeld bestelt en als prijs wordt opgenomen *f* 140,-.³ Uit het verkoopboek blijkt een datum van aflevering van 17 mei 1940 met als omschrijving 'Gedane werkzaamheden voor noodgeld'.⁴ In de toelichting bij deze order staat, dat er geen omzetbelasting in rekening wordt gebracht, aangezien er niets is geleverd. De verrichte werkzaamheden zijn in het orderboek niet gespecificeerd met uitzondering van het gespecificeerde bedrag van *f* 15,- voor de tekening. Zeer waarschijnlijk heeft – gezien de goede kwaliteit van de ontwerpen – een gekwalificeerde vormgever zich met het ontwerp van het noodgeld bezig gehouden. Binnen het bedrijf was van 1933 tot 1947 slechts één vormgever werkzaam, de heer Smeele.⁵ Hij was echter in het najaar van 1939 gemobiliseerd en was tijdens de oorlogsdagen gelegerd in de omgeving van de Grebbeberg. Het ontwerp is vermoedelijk uitbesteed bij een onbekende externe vormgever.

De drukkerij vond in de gemeente een goede opdrachtgever. Uit het verkoopboek blijkt een kostprijs van *f* 67,75 en een gecalculeerde winst van *f* 57,25, een winstpercentage van 84,50%. Dit is in relatie tot de op andere orders gecalculeerde winst extreem hoog.

De werkzaamheden zullen veelomvattend zijn geweest. Uitgaande van

het maandinkomen van een geschoolde arbeider zouden de werkzaamheden meer dan een maand in beslag hebben genomen. Hiervoor moest het ontwerp van de biljetten met speciaal tekenmateriaal op stenen worden aangebracht, dus de voorzijden van de 50 cent en één gulden, alsmede de keerzijden. Per voorzijde en keerzijde zullen voor een efficiënt drukproces meerdere tekeningen op een grote steen zijn aangebracht. Het drukproces zelf verliep in drie fasen, het aanbrengen van de ondergrond, een grijs tint, vervolgens het aanbrengen van de kleuren en daarna het aanbrengen van de zwarte tekst, de waarde aanduiding en de handtekeningen.

Hoewel de noodgeldbiljetten de productiedatum van 11 mei 1940 vermelden, zijn er op 17 mei nog geen noodgeldbiljetten geproduceerd.

In het orderboek 1933-1943 wordt de aantekening op de brief van DNB van 22 oktober 1940 bevestigd. Onder ordernummer 9436 wordt vermeld, dat 25 exemplaren van het niet uitgegeven noodgeld zijn verstuurd naar de Gemeente Deventer. De geregistreerde datum van aflevering is 30 november 1940 en de kosten bedragen *f* 27,56 (incl. *f* 1,56 omzetbelasting). Op zich zelf voor 50 noodgeldbiljetten een hoge kostprijs. Tevens wordt vermeld, dat met deze order een gecalculeerde winst wordt gemaakt van *f* 4,08. Opvallend is, dat de noodgeldbiljetten niet zijn genummerd. Dit wijst er op, dat er geen sprake is van een reguliere uitgifte ten behoeve van de burgers van Deventer. Hiermee wordt de veronderstelling van Toele en Jacobi, dat het noodgeld op 13 mei 1940 nog niet was gedrukt, bevestigd.

Commissaris van de Koningin te Overijssel

De commissaris was geïnteresseerd in het door de gemeente Deventer vervaardigde noodgeld.

Deventer, Proefdruk
een gulden voorzijde,
126 x 71 mm
(Historisch Museum
Deventer)

In het archief bevindt zich het volgende amicebriefje van de burgemeester aan de commissaris:

‘Ingevolge mijn desbetreffende toezegging heb ik de eer U Hoogedelgestrenge hierbij te doen toekomen twee noodgeldbiljetten, die de gemeente in het begin van de oorlog heeft doen vervaardigen. Tot uitgifte der biljetten werd niet overgegaan in verband met de toen getroffen provinciale regeling’.

De getroffen regeling heeft betrekking op een brief van de commissaris der koningin in de provincie Overijssel van 14 mei 1940, waarin hij mededeelt, dat de uitgifte van plaatselijk noodgeld namens de Oppercommandant is verboden. In de urgente behoefte aan circulatiemiddelen zal van Duitse zijde worden voorzien door de uitgifte van Reichskreditkassenscheine.

Inzending noodgeld

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken verzoekt op 19 juni 1940 de onbruikbaar gemaakte biljetten of bons voor 18 juli aan het Departement toe te zenden. De gemeente antwoordt op 24 juni 1940, ‘dat het in deze gemeente niet tot uitgeven van noodgeld is gekomen’.

Proefdrukken

De in het museum aangetroffen exemplaren van het Deventer noodgeld waren

enkelzijdig gedrukte biljetten en wel de voorzijde van de 50 cent en één gulden en de keerzijde van de 50 cent. Deze proeven waren tot op heden onbekend. Toele en Jacobi geven slechts een productie van 25 series noodgeld aan. Zij vermelden niet, dat er proefdrukken gemaakt zijn. In de brief van 16 juli 1940 van De IJssel aan de gemeente Deventer stond vermeld, dat zij nog een stel proeven stuurde ten behoeve van het archief. Dit houdt in, dat er nog een serie verzonden moet zijn aan de gemeente. Ik vermoed, dat dit gebeurd is bij de werkzaamheden in mei 1940, zodat er twee series geproduceerd zijn. De drie exemplaren in het Historisch Museum Deventer zijn dan onderdeel van één serie proefdrukken. In SAB is een tweede complete serie aanwezig. De twee series door de drukker verstrekt ten behoeve van het archief zijn dan, helaas niet compleet, nog steeds aanwezig.

Bekende exemplaren

Het Geldmuseum, Utrecht bezit 2 series; 5 series zouden zich bevinden in het Geldmuseum der Deutschen Bundesbank, Frankfurt/Main. Ook de Bayerische Hypotheken- und Wechselbank, München bezit Deventer noodgeld. Daarnaast is één exemplaar in particulier bezit. De 16 exemplaren van de gemeente zijn

niet meer in het archief aanwezig. Hier-
van is één serie gestuurd aan de Com-
missaris der Koningin te Overijssel. Het
Historisch Centrum te Zwolle heeft
geen archiefstukken over het Deventer
noodgeld, zodat de aan de Commissaris
gezonden serie niet meer te vinden is.

Slot

Er is nu meer bekend van de uitermate
kleine oplage van het Deventer nood-
geld uit het begin van de Tweede Wereld-
oorlog. Het noodgeld, gedateerd 11 mei
1940, is nooit uitgegeven. De Duitse
oppercommandant verbood reeds op
14 mei 1940 het uitgeven van noodgeld.
Wel zijn er in mei en juli twee series
proefdrukken door de drukkerij De IJssel
gemaakt, die zich nog in Deventer be-
vinden.

De archivaris van DNB heeft van juli
tot oktober 1940 op een uitermate be-
leefde, doch zeer volhardende wijze ver-
zocht om toezending van de door de
stad gedrukte noodgeldbiljetten. Als ge-
volg van deze druk heeft de daadwerke-

lijke productie van 25 series eerst in
november 1940 plaatsgevonden. De ge-
meente wilde af van het gezeur van DNB,
die maar bleef vragen om het noodgeld.
Het Deventer noodgeld is uniek onder
het in de Tweede Wereldoorlog gedruk-
te noodgeld. Het is niet gedrukt om in
een behoefte aan geld te voorzien, doch
slechts vervaardigd, zoals blijkt uit de
diverse brieven van de archivaris van
DNB, uit museale overwegingen. ■

Voor dit artikel is informatie verstrekt en mede-
werking verleend door het Historisch Museum
Deventer, Erik van der Kam van het Geldmu-
seum, Stadsarchief en Athenaeum Bibliotheek
Deventer, het Historisch Centrum te Zwolle en
de heer R. Berends. Daarnaast heeft Nico Arkesteyn
het artikel inhoudelijk beoordeeld. Voor deze
medewerking mijn hartelijke dank.

NOTEN

- 1 Alphons Toebe en Hans Jacobi *Het Noodgeld van Nederland in de Tweede Wereldoorlog* Leiden 1996
- 2 SAB ID 1382, inv.nr. 1071
- 3 SAB ID 894, inv.nr. 2248
- 4 SAB ID 894, inv.nr. 220
- 5 Mondelinge informatie van de zoon, de heer O. Smele.

DRINGEND GEZOCHT !!

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten. Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.

Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.

Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet
contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevreden en gingen U reeds voor.

Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN

0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Penning 60-jarig jubileum van de Numismatische Kring Groningen, 1951-2011

Op zaterdag 24 september 2011 vierde de Numismatische Kring Groningen (NKG) zijn zestigste verjaardag in het Groninger Museum. Het bestuur van de NKG liet deze dag niet onopgemerkt voorbij gaan. Integendeel, plaats en programma boden alle gelegenheid om de uitgenodigde numismatische liefhebbers een prettige dag te bezorgen. Om dit jubileum niet onopgemerkt voorbij te laten gaan, besloot het bestuur tot het laten vervaardigen van een jubileumpenning. De keuze voor de maker viel op de Duitse topmedailleur Peter Götz Güttler (geb. 1939 in Greifswald), die in 2009 de Eligius-prijs (de belangrijkste Duitse onderscheiding op numismatisch gebied van de Deutsche Numismatische Gesellschaft (DNG)) ontving voor zijn gehele oeuvre. De jury was bijzonder lovend over zijn werk.

Leden van de kring waren door een prachtige penning ter gelegenheid van de Ostfriesischer Münzverein met zijn stijl en kwaliteit in aanraking gekomen. Het NKG-bestuur kon Güttler overhalen diens creativiteit en vakmanschap voor een herdenkingspenning in te zetten. Güttler gebruikt voor zijn penningen een geheim

gehouden legering van witte metalen. Dit valt niet direct op vanwege de bronskleurige glans, maar dit wordt bij de geringste beschadiging meteen duidelijk.

YPKE HUISMAN

Voorstelling

Op de voorzijde van de jubileumpenning staan vijf ongelijk lopende golvende lijnen met daarboven 60 JAAR en daarin de tekst: NUMISMATISCHE KRING GRONINGEN. Boven de onderrand zijn emblemata afgebeeld met in miniatuur, in verhouding tot hun oorspronkelijke afmetingen, de afbeeldingen van alle eerdere jubileumpenningen. Het beoogde Droste-effect zou optimaal gerealiseerd zijn als de medailleur ook de keerzijden van de penningen voor het 10-, 25-, 50- en 60-jarig jubileum van de kring had getoond. De beroemde Droste-verpakking toont namelijk zichzelf in zichzelf. Dat de kunstenaar überhaupt tot zo veel precisie in staat was, doet dit kleine ongemak in het niet vallen.

De keerzijde toont een deels historische kustlijn van Noord-Nederland en het noordwestelijkste deel van Duitsland met centraal daarin de provincie Groningen. De kustlijn wordt geaccentueerd

½ ware grootte

door een opstaand randje, een fraaie vondst die de strijd tussen bewoners en de soms onstuimige zee aan de waddenkust uitbeeldt. Zo is de huidige provincie Groningen - met gelijknamige hoofdstad op een embleem afgebeeld - omringd door de burens Fryslân, Drenthe en Ostfriesland. Aan de herkomst van leden van de NKG wordt op deze wijze recht gedaan. Het stadsembleem gebruikte Güttler op de penning bij het 35-jarig jubileum van de Ostfriesischer Münzverein.

Centraal onderaan draagt de penning het wapen van Stad en Lande, de laatst geformeerde provincie in de Zeven Verenigde Nederlanden. Na de vorming van

het Koninkrijk der Nederlanden in 1815 ging de provincie verder onder de huidige naam Groningen. Hierin is in vier diagonale kwartieren het stadswapen van Groningen en de vlag van de oorspronkelijke Friese Ommelanden afgebeeld. Voorts vaart op de Noordzee een kogge, hét transportmiddel van de Hanze. Deze staat symbool voor de voorspoed die de Hanze in de late middeleeuwen de stad Groningen en de omliggende regio bracht. ■

De penning is verkrijgbaar via janhoogakker@planet.nl en minervus@live.nl. Güttler heeft 50 genummerde exemplaren gegoten en het bestuur van de NKG heeft besloten dat deze eerste levering ook de enige zal zijn.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Gedaantes van Janus

Penningen van Silvia Klöde en Jennifer Hoes

KAREL SOUDIJN

In het jaar 2000 vond in Weimar een congres plaats van de FIDEM, de internationale federatie van penningkunst. Deelnemers ontvingen een zilveren slagpenning waarop de godheid Janus staat afgebeeld. Deze penning is ontworpen door Silvia Klöde-Hoffman. Het congres in Weimar kende een motto, 'Arche 2000' (Ark 2000), en daarom heeft de kunstenaar boven het portret van Janus een ark met enkele dieren als hoofddeksel gezet.

Het past in de traditie om Janus naar links en naar rechts te laten kijken. Links symboliseert dan vaak het verleden, en rechts de toekomst. Voor velen was 2000 een bijzonder jaar met het oog op de millenniumwisseling. Silvia Klöde benadrukt dit, door de naar links kijken-de kop weer te geven als die van een oudere, bebaarde man. De blik op de toekomst is verbonden met een jeugdig iemand die zowel een man als een vrouw kan zijn. Bovendien houdt die persoon het symbool van nieuw leven in de hand: een ei. Een waterval hangt echter als een sluier voor het gezicht; hierdoor is onduidelijk wat de toekomst ons brengen zal.

Verleden en toekomst zijn te associëren met blikrichting, maar traditionele Januskoppen lijken weinig mogelijkheden te hebben om zich rekenschap te geven van wat het heden kan betekenen. De Amerikaanse filosoof en psycholoog William James (1842-1910) heeft ooit een dynamische opvatting van tijdsbesef in een fraaie metafoor gevat. Volgens James is het besef van heden, verleden en toekomst te vergelijken met een ritje te paard. U moet zich daarbij dan voorstellen, dat u schrijlings op uw paard zit. Terwijl het rijdier voort wandelt, kunt u

afwisselend de blik naar links en naar rechts laten gaan. De schrijlingse zit maakt het mogelijk om terug te kijken op de gelopen route (het verleden) en om te zien welke kant het paard opgaat (de toekomst). En het heden? Dat is de steeds wisselende plaats waar het paard u nu heeft gebracht. Op penningen is het erg lastig om de beweeglijkheid tot uitdrukking te brengen die in de metafoor van William James vervat zit. Bij Silvia Klöde moeten we beweeglijkheid vooral zoeken in de waterval die ons het zicht op de toekomst ontnemt.

Emoties

In *De Beeldenaar* 2011-5 beschreef Eric van Straaten de jaarpenning die Jennifer Hoes ontwierp voor de Vereniging voor Penningkunst (VPR). Ook zij gebruikte de Romeinse god Janus als stijlfiguur. Jennifer Hoes ziet Janus niet zozeer als een symbool van tijdsbesef; ze benadrukt dat de twee gezichten vaak vooral

een balans in de samenleving representeren. Onze sterke en zwakke punten zijn met elkaar verbonden; ook dáár wijst de symboliek van een Januskop op. In traditionele uitvoeringen is een dergelijke kop echter nogal vlak weergegeven, vindt de kunstenaar, zowel in uitdrukking als in reliëf. Het ontwerp van Jennifer Hoes contrasteert hiermee. Haar Januspenning geeft vier emoties weer die sterk van elkaar verschillen: blijdschap, woede, droefheid en angst. Bovendien is een neutrale gemoedstoestand op deze penning zichtbaar: niet in reliëf, maar negatief uitgesneden.

Het hele idee van 'tijd' lijkt bij deze Janus afwezig, behalve als we de penning in de hand houden. Dan realiseren we ons, hoe moeilijk het is om verschillende sterke emoties tegelijkertijd tot uitdrukking te brengen. De gemoedstoestanden die Jennifer Hoes heeft weergegeven, zijn niet in één oogopslag te zien. Om van de ene naar de andere emotie over te gaan, moet de penning worden gedraaid, of in elk geval onder een ander gezichtspunt worden bekeken. Manipuleren van Januskoppen kost ons echter tijd. Bovendien komt de penning pas goed tot leven zodra we er zelf iets mee doen. In dit opzicht sluit Jennifer Hoes ook mooi aan bij William James, want diens paardrijder moet ook actief rondkijken om iets van heden, verleden en toe-

komst te begrijpen. Je kunt niet alles aan je rijdier overlaten.

Janus kent hier niet twee, maar vijf gezichten. Toch combineert deze jaarpenning van de vpk ook diverse tweedelingen: rustig en emotioneel, positief en negatief, binnen en buiten, en het persoonlijke en het universele. Bij deze laatste tweedeling blijf ik nu stilstaan.

Jennifer Hoes heeft haar eigen portret als uitgangspunt genomen bij de weergave van gemoedstoestanden. In dit opzicht is Janus een heel persoonlijke penning, maar de emoties die zij weergeeft, zijn in alle culturen op de wereld gemakkelijk te herkennen – in dat opzicht is sprake van universeel menselijke eigenschappen. Hoe weet ik dat hier sprake is 'universeel'? Die kennis heb ik opgedaan aan de hand van het werk van de Amerikaanse psycholoog Paul Ekman die ongeveer een halve eeuw geleden begonnen is om hier onderzoek naar te doen. Op zijn beurt sluit Ekman weer aan op het werk van Charles Darwin.

Een van de boeken van Darwin gaat over emoties. Het verscheen in 1999 bij Uitgeverij Nieuwezijds in Amsterdam in een Nederlandse vertaling, met een commentaar van Ekman: *Het uitdrukken van emoties bij mens en dier*. In zijn nawoord bij dit boek legt Ekman uit, dat cultureel antropologen en psychologen in de twintigste eeuw lange tijd de stelling hebben verdedigd dat de uitdruk-

Silvia Klöde-Hoffman,
Weimar XXVII
Fidem

kingswijze van emoties cultureel bepaald en dus aangeleerd is. Darwin benadrukt echter de biologische wortels van de soorten emoties die Jennifer Hoes op haar penning heeft weergegeven. Volgens Ekman is er op de door Darwin gebruikte onderzoeksmethode wel het een en ander aan te merken, maar de uitkomsten van zijn eigen onderzoek (uitgevoerd met andere methoden) onderschrijven hier de betekenis van aangeboren eigenschappen.

De cultuur waarin we opgroeien, leert ons hoe we met andere mensen moeten communiceren. Maar bij sterke emoties zoals blijdschap, woede, droef-

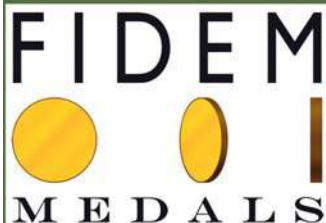
heid en angst hebben we onze gelaatsspieren niet onder controle (ook niet bij afschuw en verrassing). Die spieren reageren dan automatisch – en andere mensen kunnen dan meteen aan ons gezicht zien hoe we ons voelen.

In 2008 eerde de vpk Charles Darwin met de inschrijfpennning *Man is but a worm* van Judith Pfaltzer. Voor mij is de jaarpenning *IANVS SEMPER VNDIQVE MMXI* van Jennifer Hoes eveneens een eerbetoon aan Darwin. ■

Karel Soudijn is psycholoog, verzamelaar en voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

International Art Medal Federation

bezoek ons op:

www.fidem-medals.org

Munt en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:

- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL

DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Penningen op de 25ste PAN

JIM VAN DER
MEER MOHR

Jaren geleden, in 1990 of 1991, liep ik over de PAN en zag ik de stand van Laurens Schulman. Tussen alle antiquairs en kunsthandelaren stond hij als enige munt- en penninghandelaar op deze inmiddels 25 jaar oude beurs. Ik kan me dat nog goed herinneren, omdat ik toen net was begonnen met het verzamelen van Utrechtse Universiteitspenningen en op die PAN bij hem de lustrium penning van 1896 heb gekocht. Het was denk ik het laatste jaar, dat Schulman deelnam aan de PAN. Sindsdien staan er geen munt- en penninghandelaren meer op de beurs en worden er ook bijna geen penningen aangeboden. Blij verrast was ik dan ook dit jaar te zien dat er weer enkele penningen te zien waren, die bovendien van goede kwaliteit waren. Een keuze van het aanbod.

De eerste penning die ik zag was bij Floris van Wanroij Fine Art. Hij toonde een mooi exemplaar van de penning die in 1697 is geslagen op het overlijden van de Amsterdamse priester Justus de Jon-

ge (1669-1697). De voorzijde toont een 'memento mori' voorstelling met een doodshoofd en zandloper, die vermoedelijk is ontworpen door Pieter van Abeele (1608-1684). De keerzijde geeft een tekst op De Jonge. Deze penning is vrij zeldzaam; een ander exemplaar is in museum Ons Lieve Heer op Solder te Amsterdam. Vervolgens zag ik bij de zilverhandelaar Jacob Roosjen een fraai exemplaar van de vergulde penning, die in 1642 door Johannes Blum is geslagen op het huwelijk van Willem II en Mary Stuart. Roosjen toonde daarnaast de penning van de hand van Arondeau op de Vrede van Rijswijk uit 1697. Tot slot zag ik bij Bernard Grijpma een penning die in 1672 is geslagen op de dood van de gebroeders De Witt.

De penning keert dus terug op de PAN. Misschien een idee voor de organisatie om volgend jaar een speciale presentatie te wijden aan 'penningkunst door de eeuwen heen.' ■

Naar Pieter van Abeele (1608-1684), Penning op het overlijden van Justus de Jonge, 1697. (collectie Floris van Wanroij Fine Art)

Hulde!

Verering in de Gouden Eeuw

De penningkunst in de Nederlanden was in de Gouden Eeuw op een absoluut hoogtepunt beland. Geen enkel ander land kon zich in deze periode beroemen op zo'n groot aantal medailleurs dat met virtuoos vakmanschap het penningoppervlak te lijf ging. De vrijheid die de kunstenaars genoten, samen met een ongekennde bloei van handel en economische voorspoed, maakte dat er een grote vraag was naar nieuwe penningen. Specifieke opdrachten van particulieren of van overheidswege vielen in deze periode gaandeweg in het niet bij het vrije werk dat de medailleurs vervaardigden ten dienste van een groeiende groep verzamelaars die voortkwam uit de goeide burgerij.

Amsterdam speelde in deze periode een centrale rol in de Republiek. De grote rijkdom van de stad maakte dat er veel potentiële opdrachtgevers waren, waardoor er veel medailleurs neerstreken. Zelfs de Amsterdamse burgemeesters gaven in de Gouden Eeuw geregeld een opdracht voor het vervaardigen van een penning (bijvoorbeeld ter gelegenheid van de Vrede van Munster en de voltooiing van het nieuwe stadhuis), waarbij zij zelf de uitvoering van de penningen zorgvuldig begeleidden. Over het ontwerp van de penningen werd sowieso al danig nagedacht. Verschillende medailleurs en opdrachtgevers keken over de schutting van hun ambach en maakten gebruik van de kennis en kunde

JAN PELSDONK

Pieter Verdijn, gouden ere- of ambassadeurspenning voor David Vlugh, 1667 (collectie Geldmuseum)

van anderen. Zo werd geregeld niet zonder meer een tekst op een penning gezet, maar werden mannen als Joost van den Vondel ingeschakeld om het maximale effect te bereiken. Een voorbeeld hiervan is een gedicht van Joost van den Vondel op een zilveren penning uit 1666 ter herinnering aan de Vierdaagse Zeeslag, vervaardigd door Jurriaan Pool.

Verzamelaars

Voor vrijwel iedereen in de samenleving werden penningen vervaardigd. Er waren gebruikspenningen (zoals armen-, toegangs- en gildepenningen), familiepenningen (voor gebeurtenissen als geboorte, huwelijk, verjaardag en dood) en herdenkingspenningen (met allerlei belangrijke gebeurtenissen, veelal bestemd voor verzamelaars). Gaandeweg de zeventiende eeuw groeide het aantal verschillende penningen zodanig, dat de behoefte naar handboeken ontstond. De Franse abt Pierre Bizot (1630-1696) schreef in 1687 het eerste grote overzichtswerk van de penningkunst in de Nederlanden, maar het meest complete – en tegenwoordig nog steeds gebruikte – overzichtswerk verscheen een kleine veertig jaar later en was geschreven door Gerard van Loon (1683-1758).

De oudste Nederlandse penningverzamelingen en de vroegste penningverzamelaars verschijnen tegen het einde van de zestiende eeuw. De oudst bekende veiling – uit 1599 – is die van de collectie van Philips van Marnix, heer van Sint Aldegonde (1540-1598). Een van de bekende verzamelaars uit deze periode is Abraham Gorlaeus (1549-1609).

Een artikel in *De Beeldenaar* bewijst onvoldoende eer aan deze belangrijke periode in de Vaderlandse geschiedenis. Er is meer dan voldoende materiaal voor een hele publicatie en dankzij Teylers Museum zal deze er daadwerkelijk komen, samen met een tentoonstelling over hetzelfde onderwerp.

Het is vreemd om te zien hoe weinig aandacht er tot nu toe is geweest voor de Nederlandse penningkunst in de Gouden Eeuw. Deze maakte immers een belangrijk onderdeel uit van de kunstuitingen in die periode. Al te lang heeft de zeventiende-eeuwse penningkunst een onder kunstkenners min of meer verborgen bestaan geleid. Daar komt nu door alle aandacht enige verandering in, die misschien wel het uitgangspunt vormt voor nieuw onderzoek. Er is in ieder geval nog van alles te ontdekken. Wie zich in het thema verdiept, zal zich verbazen over de rijkdom van

Abraham Gorlaeus en
 zijn verzameling,
 1601, ets door Jacques
 de Gheyn II (collectie
 Teylers Museum)

het onderwerp. In de archieven ligt nog veel informatie op ontsluiting te wachten; gegevens waarmee licht geworpen kan worden op deze boeiende periode van de Nederlandse numismatiek. ■

Genoemde publicatie verschijnt bij de tentoonstelling Hulde!, die van 29 januari tot en met 6 mei 2012 te bezichtigen is in Teylers Museum.

Jan Pelsdonk is Conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. Daarnaast is hij onderzoeker van muntvondsten en beheerder van NUMIS en het collectiebestand bij het Geldmuseum. Verder is hij secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en de Nederlandse Museumvereniging (sectie Historische Musea) en redacteur van *De Beeldenaar*.

Boekbespreking

W. OP DEN
VELDE

ANNE TJERK POPKEMA (ed.), *Fon jelde. Opstellen van D. J. Henstra over middeleeuws Frisia*. Groningen 2010. ISBN 9789077922804. Te bestellen bij uitgeverij Barkhuis te Eelde, info@barkhuis.nl. Voor lezers van *De Beeldenaar* geldt een speciale prijs van € 42,50 incl. verzendkosten.

De bundel *Fon jelde*, die is samengesteld door de frisist en vertaler Anne Tjerk Popkema, omvat achttien artikelen van economisch-historicus Dirk Jan Henstra, waarvan hij er drie samen schreef met Jan Cornelisz van der Wis. De auteur promoveerde in 2000 op een gedegen en lijvig proefschrift over de ontwikkeling van het muntstelsel in middeleeuws Frisia in de periode circa 600-1500. In dat tijdvak kende Frisia geen overkoepelend bestuur en Henstra maakt aannemelijk dat de ontwikkeling van een stabiele geldstandaard werd gestuurd door de 'vrije markt'. Een andere belangrijke bevinding van het promotieonderzoek is de 'weergeldhypothese' waarnaar met 'Fon jelde' in de titel verwijst. De naam van de bundel is ontleend aan een registerkopje in een Fivelgoër handschrift en betekent 'over geld'.

Het eerste hoofdstuk is een samenvatting van het proefschrift. Een belangrijke bron van informatie is de *Lex Frisionum*, een geschrift uit de achtste eeuw over Fries gewoonterecht. Daarin worden tal van muntsoorten en geldbedragen genoemd, maar de betekenis van die geldsoorten bleef lang een raadsel. Henstra's onderzoek naar de geldstandaard heeft hierover een overtuigende hypothese opgeleverd, die in het tweede hoofdstuk wordt besproken. De munt-

slag in Frisia werd uiteraard sterk beïnvloed door de monetaire ontwikkelingen in de omliggende landen. Ook daaraan besteedt Henstra uitgebreid aandacht. Enkele artikelen gaan over de rol van koninklijke graven, als vertegenwoordigers van de Duitse koning, waarvan de namen vanaf de elfde eeuw op Friese munten voorkomen. Er wordt regelmatig geput uit schriftelijke bronnen uit de vroege en hoge middeleeuwen. De grote problemen bij het interpreteren van deze bronnen en de verwarring die daardoor kan ontstaan, worden grondig besproken en toegelicht.

Drie hoofdstukken, met een nieuwe kijk op de munten van Oostergo, de beeldenaars van Groninger stedelijke munten en het goudgeld van Groningen, hebben Van der Wis als mede-auteur. In het afsluitende hoofdstuk 'Een geldwezen zonder centrale sturing' wordt een inzicht geboden dat tot nadenken stemt over de actuele ontwikkelingen rondom de stabilisatie van de euro en wat kennis van de geschiedenis daaraan kan bijdragen. De door Henstra gevolgde benadering van de Friese geschiedenis in de middeleeuwen vanuit monetair-economisch perspectief heeft geleid tot verrassende vondsten en boeiende nieuwe historische inzichten.

Hoewel de meeste hoofdstukken een ingewikkelde materie behandelen, draagt de heldere schrijfstijl en de fraai verzorgde opmaak bij aan het genoegen van het lezen van dit boek. Van harte aanbevolen aan eenieder die niet alleen in munten, maar ook in hun ontstaanswijze, historische betekenis en sociale functies is geïnteresseerd. ■

Zoekpenning (9)

Nauwelijks was de dead-line van dit nummer van *De Beeldenaar* gevallen of de redactie ontving van de Maastrichtse beeldhouwer en penningmaker Joost Jeuken de oplossing op een van de zoekpenningen uit de vorige aflevering. De bronzen penning met het wereldkampioenschap wielrennen op de weg 1998 in Valkenburg als onderwerp, is vervaardigd door de in Roermond geboren beeldend kunstenaar Wil van der Laan, thans woonachtig in Bunde. Van der Laan heeft verschillende bronzen sculp-

turen met de wielersport als onderwerp op zijn naam staan, waarvan een aantal in Valkenburg. Andere penningen die hij maakte waren voor de Amstel Goldrace en de voetbalsport. Daarnaast is de Europenning ter ere van 15 jaar Verdrag van Maastricht van zijn hand.

Uiteraard was het ervaren penningliefhebbers natuurlijk allang opgevallen dat de afbeelding van de voorzijde van de penning ongeveer 40° met de klok meegedraaid had moeten worden (of reed de fietser de berg op?).

JANJAAP LUIJT

Nieuwe zoekvragen

Gelukkig ontving de redactie opnieuw afbeeldingen (met afmetingen) van twee lezers. De eerste nieuwe zoekpenning toont een muziekkwartet met zijn instrumenten. Te onderscheiden zijn twee personen met een viool, een met een bas

en een met een fluit. Op de keerzijde staat een vierregelig opschrift met muzieknoot: 'c'est le ton qui fait la musique'. De diameter van deze penning is 59 mm. De penning hoeft natuurlijk niet Nederlands te zijn.

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Creatieve oplossing

Geen muntgeld, geen probleem

JANJAAP LUIJT

In de drukproeffase van deze editie van *De Beeldenaar* maakte de pagina van dit artikel onderdeel uit van de rubriek 'Zoekpenning'. Er bleek echter een afbeelding van de betreffende penning te ontbreken. Normaal is dat geen probleem, er is immers alle mogelijkheid om de proef nog aan te passen. Dit keer echter niet. Ik zit in Beijing met een geleende notebook en mijn eigen laptop is veilig thuis opgeborgen. Ik kan dus niet bij de afbeelding en een van de Nederlandse numismatische collecties e-mailen met het verzoek een afbeelding van de onbekende penning naar de drukker te sturen is bij voorbaat gedoemd te mislukken. 'Hallo, met mij vanuit China,

hebben jullie de onbekende penning in de collectie en is daar een foto van beschikbaar?'

Vandaar dat ik hier in het Verre Oosten een noodgreep moet doen. Ik heb drie opties. De eerste is de pagina blanco te laten, maar dat gaat me te ver. De volgende is te wachten totdat ik thuis ben, maar dan ligt *De Beeldenaar* niet voor 20 januari bij de lezers. Ook dat vind ik geen fijn idee. Dus blijft de derde optie over: snel een bijdrage van één pagina schrijven. Het thema 'China' ligt dan snel voor de hand.

Muntgeld

Op het moment dat ik deze bijdrage schrijf, ben ik drie dagen in China. Sindsdien heb ik al een hele reeks verschillende bankbiljetten in handen gehad. De kleinste denominatie is donkerbruin, toont twee mannen (boeren?) en heeft de tekst yi jiao. Dit biljet vertegenwoordigt een waarde van ongeveer € 0,01. Daarnaast heb ik (nog zeldzamer dan biljetten) nu al twee munten mogen ontvangen als wisselgeld. De ene vertegenwoordigde een waarde van 1 jiao, de andere 1 yuan.

Dat munten nauwelijks circuleren valt direct op; ook als je de Verboden Stad bezoekt. Helemaal aan de noordzijde van dit immense complex bevindt zich de keizerlijke tuin met een vijver met fontein. En wat doen toeristen (en dus ook Chinese)? Zij gooien geld in de fontein. Maar hoe doe je dat als je geen munten hebt? Je gooit gewoon de kleinste denominatie in het water. Het gevolg is hier dat er bankbiljetjes van 1 en 2 jiao op het water drijven. De foto toont hoe dat er uitziet.

Penningnieuws

CIL VAN INGEN SCHENAU

Papa Klaas, terracotta, 2011, 70 mm

De maakster van deze penning heeft geprobeerd allerlei facetten in de penning neer te zetten. Zo is de puzzel in de Papa-Klaas penning de hoofdzaak. Sinterklaas is een persoon waar vele legenden omheen geweven zijn. Bovendien leven we in een tijd waarin het begrip kindervriend beladen is geraakt in samenhang met de kerk. De puzzelstukjes heeft Cil niet aaneen kunnen schuiven, omdat de bisschop van Myra heiligman

was, maar dat kan zeker van zijn moderne reïncarnaties niet gezegd worden. Vandaar de open ruimte tussen de puzzelstukjes en zo is Klaas een vraagtekenman geworden. De vraag rijst of het wel juist is om een heilige tot kindervriend te bombarderen en vandaar de wat cynische tekst over de kindekes. De titel *Papa Klaas* verwijst naar het wereldse aspect van de vriendelijke Sinterklaas.

De penning is tot stand gekomen in de Penningwerkplaats, vandaar het viget op de voorzijde.

www.penningwerkplaats.nl

HENK VAN DER
VORST

KEES REEK

*Sinterklaas-penning, rode terracotta, 2011,
55 x 85 mm, dikte ca 6 mm*

Ook deze penning kwam tot stand in de Penningwerkplaats. Kees Reek schrijft er bij: De zoektocht naar informatie voor de Sinterklaas-penning leverde een schat aan legendes, bijbel verwijzingen, anekdotes, heiligverklaringen maar ook kinderrijmpjes op. Daarbij kwam ook nog eens het 'zware weer' waar de o zo vrome mannen van de moederkerk zich in bevinden, kortom het resultaat is een penning met veel directe en half verbor-gen symbolen.

Op de voorzijde staat een klassieke ingang van een kerk weergegeven, de entree vorm is ontleend aan het vrouwelijk geslacht. De vaag weergegeven heilige boven de bol van ellende staande

deuren symboliseert niet alleen een deel van het geslacht maar ook de zeer twijfelachtige redenen die gegeven worden bij een heiligverklaring. De trap stelt de kerk boven het volk. Congaudent(es) Exsultemus is de elfde-eeuwse publicatie waarin de legende van Sint Nicolaas wordt verteld. De keerzijde: het concilie van Oxford in 1222 heeft 6 december bepaald als de naamdag van Sint Nicolaas. Het uit het midden geplaatste orthodoxe in plaats van het Latijnse kruis staat voor de scheve schaats die men rijdt ten aanzien van de zedenleer. De noten zijn van het kinderliedje *Sinterklaas Kapoentje* en we weten allemaal wat een kapoen is.

De penning is uitgevoerd in rode terracotta, de kleur van de schaamte en lust. Er is ook een bronzen uitvoering (52 x 80 mm).

JOOST JEUKEN

Meewispenning, brons, 2011, 70 mm

In opdracht van Els Meewis, een telg uit de grote Meewisfamilie uit Weert, vervaardigde Joost Jeuken deze penning. Els was vroeger bij Joosts ouders in Meerssen werkzaam in de huishouding. Van Els Meewis ontving hij een oud schetsje van het zogenaamde familielogo. De penning symboliseert de zee met op de voorgrond een meeuw.

De bronzen penning heeft een ijzer-oxyde patina en gegoten bij bronsgieterij Art and Craft Vroenhoven (België). ■

Euroruimte

JANJAAP LUIJT

0 eurocent
(1½ x ware grootte)

0 euro
(1½ x ware grootte)

Terwijl politici er alles aan doen om de euro uit de crisis te halen, verschijnen er van de hand van kunstenaars en tegenstanders van de munt afbeeldingen op internet die het einde van de eenheidsmunt inluiden. Het zijn plaatjes van munten naar het ontwerp van Luc Luycx, maar zonder nominale waarde. Ook de bankbiljetten worden aangepast, waarbij soms alleen de waarde aanduiding is aangepast, maar vaak ook het ontwerp aan verandering onderhevig is.

Hoe het in de nabije toekomst ook zal aflopen, aan de rubriek 'Euroruimte' in *De Beeldenaar* komt met deze laatste aflevering in elk geval een einde. Nieuws en wederwaardigheden over de munt zullen voortaan worden geplaatst in de rubriek 'Muntmelange'. ■

0 euro-bankbiljet
(ware grootte)

Muntmelange

EEN VREEMDE AARDAPPEL IN ALKMAAR

Als knaapje van 10 jaar deed ik bij het rooien van aardappelen een muntvondst in het moestuintje van mijn grootvader. Deze bestond uit enige sleetse duitjes van West-Friesland en Holland (jaartallen niet leesbaar) en een harde aardappelklomp met daarin een metalen rand. Na enige tijd boenen en schrobben kwam er een nagenoeg ronde zwartachtige metalen schijf te voorschijn van gemiddeld 39,5 à 40 mm. Die schijf hebben we gekookt in azijn. Eindresultaat, een koperen munt met op de ene zijde een adelaar en de andere een wapenschild. Na minutieus onderzoek bleek het omschrift redelijk te ontcijferen, hoewel daar aan de buitenomtrek het een en ander ontbrak. Op de wapenzijde viel te lezen: GVSTAVIS ADOLPHVS D G SVEC GOTH VAN REX M D F en op de adelaarszijde: MONETA NOVA CVPREA CIVIT ARBOGENSIS. Het bleek te gaan om een 1 öre-stuk van 1627 van Zweden, geslagen te Arboga, onder het bewind van Gustav II Adolf 1611-1632.

De munt is te vinden in *Sveriges Mynt 1521-1977* onder nummer 161a. Daarin wordt een diameter van 44 mm genoemd. Het verschil in diameter kan

veroorzaakt zijn doordat de tand des tijds eraan heeft zitten knabbelen, maar aannemelijker is het dat de munt is gesnoeid. Het verschil in diameter (en bijbehorende dikte) geeft nagenoeg de gewichtswaarde van een duit.

De vindplaats is gelegen (in de tuin) tussen het toenmalige woonhuis van mijn grootouders aan de Eikelenbergstraat 80 te Alkmaar en de spoorlijn. De grond is daar zeer kleiig en dat verklaarde de klonterige massa die ik vond. In de loop van de navolgende jaren heb ik er helaas geen andere munten meer gevonden.

Dat de munt na 1627 in de grond is gekomen, een zompig gebied buiten de veste van Alkmaar, spreekt als vanzelf. Welke weg deze munt heeft afgelegd om daar te komen laat zich slechts raden. Maar het is niet ondenkbaar dat deze munt rond 1630/50 in onze gebiedsdelen terecht kwam. Tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) waren Zweden en de Republiek lid van de Protestantse Unie en onderhielden zij intensieve handelsbetrekkingen.

De munt is opgenomen in numis onder nummer 1120571

LITERATUUR

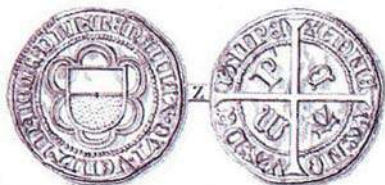
B. AHLSTRÖM / Y. ALMER / B. HEMMINGSSON *Sveriges Mynt 1521-1977* (Stockholm 1976).

JAN DE VRIES

BENEDICTVS QUI VENIT (gezegend hij die komt)

De titel van dit artikel komt mogelijk wat vreemd over en is voor meer dan één uitleg vatbaar. Puur numismatisch is er maar één juiste invalshoek: als er niet genoeg ruimte is om de hele tekst op een munt te vermelden moeten we soms genoegen nemen met een deel er van. Dit is het geval bij de kleinere denominaties van de stad Kampen waar ik graag een nog niet beschreven type aan wil toevoegen. Alvorens het nieuwe type te beschrijven, belicht ik eerst een munt waar wel de hele tekst op voor komt: de enkele groot van Kampen, in Van der Chijs te vinden op bladzijde 327 en

plaat XV-12 in het deel Overijssel. Op de voorzijde staat het wapen van het Oversticht in een dubbellijnige zespas. Als omschrift staat hier tussen twee parelcirkels: + BENEDICT . QVI . VENIT . IN . NOME . DNI. Voluit is dit: benedictvs qui venit in nomine domini (= gezegend hij die komt in de naam des Heeren). Dit is de spreuk van de stad Hasselt, die ook op de munten van de stad Kampen voorkomt. De keerzijde toont een gevoet kruis met in de vlakken tussen de benen van het kruis: CAMP' (= Kampen). Hier luidt het omschrift tussen de parel-

cirkels: + MONE / TA*NO / VA*DE / CAMPE (= nieuwe munt van Kampen). Van der Chijs noemt als gewicht 1,2 gram en als zeldzaamheid Z6; buiten zijn eigen verzameling kende hij geen exemplaren. De diameter van zijn tekening is 24 mm.

In veilingen in 1995 en 1999 komt een muntje met vrijwel hetzelfde uiterlijk voor en wordt daar omschreven als kwart groot. De diameters op de foto's in de veilingcatalogi zijn respectievelijk 16 en 19 mm. Gewichten worden in beide gevallen niet gegeven. In de beschrijvingen wordt ten onrechte melding gemaakt van een 'polylobe' op de voorzijde van de munt. In tegenstelling tot de groot en de dubbele groot van de stad Kampen waarop de polylobe als zes- of achtpas wel voorkomt, is dit namelijk niet het geval bij het munttype dat hierna wordt beschreven. Ook in 2009 is een soortgelijk muntje onder de hamer gekomen dat 17 mm in doorsnee meet en 0,33 gram weegt. Bij dit muntje is echter een stuk uit de rand gebroken waardoor het gewicht van een compleet exemplaar hoger zal zijn. In Van der Chijs en Van Gelder komt dit munttype niet voor.

Naast deze drie munten zijn recent nog twee munten van dit type boven de vloer en de grond gekomen.

Van onder de kerkvloer

Tijdens de restauratie van de Sint Maartenskerk te Hallum in 2010 werd onder de vloer de volgende munt gevonden. Op de voorzijde staat het wapen van het Oversticht, omringd door drie roosjes. De onderzijde van het wapen heeft een

spadevorm, terwijl het wapen op de groot aan de onderzijde rond is. Tussen twee parelcirkels staat het omschrift: +BENEDICT.QVI.VENIT.I. Op dit muntje komt de spreuk dus niet verder dan: gezegend hij die komt. Daarna volgt nog een I, waarschijnlijk van het woord IN. Op de keerzijde staat hetzelfde type kruis en CAMP' als op de eerder beschreven groot. Het omschrift tussen de parelcirkels is hier: MON / ETA / CAM / PEN. Het gewicht is 0,43 gram en de diameter 18 mm.

Uit de grond

In 2011 is in Weststellingwerf een vrijwel identiek exemplaar gevonden van het munttype zoals gevonden in de kerk van Hallum. Het muntbeeld op zowel de voor- als keerzijde wijkt niet noemenswaardig af, de omschriften verschillen wel op enkele punten. Hoewel grotendeels onleesbaar, staat op de voorzijde duidelijk BENEDICTVS in plaats van BENEDICT. De koppeltokens tussen de woorden zijn geen punten maar cirkeltjes. Dezelfde cirkeltjes komen terug in het omschrift op de keerzijde: •MON / ETA• / CAM / PEN. Het gewicht van dit exemplaar is 0,5 gram en de diameter bedraagt 17 mm.

Munttype en datering

Van Gelder beschrijft in 1958 een soortgelijk munttype als een kwart groot (nummer 35). Dat type draagt dezelfde halve spreuk, maar heeft bloemetjes in plaats van CAMP' in de hoeken van het kruis. Vanwege het voorkomen van dat type in de vondst Barneveld 1958 wordt

2 x ware grootte

de datering op omstreeks 1425 gesteld. In de veilingcatalogi van de genoemde veilinghuizen komt het type met bloemetjes ook geregeld voor.

De muntjes uit Hallum en Weststellingwerf sluiten qua munttype uitstekend aan bij Van Gelder 35; een datering in het tweede kwart van de vijftiende eeuw is dan ook aannemelijk. ■

LITERATUUR

P.O. VAN DER CHUIJS *De Munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem, 1854).

H. ENNO VAN GELDER Noord-Nederlands kleingeld omstreeks 1400 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 45 (Amsterdam, 1958), 83-109.

J.J. GROLLE *Latijnse spreuken op Nederlandse munten* (Amsterdam, 1984).

LAURENS SCHULMAN B.V. Veiling 14, 3-4-5 April 1995, nummer 1075.

LAURENS SCHULMAN B.V. Veiling 22, 19-20 April 1999, nummer 544.

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE Veiling 22-23 Mei 2009, nummer 878.

Noot van de redactie: de munten zijn in NUMIS te vinden onder de nummers: 1120572 (Hallum) en 1120573 (West-Stellingwerf)

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Jaarpenning 2011

De jaarpenning 2011 is verzonden en het bestuur is verheugd met de vele enthousiaste reacties die het mocht ontvangen. Enkele enthousiastelingen bestelden spontaan een tweede penning van *Janus Semper Undique* om de twee zijden permanent naast elkaar te kunnen exposeren. Veel leden verwonderden zich over de techniek van het 3D-printen. Momenteel probeert de vpk de film die Jennifer Hoes presenteerde op de jaarvergadering op de website te zetten.

Website

De vpk probeert de website up-to-date te houden en de ontwikkeling van penning met al zijn raakvlakken te volgen. Het is verheugend te zien dat steeds

meer leden de site bezoeken. Bedenk dat op de website ook de actuele voorraad penningen wordt bijgehouden. Nieuwe leden kiezen vaak een aantal beschikbare penningen om zo een gevarieerde start te hebben van hun penningcollectie. Tevens is een penning ook een zeer gewaardeerd cadeau waarvan de geboortepenning het meest voor de hand liggend is.

Pluspenning

Op de pluspenning wordt positief gereageerd. Wij ontvangen enkele lovende reacties, waarvoor dank. Het vpk-bestuur is verheugd te zien dat de website voor de bestelling van de pluspenning gebruikt wordt.

Jaarvergadering

De jaarvergadering wordt gehouden op 12 mei 2012. De plaats van bijeenkomst is de nieuwe werkplaats van Piet Hein Eek in een oude Philips-fabriek te Eindhoven. Piet Hein Eek zal zelf de rondleiding verzorgen in zijn productiebedrijf, winkel en de zalen waar zijn collectie meubelen getoond wordt. Leden van de vpk ontvangen hierover te zijner tijd een convocatie.

Ledenbestand

Het jaar 2011 heeft veel mutaties in het ledenbestand gekend. Natuurlijk zeggen er leden op. Helaas is vaak de reden een hoge leeftijd of overlijden. Wij danken hen voor de vele jaren waarin zij de penningkunst via de vereniging hebben gesteund. Zeer verheugend is thans de aanwas van nieuwe leden. Het totaal aantal leden is redelijk stabiel gebleven en staat nu op 372. Het bestuur blijft actief in ledenwerving. Wij hebben

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijk 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

momenteel een prachtige folder liggen en zenden u graag een aantal exemplaren toe. Misschien heeft u vrienden of familie die mogelijk geïnteresseerd zijn. Mail voor aanvragen naar info@penningkunst.nl

NUMISMATISCHE KRING-OOST NEDERLAND

Bij het begin van de festiviteiten rond de vijftigste verjaardag van de Numismatische Kring Oost-Nederland op 1 oktober 2011 in Dieren, is Etko Cretier benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau. Daarnaast viel Arie Rietdijk en Dick Purmer het erelidmaatschap van de kring ten deel.

OVERLEDEN

Elisabeth Varga

Op 6 oktober 2011 overleed penningmaakster Elisabeth Varga (1948). Afgelopen decennia maakte zij zowel nationaal als internationaal furore met haar moderne en klassieke penningen. In 2004 ontving ze de FIDEM Grand Prix voor haar gehele oeuvre en in 2010 de Innovation Prize van de 6th International Biennial of Contemporary Medals in Seixal Portugal. Voor de Vereniging voor Penningkunst (vpk) ontwierp zij de penningen *Constantijn Huygens* (1996) en *Prins Claus* (2003).

Dr. J.P.A. van der Vin

Op 22 november 2011 overleed Jos van der Vin na een kort ziekbed op 66-jarige leeftijd. Hij was van 1971 tot 2006 conservator voor antieke munten en gesneden stenen verbonden aan het Koninklijk Penningkabinet; vanaf 1984 gecombineerd met diverse andere werkzaamheden die de rol van plaatsvervangend-directeur met zich meebrachten. Het opgaan van het Koninklijk Penningkabinet in het Geldmuseum in 2004 maakte hij nog net mee. Tijdens zijn carrière heeft hij talloze verzamelaars, archeologen en anderen geholpen met zijn grote kennis op het gebied antieke mun-

ten en gesneden stenen. Daarnaast heeft hij vele studenten enthousiast gemaakt voor het vakgebied, tijdens de colleges antieke numismatiek die hij van 1976 tot 2006 elk jaar aan de universiteit in Leiden gaf. Jos van der Vin heeft vele publicaties, zowel in boek- als artikelvorm op zijn naam staan. Zijn kennis en kritische en opmerkelijke aard kwamen ook goed van pas bij zijn werk als redacteur van *De Geuzenpenning* en later van *De Beeldenaar*.

TENTOONSTELLINGEN

Onze Gulden

Naar aanleiding van het 10-jarige afscheid van de gulden, is in Historisch Museum *Viseum* in Veenendaal tot en met 28 januari 2012 de tentoonstelling *Onze Gulden* te bezoeken. In de expositie die tot stand kwam in samenwerking met het Geldmuseum, Johan Enschede, DNB en de IBNS zijn originele stukken en vele reproducties te zien.

Van 8 november 2011 tot en met 28 januari 2012 .
di.-vr. 10-17 uur; za. 10-16 uur
Viseum Veenendaal, Kees Stipplein 76,
Veenendaal.
www.viseum-veenendaal.nl

Gelukzoekers – Magie van geld

Geld speelt al duizenden jaren een rol in ons dagelijks leven. Maar belangrijke zaken als een goede gezondheid, liefde en geluk zijn niet te koop. Of wel? Ontdek de magie van geld. En misschien vind jij wel je geluk in het Geldmuseum...

Tot en met 6 mei 2012. di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Munt met een missie

Naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van het Wereld Natuur Fonds geeft de Koninklijke Nederlandse Munt in september een vijf euro WNF-muntstuk uit. Voor het ontwerp heeft het Ministerie van Financiën 11 kunstenaars en een kunstenaarsduo uitgenodigd een ontwerp aan te leveren. Hieruit is een ontwerp gekozen. Het Centraal Museum in

Utrecht laat alle ontwerpen zien in de tentoonstelling *Munt met een Missie*.

Verlengd tot augustus 2012. di.-zo. 11-17 uur.
Centraal Museum, Nicolaaskerkhof 10, Utrecht.
www.centraalmuseum.nl

Wisselende koersen

Rond 1600 voerden de tegen Spanje in opstand gekomen gewesten ieder een eigen monetair beleid. Door de oorlogssituatie en een gebrek aan centraal gezag ontstond er een wildgroei aan muntsoorten. De staat ondernam verschillende pogingen om via muntwetgeving het tij te keren, maar pas tegen het eind van de zeventiende eeuw ontstond er daadwerkelijk eenheid in de muntsoorten.

Tot en met 8 februari 2012, di.-za. 11-17 uur;
zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16,
Haarlem. www.teylersmuseum.eu

Hulde! Verering in de Gouden Eeuw

Een grote overzichtstentoonstelling over penningkunst in de Gouden Eeuw. In deze periode bevond de penningkunst in de Nederlanden zich op een ongeëvenaard hoogtepunt. De kwalitatief hoogstaande penningen tonen facetten van het leven in de zeventiende eeuw, van beroemde en van gewone mensen. Bij de tentoonstelling verschijnt een publicatie.

Van 29 januari tot en met 6 mei 2012. di.-za. 11-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu

BIJeenKOMSTEN

Lezingenreeks

In aansluiting op de tentoonstelling *Onze Gulden* vindt in het Historisch Museum *Viseum* in Veenendaal een lezingenreeks plaats. Onder de titel 'Het verkrijgen van de zaak, is het einde van het vermaak' zal de verzamelaar Patrick Plomp op zaterdag 14 januari stilstaan bij de vraag of dat wel zo is. Maar ook zal hij uitleggen hoe zet je een numis-

matische collectie opzet waar je trots op kunt zijn en hoe je voorbij metaal en papier kan kijken bij het verzamelen van munten en papiergeld..

Op dinsdag 24 januari is de spreker J.D. Enschedé, sales director banknotes van de Koninklijke Joh. Enschedé. Zijn lezing zal ingaan op het bankbiljet heden ten dage, waarbij hij uitgebreid zal spreken over het productieproces, de technieken en veiligheidskenmerken.

Beide lezingen beginnen om 20 uur en vinden plaats in Historisch Museum *Viseum* Veenendaal, Kees Stipplein 76, Veenendaal. De toegang bedraagt € 5.

www.viseum-veenendaal.nl

Atelierbezoek

Op 28 januari 2012 zijn lezers van *De Beeldenaar* welkom bij Miep Maarse in Aalsmeer en voor 25 februari is Lijsbeth Teding van Berkhout overgehaald om hen te ontvangen in Amsterdam. Op 24 maart 2012 vindt het maandelijkse atelierbezoek plaats in Teylers Museum in Haarlem voor een bezoek aan de tentoonstelling *Hulde* en om de penningcollectie te bewonderen. Het daaropvolgende bezoek voor staat gepland op 28 april 2012 en zal voeren naar Linda Verkaaik in Nijkerk.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd van de bijeenkomst.

XXXII Art Medal Congress - Glasgow

Van 10 tot 14 juli 2012 vindt in het Huntarian Museum in Glasgow het 32ste internationale congres van de Fédération Internationale de la Médailles d'Art (FIDEM) plaats. Tijdens het congres kunt u het recente werk van tientallen internationale kunstenaars aanschouwen en een keur aan lezingen bijwonen. Informatie over deelname vindt u op de website van FIDEM.

www.fidem-medals.org Lezingenreeks
Entree: € 5

NUMISMATISCHE KRINGEN

Een numismatische kring is een regionale vereniging waar mensen die geïnteresseerd zijn in kennis van munten, penningen of bankbiljetten elkaar treffen. Numismatiek betekent namelijk “munt- en penningkunde”. Er zijn in Nederland 17 numismatische kringen. De kringen houden maandelijks een bijeenkomst waar de leden kennis uitwisselen, lezingen worden gehouden en/of waar onderling geruild of verkocht kan worden.

Op een uitzondering na, staat het ruilen of handelen bij de kringen niet op de eerste plaats.

AMSTERDAM A.E. Kokplantsoen 33, 1063 PV Amsterdam Tel. 020-6148590 E-mail: p.f.drenth@minfin.nl	't Open Hof, Burgermeester Haspelslaan 129, Amstelveen. 2 ^e maandag van de maand (niet in juni t/m september).	KAMPEN-ZWOLLE E.O. Terts 10, 8265 SN Kampen Tel. 038-3312636	Gebouw Assendorp, Geraniumstraat, Zwolle. 2 ^e of 3 ^e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).
BLOEMBOLLENSTREEK e.o. Postbus 238, 2160 AE Lisse Tel. 023-5637048 E-mail: bergalen@xs4all.nl Site: www.nkbs.nl	In 't Poelhuys, Vivaldistraat 4, Lisse - Poelpolder 2 ^e dinsdag van de maand (niet in juli en augustus);	KENNEMERLAND 2e Hogewoerddwarsstraat 6, 2033 VJ Haarlem Tel. 023-5255765 E-mail: nkk-haarlem@hotmail.com	Squashcentrum Haarlem, Kleverlaan 204, Haarlem. 4 ^e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).
BRABANT Smaldonkstraat 5, 5482 KE Schijndel; Tel. 073-6894900 E-mail: info@numismatischekringbrabant.nl Site: www.numismatischekringbrabant.nl	Le Duc, Korenbrugstraat 5-7, 's-Hertogenbosch; 2 ^e woensdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	LIMBURG p/a Witmakersstraat 14A, 6211 JB Maastricht Tel.: 043 -3215119 E-mail: p.vddussen@planet.nl	Lokaal 't Pruuske, Hoogbrugstraat 9, Maastricht. 3 ^e dinsdag van de maand (niet in juni t/m augustus).
FRIESLAND “Mr. Jacob Dirks” Grindweg 208 8483 JL Scherpenzeel (Fr.) Tel. 0561-481394	Rest. K. Leeuwen, Parkstraat 1, Sneek. Afwisselende dinsdagen van de maand (niet in juni t/m september).	NOORDOOSTPOLDER E.O. Middelplaat 46, 8303 ML Emmeloord Tel. 0527-698693	Nieuw Jerusalem Kerk, Cornelis Dirksplein 10, Emmeloord. Laatste dinsdag vd maand (niet in mei t/m augustus).
“FRISIA” Westerbuorren 33, 9212 PK Boornbergum Tel. 0512-382 901 E-mail: secr@numismatischekringfrisial.nl Site: www.numismatischekringfrisial.nl/	Zalencentrum Oase, Ringwei 3, Drachten. Laatste dinsdag van de maand (niet in mei t/m augustus en december).	OOST-NEDERLAND Klaroen 6, 6904 PB, Zevenaar Tel. 0316-340521 E-mail: NKON@hetnet.nl. Site: www.munt-penningkunde.nl/ kring_Oost_Nederland.htm	Zutphen, Odd Fellows Huis Marspoortstraat 10A, Zutphen 2 ^e maandag van de maand (niet in juni t/m augustus).
‘s GRAVENHAGE Gruttostraat 3, 3145 CB Maassluis Tel. 010-5914709 E-mail: l_boezelijn@zonnet.nl Site: www.gulden.tmfweb.nl/start/start.html	Koffiekamer Remonstrantse Kerk, Laan v Meerdervoort 955, Den Haag 3 ^e dinsdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	ROTTERDAM Informatie en aanmelding: E-mail: NKRotterdam@live.nl	Wijkcentrum De Esch, Rijnwaterstraat 11, Rotterdam 1 ^e dinsdag van de maand (niet in juli en augustus).
GRONINGEN Havezathelaan 104, 9472 PZ Zuidlaren Tel. 050-4029218; E-mail: secr@numismatischekring groningen.nl Site: www.numismatischekring groningen.nl	't Gorechthuis, Hortuslaan 1 Haren 3 ^e vrijdag van de maand (niet in juni t/m augustus).	UTRECHT Cameliastraat 16, 1214 GA Hilversum Tel. 035-6243498 E-mail: franspeters.1@kpnmail.nl	Parochiecentrum Kerkestein, Past. Ohllaan 34a, Vleuten 4e woensdag van de maand (niet in mei t/m augustus).
HOOGEEVEEN De Veenkampen 43, 7822 GN Emmen Tel: 0591-649850 ; E-mail: henderik.siepel@home.nl	De Schenkerij, Schoolstraat 1a, 9441 PE Orvelte 2 ^e donderdag van de maand (niet in juni t/m augustus)	ZEELAND Breeweg 40, 4335 AR Middelburg Tel. 0118-626294 E-mail: nijver@hetnet.nl	Ontmoetingscentrum “Dauwendaele”, Winkelcentrum Dauwendaele, Vrijlandstraat 59, Middelburg. 2 ^e dinsdag van de maand (niet in juli en augustus).

**Stichting Bevordering Numismatiek
organiseert onder auspiciën van
de Nederlandse Vereniging van Munthandelaren**

Holland Coin Fair 2012

vrijdag	10 februari	16.00 - 21.00 uur
zaterdag	11 februari	10.00 - 17.00 uur

**Deelnemers: Alle belangrijke Nederlandse munthandelaren
Buitenlandse handelaren
Stichting Geldmuseum**

Tijdens de beurs is de Holland Coin Fair set 2012 verkrijgbaar

World Forum

**Churchillplein 10
2517 JW Den Haag**

Bereikbaar met tramlijnen 1, 10 en 17

Auctions 201 – 203 in Berlin, February 2, 2012

Holy Roman Empire
Rudolf II., 1576 – 1612. 7 Ducats 1611, Ensheim. Goldstruck from dies of Reichstaler. Extremely rare. Probably unique specimen. Extremely fine, almost uncirculated.

Russian Empire
Nikolaus I., 1825 – 1855. 1 ½ Rouble (10 Zlotych) 1835, St. Petersburg. Family Rouble. Extremely rare, only 36 pieces minted. Perfect piece from polished dies. Magnificent patina, almost uncirculated. With expertise of the State Historical Museum in Moscow.

Kingdom of Poland
Sigismund III., 1587 – 1632.
½ Portugaloesser of 5 Ducats 1621, Vilnius, for Lithuania. Extremely rare. Extremely fine.

Russian Empire
Nikolaus II., 1894 – 1917. 10 Roubles 1896, St. Petersburg. Perfect piece of very fine grading. Only 125 pieces minted. Proof.

Austrian Empire
Archdiocese of Salzburg. Leonhard von Keutschach, 1495 – 1519. Guldiner 1504, Hall. So-called »Rübenaler«. Extremely rare. Attractive specimen with magnificent patina, extremely fine.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

CATALOGUE 201: Numismatic Rarities (800 lots)

CATALOGUE 202: The Salzburg Collection of Friedrich Popken (200 lots)

CATALOGUE 203: High Quality Russian Rarities (200 lots)

Interested in receiving our Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Fax: +49 541 96 20 222

E-Mail: service@kuenker.de

Web: www.kuenker.com

Meet us at the

February 3 – 5, 2012

www.worldmoneyfair.ch

Booth C5

Profit from our Experience –
Consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients worldwide place their trust in us. Our company's first auction was held in 1985, and we can look back on a positive track record of over 200 auctions since that time. Four times a year, the Künker auction gallery becomes a major rendezvous for friends of numismatics. This is where several thousand bidders regularly participate in our auctions.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com

Osnabrück · Berlin · Munich · Hamburg
Zurich · Znojmo · Moscow

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1691. DE TROON VAN WILLEM III GEVESTIGD IN IERLAND.
Door D. Koene

Vz. Onder een hemels licht het borstbeeld van Willem III,
eronder zijn wapenschild met de orde van de Kouseband,

Omschrift: WILHELMUS. III. D.G. BRITANNIARUM. IMPERAT

Kz. Vier soldaten met de wapenschilden van Engeland, Schotland,
Ierland en Holland verdedigen de oranjeboom. In de verte de vloot en de
vluchtende vijand. In de afsnede: CAUSA DEI EST.

Kantschrift: REGNA MARI TERRAEQUE TEGIT. TEGITURQUE VICISSIM.

zilver, 38 x 34 mm., 24,25 gram.

Chevalier 155; de Vries en de Jonge IV.4; Med. III. II.45.232

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

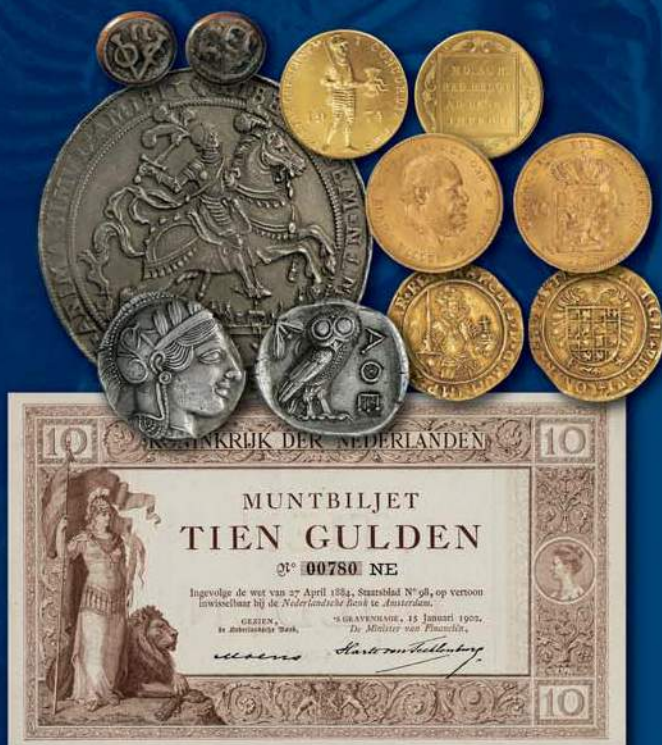
Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2012, 36 JAARGANG NR. 2

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

**Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven**

**Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845**

**numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl**

Schulman b.v.

professional numismatists

Veilingen

Overweegt u uw verzameling te verkopen?
Uw munten, penningen & papiergeld zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Hoogste prijs ooit behaald voor een gouden munt in Nederland

€ 94.800,-
 Veiling 337

Bezichtig onze voorraad online
Dagelijks nieuwe toevoegingen

Schulman
GOUD
Website
nu online!

www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
 Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

P.A.M. Beliën, F. Biesiot, L. Boezelijn,

R. Van Laere, J. Luijt (hoofdredacteur),

W.P.C. van den Nieuwenhof,

J.E.L. Pelsdonk, T. Senders, H.A. van der Vorst.

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25;

België: € 35;

binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Niet grappig Janjaap Luijt	52
Geldmuseum, virtueel geen museum Raf Van Laere	53
Initiatieven voor de toekomst Heleen Buijs	58
Handen schudden Karel Soudijn	59
Jörg Bischof, rekenpenningmaker in Neurenberg Freek Groenendijk	61
Terugblik op sta- en voelpenningen Louk Tilanus	65
Spaarpotten uit het Madjapahit tijdperk (1293-1500) Ton Eijkelenkamp	68
Penningen van Hans Helldörfer Etko Cretier	71
Munten- en penningcollectie van de Oudheidkamer Twente Jan de Vries	79
Prijспенning Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs Utrecht – Reprise Johan Mevius	81
Zoekpenning (10) Janjaap Luijt	82
Penningnieuws THEO VAN DE VATHORST FRANS EN TRUUS VAN DER VELD GEER STEYN	84
Muntmelange EEN BIJZONDER DUITJE VAN OVERIJSSSEL EEN PENNING VOOR EEN MISLUKTE PLANTAGE ONDERNEMING DOMME PECH OF EEN TEST VAN BEKWAAMHEID VLAANDEREN BOVEN TWENTE QUALITY AWARD	88
Nieuws, tentoonstellingen en oproepen	93

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Niet grappig

JANJAAP LUIJT

Normaal gesproken kunt u hier een grappig column-achtig stukje lezen over iets dat mij in verband met munten of penningen is overkomen of had kunnen overkomen. Helaas lukt het mij deze keer niet u te vergasten op een vrolijke anekdote met een aardige punch-line. Niet omdat ik geen grappige dingen heb meegemaakt, noch omdat ik slechte moed had om iets vrolijks te schrijven. Nee, de reden is een persbericht dat het Geldmuseum in Utrecht op 20 december uitgaaf en vervolgens het grote aantal reacties van numismaten en brieven van lezers van *De Beeldenaar* die ik daarop mocht ontvangen. Het persbericht dat de redactie ontving vlak na de verschijning van het vorige nummer maakte melding van een forse bezuiniging en de gevolgen die dit zal hebben op de organisatie van het museum. Wegens de in trekking van een subsidie wordt vrijwel

de gehele afdeling Collectie & Onderzoek opgeheven, terwijl de afdeling Publiek & Communicatie zal worden ontzien. Daarmee lijkt het Geldmuseum net een écht bedrijf: wegens tegenvalende cijfers wordt de managementstructuur veranderd, de productieafdeling gedecimeerd en de reclameafdeling versterkt. Maar wat gaat die laatstgenoemde afdeling vervolgens op termijn verkopen? Wordt dat analoog aan multinationals numismatische kennis die in het Verre Oosten is vervaardigd?

Uit het persbericht blijkt verder dat het Geldmuseum zich in de toekomst meer wil toespitsen op educatieve programma's rond het thema 'Hoe met geld omgaan'. Het is dat de inhoud van het nieuwsbericht zo triest is, anders zou je smakelijk kunnen lachen om deze intentie van een management dat bewezen heeft daarin zelf tekort te zijn geschoten. ■

Bij de voorplaat

1664 Opening van de trekvaart van Leiden naar Woerden en Utrecht door Arent Smeltzingh

Zilver, gegraveerd. Voorzijde: Gezicht op de stad Leiden met op de voorgrond de vaart waarop een boot wordt voortgetrokken. Daarboven het gekroonde stadswapen van

Leiden gehouden door twee leeuwen.

Het omschrift wordt onderbroken door familiewapens van de burgemeesters I.P. van MAERSCHE, C. BUYTEVEST, W. HASIUS en DR. I. ELEMEN. Keerzijde: Vers in acht regels, omgeven door vier familiewapens van de burgemeesters M.I. Meerman, I.P. van Maersche, H. Schuyt en W. van Sanen.

Een exemplaar in goud bekend, enkele in zilver onder andere bij het Geldmuseum en Lakenhal Leiden. AR. 61.9mm. Van Loon II, 524. Zie ook *De Beeldenaar* 1980, pagina 166. Uiterst zeldzaam.

De penning maakt onderdeel uit van Schulman-veiling 338, maart 2012.

Geldmuseum, virtueel geen museum

afdeling Collecties & Onderzoek onder vuur

RAF VAN LAERE

Op woensdag 21 december 2011 stuurt het Utrechts Geldmuseum een persbericht de wereld in onder de titel: 'Succesvol GeldMuseum ondanks goede resultaten toch genoodzaakt te reorganiseren'. In onze barre tijden wordt het woord 'reorganiseren' stevast gebruikt als eufemisme voor besparen en inkrimpen, net zoals militairen de uitdrukking 'friendly fire' gebruiken om aan te geven dat ze eigen troepen beschoten hebben. De ondertitel van het persbericht: 'Museum zet volledig in op financiële educatie' klinkt dan weer een stuk positiever. Beslist een tekst opgesteld door iemand die een cursus 'Slecht nieuws overbrengen' gevolgd heeft. Nauwelijks verscholen tussen een aantal positieve boodschappen doet de zin 'gedwongen ontslagen zijn helaas niet uit te sluiten' het ergste vrezen. Iedereen die vertrouwd is met het organigram van het Geldmuseum weet hoe topzwaar de afdeling Informatie & Publiek is en verwacht dan ook dat de zwaarste klappen daar zullen vallen. Een aantal collega's uit Nederland helpt mij

al snel uit mijn droom. Informatie & Publiek blijft gespaard (alleen tijdelijke contracten worden niet verlengd), maar de afdeling Collecties & Onderzoek wordt hard aangepakt. Van de elf personeelsleden blijven er welgeteld twee over: Paul Beliën, conservator van de antieke munten en Erik van der Kam, conservator van papieren geld. Dus niemand die gaat over de Nederlandse munten en penningen die nochtans de kern van de verzamelingen uitmaken.

De logica in deze reorganisatie lijkt totaal zoek vooral als blijkt dat het belangrijkste argument de – te hoge – huurprijs van het pand is. Heeft de directie, die zich volgens hetzelfde persbericht voortaan – was het afgelopen jaren anders? – toespitst op 'Wat doen mensen met geld?' zich dan zelf nooit bezonnen over wat het museum met het haar toegemeten geld kan en moet doen? De huurprijs van het pand is immers van bij de oprichting van het Geldmuseum gekend en is afgelopen jaren niet gestegen en dit in tegenstelling tot het personeelsbudget. Nu de huurprijs

als argument voor de afvloeiing van negen personeelsleden aanhalen is daarom een oneerlijk en een onjuist argument. Dat de museumdirectie er prat op gaat 'een veelzijdige rijkscollectie' te beheren, maar er niet bij vertelt dat uiteindelijk slechts twee personeelsleden van de meer dan twintig bij deze taak betrokken zijn, is ronduit bedroevend en een kaakslag voor alle donateurs die de afgelopen jaren de collecties verrijkt hebben met schenkingen. Twee personeelsleden kunnen met de beste wil niet instaan voor de toegankelijkheid van de collecties. Nederlandse verzamelaars, geïnteresseerden en zowel binnen- als buitenlandse vorsers mogen het dus voortaan vergeten een beroep te doen op deze *veelzijdige rijkscollectie*. Misschien kan een enkeling na lang wachten nog wel eens een muntje komen bekijken maar dan is het verhaal over en uit. Vergeet dus elk ernstig wetenschappelijk onderzoek over eender welk Nederlands numismatisch onderwerp. Vergeet niet alleen de collecties maar ook de

bibliotheek die afgelopen jaren, ook al door schenkingen, een schitterende toekomst tegemoet zag en op internationaal vlak een aantal prestigieuze projecten naar zich toe trok. Ook hier blijven zowel vorsers als geïnteresseerden in de kou staan. En dan heb ik het nog niet over de andere projecten van nationaal belang zoals de vondstregistratie, het werk dat verschillende personeelsleden in tal van verenigingen doen zoals de Vereniging voor Penningkunst (vPK) of in de redactie van tijdschriften zoals *De Beeldenaar*.

Zelfs al kunnen enkele aspecten van het werk van de afdeling Collecties & Onderzoek op de valreep nog gered worden, dan nog betekent de huidige optie het einde van een eeuwenoude continuïteit in collectiebeleid, collectievorming en wetenschappelijk onderzoek binnen het Geldmuseum.

Hoe de directie haar doelstellingen: over geld kunnen leren, met geld kunnen spelen en geld kunnen beleven, zonder wetenschappelijke ondersteuning

meent te kunnen waarmaken is een volkomen raadsel. Misschien kan een concreet voorbeeld, dat ik aan den lijve ondervond, mijn twijfels het best illustreren. Niet lang na de opening van het Geldmuseum werd een fotoboek uitgegeven over het nieuwe museum. Dat gebeurde in samenwerking met de 'vrienden', waarvan ik toen lid was. Enige tijd na mijn bestelling werd mij gevraagd het boek te betalen door storting op een Nederlandse bankrekening. Ondanks heel wat telefonische contacten en e-mails slaagde ik er niet in om aan de boekhouding van het museum duidelijk te maken dat ik voor een betaling uit België IBAN en BIC nodig had. Wel bleef ik aanmaningen krijgen waarin mij op steeds kordater wijze gevraagd werd mijn rekening te betalen. Uiteindelijk loste een personeelslid van de afdeling Collecties & Onderzoek het betalingsprobleem zelf op en stuurde mij het boek toe. Iets waarin de museumadministratie na meer dan een half jaar niet in geslaagd was. En de directie van dat museum wil mij nu doen geloven dat zij, zonder hulp van een afdeling Collecties & Onderzoek en zonder operationele

bibliotheek aan de Nederlandse jeugd en een 'breed en gevarieerd publiek' (in museumjargon een prachtige doodoener) kan leren hoe zij met geld moeten omgaan. Moest het niet zo ernstig gemeend zijn, dan zou men er de slappe lach van krijgen!

Ik wil hier niet ingaan op de wijze waarop het Geldmuseum een hoog aantal bezoekers heeft kunnen bereiken. Ik heb trouwens niets tegen hoge bezoekersaantallen. Integendeel! Alleen verwacht ik dat de kosten van de bezoekersaantallen op een eerlijke manier afgewogen worden tegen de meerwaarde die een bezoek meebrengt. Met andere woorden: je kunt de meerwaarde die het Geldmuseum meebrengt voor onderzoekers en geïnteresseerde verzamelaars niet vergelijken met de meerwaarde die een groepsbezoek van een klas met zich brengt, dat zijn dan voornamelijk de 20.000 jongeren van onder de 18 jaar waarop men zo prat is. Want net om die meerwaarde gaat het toch bij een goede museumwerking, of niet?

Waarom stelt men zich de jeugd zo vaak voor als een bende 'minus habentes' die alleen maar in computerspelletjes

geïnteresseerd zijn? Bij de eerste rondgang die ik vlak vóór de opening in het Geldmuseum maakte, vielen ze mij dadelijk op: de twee rijtjes computersimulaties netjes tegen de muren van de hoofdgang. Ook bij latere bezoeken kregen ze mijn bijzondere aandacht; afgezien van de pannes, die de laatste tijd gelukkig wat minder frequent leken, altijd hetzelfde scenario dat ik ook van andere musea ken. De toeters en bellen spreken enkele haantjes de voorste aan die willekeurig hier en daar wat knoppen indrukken en aan hendels draaien en die al snel naar het volgende toestel overschakelen: educatie meerwaarde 0 en dan de groepjes jongeren, obligaat vergezeld van een educatief medewerker of een leerkracht die wat vragen moeten oplossen en die de antwoorden alleen via de computersimulatie kunnen vinden: educatieve waarde? Ontwikkelaars van computerspelletjes weten al heel lang dat jongeren op dit vlak erg veel-eisend zijn, steeds wat nieuws willen en dat het ontwikkelen van die nieuwigheden zeer veel geld kost, meer dan een doorsnee museum zich kan veroorloven. Daarmee is al heel veel gezegd over het nut en het rendement van dergelijke ludieke computertoepassingen in de museumsector of, om even een 14-jarige, die ik enkele maanden geleden voor zo'n toestel zag, te citeren: 'Nou, helemaal hopeloos'.

Toen het Geldmuseum in 2007 na jarenlange voorbereidende gesprekken eindelijk de deuren opende werden de bezoekers geconfronteerd met een opstelling die beweerde veel aandacht te schenken aan educatie en jeugd en die sterk beïnvloed was door een directeur die er publiek voor uitkwam dat munten hem niet lagen. Het Geldmuseum inbedden in de binnen- en buitenlandse museumwereld behoorde evenmin tot zijn prioriteiten. Deze directeur hield het gelukkig al snel voor bekeken en oefent nu, als ik goed ingelicht ben, een ander, wellicht lucratiever beroep uit.

Na zijn vertrek was er een zekere kentering merkbaar; zowel het personeel als de numismatische wereld vatte weer moed ondanks het feit dat er een aantal fundamentele keuzes gemaakt waren waarmee het Geldmuseum nu nog steeds opgescheept zit. Het potentieel bleef immers groot: een schitterende collectie, een fraaie locatie, een stevige bibliotheek en een uitgebreide staf met daarin een goede mix van ervaren en jonge medewerkers. En ja, de nieuwe directie bleek wat meer open te staan voor munten. Munten mochten weer getoond worden. Alleen, fundamenteel veranderde er niets. Publiek trekken ten koste van alles bleef de essentie van een kortetermijnvisie. Koppel dat aan een moedwillig negeren van de inbreng van de eigen medewerkers van de afdeling Collecties & Onderzoek en klaar is het perfide mengsel waaraan heel wat musea ten onder zijn gegaan.

Ik vind het bijzonder cynisch in het persbericht te lezen 'Het GeldMuseum geldt volgens de criteria van staatssecretaris Zijlstra van OC&W als een schoolvoorbeeld van hoe een museum het in deze tijd moet doen'. Ik weet niet wanneer staatssecretaris Zijlstra de euvele moed gehad heeft het Geldmuseum als voorbeeld te stellen maar als hij dat al deed dan hoop ik van harte dat hij in de Tweede Kamer mag uitleggen welke taken een museum tijdens de 21ste eeuw volgens hem moet vervullen.

Tot slot wil ik even een ander financieel plaatje voorstellen. Voor de 60.000 bezoekers, die het Geldmuseum afgelopen jaar ontving, werden 16 personeelsleden van de afdeling Informatie & Publiek ingeschakeld, dat maakt 3.750 bezoekers per personeelslid. U mag van mij aannemen dat drie artikels gepubliceerd door leden van de afdeling Collecties & Onderzoek in *De Beeldenaar* een groter publiek bereiken! Afgelopen jaar publiceerden zij in dit tijdschrift 18 bijdragen, dat maakt als equivalent alleen al voor *De Beeldenaar* bijna

25.000 bezoekers, meelezers niet meegemeld. Vanuit zuiver financieel oogpunt betekent het ontslaan van de volledige afdeling Informatie & Publiek dus een veel efficiënter ingreep dan wat nu gebeurt. Maar, ik geef het grif toe, ook dat zou een dwaze beslissing zijn want in een museum kan de wetenschap niet zonder de educatie.

Het verhaal van het Geldmuseum doet mij denken aan het penningkabinet van Hannover dat enkele jaren geleden eveneens in zijn voortbestaan bedreigd werd. Gelukkig kon een ruime, internationaal ondersteunde actie toen het ergste

voorkomen. Ik hoop van harte dat politiek Nederland, dat vaak zo vrijgevig is als het om internationale hulpverlening gaat ditmaal in eigen zaak even gul zal zijn. Het zal beslist helpen als alle lezers van *De Beeldenaar* hen een duwtje in de goede richting geven met een e-mail, brief, sms of op een andere manier, misschien wel met een leuk filmpje op YouTube. ■

Raf Van Laere (Hasselt (B), 1952) was voorzitter van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek. Tegenwoordig is hij redacteur van *De Beeldenaar*.

Brieven en reacties

Als reactie op de plannen van het Geldmuseum ontving de redactie van verschillende kanten brieven en reacties. Aangezien *De Beeldenaar* slechts tweemaandelijks verschijnt en het nieuws uit het Geldmuseum bekend werd gemaakt in de week dat het vorige nummer verscheen, was het niet mogelijk eerder te reageren. Hoewel bij het verschijnen van dit nummer acties waartoe Raf Van Laere oproept waarschijnlijk geen effect meer zullen sorteren, heeft de redactie er vanuit het oogpunt numismatisch nieuws vast te leggen voor gekozen zijn reactie toch te plaatsen. De overige brieven en reacties die de redactie ontving zijn inmiddels overhandigd aan de directie van het museum.

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaar prijzen*. Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling*.

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Initiatieven voor de toekomst

Berichten uit het Geldmuseum

HELEEN BUIJS

In reactie op berichten uit de pers wil ik graag de stand van zaken binnen het Geldmuseum toelichten. Het Geldmuseum heeft van 2008 tot en met 2010 een tijdelijke subsidie gekregen van het ministerie van Financiën als tegemoetkoming in de hoge exploitatielasten. Omdat het ministerie deze subsidie niet wilde voortzetten, zijn we als museum gedwongen een forse bezuiniging door te voeren. Door de economische crisis is het niet mogelijk gebleken dit gat op te vullen. Om het museum open te houden – en dus de collecties toegankelijk – is noodgedwongen de afdeling Collecties & Onderzoek van het museum ingekrompen. Het huidige kabinetsbeleid dwingt musea meer geld ‘uit de markt’ te halen, waardoor de publiekskant minder gekort kon worden. Dat betekent echter niet dat de numismatische wetenschap geheel verdwijnt. Het Geldmuseum zal zijn wetenschappelijke functie in de aankomende jaren met twee conservatoren beperkt kunnen uitvoeren waarbij de nadruk zal liggen op onderzoek naar de eigen collectie ten behoeve van tentoonstellingsconcepten en andere museale activiteiten.

Intussen komen er initiatieven van de grond van diverse betrokken numismatische deskundigen en verzamelaars om het museum te steunen en te bespreken tot welke werkbare oplossingen kan worden gekomen om een deel van het wetenschappelijk werk van het museum zoals *NUMIS* voor zowel de achterban als voor het museum te kunnen continueren in de toekomst. De plannen zijn concreet en kunnen naar het zich laat aanzien gerealiseerd worden. Ik heb alle vertrouwen in deze samenwerking.

Ondanks de reductie in personeel gaan we door op de in 2010 ingeslagen weg. Dat betekent dat we doorgaan met de herziening van de vaste expositie in het museum. Deze herziening is erop gericht om de eigen collectie meer zichtbaar te maken en het verhaal over geld aan de hand van de collectie in een bredere context te zetten dan nu het geval is. Dat houdt ook in dat het museum zich vanaf 2013 ook meer dan voorheen gaat richten op de in numismatiek, geschiedenis en cultuur geïnteresseerde bezoeker. We gaan jaarlijks exposities maken, zowel voor de gezinnen met kinderen als voor de laatstgenoemde groepen. De financiële educatie blijft wel een speerpunt van het Geldmuseum, omdat dat een maatschappelijke taak is waaraan veel behoefte is. Bovendien blijft het museum wetenschappelijk onderzoek door wetenschappers van andere disciplines (financiële geschiedenis, kunstgeschiedenis, archeologie en dergelijke) stimuleren.

In 2012 wordt daarvoor de Van Gelder-onderzoeksbeurs uitgeschreven. De resultaten van het onderzoek worden gepresenteerd in de jaarlijkse Van Gelder-lezing. Zoals ik in november reeds heb verteld zal de Van Gelder-lezing een ander karakter gaan krijgen.

Het Geldmuseum zal zijn taak om de collecties zichtbaar en toegankelijk te maken voor het publiek blijven uitvoeren. Ons streven is de collecties daarbij meer dan voorheen fysiek en digitaal zichtbaar te maken. De personeelsreductie zal een en ander wel wat vertragen, maar niet stopzetten.

Heleen Bujs is sinds 2009 directeur van het Geldmuseum in Utrecht.

Handen schudden

Een subjectief criterium voor verzamelaars van penningen

KAREL SOUDIJN

Karel van het Reve en Renate Rubinstein zijn twee schrijvers die ik bewonder. Ze hebben allebei wel eens berekend hoeveel handdrukken zij verwijderd waren van beroemde of beruchte personen uit de wereldgeschiedenis. Van het Reve, bijvoorbeeld, heeft zelf nooit de hand van Josef Stalin gedrukt, maar hij kende iemand die dit wél deed. En omdat Van het Reve op zijn beurt de hand schudde van die persoon, was Karel slechts één (extra) handdruk verwijderd van Stalin. Graag voeg ik hier aan toe, dat Karel van het Reve mij ook heeft gegroet, dus ik ben slechts twee handen verwijderd van Stalin.

In de loop der tijd heb ik diverse portretpenningen verzameld. Op regenachtige dagen zit ik soms te rekenen hoe dicht ik bij elke geportretteerde sta. In 1979 kocht ik bijvoorbeeld een Franse penning met het portret van Ivan Petrovitsj Pavlov (1849-1936). De kans is groot dat deze Russische geleerde wel eens een hand van Stalin heeft gekregen, want zijn werk werd door het Sovjetregime hoog gewaardeerd. Ik kom dus via drie tussenliggende handdrukken bij hem terecht, ook al overleed Pavlov ruim voor mijn geboorte. Maar het blijkt eenvoudiger te kunnen, want ik ken de Amsterdamse psycholoog Nico Frijda die op zijn beurt een leerling van Pavlov de hand heeft geschud. Karel van het Reve en Renate Rubinstein vonden dat nu juist het aardige van hun berekeningen: de weg naar historische figuren is vaak korter dan op het eerste gezicht lijkt.

Het mooiste vind ik penningen met portretten van mensen met wie ik in rechtstreeks contact heb gestaan: personen die mij een hand gaven. Voor de beoor-

deling van artistieke kwaliteit kunnen we algemeen geldende criteria toepassen. De kwaliteit van een penning wordt met name bepaald door het niveau van de keerzijde: deze moet iets bijzonders toevoegen aan de afbeelding op de voorzijde, want anders is een penning maar half af. Of wat plechtiger gezegd: in hun onderlinge samenhang moeten voorzijde en keerzijde voor een mooie spanning zorgen. Dit algemene kwaliteitscriterium wordt echter onbelangrijk bij het zoeken naar penningen met portretten van mensen die mij de hand hebben geschud. Nu staat sentimentele waarde voorop.

Als ik dit persoonlijke criterium gebruik, dan is de Jaarpenning 1965 van de Vereniging voor Penningkunst (vPK) dubbelzinnig. Op deze penning zien we Hendrick de Keyser afgebeeld, die van 1565 tot 1621 leefde. In navolging van Rubinstein en Van het Reve schat ik dat de afstand tot deze Amsterdamse stadsarchitect en beeldhouwer minstens zeven handdrukken bedraagt. Louk Tilanus heeft echter in *Handzame sculptuur* opgemerkt, dat het portret van De Keyser een zelfportret lijkt te zijn van Frank Letterie, de kunstenaar die deze penning ontwierp. Dat verandert de zaak. Frank heeft mij vaak een hand gegeven, en zo beschouwd valt de Jaarpenning 1965 meteen binnen de categorie van 'meest persoonlijke penningen'.

Een ander voorbeeld. De Jaarpenning 2011 van de vPK, ontworpen door Jennifer Hoes, verwijst naar de Romeinse god Janus – en die is onbereikbaar, hoeveel handen er ook in elkaar worden geslagen. *Janus* vertoont echter vijf vrouwenportretten. Elk ervan blijkt een zelfportret van de kunstenares te zijn.

Janus past hierdoor prachtig in mijn persoonlijke collectie, want Jennifer heb ik enkele malen de hand geschud.

Sommige penningen bekijk ik met spijt. De vpk gaf in 1977 een door Charlotte van Pallandt ontworpen penning uit met het portret van de dichter Adriaan Roland Holst. Twee keer (tijdens een begrafenis en bij de opening van een tentoonstelling) stond ik dicht bij hem, maar van handen schudden is het niet gekomen. Mijn gevoelsmatige afstand tot de Prins der Dichters is helaas net zo groot als die tussen Josef Stalin en Karel van het Reve.

Onlangs exposeerde Kunstzaal Van Heijningen in Den Haag een groot aantal penningen. Bij de opening van die tentoonstelling merkte de eigenaar van de galerie op, dat tegenwoordig minder

*Pieter van Nieuwenhuizen, zelfportret
(foto: Gosewijn van Nieuwenhuizen)*

familiepenningen worden uitgegeven dan vroeger. Nu weet ik niet waar hij de cesuur in de tijd wil leggen, want waar eindigt 'vroeger'? Maar als ik naar mijn eigen collectie kijk, dan zitten daar verscheidene penningen in die zijn ontworpen bij de viering van een huwelijksjubileum. Verder valt op, dat veel portretten op penningen verwijzen naar mensen die lid zijn of zijn geweest van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde of de Vereniging voor Penningkunst. Wie als kunstenaar een opdracht voor een portretpenning wil binnenhalen, doet er kennelijk goed aan bijeenkomsten van deze twee organisaties te bezoeken, want hier is een behoorlijk aantal potentiële opdrachtgevers te vinden.

Ter afsluiting een penning met het zelfportret van Pieter van Nieuwenhuizen. Veel lezers van dit tijdschrift zullen hem hebben gekend, want jarenlang was hij een trouwe bezoeker van bijeenkomsten van het genootschap en van de vpk. In 1994 nam hij deel aan een penningssymposium in Kremnica (Slowakije), waar hij een enkelzijdige slagpenning ontwierp met als onderwerp 'inspiratie'. Wie hem heeft gekend, ziet dat het hier om een dubbel zelfportret gaat. De kunstenaar – autodidact op het gebied van penningkunst – is afgebeeld terwijl hij zijn eigen penning ontwerpt. Pieter van Nieuwenhuizen overleed eind 2010 op 83-jarige leeftijd. Zijn familie beeldde deze penning af op de rouwkaart, want een goede portretpenning zegt meer dan een heel verhaal. ■

Karel Soudijn is psycholoog, verzamelaar en voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

Jörg Bischof, rekenpenningmaker in Neurenberg

Al een paar jaar werk ik aan een promotie-onderzoek naar 100 jaar Venusrekenpenningen. De eerste rekenpenning met de naakte vrouw werd in 1488 in de Zuidelijke Nederlanden geslagen, de laatste officiële uitgifte was in 1512. Een fraai voorbeeld van een Antwerpse Venuspenning stamt uit 1492 en heeft op de keerzijde het wapenschild van Philips de Schone.¹ In de jaren daarna zijn van dit type veel nabootsingen gemaakt, onder meer in Neurenberg. Bij mijn onderzoek stuitte ik min of meer bij toeval op Jörg Bischof, een (vrijwel) onbekende rekenpenningmaker uit Neurenberg.

Bijna honderd jaar geleden publiceerde Carl Friedrich Gebert de resultaten van een omvangrijk onderzoek naar Neurenbergse rekenpenningmakers.² Hij dook daarbij in de oude archieven van het 'Handwerk der Spengler und Messingschaber'. Rekenpenningen maken was

oorspronkelijk een vrij beroep, maar werd in de loop der tijd een voorrecht dat alleen aan die beroepsgroep toekwam. Daarbij werden steeds strengere voorschriften uitgevaardigd over het maken van de stempels, de beeldenaars en opschriften. Tot de 'Spengler und Messingschaber' hoorde een scala aan metaalbewerkers, zoals 'Messingsmits', 'Gürtler', 'Flinderleinschlagers', 'Zinngiesser' en 'Kupferschmiede'.

Het resultaat van Geberts werk was een overzicht van de geschiedenis van het beroep rekenpenningmaker en een beschrijving met soms heel persoonlijke anekdotes van alle toen bekende makers van Neurenbergse rekenpenningen. Arthur Koenig schreef een aanvulling op het werk van Gebert en noemde daarin onder meer Jörg Bischof die in 1523 meester werd en voornamelijk voor de export onder meer Venus-, Markus- en scheepjesrekenpenningen

FREEK
GROENENDIJK

*Venuspenning,
Antwerpen, 1492*

*Venuspenning,
imitatie*

heeft gemaakt.³ Hoewel Koenig een foto toont, had ik tot voor kort nooit een rekenpenning van Bischof gezien.⁴ Ook in de omvangrijke verzameling van de Staatliche Münzsammlung München, waar de collectie van Koenig is ondergebracht, zijn geen gesigeneerde rekenpenningen van Bischof aangetroffen.

Onlangs kocht ik een messing nabootsing van een Franse jeton met de Dauphin, omdat het initiaalteken daarop veel lijkt op het voor de imitatie-Venusrekenpenningen zo typische kroontje. Deze jeton met op de keerzijde 'une bordure d'hemicycloïdes' is beschreven in *Les Jetons du Dauphiné*.⁵ Daarbij wordt verwezen naar een vergelijkbare rekenpenning.

En die rekenpenning was mijn eerste kennismaking met een rekenpenning van Jörg Bischof: eveneens een imitatie van een Franse Dauphinéjeton met twee verschillende keerzijdebeeldenaars. Op de keerzijde van eerste ook hier een ornament van halve cirkels, hetgeen er op zou kunnen wijzen dat de jeton die ik onlangs kocht uit het zelfde atelier komt.⁶

Op de keerzijde van de tweede zag ik tot mijn verrassing een wat door elkaar gehaspeld wapenschild van Philips de Schone. Deze jeton bleek overeen te komen met de foto die Koenig liet zien. Dit wapenschild is al even kenmerkend voor de keerzijde van een grote groep imitatie Venusrekenpenningen. Het meest opvallend is dat van het oorspronkelijke wapenschild de drie lelies (Frankrijk) niet in het tweede, maar in het eerste kwartier staan. Het is de eerste rekenpenning met een dergelijke wapenschild die met zekerheid aan een Neurenbergse maker kan worden toegeschreven. Dit alles was voor mij aanleiding in mijn internationale netwerk van rekenpenningverzamelaars te informeren naar rekenpenningen van Jörg Bischof.

En dat had resultaat: een Britse verzamelaar heeft twee exemplaren, die in de Theems in Londen gevonden zijn – een bewijs dat Bischof (ook) voor de Engelse markt produceerde. Het ene Londense exemplaar is identiek aan de tekening in *Les Jetons du Dauphiné*, de andere is een soortgelijk exemplaar met

een ander (eveneens fictief) omschrift op de keerzijde.

In de collectie van het Germanisches Nationalmuseum in Neurenberg bevindt zich nu wel een rekenpenning van Bischof te zitten van het type met op de voorzijde een rijksappel in een driepas en op de keerzijde rond een centraal roset afwisselend drie kronen en drie lelies.

In november had ik het geluk twee keer een rekenpenning van Bischof te kunnen kopen. De eerste toont een imitatie van een Franse scheepjesjeton met op de voorzijde een fictief omschrift. De tweede heeft op de voorzijde een fraai mannenhoofd in een ornament van halve cirkels en op de keerzijde een gebloemd kruis met een centraal schild met vermoedelijk een klimmende leeuw of een griffioen.

Alle exemplaren zijn duidelijk gesig-neerd en de omschriften beginnen steevast met IORG BISCHOF GVRTLER waarbij de rest van het omschrift wordt opgevuld met willekeurige letters. Het woord bisschop stamt uit het Grieks van het woord 'episkopos' met de elementen epi (= op of over) en skopein (= kijken).

*Keerzijde imitatie
Venusrekenpenning*

In de vroegchristelijke tijd is het woord gebruikt voor de 'opziensers van de plaatselijke kerkelijke gemeenten' en vanaf de vierde eeuw is het de titel voor kerkelijke leiders: de bisschoppen.⁷

Interessant is dat Jörg ook zijn beroep op zijn rekenpenningen plaatste 'gürtler': maker van gordels, broekriemen en gespen. In de vijftiende en zestiende eeuw zijn Gürtler onder andere ook bekend als makers van chatelaines: gordels bestaande uit metalen onderdelen waaraan bijvoorbeeld een geldbeurs of een sleutel hingen. Het beroep Gürtler bestaat overigens nog steeds.⁸

Over Jörg Bischof is verder niet veel bekend en Koenig wijdt maar een paar

*Jörg Bischof, rekenpen-
ningen gevonden in
Londen*

regels aan hem. Bischof was een tijdgenoot van Jörg Schultes, die in 1515 de meestertitel kreeg en als een van de eersten zijn rekenpenningen signeerde.⁹ Hoeveel rekenpenningen Bischof gemaakt heeft, is niet bekend. Koenig noemt weliswaar een aantal typen, maar bijvoorbeeld een Venuspenning van Bischof is tot heden niet gevonden. Niettemin: het aantal nu wel bekende rekenpenningen van Bischof staat in een klap op zes stuks. ■

Freek Groenendijk is docent bestuursrecht en in zijn vrije tijd onder meer actief als moderator van diverse muntenbodenvondstenforums. Hij verzamelt en bestudeert Neurenbergse rekenpenningen en schrijft daar artikelen over. Voor numismatische kringen verzorgt hij lezingen. Hij houdt zich aanbevolen voor aanvullende informatie – reacties naar groenendijk.f@planet.nl

NOTEN

1. Dugniolle nr. 506. Foto Geldmuseum RP 00327.
2. 'Die Nürnberger Rechenpfennigschläger' *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft* 1917.
3. 'Die Nürnberger Rechenpfennigschläger' *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft* 1935, p. 13.
4. KOENIG t.a.p. pl. XVII, nr. 13.
5. J. ROMAN 1911, p. 124.
6. G. VALLIER 'Essay sur les jetons de la chambre des comptes du Dauphiné' *Revue belge de numismatique* 1880, p. 48 en Pl. V, nr. 22 en 23.
7. www.surnamedb.com/Surname/Pischof#ixzz1hkaR69g1
8. www.biv.org/index.php?id=metallgestaltung
9. F. STALZER *Rechenpfennige, band 1: Nürnberg. Signierte und zuweisbare Gepräge* (München 1989).

Terugblik op sta- en voelpenningen

Elisabeth Varga, 1948-2011

LOUK TILANUS

Thuis, bij mij op de keukentafel liggen twee glanzende dingen van brons die steevast door elke bezoeker worden opgepakt, een vosje en een pauw. Bij het vosje is letterlijk nog na te voelen hoe uit een simpel bolletje klei een liggend diertje gevormd is; bij de pauw is dat anders, dat is veel meer een ontwerp. De pauw zet zijn staart op, zo hoog dat de vogel er bijna onder verdwijnt, de keerzijde is de glanzende pluim van zijn veer: het pauwenoog. Dat oog is ontstaan door de afdruk van de top van de wijsvinger van de maker. Beide werkjes zijn van de hand van Elisabeth Varga, de beeldhouwer en penningmaker voor wie op een koude decemberdag in 2011 een grote groep mensen in de Oude Kerk in Amsterdam bij elkaar gekomen was om afscheid te nemen. Die groep mensen voelde zich verbonden door haar persoon; die slanke, elegante verschijning met die hoge, vaak wat hese stem en die grote donkere ogen die altijd wat verbaasd leken te kijken. Het ging de bezoekers niet alleen om haar persoon, het ging evenzeer om de kunstenaar.

In 1948 geboren in Mijnsheerenland, bracht Varga het grootste deel van haar jeugd in Alkmaar door. Na de middelbare school was zij een jaar au pair in de Verenigde Staten, werkte drie jaar in de verpleging maar wilde wat anders en kwam toen op de zomercursus van de Schule des Sehens van Kokoschka terecht. Aangemoedigd door beeldhouwer Paul Grégoire ging zij in 1978 naar de Rijksakademie in Amsterdam. Grégoire was daar in zijn voorlaatste jaar docent, Cor Hund in zijn laatste. Na vier jaar studeerde Varga af. Later waren haar gevoelens over de opleiding tweeslachtig. Geen wonder: de academie verkeer-

de toen in een tijd van neergang, veel docenten werden na hun pensionering niet opgevolgd en indien wel, door lieden die Varga niets te zeggen hadden. Maar zij maakte daar als docenten Theresia van der Pant en Aart Schonk nog mee en kreeg door toedoen van Eric Claus een eerste opdracht: een penning te ontwerpen voor de Overijsselse gemeente Holten. Meteen maakte zij er iets bijzonders van. De vraag was een enkelzijdige penning, dat was goedkoper en dan kon op de keerzijde iets gegraveerd worden. Varga ontwierp een dikke penning die kon staan en waar op de rand een tekst kon komen. Met het idee van een 'stapenning' zoals zij haar ontwerp noemde, heeft zij later veel en met succes verder geëxperimenteerd. Gewoonlijk ligt een penning, maar door de zijkant af te vlakken krijgt hij stabiliteit en kan hij als een beeldje gezien wor-

Elisabeth Varga,
Zijderoute, 1998,
brons
(3/4 ware grootte)

den. Zo ontstond later in opdracht van de Vereniging voor Penningkunst (vpk) haar penning gewijd aan Constantijn Huygens. Met een minimum aan kleine incisies wordt de dichter, staatsman en geleerde geëvoceerd. Een aparte vermelding behoeft de mooie penning uit 1998 voor de Koninklijke Bibliotheek. In die penning, dik van vorm, is een uil (symbool van de wijsheid) in negatief uitgespaard. Op de andere zijde is een ganzenveer te zien en in zwierige letters de naam van de instelling die 200 jaar bestond.

Een andere term die Varga introduceerde was de 'voelpenning'. Het was haar uitdrukkelijke wens dat haar werk ook letterlijk voelbaar was; dat het niet alleen goed in de hand zou liggen maar ook goed zou voelen. Dat gaat bij hard en koud materiaal als brons natuurlijk niet geheel vanzelf; het begint er mee dat een penning niet scherp of hoekig mag zijn. Die van de Koninklijke Bibliotheek en de Huygens voldoen daar goed aan.

Varga leefde sterk mee met het wel en wee van de vpk en met de FIDEM. Het heeft mij altijd geleken dat daar haar professionele leven en haar privé-leven grotendeels samenvielen. Misschien was daarin wel het belangrijkste moment dat zij in 1994 met een groepje collega's in

Budapest de Nederlandse inzending van de FIDEM vertegenwoordigde. Zij had nu eenmaal een sterke band met Hongarije omdat haar vader daar vandaan kwam; die was na de Eerste Wereldoorlog als jongetje op de trein naar Nederland gezet. Hij zou spoedig weer opgehaald worden, zo was hem gezegd, maar het gebeurde nooit. Toen hij als volwassene zich daarvan rekenschap gaf, verbrandde hij in de tuin de teddybeer die hem altijd vergezeld had. Zijn dochter beeldde de beer met zijn spiegelbeeld uit op een schijfje albast dat zij *On the top of the circle* doopte. Hij werd door het British Museum aangekocht en er werd een penning van gegoten. In gesprekken met haar kwam het onderwerp 'Hongarije' bij voortdurend terug en het werd haar tweede vaderland.

Met de Universiteit van Leiden had zij een band omdat zij er verschillende opdrachten voor uitvoerde: zij ontwierp de lustrumpenning en voor de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde niet alleen de Prijs voor het Meesterschap maar ook de penning die hoort bij de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs. Het laatste werk dat zij voor de vpk ontwierp was haar postume portret van Prins Claus. Het moet haar voldoening gegeven hebben dat de koningin haar grote waardering er over kenbaar maakte.

Van Varga's hand zijn ook zelfstandige sculpturen, voorbeelden daarvan zijn het portret van Sweelinck in de Amsterdamse Oude Kerk en het monument voor de schilder Jan Voerman in Hattem. Zij was gefascineerd door het thema dans; een prachtige danser in dun staal uitgevoerd is opgenomen in de collectie van Museum De Buitenplaats in Eelde.

Het bericht van haar dood kwam als een schok. Van haar persoon blijft de herinnering aan een sterk op haar ge-

voel levende en werkende kunstenaar met een rijke geest; van haar werk blijven een aantal onmiskenbare creaties die van niemand anders hadden kunnen zijn dan van degene die wij nu verloren hebben. ■

Louk Tilanus (1949) is sinds 1976 als docent en onderzoeker verbonden aan het Kunsthistorische Instituut van de Universiteit Leiden. Zijn onderzoek richt zich op de beeldhouwkunst. Hij was van 1995 tot 2000 voorzitter van de VPK

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established September 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

- A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
- B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
- C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
- D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
- E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

Spaarpotten uit het Madjapahit tijdperk (1293-1500)

TON
EIJKELENKAMP

Oude geschriften en kronieken vermelden al in de eerste helft van de veertiende eeuw dat grote hoeveelheden Chinese cashmunten werden ontvangen en geaccepteerd als gangbaar gesteld betaalmiddel in het koninkrijk Madjapahit. Per dag ontvingen de autoriteiten van het Madjapahit-rijk meer dan 8000 munten afkomstig van markten van de steden Madjapahit en Trowulan als een soort marktbelasting (staanplaatsgeld of kraamhuur). Volgens de Nawantya (een oud verslag) varieerden de salarissen van hoogwaardigheidsbekleders van het Madjapahit ambtenarenkorps van 600 tot 8000 cash per dag. Veelal waren dat Chinese cashmunten uit de Sung-dynastie (960-1279) en Annamitische cashmunten vanaf de tiende eeuw.

Door de grote hoeveelheden circulerende munten ontstond er behoefte aan opbergsystemen, met andere woorden kassa's of spaarpotten. De oudste vormen hiervan zijn de bolvormige potten (tegenwoordig door verzamelaars als Edammer kaasjes aangeduid) gemaakt van een grijsachtige klei die goed te bakken is en na het bakken roodachtig kleurt. Deze potten hebben expansiegaten (tegen het exploderen bij het bakken), een geldgleuf en eenvoudige cirkel- en golfversieringen in rood. De rode versieringen zouden een indicatie zijn dat de potten ook gebruikt werden voor rituele doeleinden. De rode verf symboliseert immers het bloed van geofferde dieren. Niet veel later kwamen er andere en mooiere vormen, waarvan de terracotta varkens de meest voorkomende zijn. Sinds die tijd is op Oost-Java het woord voor spaarvarkens en spaarpotten in het algemeen nog steeds Tjèlèngan (= wild zwijn). Inmiddels zijn

er olifanten, rammen, honden, paarden, schildpadden en zelfs mensenfiguren teruggevonden.

De bollen stellen waarschijnlijk de geldpotten voor van Kuvera (de god van de rijkdom en voorspoed, bewaker van de planeten). De rammen verwijzen naar Agni (de god van het vuur, zijn rijdier is een ram), de paarden naar Surya (de god van de zon, energie en beweging met haren en armen van goud, haar hemelwagen wordt getrokken door zeven paarden), de olifanten naar Indra (de koning van de halfgoden, de god van oorlog, onweer en regen, hij laat zich rondrijden op zijn olifant) en de varkens verwijzen naar de vruchtbaarheidsgoden. Van de miniatuurbeestjes (voornamelijk biggen en olifantjes) met een gleufje of soms niet meer dan een sneetje, te klein voor het inwerpen van cashmunten wordt aangenomen dat ze

als speelgoed of als decoratie hebben gediend.

Uit het Madjapahit-tijdperk zijn vele decoratieve werken en voorwerpen bekend. De zogenaamde Kala-koppen als gevelversiering, de paalbeelden als huisdecoratie, de dak- en gevelornamenten en niet te vergeten de miniatuurtempels en -huizen. Kala-koppen van kwaadwillige monsters, bijvoorbeeld gehangen boven ingangen als afweermiddel tegen demonen en ongeluk. Een ander fenomeen uit die tijd zijn de zogenaamde onthoofdingfiguren en -beeldjes. Ze zijn in grote aantallen gemaakt en beelden veelal de verscheidenheid aan volkeren en rassen uit, die woonde in het immens grote Madjapahitrijk. Een rijk dat zich uitstreckte over vrijwel de hele Indonesische archipel en grote delen van Maleisië. Speciaal bij de oude stad Madjapahit werden in mallen uit roodbakkende klei grote hoeveelheden van deze eenvoudige figuren gemaakt. In de mallen waren de halsjes smal aangezet. De gezichtjes waren in eerste instantie vrij grof en werden later met de hand bijgewerkt of uitgesneden. Op enkele uitzonderingen na blijken deze figuren alle te zijn onthoofd. Dat wil zeggen dat de kopjes er afgebroken zijn. Met welke bedoelingen deze figuurtjes werden onthoofd is niet duidelijk. Er wordt verondersteld dat de onthoofding geschiedde als symbolische zelfoffering. Maar meer waarschijnlijk is dat deze plaatsvond als zoenoffer, gebracht door personen die onheil vreesden. Al dan niet in verband met overtreding van bepaalde normen of taboes. Het lijkt overigens ook niet onmogelijk dat dit gebruik een restant was van de rituelen bij initiatie, huwelijk en dergelijke zoals deze bestonden bij de diverse koppensnellerculturen.

Islamisering

Door de komst van de islam (op Sumatra vanaf eind dertiende eeuw, op Java vanaf 1450) verdween het hindoeïstische of

boeddhistische Madjapahit. Toch bleef het weliswaar verzwakte vorstendom tot ongeveer 1530 bestaan. Adel en priesters vluchtten naar Bali, waar tot heden de stambomen van vele families terugvoeren tot voorouders uit het rijk van Madjapahit. Bali is nog steeds een hindoe-enclave in het overwegend islamitische Indonesië. Vooral op Bali vindt men nog vele cashmunten die later gebruikt zijn voor het vervaardigen van prachtige tempeldoeken en -hangers en godenbeeldjes. Deze beeldjes worden

vaak in de tempels gezet bij feesten en ceremonies om te dienen als tijdelijk verblijf voor de goede geesten of goden. Dat er een overvloed aan cashmunten in Nederlands-Indië is geweest blijkt wel uit een verslag van een missionaris uit 1954 waarin hij melding maakt van een bruiloft in een hindoe-enclave op het eiland Lombok. Een vast bestanddeel van de bruidsschat bestond daar toen uit 640.000 cashmunten. ■

De in dit artikel afgebeelde voorwerpen zijn te bezichtigen in het museum Tukar Menukar in Doetinchem (www.tukarmenukar.nl)

LITERATUUR

H.R.A. MULLE *Javanese terracottas – Terra incognita* (Lochem, 1978).

A.J. EIJKELINKAMP *14e eeuwse spaarpotten uit het Majapahit tijdperk (1293-1450)*, korte voordracht op de 343e bijeenkomst van de NKN, samengevat in de NKN-convocatie van de 344e bijeenkomst, januari 2004.

Versunkene Königreiche Indonesiens (Hildesheim, 1995).

Terrakottakunst des Reiches Majapahit in Ostjava, Katalog zur Ausstellung Das Sparschwein unter dem Riesfeld (Museum für Völkerkunde Frankfurt am Main, 1987).

P. DE KAT ANGELINO 'De kèpèng op Bali' *Koloniale Studiën* 5 (1921) 67-83.

G. VISSERING *Muntwezen en circulatie-banken in Nederlandsch-Indië* (Amsterdam, 1920) 252-267.

J.H. VAN BRAKEL e.a. *Budaya Indonesia – Kunst en cultuur in Indonesië – Arts and crafts in Indonesia* (Koninklijk Instituut voor de Tropen Amsterdam, 1987).

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Penningen van Hans Helldörfer

De Numismatische Kring Oost Nederland (NKON) viert in 2011 het vijftigjarig bestaan. Als numismatische vereniging hebben we in het verleden al een aantal penningen uitgegeven en vanwege het tiende lustrum wordt er tenminste één en mogelijk zelfs nog een tweede aan dit rijtje toegevoegd. De drie penningen tot nu toen zijn: één ter gelegenheid van het zevende lustrum en twee als beloningspenning voor sprekers en bijzondere verdiensten. Alle drie zijn van de hand van één maker: Hans Helldörfer. Het leuke is dat hij jarenlang de kring heeft gediend als ... penningmeester. Zelden zal iemand deze functie zo letterlijk hebben opgevat als Hans. De tweede bijzonderheid aan deze penningen is het gebruik van drie totaal verschillende technieken: de eerste penning uit 1978 is geslagen, de tweede uit 1996 is gegoten, terwijl bij de derde penning (2001) gebruik is gemaakt van een zeer ongebruikelijke en nieuwe techniek: het snijden van staal met een hogedruk waterstraal. Alle reden eens wat dieper in te gaan op deze penningen, maar ook op de maker.

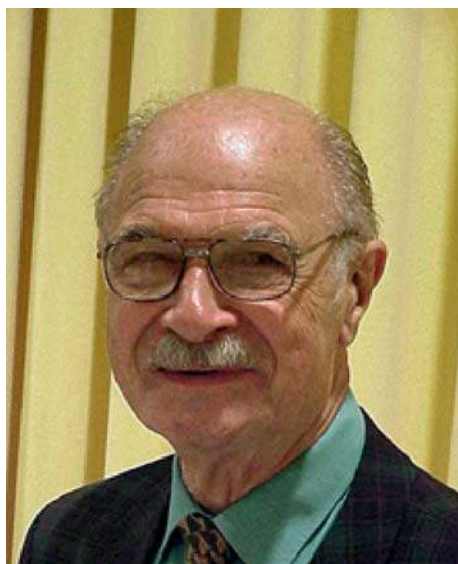
Penningmeester

Hans Helldörfer (1928-2008) werd geboren in Arnhem. Zijn vader had een kleine juwelierszaak vlakbij het station Velperpoort. Hans besloot in het voetspoor van zijn vader te treden en na diverse beroepsopleidingen voor onder andere horlogemaker en goud- en zilver-smid is hij hem in de zaak opgevolgd. In 1966 verhuisde hij naar het nieuwe en voor die tijd zeer moderne en grote winkelcentrum Presikhaaf te Arnhem. De zaak floreerde en in 1993 kon hij een uitstekend draaiende zaak overdragen

aan een opvolger die overigens de naam Juwelier Helldörfer heeft aangehouden.

Van kinds af aan heeft Hans munten en penningen verzameld en doordat zijn vader regelmatig sieraden en zilvergoed inkocht, hield Hans al goed in de gaten of daar ook numismatische zaken bij zaten. Indien mogelijk werden die aan de collectie toegevoegd. Toen hij later zijn eigen zaak had, bleef deze hobby hem fascineren en zo werd hij in 1971 lid van de Numismatische Kring Oost Nederland. In 1986 trad hij toe tot het bestuur, eerst van 1986 tot 1998 als penningmeester, daarna tot 2005 bestuurslid zonder portefeuille maar met het jaarprogramma en PR & sponsoring als aandachtsgebieden. Bij de viering van het veertigjarig bestaan van de NKON is Hans op basis van zijn enorme en zeer diverse verdiensten voor de NKON benoemd tot erelid van de vereniging. Hij was daarmee het eerste erelid in de historie van de kring. Hoewel

ETKO CRETIER

Hans Helldörfer

Hans veel jonger overkwam dan zijn echte leeftijd en hij ook nog vol energie en plannen was, overleed hij in de zomer van 2008 onverwacht na een kort ziekbed. Een enorme slag voor zijn familie, maar ook voor de NKON.

Vormgeving heeft altijd Hans' interesse gehad en als juwelier heeft hij ook regelmatig zelf sieraden ontworpen en uitgevoerd. Deze interesse kwam ook tot uiting in zijn aandacht voor de inrichting en uitstraling van zijn winkel, de etalages en ook in door hem ontworpen verpakings- en presentatiematerialen. Creativiteit uitte zich ook in de wijze waarop hij PR bedreef, eerst voor zijn eigen zaak en het winkelcentrum in Arnhem waarin hij gevestigd was, maar later ook voor de NKON. Met creatieve ideeën, een innemende en tegelijk heel bescheiden opstelling, maar tegelijk ook een zeer gerichte en vasthoudende aanpak, wist hij vele malen de uit te dragen zaak/boodschap aan de man te brengen. Een voorbeeld van dit laatste was de OEANG-tentoonstelling van de NKON in 1998 waarbij het betrokken museum de publiciteit zou verzorgen. Nadat dit in de eerste zes weken amper tot zichtbaar resultaat had geleid, trok Hans het initiatief naar zich toe en binnen enkele weken hadden de meeste regionale en een aantal landelijke kranten en bladen aandacht aan deze tentoonstelling besteed.

Penningoeuvre

In 1972 ontwierp Hans voor het eerst een penning en sindsdien zijn er verschillende gevolgd. Het merendeel was bedoeld als gebruikspenning, waarbij een duidelijke boodschap en een lage productieprijs (slagpenningen) voorop stonden. Enkele zijn echter veel artistieker van aard, met name de twee laatste penningen voor de NKON. Uiteraard wordt hier ingegaan op die laatste twee penningen, maar ook die niet artistieke penningen worden besproken. Ze geven toch een aardig beeld van de ontwikkeling die Hans bij het ontwerpen heeft doorgemaakt en bovendien vallen ook deze penningen binnen bepaalde verzamelgebieden. Zo nu en dan zijn ze in veilingen of op beurzen te vinden en met dit verhaal kan dan toch iets meer worden duidelijk gemaakt over hun achtergrond en gebruiksdoel.

Goldring-juweliers Waardepenningen (ca. 1972)

Op de voorzijde is het symbool van de Goldring-organisatie weergegeven, het Europese deel van de wereldbol met lengte- en breedtelijnen en daarover heen in grote kapitalen de tekst Gold Ring. In een randschrift International Gold Ring Jewellers met tussen begin en einde een drietal forse punten. De keerzijde geeft de waarde aanduiding en

*NKON Beloningspenning, 1987 (2e oplage)
(keerzijde: 3e oplage)*

de tekst: Kadomunt ter waarde van 25 (50) Gulden te besteden bij uw Goldring Juwelier.

Materiaal: brons (25 Gulden) en verzilverd brons (50 Gulden)

Diameter: 51mm

Gewicht: 43 gram

Techniek: geslagen

Oplage: onbekend (naar schatting enkele honderden)

Als juwelier was Hans aangesloten bij een samenwerkingsverband onder de naam Goldring-juweliers. In Nederland bestond deze groep uit 22 zaken. De organisatie hield zich ten behoeve van de aangesloten juweliers bezig met onder andere belangenbehartiging, gezamenlijke reclame en marketing. De gedachte kwam op om in plaats van de weinig originele geschenkbond, een waardepenning te introduceren. Deze penning, die door alle aangesloten juweliers werd verkocht en aangenomen, werd verpakt in een fraaie cassette. De ontvanger kreeg zo direct een tastbaar cadeau in handen wat natuurlijk veel leuker is dan een envelop met een bon. Vervolgens had de ontvanger daarna alle vrijheid om de penning naar eigen goeddunken te besteden. Er waren penningen met een waarde van f25,- en f50,-.

Binnen de Nederlandse groep was Hans een actief lid en hij had onder andere een logo voor een gevelplaqueette ontworpen. Dit bleek zo succesvol dat later ook de Duitse moederorganisatie deze plaqueette heeft overgenomen. Het is niet verbazingwekkend dat ook het

ontwerpen van die waardepenningen aan hem werd toevertrouwd. Hij ontwierp een penning met op de ene kant het logo en op de andere kant een kernachtige tekst en waarde aanduiding. De penning heeft weinig artistieke aspiraties maar is functioneel en duidelijk.

Inmiddels is de Nederlandse tak van de Goldring-organisatie reeds geruime tijd opgeheven en zijn de penningen niet meer geldig. Bijna onvermijdelijk zijn er verschillende van deze penningen nooit teruggekomen en deze duiken een enkele maal op in de muntenhandel.

NKON Beloningspenning 100 Stuivers (1975)

De voorzijde van de penning toont een kruis in een binnencirkel met in elk kwartier één van de letters NKON. Ieder kwartier is versierd met een gebogen lijntje en samen vormen die weer een soort tweede binnencirkel. Rondom staat als randschrift in het Latijn de lijfspreuk van de kring: MONETAE AMICOS INVENIUNT wat zoveel betekent als 'de munten brengen ons als vrienden samen'. Precies onderaan is de waarde van de penning aangegeven: 100 St. (100 stuivers ofwel 5 gulden). Dit is de waarde, zo is aan elke ontvanger altijd aangegeven, waarvoor de penning te allen tijde inwisselbaar zal zijn bij de kring. De keerzijde is uitermate eenvoudig en bestaat slechts uit een krans van fijne blaadjes net binnen de rand van de munt. Dit is een standaard medaille-stempel van de fabrikant en

laat daardoor veel ruimte in het veld voor een inscriptie. De rand tenslotte is glad.

Materiaal: brons

Diameter: 41mm

Gewicht: 23 gram

Techniek: geslagen

Oplage:

1975: 50 stuks in brons; circa 5 stuks later verguld ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan en uitgereikt aan de leden van het eerste uur.

1987: met 1 punt in hart van de vierpas, 30 stuks in brons

?: met 1 punt in hart van de vierpas, 20 stuks in verzilverd brons

?: met 5 punten in en rond de vierpas, 30 stuks in brons

De eerste penning van de NKN was niet bedoeld om een bijzondere gebeurtenis luister bij te zetten, maar als beloningspenning. Met een beloningspenning wordt een tastbare blijk van waardering gegeven aan een lid of nietlid dat een bijdrage voor de kring heeft geleverd. In 1975 kwam Hans met dit voorstel naar het bestuur en daarbij had hij ook ideeën voor de vormgeving. Het bestuur werd enthousiast en na de nodige correspondentie met de toenmalige voorzitter Fortuyn-Drooglever over het randschrift en de uitvoering, volgde in februari 1975 de opdracht tot het doen slaan van 50 stuks in brons.

De kring heeft de penning vooral gebruikt als sprekerspenning, dat wil zeggen: hij werd uitgereikt aan personen die een voordracht hadden gehouden. Een spreker ontving de penning met op de keerzijde een inscriptie met zijn naam en de datum van de voordracht. Al

snel bleek dat de sprekers dit tastbare, persoonlijke en ook blijvende aandenken zeer waardeerden. Toen de eerste serie na een aantal jaren was uitgereikt, werd besloten een nieuwe oplage bij te bestellen. Hierna zijn nog verschillende aanvullende bestellingen gedaan. Door het aanbrengen van kleine wijzigingen in het stempel of door een ander materiaal, zijn deze oplagen van elkaar te onderscheiden. Bovendien gaf dit de mogelijkheid sprekers die al eens eerder een penning hadden ontvangen een volgende keer toch een iets andere versie aan te bieden. De stempel van de voorzijde is in het bezit van de kring.

Jubileumpenning 10 jaar Winkelcentrum Presikhaaf (1976)

Op de voorzijde van de penning staat onderaan het symbool van het winkelcentrum, een onderbroken cirkel met vier pijlen. Net daarboven en iets onder het midden van het veld staan de jaartallen 1966-1976. De tekst Winkelcentrum Presikhaaf staat als randschrift buiten een boog van pijlvormige blaadjes(?). De keerzijde is een vrij ingewikkeld grafisch ontwerp waarin nogmaals het symbool van het winkelcentrum is opgenomen, maar waarin ook met enige fantasie de flatgebouwen te herkennen zijn waarin het winkelcentrum is gevestigd. Hoewel het lijkt alsof dit ontwerp uit drie lagen is opgebouwd, blijken de onderste en bovenste laag op een aantal punten in elkaar over te gaan. Het ronde symbool is als het ware in de gestileerde flatgebouwen geschoven.

Materiaal: verzilverd messing

Diameter: 30 mm

Gewicht: 10 gram
Techniek: geslagen
Oplage: tenminste enige honderden; circa 15 exemplaren zijn in zilver uitgevoerd en hebben het woord zilver op de voorzijde

Toen in 1976 het Winkelcentrum Presikhaaf 10 jaar bestond, stelde Hans aan zijn collega's voor ook voor deze gelegenheid een penning te ontwerpen. Net als de penning voor de NKON was het plan deze in te zetten als beloningspenning, als bedankje voor allerlei personen en instanties die bijdragen voor de feestweek leverden. Voor de notabelen die de festiviteiten bezochten (met name de burgermeesters van Arnhem en omliggende gemeenten) was gedacht aan een speciale uitvoering: een exemplaar in zilver. Het ontwerp van de penning bevatte aan de ene kant tekst met jaartallen en het officiële logo van het winkelcentrum en op de andere kant een gestileerde weergave van het winkelcentrum met nogmaals het logo daarin verwerkt.

De vrij kleine en verzilverde penning bleek dat jaar uitstekend aan zijn doel te beantwoorden. Ontvangers waren er erg blij mee en kwamen graag nog eens terug. De feestweek werd een jaarlijks terugkerend fenomeen waarbij ook het uitreiken van penningen een gewoonte

bleef. Enkele jaren later werden daarvoor jaarlijks aangepaste penningen geslagen, aanmerkelijk groter (ca. 45mm) en nu met alleen het logo van het winkelcentrum op de ene zijde en een aan dat jaar aangepaste tekst op de andere zijde.

NKON Lustrumpenning 1996

Op de voorzijde van de penning staan de letters NKON op speelse wijze rond een gedeeltelijk zichtbare munt. Deze letters zijn tegen de richting van de klok in min of meer langs de rand geplaatst en gedeeltelijk over elkaar. Voor de lezer is er niettemin geen twijfel in welke volgorde ze zijn bedoeld. De letters zijn allesbehalve strak en perfect, maar voorzien van kleine imperfecties in vorm en oppervlak. Ze maken daardoor een echt doorleefde en ambachtelijke indruk en vormen zo een mooie tegenstelling met de vele door de computer ontworpen letters op moderne penningen. De gedeeltelijk zichtbare munt is een rijderdaalder van 's-Heerenberg uit 1582, geslagen op naam van Graaf Willem IV van den Bergh als stadhouder van het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen. Het veld van de voorzijde is net als de letters voorzien van een grillige structuur, die de penning een robuuste en ambachtelijke indruk geeft. De tekst ARGENTINENSIS (zilvergeld van

NKON Lustrumpenning, 1996

Dieren) op de daalder verwijst naar het muntrecht dat de heren Van den Bergh bezaten in deze plaats. Het vreemde was dat ze behalve het munt- en gruitrecht geen andere rechten of bezittingen in Dieren hadden, een dorpje met een kasteel dat toen nog eigendom was van de Duitse Orde. Aangenomen wordt dat er in Dieren nooit echt is gemunt. De heren Van den Bergh hebben op hun munt-huis in 's-Heerenberg verschillende daalders geslagen met de verwijzing naar het muntrecht in Dieren. Zie voor de achtergronden en de verdere munt-slag van 's-Heerenberg, het door de kring heruitgegeven en nog steeds verkrijgbare boek *Muntbeer en Muntmeester* van dr. Tangelder.

De keerzijde van de penning is voor velen niet direct herkenbaar. Bij nadere bestudering en wanneer de penning zo wordt gedraaid dat de dikke lijn die vanuit de rand naar het midden gaat op ca. vier uur wordt gehouden, treedt de herkenning op: ineens wordt het patroon van de grote rivieren in het Gelderse zichtbaar met een Rijn die vanuit Duitsland binnenkomt, bij Pannerden splitst in de brede Waal en het Pannerdens kanaal, waarna deze als Rijn bij Arnhem weer een zijtak krijgt in de vorm van de IJssel. In de IJssel komt bij Doesburg de Oude IJssel uit en bij Zutphen het ri-

viertje de Berkel. De keerzijde is dus een soort landkaart met de herkenbare rivieren maar ook met wat verhoging bij Elten, de Veluwezoom en bij Nijmegen, plekken waar in de IJstijd stuwwallen zijn ontstaan. Het afgebeelde gebied op de penning komt vrijwel overeen met de provincie Gelderland en het zuiden van Overijssel, de thuisbasis van de NKON. Op de gladde rand van de penning zijn de jaartallen 1961 – 1996 ingeslagen en bij de zilveren exemplaren ook het nummer.

Materiaal: brons / zilver

Diameter: ca. 58mm

Gewicht: ca. 70 gram (bij gegoten penningen is een variatie in gewicht niet ongebruikelijk)

Techniek: gegoten met verloren was

Oplage: 60 in brons en 10 in zilver (voorzien van nummer in rand)

Ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de NKON is door de kring een lustrumpenning uitgegeven. Het plan was om deze penning volledig in eigen beheer te ontwerpen en te vervaardigen. De ingestelde penningcommissie koos voor het ontwerp van Hans Helldörfer en Hans zelf heeft het overgrote deel van de werkzaamheden voor het ontwerp, de productie en de afwerking van deze penning verricht. In september 1996 kon de penning aan de leden worden aangeboden. De penning was ook te bestellen door buitenstaanders. Over dit bijzondere maakproces verscheen een artikel in *De Beeldenaar* 2012-1.

NKON Sprekerspenning 2001

Materiaal: staal

Diameter: 60mm

Gewicht: 30 gram

Techniek: computer gestuurd met een hogedruk waterstraal uit staal gesneden

Oplage: ca. 60 stuks

De eerste sprekerspenning van de NKON is in gebruik vanaf 1976. Vele sprekers hebben de afgelopen jaren een

NKON Sprekerspenning, 2001

exemplaar ontvangen, sommigen zelfs meerdere exemplaren. Toen in 2000 ook de vierde oplage van de penning bijna was verbruikt, is besloten geen vijfde oplage uit te geven, maar een geheel nieuwe sprekerspenning te ontwerpen. Wie anders dan Hans Helldörfer had hier wel een idee voor; via het metaalbewerkingsbedrijf van zijn zoon, had hij kennisgemaakt met een geheel nieuwe techniek die hij graag eens wilde uitproberen op een penning: het met een extreem hogedruk waterstraal snijden van metaal. De keuze voor een uitgesneden penning betekende automatisch een keuze voor een eenzijdige penning. Bovendien kan met deze techniek alleen metaal volledig worden weggesneden, het is niet mogelijk om de oppervlakte gedeeltelijk te bewerken. Door het uitsnijden van het metaal ontstaat een sterk contrasterende werking met krachtige grote vlakken. Het is duidelijk geen techniek voor kleine details.

Bij het ontwerpen moest Hans met al deze aspecten rekening houden en daarbij steeds blijven bedenken hoe alle onderdelen van het ontwerp wel met elkaar verbonden moesten blijven, omdat ze anders als losse stukjes uit de penning zouden vallen. Als startpunt voor het ontwerp ging hij uit van de voorzijde van de door hem in 1996 ontworpen lustrumpenning. Door alle kleine details uit dat ontwerp te verwijderen en de letters zo vorm te geven dat ze met elkaar verbonden bleven ontstond een krachtig maar ook eenvoudig ontwerp. Na vele versies te hebben getekend was hij uiteindelijk tevreden. Omdat hij alles met papier en potlood had ontworpen terwijl de watersnijmachine door een computer wordt gestuurd, moest het ontwerp nog wel gescand en digitaal bewerkt worden. Uiteraard doken ook hierbij nog wel wat problemen op, maar uiteindelijk was deze fase van het ontwerp achter de rug. Het ontwerp kwam nu bij het bedrijf dat beschikte over de beoogde watersnijtechniek. Nu bleek de

materiaalkeuze helaas beperkter dan gehoopt, het beoogde edelstaal of rvs was niet beschikbaar of veel te kostbaar. De penning zou daarom in gewoon staal worden uitgevoerd.

Er volgden een aantal weken waarin met spanning op het resultaat werd gewacht. Toen de penningen uiteindelijk werden afgeleverd, bleek het resultaat de verwachtingen meer dan waar te maken. De krachtige letters NKON en de blinkende staalkleur zorgden voor een zeer moderne en bijzondere penning. Bij het ontwerp had Hans al voorzien dat door de eenvoud van het ontwerp en ook het grote ronde vlak in het rechterbovenkwartier de penning wel een beetje saai dreigde te worden. Door dit ronde vlak niet meer als munt te zien, zoals in het oorspronkelijke ontwerp, maar als een soort tafelblad, konden hierop ‘muntjes’ worden geplaatst. Hij werd hierbij geïnspireerd door toevallig in zijn ladekastje aanwezige magneetjes die precies de goede verhouding hadden om als ‘muntje’ te fungeren. Toen hij enkele magneetjes op de stalen penning kleefde, ontstond opeens een totaal ander beeld. Het leuke is dat de magneetjes eigenlijk beweegbare onderdelen van de penning zijn geworden. De penning is daarmee niet langer statisch, maar ieder exemplaar verschilt van alle andere. Het resultaat bleek perfect.

Met deze oplossing was het project nog niet teneinde. Zoals dat hoort waren er nog allerlei probleempjes met name vanwege de noodgedwongen keuze om de penning in staal uit te voeren. Gewoon staal heeft immers de neiging tot oxidatie (roest) en bovendien bleken de gebruikte staalplaten niet geheel krasvrij. Daarnaast bleken ook de magneetjes harder te zijn dan het staal van de penning, zodat elke verplaatsing een kras tot gevolg had. De oplossing werd gevonden door de penning eerst te polijsten met een polijstpasta, te ontroesten en daarna met een speciale blanke metaallak te beschermen. Het

dunne laklaagje is precies genoeg om de penning in perfecte staat te houden. De magneetjes werden voorzien van een flinterdun viltlaagje waardoor ze gemakkelijk en krasvrij kunnen worden bewogen. Resteerde nog de praktische vraag hoe aan een voldoende aantal mini-magneetjes te komen. Ook dit werd opgelost, nu via de naspeuringen naar de oorspronkelijke leverancier. Deze bleek nog een grote voorraad al jaren nutteloos in een la te hebben en wilde deze wel voor een bescheiden prijs verkopen. Zo was de penning na maanden voorbereiding eindelijk helemaal gereed. Op 8 januari 2001 is de eerste sprekerspenning van het nieuwe type uitgereikt. Aangezien de NKON in 2001 40 jaar bestond, was de penning ook het eerste onderdeel van de viering van dit achtste lustrum.

Ook deze nieuwe sprekerspenning werd zeer gewaardeerd als bedankje

voor sprekers. Er was echter een groot verschil met de eerste sprekerspenning: er werd geen inscriptie meer aangebracht met naam en datum van de spreker. Hiervoor ontbrak de ruimte en dit was technisch ook een stuk lastiger te realiseren. Nadeel van deze keuze was dat penningen onderling niet meer verschillen en het daarom niet voor de hand lag om sprekers meerdere keren dezelfde penning te geven. Door het aanbrengen van een ingeslagen nummer op de rand zijn de penningen nog wel te traceren, maar in de praktijk is het beleid geworden om sprekers bij een volgende spreekbeurt op andere wijze te bedanken. Omdat in het numismatisch circuit een klein aantal sprekers veel van de lezingen verzorgt, loopt het aantal uitgereikte penningen per jaar sterk terug. ■

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Munten- en penningcollectie van de Oudheidkamer Twente

De Oudheidkamer Twente dankt haar bestaan aan de aankoop van een belangrijke collectie munten en penningen door enkele geïnteresseerden uit Twente. Het betrof een deel van de collectie Van Doorninck (archivaris te Deventer), dat voor het merendeel bestond uit munten en penningen betrekking hebbend op Twente en Enschede. De veiling vond plaats te Amsterdam 1905. In *Dagblad Tubantia* van 2 december 1921 herinnert G.J. ter Kuile, schoolopziener te Almelo en medeoprichter van de Oudheidkamer zich: 'Ik zie nog hoe op een jachtpartij te Hezingen mij aansprak wijlen H.B. Blijdenstein en mij als zijn mening te kennen gaf, dat er toch moest getracht worden om voor Twente al die munten en penningen uit deze bekende collectie aan te kopen, hoe jammer het zoude zijn deze kans voorbij te laten gaan nu er een mooie kern te leggen zou zijn van ene verzameling die zeker de belangstelling in onze geschiedenis zou opwekken ...'. Die verzameling had een onderkomen nodig en zo was het idee een Oudheidkamer te stichten geboren.

Groei van de collectie

In 1921 deed zich de mogelijkheid voor de numismatische verzameling belangrijk uit te breiden. Ter Kuile besloot zijn eigen collectie van rond 450 munten (waaronder een aantal munten en penningen afkomstig uit de collectie Van Doorninck) tegen taxatiewaarde aan de Oudheidkamer af te staan. Het ging om een behoorlijk aankoopbedrag, waarvoor de middelen van de Oudheidkamer niet toereikend bleken. De toenmalige voorzitter J.J. van Deinse kon het bestuur echter na enige tijd berichten, dat de heer J.B. van Heek (textielabrikant) bereid was de koop te financieren.

In 1929 kon de verzameling van de heer A. ten Harmsel worden aangekocht. De aankoop vergde een bedrag van f 4200. De Oudheidkamer nam f 2000 voor haar rekening, terwijl de rest door veertien welgestelde inwoners van Enschede werd bijeengebracht. In hetzelfde jaar schonken de heer en mevrouw A. Wevers jr. hun schitterende en unieke collectie wederdoperpenningen en reformatiepenningen aan de Oudheidkamer, die niet veel later onderdak

JAN DE VRIES

Erepenning Enschede,

zou vinden in het nieuwgebouwde Rijksmuseum Twenthe. Naast een unieke collectie wederdoperpenningen schonken de heer en mevrouw A. Wevers jr. in 1929 tevens een bijzondere collectie historische werken over dit onderwerp uit de zestiende en zeventiende eeuw. Op het gebied van wederdoperpenningen is het werk van Max Geisberg, *Die Münsterischen Wiedertäufer und Aldegrever* (uit 1907), nog steeds een toonaangevend werk.

Begin 1931 stond de heer H. Harmens zijn gehele numismatische collectie aan de Oudheidkamer af. Maar naast deze spectaculaire schenkingen en aankopen kwamen ook vele kleinere collecties of slechts een enkele munt of penning in bezit van de Oudheidkamer. In de periode na 1931 nemen de schenkingen en aankopen af. Crisis- en oorlogsjaren en veel later het instorten van de textielindustrie zullen hieraan ongetwijfeld debet zijn geweest.

De numismatische collectie werd een enkele maal uitgebreid door een muntschat, die door vinder of eigenaar aan de Oudheidkamer werd afgestaan of verkocht. In Buurse bijvoorbeeld, werd in 1921 een zeer omvangrijke vondst gedaan. In een Jacobakannetje werden 323 zilveren munten aangetroffen, waarvan de meeste afkomstig waren uit de Nederlanden, Spanje en Zuid-Amerika en waarvan aan de hand van de jaartallen kon worden vastgesteld dat deze na 1623 aan de aarde waren toevertrouwd. De vondst werd door de heer E. Elderink aan de Oudheidkamer geschonken.

Vanaf de verhuizing van de Oudheidkamer naar het Rijksmuseum Twenthe in 1930 was de collectie munten en penningen permanent tentoongesteld in vitrines. Dat die onvoldoende veilig waren werd duidelijk toen in

de jaren zeventig een onverlaat een greep deed in een van de vitrines en een aantal kostbare, voornamelijk gouden, vroegmiddeleeuwse munten ontvreemde.

Samenstelling

De numismatische collectie van de Oudheidkamer is in het bijzonder grondvest in de periode 1905-1960 en door schenkingen en aankopen in de loop van de jaren gegroeid. Tegenwoordig bestaat deze uit circa 2300 penningen en 1100 munten. Voor wat betreft de munten bestaat de verzameling uit een aantal muntvondsten van uiteenlopende kwantiteit en kwaliteit, zich uitstrekkende over de periode van de veertiende tot zeventiende eeuw. De vondst van Dalfsen bestrijkt de oudste periode, de vondst Buurse is de omvangrijkste.

De collectie penningen beslaat een duizendtal van gemiddeld genomen zeer mooie tot top kwaliteit.

Voor de onderverdeling naar soort en materiaal kan worden opgemerkt dat de munten voornamelijk bestaan uit zilver (1270 stuks), koper en of koperlegeringen (circa 600 stuks), goud (112 stuks), en overige materialen zoals nikkel, lood, zink en ijzer. Bij de penningen ligt die verhouding zilver (371 stuks), koper en of koperlegeringen (circa 600 stuks), goud (7 stuks).

De collectie van de Oudheidkamer Twente wordt beheerd door Museum Twentsewelle in Enschede. Gezien het expositieconcept van dit museum is slechts een fractie van de collectie te bezichtigen. ■

Jan de Vries is conservator munten- en penningen-collectie van de Oudheidkamer Twente.

Prijspenning Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs Utrecht – Reprise

Terugkomend op het artikel van Jim van der Meer Mohr uit 2010¹ betreffende de prijspenning van de Koninklijke Nederlandsche Jaarbeurs kan de datering nu nog nauwkeuriger worden aangegeven. De voorzijde van deze penning wordt in voornoemd artikel uitgebreid toegelicht en in detail ontleed. De saaië keerzijde is ditmaal het meest interessant. Na verwerving van een zilveren exemplaar vielen mij, in vergelijking met de bronzen penning, enkele dingen op:

A – Het logo van De Stichtsche Fabriek van Zilverwerken staat middenonder, net boven de bladerkrans.

B – De gegraveerde inscriptie, verdeeld over vier regels, luidt: EERE-PRIJS / FOTO-WEDSTRIJD / 3^E UHAVÉ / 1933

A geeft aldus het definitieve bewijs dat de penning bij 'De Stichtsche' is vervaardigd, en aangezien informatie over deze firma bepaald niet voor het opscheppen ligt is elke informatie welkom.

B geeft meer inzicht betreffende de datering van deze prijspenning. De Uhavé is de populaire schrijfwijze voor de U.H.V. = Utrechtsche Handels Vereniging die van 19 tot 28 oktober 1933 een tentoonstelling in de Jaarbeurs organiseerde. De datering wordt nu nauwkeuriger: 1931 predikaat 'Koninklijk'; 1933 zilveren prijspenning uitgereikt. Aangezien het predikaat 'Koninklijk' laat in 1931 is verleend mag 1932 redelijk nauwkeurig worden genoemd.. ■

NOOT

1. JIM VAN DER MEER MOHR 'Geïnspireerd op Chris van der Hoef' *De Beeldenaar* 34 (2010) 149-151

XXXII Internationaal congres

Glasgow, 10-14 juli 2012

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Zoekpenning (10)

De enige penning in deze rubriek in *De Beeldenaar* 2012-1 werd al snel op naam gebracht en aan een penningmaker gekoppeld. Al in de drukproef van het nummer kwam de oplossing en kort na verschijnen van het tijdschrift kwamen er ook vele andere reacties. De penning van het muziekkwartet is van Jet Schepp en stond in *De Beeldenaar* 1982-4 op pagina 145 afgebeeld bij een artikel van Hans de Koning. Destijds schreef hij over de penning: 'Een van de eerste penningen die Jet Schepp ontwierp is de penning *Kwartet*. De voorzijde van deze

penning geeft een muziekgezelschap weer met op de keerzijde de tekst 'C'est le ton qui fait la musique'. Schepp zou de penning hebben vervaardigd in haar akademieperiode 1964-1969. In *De Beeldenaar* 1997-5 komt de penning nogmaals ter sprake in een catalogus van Schepps penningen. Daarin wordt *Kwartet* genoemd als eerste door haar in 1968 ontworpen penning. Een van de reacties sprak van 1966. Uit het feit dat wederom een reeds gepubliceerde penning opduikt in de rubriek 'Zoekpenning' bewijst eens te meer dat het digitaal kunnen doorzoeken van oude jaargangen van het tijdschrift geen overbodige luxe zou zijn.

Nieuwe vragen

Zoals reeds in het vorige nummer viel te lezen had de redactie nog een zoekpenning liggen. De penning waarover een verzamelaar meer wil weten, werd vervaardigd bij het eeuwfeest van de Vrije Universiteit in Amsterdam. De penning bestaat uit twee cirkels die over elkaar liggen en de indruk geven van een dubbele penning. Op de ene zijde staat de tekst honderd jaar vrije universiteit op de linker cirkel en de datum 20 X 1980 op de rechter. De andere zijde is geheel glad. Niet alleen is de vraagsteller geïnteresseerd in de naam van de maker, maar ook in de achterliggende gedachten bij het ontwerp.

(1/2 ware grootte)

Een tweede zoekpenning waar de eigenaar al heel wat uurtjes in heeft gestoken om te achterhalen wie de maker en de geportretteerde zijn op een enkelzijdige, is een ongesigneerde penning. De penning meet ongeveer 85 mm en is afkomstig uit een Nederlandse collectie.

(2/3 ware grootte)

Tot slot een penning met veel handen. De penning is ovaal, vertoont op de voorzijde twee handen die elkaar de hand schudden. De keerzijde is het spiegelbeeld van de voorzijde. Voor deze en de andere twee penningen luidt heel simpel de vraag: wie weet wie de maker is? Maar uiteraard is andere informatie van harte welkom. ■

Dank gaat uit naar Arnold Nieuwendam, Lucie Nijland, Joan Bakker, Hans de Koning, Tom Senders, Stefan van Trigt, Marco van Rooijen

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Penningnieuws

HENK VAN DER
VORST

THEO VAN DE VATHORST

Coco11-12, brons, 2011, 55 mm

Sinds 1986 brengt Theo van de Vathorst met enige regelmaat een penning uit ter gelegenheid van Nieuwjaar. Het onderwerp van dit jaar is de Coco de Mer (Lo-

doicea maldivica), de dubbele noot van de Seychellen. Met zijn natuurlijke plastische en licht erotische vormen symboliseert *Coco11-12* de wensen van Theo en Marja voor een gelukkig en harmonieus 2012. Voor ander werk van Theo van de Vathorst zie www.vandevathorst.nl.

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD

Stresspenning-nieuwjaarspenning 2010-2011, gepatineerd brons, 2010, 60 mm

De voorzijde laat een Androgyn-hoofd zien met vanuit de neuswortel een vertakte boom die de hersenen symboli-

seert. De keerzijde toont op een ondergrond van drie dansende figuren de tekst: SPICE 2 LIVE, dat wil zeggen dat een bepaalde vorm van stress nodig en nuttig is om het leven spannend en pittiger te maken; om het zagezegt te kruiden.

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD

*Blik op de toekomst – Nieuwjaarspenning
2011-2012, gepatineerd brons, 2011,
40 x 70 mm*

Het nieuwe jaar wordt in dit penning-
object verbeeld door een zojuist ge-

opend en dus nog vol blikje, dat aan de
geopende kant dan ook de tekst 'weer
een jaar' laat zien. Op de onderkant
staat zoals dat bij blikjes gebruikelijk is,
gebruiksaanwijzing. In dit geval: 'inhoud
alles u.v.d. 31.12.12.'

GEER STEYN

Johan van Hulst 'chess' award, terracotta, 2011, 90 mm

Afgelopen jaar is de *Johan van Hulst schaakprijs* ingesteld. Deze prijs werd tijdens het Tata Steel Chess Tournament (het vroegere Hoogoven Schaaktoernooi) in Wijk aan Zee uitgereikt aan de meest belovende jonge grootmeester. Bij deze uitreiking was de familie van Johan van Hulst aanwezig. Van Hulst, grootvader van Geer Steyns echtgenote en een zeer goede schaker, een fenomeen in het toernooi, was 100 jaar geworden en heeft zelf de prijs kunnen overhandigen. Behalve de naam van het befaamde schaaktoernooi is er niet veel veranderd: Klapperende tentdoeken in januari, veel gevulde koeken en slecht uitziende schaakfreaks. Opa verpletterde vele jaren achtereenvolgende tegenstanders in zijn categorie: de oud parlementariërs.

Hij doet nog elk jaar mee, vorig jaar werd hij zelfs nog tweede en op de snertmaaltijd, het slotdiner van het toernooi, krijgt hij altijd het woord en met veel bravoure en grappen sluit zijn speech het jaarlijkse toernooi af. Schakend Nederland kijkt naar binnen en is niet gevoelig voor beeldende kwaliteit. De oud-parlementariër Van Hulst stond met een armzalig scheepje van blik, wel met volle zeilen, in zijn handen om die als prijs aan een briljante jonge schaker te geven. Voor Steyn was dit kromme tenen werk, niet in overeenstemming met de inhoud van het gebaar, en dus een uitdaging om een alternatief te maken. Of dit opgepakt wordt door de organisatoren is nog maar de vraag. In ieder geval stonden de tranen in de ogen van Johan van Hulst bij het zien van deze penning. Meer over het werk van Geer Steyn op: www.geersteyn.nl

HARM TIMMERMANS

Duitse filosoof Friedrich Nietzsche, brons, 2011, 54 mm.

De penning heeft een beeldzijde en een tekstzijde. De beeldzijde geeft de kop van de bijna blinde Nietzsche weer. Dit beeld van Nietzsche als blinde 'ziener' sluit goed aan op de verwijzing naar Zarathustra (Perzische profeet uit de elfde eeuw voor Christus). De tekst op de andere zijde luidt: 'Also sprach Zarathustra'. Dit is de titel van een voor Nietzsche belangrijk manuscript, zo belangrijk zelfs

dat het synoniem is met de naam van de filosoof. Iedereen die deze tekst leest weet dat de op de beeldzijde afgebeelde kop Friedrich Nietzsche moet voorstellen. De vorm van de penning is in de geest van Nietzsche, namelijk, niets is wat het schijnt te zijn. De tweezijdigheid van de traditionele penning is gebleven, maar in een meer driedimensionale vorm. Zij is gevormd naar de palm van de hand en in die zin is de betekenis ook overdrachtelijk; de voorspellende ziener.

Meer over het werk van Harm Timmermans op www.tussenkunstendesign.nl ■

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Henk van der Vorst, Eekhoornlaan 9, 3951 AV Maarn. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

DICK PURMER

EEN BIJZONDER DUITJE VAN OVERIJSSSEL

Het Historisch Museum Deventer heeft een grote en belangrijke collectie munten en penningen van Overijssel en de Overijsselse steden. Zeer belangrijk onderdeel hiervan is de in de negentiende eeuw door W.H. Cost Jordens geschonken verzameling van de Overijsselse munten en penningen. Het belang van deze collectie werd onder meer door Van der Chijs aangetoond. Hij heeft bij de beschrijving van de munten van Overijssel veelvuldig gebruik gemaakt van de collectie van Cost Jordens.

In deze collectie kwam ik een wat gesletten duitje van Overijssel tegen. Op het eerste gezicht was niets bijzonders te zien. Het muntje lijkt op het eerste gezicht op de duitjes zonder jaar (circa 1607) en de duitjes met jaartal vervaardigd tussen 1619 en 1635. Met name 1628 is veel voorkomend. Het duitje is

Duit 1628, inv. M 344 (PW 7008)

ook zonder enige bemerking in de collectie van het museum opgenomen.

Echter bij het wat beter bekijken vielen mij enkele zaken op. De tekst op de keerzijde luidt TRAN/ISVL/NIA, hetgeen diverse malen is voorgekomen. Het jaartal was echter verrassend en wel 1678. Volgens mijn gegevens zijn in Overijssel na 1635 in de zeventiende eeuw geen duiten meer geslagen. Dit was dus zeer bijzonder en ik dacht een nieuw onbekend jaartal te kunnen toevoegen. Maar eerst ging ik de voorzijde wat nauwkeuriger bekijken en met name het wapen. Het wapen van Overijssel is een klimmende leeuw voor een golvende faas. De faas zou de rivier de IJssel moeten voorstellen. Het muntje gaf in het wapenschild echter het wapen van de Generaliteit te zien, de gekroonde leeuw met zwaard en pijlenbundel. De muntmeesters in Overijssel hebben echter slechts het Overijsselse wapen bij de duiten gebruikt. Ook bij de gouden en zilveren munten in de zeventiende eeuw worden zowel het Overijsselse wapen als het wapen van de Generaliteit gebruikt. Slechts bij de dubbele stuivers uit de zeventiende eeuw wordt alleen het wapen van de Generaliteit gebruikt. Ook andere munthuizen in Nederland hebben voor de duiten nooit het wapen van de Generaliteit gebruikt.

De kwaliteit van het stempel is slordiger dan de stempels die in Overijssel in gebruik waren. Zo is de kroonband erg grof en zijn de fleurons oppervlakkig gesneden. Het gewicht, 1,44 gram en de doorsnede, 21 mm zijn normaal voor munten uit de zeventiende eeuw. Op basis van de grove uitvoering en het jaartal, geslagen in een periode waarin Overijssel geen duiten heeft geslagen

alsmede het gebruik van het wapen van de Generaliteit, doen mij veronderstellen dat het hier gaat om een imitatie. Echter het muntatelier is volledig onbekend. Het is beslist geen Rekemse imi-

tatie. Wellicht is hier sprake van een Duitse imitatie, bijvoorbeeld uit Kleef. Het museum te Deventer heeft met dit duitje een tot heden volledig onbekend en intrigerend muntje in zijn collectie.

EEN PENNING VOOR EEN MISLUKTE PLANTAGE ONDERNEMING

Verskillende auteurs hebben in de loop van de jaren de nodige aandacht besteed aan plantages op de oostkust van Sumatra. Verhalen over de erbarmelijke omstandigheden waaronder lokale bevolking en Chinese immigranten moesten werken, leren ons dat er veel negatieve aspecten waren. 'Er wordt hier iets groots verricht' was zeker van toepassing, maar de prijs was soms hoog. Eind negentiende eeuw waren sterftecijfers van 20% onder de koelies op Sumatra en in Malacca geen uitzondering. Dit was toentertijd economisch en sociaal acceptabel en ondernemers lieten zich er niet door afschrikken. Hollanders, Duitsers, Engelsen en Fransen trokken naar het Verre Oosten om er plantages op te zetten. Zij hadden er hoge verwachtingen van.

Een van hen, de Franse diplomaat Xavier Brau de Saint Pol Lias (1840-1914), stond aan het hoofd van drie expedities waarvan het doel was te onderzoeken of er plaats was voor Franse investeerders om succesvol tabak en rubber te verbouwen. Zijn project *Société de Colons Explorateurs* was de eerste poging om een Frans bruggenhoofd te vestigen, waar vanuit verdere activiteiten konden worden ondernomen en uitge-

breid. Een half dozijn Fransen participeerde financieel. Ook zij trokken naar de noord-oostkust van Sumatra en stichtten daar enkele plantages. Slechts één deelnemer, een zekere Jean-Baptiste Tabel, was succesvol in Deli. Xavier Brau stopte al na zes maanden en verlegde zijn werkterrein naar het huidige Vietnam. Aan Brau's Sumatraanse avontuur herinnert een penning. Aan de ene zijde zijn de moeilijke omstandigheden (olifanten, tijgers en oerwoud) afgebeeld onder de tekst 'LES COLONS EXPLORATEURS'. De andere zijde vermeldt de naam van de raad die bedacht had dat ook Fransen zich op Sumatra moesten richten alsmede het jaar 1878 waarin het project begon... en eindigde. Uit de geschiedenis van de Indische cultuurmaatschappijen ken ik geen enkele andere penning die herinnert aan een niet geslaagde activiteit. Deze penning van brons met een diameter van 37 mm en een massa van 23,27 gram is voorwaar uitzonderlijk.

GERARD PRONK

DOMME PECH OF EEN TEST
VAN BEKWAAMHEID?

Enige tijd geleden kreeg ik een munt onder ogen waar wel heel erg met het jaartal geknoeid is. Het is een West-Friese dubbele stuiver. Onder het uiteindelijk jaartal 1784 blijkt een flinke cijferreeks te zijn verborgen. Onder de eerste twee cijfers zijn geen andere getallen zichtbaar, maar dat is met de laatste twee wel anders. Onder de acht is een zeven zichtbaar en onder de vier blijken een negen, één en nul te zijn verborgen.

Pieter Buysken was van 1761-1782 als muntmeester aan de West-Friese munt verbonden. Het laatste jaar valt samen met de periode van Hessel Slijper, die van 1781-1796 de laatste West-Friese muntmeester was. Buysken voerde een haringbuis als muntmeesterteken. Slijper voerde geen teken. Mogelijk heeft hij de rozet onofficieel als muntmeesterteken gebruikt. Hierbij moet ik de kantteke-

ning maken dat al in 1774 – dus nog onder Buysken – de rozet de haringbuis als teken is opgevolgd. De rozet is vervolgens gebruikt totdat de Munt in de Franse Tijd werd opgedoekt.

Als we ervan uitgaan dat de 4 als laatste is aangebracht, dan is de stempel gesneden in de periode 1779-1784. Meer precies blijven als opties dan 1779, 1780, 1781 en 1784 over. De West-Friese munt rouleerde in de achttiende eeuw om de tien jaar tussen Enkhuizen, Hoorn en Medemblik. Ten tijde van de eerste drie jaartallen was het munthuis gevestigd in Medemblik, het munthuis in Hoorn werd in 1781 actief. De muntstempel zal dus op een gegeven moment zijn meeverhuisd naar Hoorn.

Hendrik Weynants was stempelsnijder in de periode 1763-1791. Mogelijkerwijze is hij begonnen om het jaartal vanaf de verkeerde zijde aan te brengen. Uiteindelijk zou hij dan in het jaar 9771 zijn uitgekomen. Zulk soort fouten kwamen vaker voor; een stempelsnijder moest immers in spiegelbeeld werken. Deze verklaring geeft tevens een antwoord op het jaartal 1781, dat bij dubbele stuivers nog niet is aangetroffen: Weynants heeft in dat geval namelijk niet geprobeerd om het jaartal '1781' te vormen.

Blijkbaar is de stempel met wat hindernissen gesneden in 1779 en omdat hij na de jaarwisseling nog te gebruiken was is het jaartal gewijzigd. Eerst in 1780, later in '81 en uiteindelijk nogmaals in '84. Het hergebruiken van een stempel is niet uitzonderlijk. Jaartalwijzigingen worden geregeld op munten aangetroffen. Zo'n groot aantal wijzigingen als hier komt echter vrijwel nooit voor. In 1784 zal Weynants bij het zien van het al zo vaak gemaltraiterde cijfer wel even bedenkelijk gefronst hebben alvorens het cijfer voor een vierde keer te veranderen. Vlekkeloos ging het niet, maar het is hem uiteindelijk wel weer gelukt.

VLAANDEREN BOVEN

De eerste vijfde philipsdaalders geslagen in het Vlaamse munthuis te Brugge van 1563 tot en met 1572 onderscheiden zich van alle andere doordat het muntteken, een lelie, geplaatst is in het omschrift op de voorzijde van de munt, boven het portret van de graaf, de Spaanse koning Philips II. Tot mijn verbazing wist een verzamelaar mij te vertellen dat hij een exemplaar had waargenomen waar-

bij het muntteken onder het portret naast het jaartal te vinden was. Onlangs toonde hij mij deze munt. Ook na het nodige speurwerk heb ik dit type nergens in de literatuur kunnen terugvinden. Het verdient dus aandacht in deze rubriek.

De munt is als volgt te beschrijven:
Voorzijde: portret van de vorst naar rechts, omschrift: .PHS.D:G.HISP.Z.REX. COMES.FLA /1571 lelie; keerzijde: gekroond wapen van de vorst geplaatst op een stokkenkruis met aan weerszijden een vuurijzer en versierd met het Gulden Vlies, omschrift: .DOMINVS.MIHI.ADIVTOR.

Met dank aan Corneel Van Leemput

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

TWENTE QUALITY AWARD

Twente blinkt op vele gebieden uit en niet in het minst op het gebied van vakmanschap gedragen door integraal kwaliteitsmanagement. Aanleiding om januari 1987 te komen tot de oprichting van de Stichting Kwaliteit Twente (SKT), een initiatief van de Kamer van Koophandel (KKK), de Industriële Kring Twente (IKT) en de Kwaliteitskring Twente. Met de bedoeling elk jaar een prijs uit te reiken aan het (kwalitatief) best beoordeelde bedrijf van Twente. Doel was het opzetten,

stimuleren en in praktijk brengen van integrale kwaliteitszorg door organisaties en heeft voornamelijk gefunctioneerd tussen 1993 en 2002. Voor de Twente Quality Award kunnen alle organisaties in aanmerking komen die of in hun geheel in Twente gevestigd zijn of er een belangrijk, goed af te bakenen deel, van hun activiteiten verrichten, gestoeld op eigen beleid. Niet alleen bedrijfsleven wordt uitgenodigd om deel te nemen maar ook overheidsdiensten, zorginstellingen, onderwijsinstellingen en dienstverlenende organisaties.

JAN DE VRIES

(2/3 ware grootte)

De eerste prijs is een bronzen beeld van de bekende beeldende kunstenaar Ruurd Hallema uit Borne. De tweede en de derde prijs bestaat uit een zilveren penning. Op deze penning staat een steigerend Twents ros, naar links gewend met onder de voorhoeven een tekst in drie regels STICHTING KWALITEIT TWENTE.

Er is ook nog een grote penning in brons, bedoeld als een persoonlijke erepenning voor een Twentenaar die zich verdienstelijk maakte voor het kwaliteitsgebeuren. Op die penning staat een op de rug geziene gehurkte beitelende man. Symbool voor de menselijke inspanning om iets vorm te geven en te veranderen. De keerzijde van beide penningen zijn identiek en laten, binnen een afbeelding van een door een hand geheven lauwerkrans, ruimte voor een graving. Om de krans staat de tekst AANGEBODEN NAMENS HET BESTUUR.

Er is een kleinere penning in brons gemaakt, welke de prijswinnaars konden

kopen van de Stichting Kwaliteit Twente (SKT) om aan hun personeel te geven, opdat die meedeelde in de erkenning. Deze kleine bronzen penning heeft een voorzijde en keerzijde die zijn ontleend aan de voorzijde van de eerder genoemde penningen. De medailleur van de SKT-penningen is Ian Rank-Broadley die ook het ontwerp voor het two pound stuk heeft gemaakt (www.ianrank-broadley.co.uk). De producent was Mauquoy-Tramaux & Co BV in Grobbendonk (België). De opdracht tot vervaardiging is destijds gegeven aan Muntpost in Elst. De totale ontwikkelkosten bedroegen circa f 15.000. De zilveren penning heeft een gehalte van 925/1000; die van de bronzen penningen is: 85% koper en 15% zink. ■

Met dank aan: Paul van der Velden en Olaf Fischer (SKT), Ton ten Vergert (KVK), Klaas Dijkhuizen en Jeroen Sertons (Muntpost BV – Elst).

(2/3 ware grootte)

Productiegegevens				
Type	Oplage	Diameter in mm.	Gewicht in gram	Productieprijs f
Zilver	50	70	179,35	212
Brons	200	70	146,55	25
Brons	680	38	35,35	2,50

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

Voorjaarsbijeenkomst

De voorjaarsbijeenkomst van het genootschap vindt plaats op zaterdag **28 april 2012** in Amsterdam. De uitnodiging voor deze bijeenkomst wordt de leden begin april 2012 toegestuurd.

VERENIGING VOOR PENNING- KUNST

Website

De vpk probeert de website up-to-date te houden en de ontwikkeling van de penning met al zijn raakvlakken te volgen. Het is verheugend te zien dat steeds meer leden de site bezoeken. Bedenk dat op de website ook de actuele voorraad penningen wordt bijgehouden. Nieuwe leden kiezen vaak een aantal

beschikbare penningen om zo een gevarieerde start te hebben van hun penningcollectie. Tevens is een penning ook een zeer gewaardeerd cadeau waarvan de geboortepenning het meest voor de hand liggend is.

Jaarvergadering

De jaarvergadering wordt gehouden op 12 mei 2012. De plaats van bijeenkomst is de nieuwe werkplaats van Piet Hein Eek in een oude Philips fabriek te Eindhoven. Piet Hein Eek zal zelf de rondleiding verzorgen in zijn productiebedrijf, winkel en de zalen waar zijn collectie meubelen getoond wordt. Leden van de vpk ontvangen hierover te zijner tijd een convocatie.

TENTOONSTELLINGEN

Gelukzoekers – Magie van geld

Geld speelt al duizenden jaren een rol in ons dagelijks leven. Maar belangrijke zaken als een goede gezondheid, liefde en geluk zijn niet te koop. Of wel? Ontdek de magie van geld. En misschien vind jij wel je geluk in het Geldmuseum...

Tot en met 6 mei 2012. di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Munt met een missie

Naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van het Wereld Natuur Fonds gaf de Koninklijke Nederlandse Munt in september een vijf euro wnf-muntstuk uit. Voor het ontwerp had het Ministerie van Financiën 11 kunstenaars en een kunstenaarsduo uitgenodigd een ontwerp aan te leveren. Hieruit is een ontwerp gekozen. Het Centraal Museum in Utrecht laat alle ontwerpen zien in de tentoonstelling *Munt met een Missie*.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijck 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Tot augustus 2012. di.-zo. 11-17 uur. Centraal Museum, Nicolaaskerkhof 10, Utrecht.
www.centraalmuseum.nl

Hulde! Verering in de Gouden Eeuw

Een grote overzichtstentoonstelling over penningkunst in de Gouden Eeuw. In deze periode bevond de penningkunst in de Nederlanden zich op een ongeëvenaard hoogtepunt. De kwalitatief hoogstaande penningen tonen facetten van het leven in de zeventiende eeuw, van beroemde en van gewone mensen. Bij de tentoonstelling verschijnt een publicatie.

Tot en met 6 mei 2012. di.-za. 11-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem.
www.teylersmuseum.eu

BIJeenKOMSTEN

Atelierbezoeken

Op 24 maart 2012 vindt het maandelijkse atelierbezoek plaats in Teylers

Museum in Haarlem voor een bezoek aan de tentoonstelling Hulde en om de penningcollectie te bewonderen. Het daaropvolgende bezoek staat gepland op 28 april 2012 en zal voeren naar Linda Verkaaik in Nijkerk.

Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd van de bijeenkomst.

XXXII Art Medal Congress – Glasgow

Van 10 tot 14 juli 2012 vindt in het Huntarian Museum in Glasgow het 32ste internationale congres van de Fédération Internationale de la Médailles d'Art (FIDEM) plaats. Tijdens het congres kunt u het recente werk van tientallen internationale kunstenaars aanschouwen en een keur aan lezingen bijwonen. Informatie over deelname vindt u op de website van FIDEM.

www.fidem-medals.org ■

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

**info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org**

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Auctions 204–209 in Osnabrück, 12 – 16 March 2012

Kingdom of Poland
Sigismund III., 1587 – 1632. Portugaloese of 10 Ducats 1622. Extremely rare.
Attractive, very nice specimen.

Greece
Aegyptus. Ptolemaios III., 246 – 222 BC. Pentekaidekadrachm, Alexandria. Very rare. Extremely fine with attractive toning.

Langobards
Agilulf, 590 – 616. Solidus in the name of Phocas. Extremely rare. Almost extremely fine.

Roman Empire
Postumus, 260 – 268. Aureus, 266, Colonia. Extremely rare. Extremely fine.

Riga
Under Sweden. Karl X. Gustav, 1654 – 1660. Golden Medaillon of 100 Ducats (1655). Extremely rare. Extremely fine – uncirculated.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

CATALOGUE 204: Coins from the Ancient World (1,113 lots)

CATALOGUE 205: 1,000 Years of European Coin History – Fascination of the Middle Ages (1,300 lots)

CATALOGUE 206: Coins and Medals of Modern Times (3,000 lots)

CATALOGUE 207: Gold Coins (1,070 lots)

CATALOGUE 208: Sweden and its Possessions – The Julius Hagander Collection Part 3 (230 lots)

CATALOGUE 209: Russian Coins • German Coins since 1871 (1,000 lots)

Interested in receiving our Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Fax: +49 541 96 20 222

E-Mail: service@kuenker.de

Web: www.kuenker.com

Profit from our Experience –
Consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients worldwide place their trust in us. Our company's first auction was held in 1985, and we can look back on a positive track record of over 200 auctions since that time. Four times a year, the Künker auction gallery becomes a major rendezvous for friends of numismatics. This is where several thousand bidders regularly participate in our auctions.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com

Osnabrück · Berlin · Munich · Hamburg
Zurich · Znojmo · Moscow

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1584. Friesland. Snaphaanschelling.
Op de keerzijde gegraveerde erotische voorstelling.
In de afsnede: Ey Gen haart is Goet Waart

Ex. veiling A.O. van Kerkwijk 4-5 maart 1958, lot nr. 1946 (gedeelte).

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

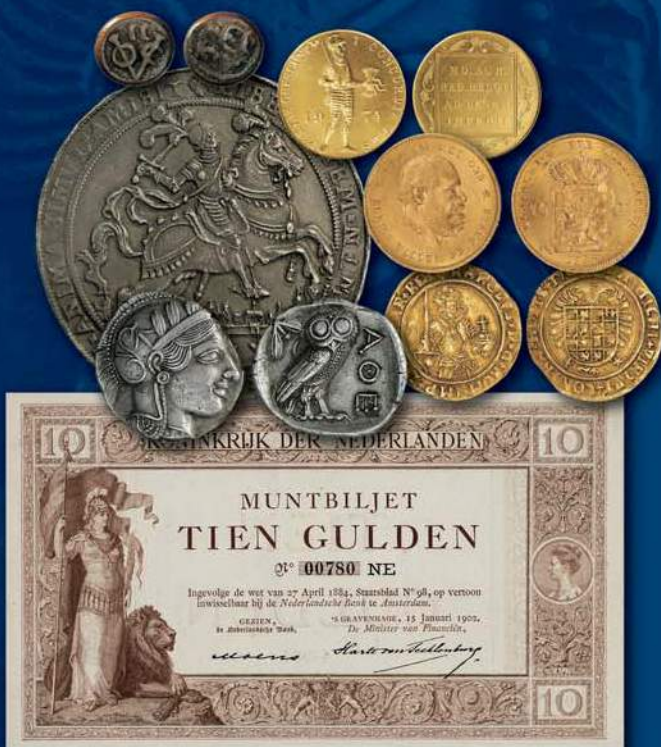
Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

De Nederlandsche Muntenveiling
Munten • Penningen • Papiergeld

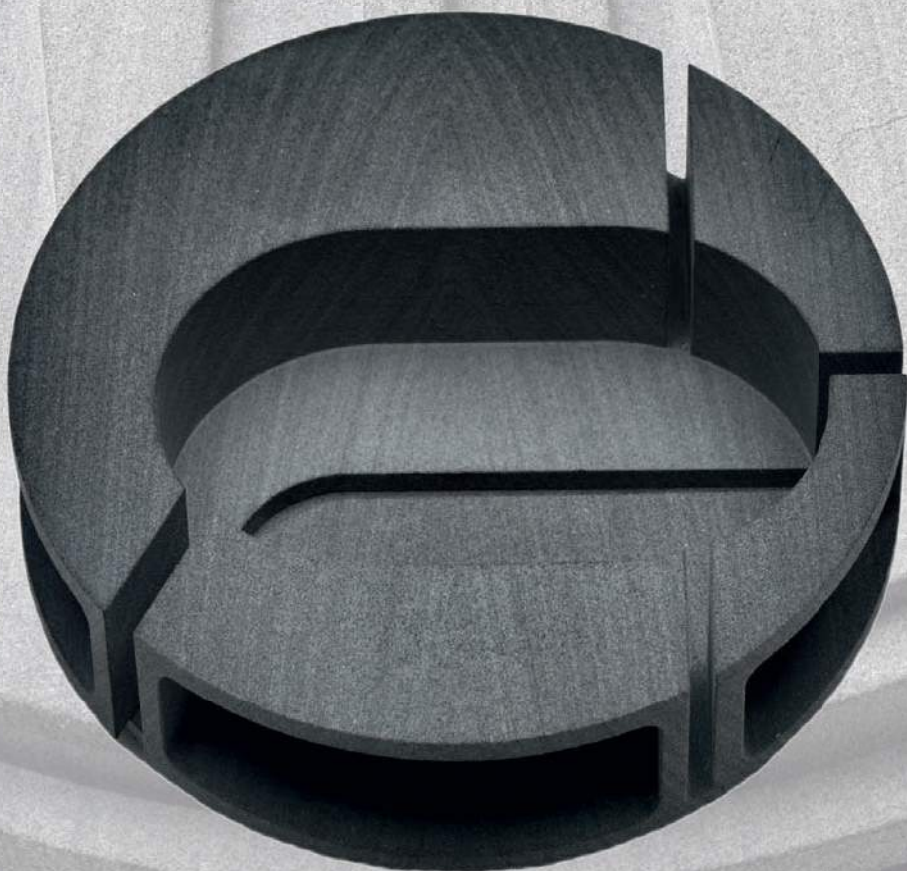

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2012, 36^e JAARGANG NR. 3

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists

Veilingen

Overweegt u uw verzameling te verkopen?
Uw munten, penningen & papiergeld zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Hoogste prijs ooit behaald voor een gouden munt in Nederland

€ 94.800,-
Veiling 337

Bezichtig onze voorraad online
Dagelijks nieuwe toevoegingen

Schulman
GOUD
Website
nu online!

www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

Hoofdredactie: J. Luijt

Penningen: J. van der Meer Mohr, T. Senders, vacature

Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere,

W.P.C. van den Nieuwenhof, J.E.L. Pelsdonk

Algemeen: L. Boezelijn

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25; België: € 35;

binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Uitsluitend meuk 100
Janjaap Luijt

Martina Otto's penning om te delen 101
Jeroen Damen

Geschiedenis schrijven 106
Elly Baltus

Altijd niet, nooit of net weg 109
Rook Kamsteeg

De Duytjens Hoeff 114
Theo Nissen / Ronald Wientjes

Muntvondst Aalten 1972 119
Evert M. Smilda

Nogmaals twee geschiedkundige onjuistheden 121
Toon Opdam

Van de regen in de drup 125
Jan Pelsdonk

Bestaan ze wel of bestaan ze niet? III 127
Jan C. van der Wis

Acties naar aanleiding van de reorganisatie bij het Geldmuseum 130
Herman Gerritsen

Vanuit het Geldmuseum 131
Heleen Buijs

Zoekpenning (11) 133
Janjaap Luijt

Penningnieuws 135
FRANS EN TRUUS VAN DER VELD
JENNIFER HOES
HENK EVERTZEN

Muntmelange 138

Nieuws 139

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Uitsluitend meuk

JANJAAP LUIJT

In de week voorafgaande aan de inzending van de kopij van dit nummer van *De Beeldenaar* is er bij mij thuis ingebroken. Een of meer onverlaten wisten met grof geweld toegang tot mijn huis te krijgen via een tuinraam. In hun zoektocht naar kostbaarheden namen ze alle kasten door. Papieren, brieven en bankafschriften lagen verspreid door de woonkamer, de inhoud van de kledingkast vormde een grote berg in de slaapkamer en in mijn werkkamer waren de in de loop van de jaren verzamelde numismatische eigenaardigheden verworpen tot een abstractie van een slagveld. Kortom, het was een ravage en het duurde even voordat duidelijk was wat de inbrekers hadden meegenomen. Uiteindelijk bleken dat de trouwringen, enkele sieraden en een aantal erfstukken. Uit mijn verzameling ontbrak een verguld vakbondsspeldje en een goud geverfde, blikken Oostblok-medaille.

Toen ik enkele dagen na het voorval het gebeurde vertelde aan een bevriende

numismaat, verklaarde deze: 'De inbrekers lezen vast *De Beeldenaar* en hebben daarom jouw huis uitgezocht. Bij de hoofdredacteur zijn vast veel munten te halen.' Ik keek hem vol ongeloof aan. Ik kan mij niet voorstellen dat inbrekers, zelfs niet in georganiseerd verband, ons blad lezen. Daarvoor is de verspreiding helaas te klein. Maar omdat ik graag het zekere voor het onzekere neem, wil ik hier graag een verklaring afleggen: Heren inbrekers, ik heb GEEN muntenverzameling. Zoals uw collega's inmiddels weten, bestaat mijn collectie uit plastic speelgoedgeld, chocolademunten, foldertjes over euro's, reclamemateriaal over en met afbeeldingen van munten, wandel- en sportmedailles en een aantal op rommelmarkten gekochte Oostblok-parafernalia. Kortom, allemaal meuk. En zelfs de laptop waarop dit tijdschrift wordt geredigeerd is zo oud dat er een opwindsleutel bij hoort. Overigens, die sleutel ligt in de keukenlade. ■

Bij de voorplaat

De inschrijfpennig 2012 van de Vereniging voor Penningkunst is ontworpen door Martina Otto. Het is een zeer boeiende architectonische penning geworden met de titel *Living apart together* en symboliseert het leven in een grote stad. Men kan de penning op diverse manieren exposeren, als geheel maar ook in delen die dan weer een eigen landschap vormen. Martina heeft gezocht naar een vorm en materiaal dat correspondeert met de huidige tijd. Meer over deze penning vanaf pagina 101. Bestelinformatie op pagina 139.

Martina Otto's penning om te delen

Inschrijfpennig 2012 van de vpk

LIVING staat in hoog reliëf op de inschrijfpennig 2012 die Martina Otto maakte in opdracht van de Vereniging voor Penningkunst (vpk). Precies door het midden van de letters loopt een spleet. Dat levert een geweldige verrassing op. De spleet is een echte verbinding en de penning is deelbaar. Hij kan voorzichtig uit elkaar geschoven worden en je hebt plotseling twee gedeelten in je hand.

Is dit kunstwerk van Martina Otto wel een penning? Er zijn genoegzaam een aantal criteria bekend waaraan penningen zouden moeten voldoen: rond, plat, tweezijdig, verbeeldend, reproduceerbaar, in de hand passend. Aan al deze eisen voldoet het werkstuk van Martina, maar bovendien is haar penning 'deelbaar'. Naast alle functionaliteit valt er al meteen een artistiek en speels genoeg te beleven: deze plak is rond, uitgehold, eenvoudig en ingewikkeld tegelijk, voorzien van tekst en tegenbeeld en uitnodigend om telkens te draaien en te wentelen, van alle zijden opnieuw te bestuderen en tenslotte uit elkaar te nemen.

Techniek

Het uit elkaar schuiven nodigt uit de vorm om te draaien en de andere kant te bekijken. Dat is de kant die in kringen van penningkenners 'de beeldenaar' genoemd wordt, in onderscheid tot de keerzijde met tekst. Er is echter aan deze zijde geen beeld in de oude zin van het woord, maar slechts een uitgespaarde ruimte in de vorm van een arena. De arena is excentrisch geplaatst en er loopt dezelfde spleet doorheen, die aan de tekstzijde ook al te zien was. Haaks ten opzichte van die spleet, precies waar de lange zijde van de arena overgaat in een

bocht, zijn twee groeven uitgespaard van circa 2 mm breed. Dit verleent een puzzel-element aan de penning wanneer je hem uit elkaar begint te schuiven. Op een bepaald moment heeft de opening van de spleet, precies dezelfde breedte als die van de haakse groeven.

Vanaf dit moment, zo besef je, wordt de scheiding van de twee delen onafwendbaar: dit is het beslissende moment waarop je de keuze bepaalt voor de penning als geheel, of als twee aparte delen. Het openen van de naad maakt het mogelijk dat er een tweedeling ontstaat, zoals de Maas stroomt door Maastricht en de Bosporus door Istanboel. Weifelend, de vraag is immers of het uit elkaar schuiven leidt tot een definitieve scheiding, schuif je de delen weer naar elkaar toe.

Er valt niet aan te ontkomen om het voorwerp rond te draaien. De zijkant blijkt niet dicht te zijn. De rand is niet overal hetzelfde, maar bestaat uit afzonderlijke holtes die onderling van diepte en vorm verschillen. De spleet van de letterzijde naar de beeldenaar loopt precies door de ruggen tussen die holtes.

JEROEN DAMEN

Keerzijde (2/3 ware grootte)

Een losse veer komt te voorschijn (2/3 ware grootte)

Gelukkig, bij het opnieuw uit- en in elkaar schuiven blijkt een losse veer tussen de twee delen te zorgen voor een goede verbinding: het voorwerp valt niet uiteen. Deze inspectie van de zijkanten heeft de zekerheid gebracht dat het te allen tijde weer mogelijk is de penning te sluiten, en tot één geheel samen te voegen.

Materiaal en betekenis

In een kunstwerk is meer te vinden dan alleen artistiek genoeg. Dit is een penning waarmee je kunt puzzelen, die je kunt beleven, die vragen oproept. Er moet een reden zijn voor het woord 'Living', een reden voor de arenavorm aan de voorzijde en ook een reden voor de uithollingen aan de tekstloze zijkant. Kortom, redenen die een betekenis te voorschijn roepen. En niet te vergeten een reden voor de deelbaarheid.

Herdenkingspenningen, ook voor eerbetoon, worden vaak gemaakt van brons, omdat brons een zekere eeuwigheid en kostbaarheid suggereert. Martina kiest daar niet voor en maakt haar penning van kunststof. Dus krijgt de penning een andere betekenis. Geen herdenking, geen eerbetoon, niet alleen artistiek genoeg. De sculptuur van Martina Otto voldoet intussen wel aan zoveel van de besproken criteria, dat we hem gerust een 'penning' kunnen noemen, zij het een bijzondere, met een andere

Om te puzzelen

meerwaarde. Tekst, uithollingen, arena en naad wijzen naar een maatschappelijke betrokkenheid.

De puzzel gelegd

Martina Otto (Hamburg, 1957) genoot haar opleiding van 1977-82 aan de Fachhochschule für Gestaltung in Hamburg. Daarna zette zij haar opleiding voort aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam. Zij is gefascineerd door de stad. Ze woont en werkt op loopafstand van de Amsterdamse Stopera en deelt de tuin achter haar huis met meer woningen. Martina ondervindt de stad onafgebroken in haar bestaan. Langsrijdende auto's, altijd aanwezige passanten op de stoep, geklingel van trams en de onophoudelijke stedelijke energie vormen de voedingsbodem voor haar centrale vraag: hoe leven wij in de stad? Samen? Of is het 'Living Apart Together' (LAT)? Hoewel LAT een afkorting is van Engelse woorden, is het begrip in de Engelstalige wereld onbekend. Het heeft een Nederlandse oorsprong: de film *Frank en Eva/Living Apart Together* van de filmregisseur Pim de la Parra uit 1973. Destijds een tamelijk

opzienbarende film, waarin de regisseur de voorwaarden voor het samenleven in een huwelijk probeerde te onderzoeken. Dat huwelijk wordt in de film op de proef gesteld door de invloeden uit de stad: kroeg, vriendschappen, verleidelijke vriendinnen.

Dat lijkt Martina's fascinatie wel erg Nederlands te maken, maar dat is zij niet. Al bij ons eerste gesprek wees zij op een interview van de Engelse hoogleraar John Armitage met de Franse filosoof en urbanist Paul Virilio. Het draagt de veelzeggende titel *In de steden voorbij de stad*.¹ In dat interview spreekt Virilio zich op de eerste plaats uit over de stad als de plek waar alle vooruitgang wordt ontwikkeld. In het stedelijke gebied komen volgens hem technologie en het leven samen, door de ontwikkelingen in kunst en nijverheid, door het werk van kunstenaars en handwerkslieden.

Misschien verwijst voor Martina de ronde vorm van de penning naar de wereld, en de arena naar de stad en de spleet in de penning naar de weg door de stad. En misschien duidt het materiaal op de maakbaarheid van de stad, op de bouw, of in ieder geval op de mogelijkheid

Martina Otto, *Sociaal lichaam*, 2005/6, karton, potloodtekening

Living apart together
Afmeting: Ø 90 mm
Kunststof Pom C, zwart,
glasparel gestraald
Productie: Graaf kunststoffen,
Zaandam en Wikor B.V.,
Staalstraalbedrijf, Wormerveer

www.martina-otto.com

om hem te veranderen. En als Martina dat niet zo heeft bedoeld, is het in ieder geval ons voorrecht om het zo te mogen interpreteren.

Volgens Paul Virilio heeft de stad inmiddels een kritieke grens bereikt. De snelheid van informatie en communicatie gaat inmiddels de werkelijke ruimte van de stad te boven. Daarmee wordt de stad een plek die niet meer als plek wordt gedefinieerd, en worden al onze ideeën over de materiële werkelijkheid van de stad aangetast. De stad gaat op in de totale wereld en de plek die wij als ons thuis beschouwen gaat op in de informatiestroom van de nieuwe media en digitale technieken. We zijn niet

meer gebonden aan onze plek in de stad en leggen net zo gemakkelijk contact met mensen aan de andere kant van de wereld, als we ons boodschappenlijstje e-mailen naar de buurtsuper. De stad is zichzelf te buiten gegroeid dankzij alle technieken die juist bedoeld waren om binnen de stad te gebruiken. Daardoor tekent zich ook een groot voordeel af: 'Want anders dan in de negentiende en twintigste eeuw leven we niet langer binnen de steden, maar leven de steden binnen in ons.' Toch is er een punt van zorg voor Martina: wat betekent dit alles voor de inter-persoonlijke banden die tot nog toe ons leven veilig, behaaglijk en sociaal maakten? Gaan wij straks niet meer direct met elkaar om, maar alleen nog in de virtuele wereld?

Vooruit dan, nog maar eens de gehele penning uit elkaar genomen. Er ontstaat het plezier van de blokkendoos, die voor het kleine kind het eerste beleven van bouwkunst mogelijk maakte. Onvermoede volumes nemen bezit van de ruimte en maken tegelijk de ruimte zichtbaar. Hier komen alle kwaliteiten van sculptuur bij elkaar, die het onderscheid uitmaken met alle andere kunsten: dat sculptuur altijd gemaakt is van materie en altijd de echte levensruimte kenbaar maakt. Ze geeft maat aan de dingen, aan de ruimte en aan onszelf.

Een penning verkleint de ganse wereld tot een formaat dat binnen onze macht past op een aangename, ronde wijze. Nu de twee gedeelten naast elkaar liggen, is het andere hoopvolle element in de penning zichtbaar: de veer die precies past in de groeven van beide delen en de scheiding onthef van zijn onherroepelijkheid. Altijd kunnen de beide delen even, zij het slechts een moment, de ader geopend houden, voordat de penning weer tot een zuiver rond lichaam gesloten wordt, als teken van eeuwigheid en volmaaktheid.

Dit maakt het openen van de ader positief: het 'living apart together' blijkt nu een mogelijkheid voor de instroom

Martina Otto,
Transformer, 2011,
karton, hout, acrylverf

van nieuwe ervaringen, waardoor de onderlinge relaties letterlijk verbreed worden. Bij het opnieuw sluiten toont de keerzijde dan door het herstellen van het woord Living, dat de nadruk terug-schuift naar het leven.

Op haar website schrijft Martina: 'In mijn werk onderzoek ik de wrijving tussen ideaal en werkelijkheid. Mij interesseert in hoeverre wij bij het nastreven van onze idealen ons afhankelijk maken van heersende normen. Hoezeer bepaalt dit de persoonlijke keuzes op onze levensweg en in het samenleven met anderen?' Spelen is een manier om die wrijving tussen ideaal en werkelijkheid te onderzoeken. 'Door te spelen laat je de dingen tot je komen', zegt Martina, en zo is het ook: je tastzin maakt het mogelijk dat je deze twee gedeelten weer voorzichtig in elkaar schuift, en gewaar wordt hoe subtiel het contact maken verloopt, dat de essentie verzinnebeeldt van het menselijk leven. Dat is voor Martina het onderliggende onderzoek:

hoe verhoudt het individu zich tot de ander en tot de groep, wat is binnen en wat is buiten de maatschappij en hoe ontstaat 'de gedroomde samenleving'?'²

De penning die de beeldhouwster ontwierp is een gewaagde, speelse en hoogst originele vondst. Deze penning is geen l'art pour l'art als artistiek genoeg, geen spot, geen aanklacht en geen herinnering: ze is een aanmoediging om samen het leven te delen. ■

Jeroen Damen is kunsthistoricus gespecialiseerd in de Beeldhouwkunst van de Nieuwste Tijd. Hij promoveert in april van dit jaar op zijn proefschrift: *Het woord is aan het beeld – Vijf Nederlandse beelden na 1960*.

De foto *Transformer* door Rob Bohle, de foto's van de penning door Tom Haartsen, foto *Sociaal lichaam* door Irene de Groot.

NOTEN

1. JOHN ARMITAGE *In de steden voorbij de stad. Een interview met Paul Virilio*
<http://classic.skor.nl/article-4567-nl.html>.
2. W. SCHINKEL *De gedroomde Samenleving* (Kampen, 2008).

Inschrijfpennig 2012 *Living apart together*

Leden van de Vereniging voor Penningkunst kunnen de inschrijfpennig bestellen bij de vereniging. Prijs: € 195 (verzending naar het buitenland: binnen Europa: + € 3,16, buiten Europa: + € 10,45). Na overboeking van het bedrag op banknummer 96820 t.n.v. de Vereniging voor Penningkunst onder vermelding van 'INSCHRIJFPENNING', ontvangt u een bevestiging van uw inschrijving. Degenen die elektronisch betalen wordt verzocht tevens naam en adres te vermelden. Inschrijven is mogelijk tot medio september 2012

Geschiedenis schrijven

Otakar Dušek ontvangt eerste de Jaap van der Veen/TeylersMuseum-prijs

ELLY BALTUS

Op 11 februari 2012 heeft de Tsjechische penningkunstenaar Otakar Dušek (1974) uit handen van initiatiefnemer Jaap van der Veen de eerste Jaap van der Veen/Teylers Museum-prijs ontvangen. De feestelijke gebeurtenis viel samen met de 65ste verjaardag van de mecenas.

De Jaap van der Veen/Teylers Museum-prijs is de grootste internationale prijs voor hedendaagse penningkunst en zal eens in de vijf jaar uitgereikt worden aan een penningkunstenaar die in de bloei van zijn of haar carrière is en van wie het werk een belofte voor de toekomst inhoudt. De prijs bestaat uit een geldbedrag van € 10.000. Teylers Museum biedt de expertise en de ruimte tot exposeren en begeleidt de uitgifte van een catalogus van het werk van de kunstenaar.

Dit jaar waren de juryleden Jaap van der Veen, Philip Attwood (hoofd van de afdeling munten en penningen van het

British Museum in Londen), Elly Baltus (winnaar van de FIDEM Grand Prix 2010), Jan Pelsdonk (conservator van Teylers numismatische collectie) en Marjan Scharloo (directeur van Teylers Museum in Haarlem). Zij stonden voor de moeilijke keuze om uit penningmakers van over de hele wereld een lijst met gegadigden te presenteren. Om een objectieve keuze te kunnen waarborgen werden vanwege de samenstelling van de jury deze keer Nederlandse en Engelse penningmakers uitgesloten van deelname. Na een lange vergadering werd een shortlist van vijf kunstenaars samengesteld. Otakar Dušek (Tsjechische Republiek), Alexei Parfenov (Rusland), Tetsuji Seta (Japan), Virág Szabó (Hongarije) en José Teixeira (Portugal) werden uitgenodigd documentatie van hun werk in te sturen. De jury koos na rijp beraad unaniem Otakar Dušek tot winnaar.

Otakar Dušek

Het lijkt overbodig te melden dat een klassieke penning zich kenmerkt door de afbeelding van een portret, al dan niet met naam, op de voorzijde en een allegorische voorstelling op de keerzijde; dat kunstenaars werden ingehuurd om het voortleven van personen en hun heldendaden te garanderen; dat de penning een voorportaal van onsterfelijkheid was en dat in tegenstelling tot publieke standbeelden van helden op paarden, penningen intiem zijn, die je in de hand behoort te bekijken.

Otakar Dušek maakt handzame monumentjes voor historische gebeurtenissen. In zijn werk reflecteert hij de prestaties van personen zonder een portret af te beelden. Hij laat opmerkelijke gebeurtenissen echoën en zoekt naar nieuwe

Kursk 1943, 2008, zilver (70 x 50 mm)

vormen en methodes om de verhalen van mensen en hun geschiedenis opnieuw te vertellen. Zo geeft hij een nieuwe glans aan de geschiedenis en houdt deze levend. Hij trekt de penningkunst over grenzen. Met zijn hedendaagse penningen manoeuvreert hij behendig door gebeurtenissen uit de geschiedenis en verkoopt het verhaal in een eigentijdse vorm. Aan de ene kant schuurt hij rakelings langs een militair domein waarin onderscheidingen en insignes een gemeengoed zijn. Aan de andere kant raakt hij abstracties die door hun vorm bijdragen aan de zeggingskracht.

Het meest opzienbarende aan Dušeks penningen is dat hij de handeling van het maken direct en zichtbaar betreft in de penning. Dat kan een fysieke handeling zijn, zoals te zien is in de penning *Stalingrad*, waar hij een kogel door replica's van een Duitse en een Russische munt schiet, of in *Kursk 1943*. Hier 'slaat' hij een stempel in een zilveren penning door er een Russische T34 tank overheen te laten rijden. De sporen van beschadiging door de stalen rupsbanden zijn nog zichtbaar op het zilver. Op hetzelfde niveau betreft hij ook immateriële handelingen bij de vorming. In de penning *Václav Havel* is de kern van het tot stand komen van de penning, het organiseren van een ontmoeting met de voormalige president van de Tsjechische Republiek om hem vervolgens vingerafdrukken en handtekeningen te laten zetten op 70 penningen. Deze 'actie' heeft iets weg van de regie van een flash-mob en maakt op zichzelf geschiedenis.

Het nadrukkelijke betoog dat Otakar Dušek in zijn toespraak op 11 februari hield, was dat hij de financiering voor zijn penningprojecten zelf organiseert. Hij ziet ook deze handeling als essentieel onderdeel dat bijdraagt aan het tot stand komen van een penning. Het rendement is dat hij de controle heeft over wat hij maakt en zich niet hoeft te conformeren aan een opdrachtgever. Hij doet bij gebrek aan financiën echter geen conces-

Stalingrad, 2002, fijnzilver (1½ ware grootte)

sies aan zijn eigen kwaliteitseisen en stelt liever een project uit tot er wel voldoende liquide middelen zijn.

Prijs

Jaap van der Veen schenkt geld om veelbelovende kunstenaars te eren en aan te moedigen. In het huidige kunstklimaat is dit een oase in een woestijn van ravage en afbraak. Voor kunstenaars zoals Dušek betekent dit de mogelijkheid om nieuwe penningen te maken, het werk een groter bereik te geven, maar belangrijker nog om de geschiedenis levend te houden. Voor de penningkunst betekent dit een nieuwe impuls die bijdraagt aan de ontwikkeling en een stimulans geeft deze kunstrichting onder de aandacht te brengen van hopelijk een jonge generatie. Het internationale karakter van de prijs draagt bij om het aanzien van Nederland, op penninggebied, in de wereld te vergroten.

Het 'slaan' van Kursk

Vaclav Havel, 2005,
fijnzilver (Ø = 45 mm)

Een prijs als deze zal ongetwijfeld penningkunstenaars stimuleren nieuw werk te maken en het te articuleren. Het zal bovendien een uitdaging zijn om mee te dingen naar de volgende Van der Veen/Teylers Museum-prijs. Tegelijk betekent het een waardering voor het vak dat langzaam ondergesneeuwd dreigt te raken door meer populaire uitingen van kunst. Hierbij niet te vergeten dat het maken van grote kunstwerken veel lucratiever is voor kunstenaars, zeker als je bedenkt hoeveel tijd en energie het maken van een kleine penning vergt. Ge koppeld aan de internationale penningprijs stelt Van der Veen Teylers Museum in staat het werk van de winnende kunstenaar aan te kopen en zo haar verzameling penningkunst aan te vullen met eigentijds werk; een ander gebaar van grote betekenis.

Marjan Scharloo schrijft in het voorwoord van de catalogus dat het in contact zijn met hedendaagse kunstenaars

van groot belang is voor een museum, omdat zij door hun werk nieuw licht werpen op oude meesters. Zij geven oude kunst een nieuwe laag, waardoor deze levend blijft.

Er is nog een aspect aan de prijs die de waarde ervan op een paradoxale manier etaleert. Een eigen naam aan een prijs verbinden of hetgeen de Medici's in de Renaissance al deden, is net zoals een penning een manier om onsterfelijkheid te kopen. Generositeit is een vorm van heldendaad. Het reikt zelfs verder; het biedt een mogelijkheid geschiedenis te schrijven. Net zoals Dušek zijn eigen penningen financiert, geeft het de vrijheid onafhankelijk van overheden zelf richting te geven. Wat een prachtige manier om in deze tijd je geld te investeren. Mag Jaap van der Veen een voorbeeld zijn voor anderen die in het voortbestaan van kunstuitingen – en in zichzelf – willen investeren.

Het is zeker de moeite waard een kijkje te nemen in Teylers Museum in Haarlem, waar de penningen van Dušek een kleine maar prominente plek innemen. De expositie *'Designing History. Penningen van Otakar Dušek'* is te zien tot en met 9 september 2012. Bij de expositie is een catalogus verschenen die in de museumwinkel te koop is. ■

www.teylersmuseum.eu
www.dusek-design.net

Elly Baltus is beeldend kunstenaar en penningmaker. Zij heeft zitting in het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst.

Altijd niet, nooit of net weg

Ervaringen van een verzamelaar

Al meer dan dertig jaar verzamel ik munten en penningen. In de loop van de jaren heb ik door zelfstudie, veel leeswerk en contacten met andere verzamelaars een schat aan informatie verzameld, waarvan ik het grootste gedeelte ook 'verinnerlijkt heb', omdat het nu eenmaal makkelijk is om informatie te onthouden over onderwerpen die je interesse hebben. Ik moet zeggen dat ik lijd onder het zogenaamde 'Tussen kunst en kitsch-syndroom'. Als trouw volger van dit programma zie ik al jaren een schare van mensen aan mij voorbij trekken die allerlei boeiende en waardevolle objecten zijn tegengekomen op beurzen, rommelmarkten of sterker nog... men vond iets dat op het punt stond om ingezameld te worden tussen het grof vuil. En dat heb ik nou dus nooit! Ik heb de afgelopen vijfendertig jaar talloze beurzen en veilingen afgelopen op zoek naar iets leuks voor weinig, maar ik kom dat dus nooit tegen. Als ik vraag of men soms penningen heeft, is het antwoord steevast dat men die niet heeft, nooit tegenkomt of, als men ze

een keer toevallig ergens bij heeft gekocht, men hiervoor wel een vaste afnemer kent, want 'wij hebben daar geen verstand van'. Ik verzamel ook al ruim twintig jaar duiten en hier valt me op dat de oogst in de loop der jaren eerder minder dan meer wordt. Als je wat verder gevorderd bent op dit terrein weet je dat je meestal dezelfde jaren ziet van dezelfde provincies. Maar dat ene muntje dat in jouw verzameling ontbreekt, kom je maar niet tegen. Het heeft niet eens te maken met voor een dubbeltje op de eerste rang willen zitten. Ook als je best bereid bent om een goede prijs te betalen voor een leuk muntje, wil dit niet zeggen dat het ook daadwerkelijk te koop is. Zo mogelijk nog irritanter is de zinsnede: 'U vraagt daar nu naar, ik heb het tijden gehad, maar een uurtje geleden heb ik het net toevallig verkocht'. Net weg dus. Hoewel ik op een leeftijd ben gekomen dat ik inmiddels wel weet dat er ook zoiets bestaat als een verkooppraatje, blijft het een zin die me behoorlijk op de kast kan jagen. En, waarom heb ik nu eens nooit dat ene

ROOK
KAMSTEEG

*C.J. van der Hoef,
eerste postvlucht
Nederlandsch-Indië,
1927*

beetje geluk? Het hoeft niet altijd (hoewel dat wel heel leuk zou zijn), maar het mag toch wel eens soms. Of op z'n minst een keer. Maar nee, het wil maar niet lukken. Hoe ik ook mijn geluk achterna blijf jagen, als ik langs kom, is het er nooit, niet, niet meer of in het ergste geval net weg. Ik heb hier inmiddels mee leren leven en hou mezelf voor dat successen vele vaders kennen, maar een mislukking doorgaans een wees is.

Mijn ervaring van de afgelopen tientallen jaren zegt dat je makkelijker en beter iets kunt kopen van iemand die weet wat ongeveer de marktwaarde is, dan van iemand waarbij dit, vermoedelijk, niet zo is. Een niet al te moeilijk verkrijgbare penning van de Vereniging voor Penningkunst kost bij een handelaar bijvoorbeeld 40 euro, een leek of iemand die zich als zodanig voordoe, vraagt er rustig 100 euro voor, waarbij je, in het geval je het voorwerp oppakt en zorgvuldig bekijkt, al meteen te horen krijgt dat 75 euro een prijsje is 'waar-ie voor weg mag'. Als je de beginnersfout maakt om te zeggen dat dit veel te veel is, zakt de prijs meteen naar 60 euro; waarna blijkt dat je, als je hoofdschuddend wegloopt, hem voor uiterlijk 50 euro mag meenemen. Je betaalt echter nog steeds meer dan bij de gerenommeerde handelaar, die je bovendien nog eens kan laten kiezen uit tientallen andere kleine kunstwerkjes, terwijl het kunst-, kitsch- en curiosahandelaartje niets anders te bieden heeft.

Bij *Tussen Kunst en Kitsch* is dit anders. Daar kochten mensen op een rommelmarkt iets voor een euro, dat vervolgens het duizendvoudige blijkt waard te zijn. Het irritante is, dat het vaak ook nog eens mensen zijn die pretenderen het voorwerp alleen gekocht te hebben omdat ze het mooi, leuk of boeiend vonden. Ze beweren in de regel niet over kennis van zaken te beschikken met betrekking tot de aankoop, vandaar dat ze verbaasd, verwonderd of in shock kunnen zijn als de expert na een mooi ver-

haal het goede nieuws aan hen kan vertellen. Het moet toch zoveel eenvoudiger zijn om met kennis van zaken een koopje ergens te kunnen opscharrelen, immers, jij weet iets wat de verkoper hopelijk niet weet en dit zou toch de kans op een goede koop aanmerkelijk moeten vergroten. Mijn enige leuke koop tot nu toe is een zilveren penning van de ramp met de SS Berlin uit 1907 die ik ruim tien jaar geleden in Duitsland voor een redelijke prijs kon aanschaffen.

Veilingen

Ook op een veiling staat het geluk nooit aan mijn zijde, ik heb stellig de indruk dat als ik geïnteresseerd ben in iets er altijd op zijn minst wel één persoon ook net toevallig zijn of haar oog had laten vallen op hetzelfde item en stevast blijven dit volhouders te zijn die zich niet gemakkelijk uit het veld laten slaan. Het gebeurde geregeld dat ik als verzamelaar van duiten een bijzondere duit ontdekte in een aardig lotje op een veiling en de hoop had dat ik hier eens geluk zou hebben, aangezien de loten niet altijd even goed bekeken worden en in dit geval echte inside information nodig was om op de hoogte te zijn van het feit dat dit ene jaartal echt heel moeilijk te vinden is. Maar... helaas, ook hier was de regel dat de alleszins schappelijke inzet vele malen werd overtroffen door een groot aantal andere bidders.

Van der Hoef

Enige jaren geleden kocht ik bij de firma Haffmans uit Utrecht de bekende luchtvaartpenning van C.J. van der Hoef ter gelegenheid van de eerste postvlucht van Nederland naar Nederlandsch-Indië uit 1927 (JP 181). Dit magnifieke stuk staat sinds die tijd continu op mijn bureau, want deze mooie penning moet dagelijks zichtbaar zijn als je in de gelegenheid bent om hiervan te mogen genieten. In de Nieuwe Rotterdamse Courant van 29 oktober 1927 verscheen

indertijd al het bericht dat ‘deze penning bedoeld was als een tegenhanger voor de penning op de eerste Nederlandse passagiersvlucht en samen met deze een waardige herdenking vormde van de onverschrokken en tevens bezonnen verrichtingen waarmee voor ons vaderland een belangrijke plaats in de ontwikkeling van het vliegwezen was oververd’. Oftewel... zou het niet prachtig zijn als de tegenhanger (JP 180) ook in mijn bezit zou kunnen komen?

Het aanschaffen van deze penningen is echter niet eenvoudig. Ze worden in de handel zelden aangeboden en luchtvaart is een thema dat velen aanspreekt. Als je zoals ik deze penningen als belangstellende al vele jaren volgt, valt ook op dat ze gewoon zeer zeldzaam zijn. De oplage ervan is niet bekend of te achterhalen, ze zijn niet op de rand genummerd zoals sommige penningen van Van der Hoef, maar de oplage moet simpelweg gering zijn geweest.

Internet

Ik ben een groot fan van verzamelbeurzen, antiekmarkten, numismatische veilingen en het bezoeken van handelaren in binnen- en buitenland. Het ontmoeten van andere verzamelaars die dezelfde passie delen, het zoeken en speuren, het onderhandelen, het niet weten of je wel of niet iets gaat vinden, de spanning die een veiling met zich meebrengt, zijn zaken waar ik buitengewoon van kan genieten. Ik was en ben van mening dat je een goede munt of penning ook ‘op de hand’ moet hebben om deze goed te kunnen beoordelen. De laatste tien jaar heeft de aan- en verkoop via internet een behoorlijke vlucht genomen. Ook ik heb verschillende keren munten of penningen gekocht via de site van allerlei gerenommeerde handelaren. Ik heb altijd echter sceptisch gestaan tegenover fenomenen als Marktplaats, E-Bay en Qoop. Hoewel ik met enige regelmaat deze sites heb bekeken, ben ik zelden echt mooie of boeiende stukken tegen-

gekomen. Tot mijn spijt moet ik al tientallen jaren constateren dat allerlei commercieel uitgegeven materiaal een grote populariteit geniet onder velen. Als de ‘hype’ na enige jaren voorbij is of er weer iets anders korte tijd ‘in’ is, komt na verloop van tijd dit materiaal in grote hoeveelheden op de markt. Met name dit materiaal wordt via internet veel aangeboden. Verzamelaars die wel over goed en boeiend materiaal beschikken besluiten terecht hun stukken bij verkoop aan een deskundige handelaar of veilinghouder toe te vertrouwen. Door deze overtuiging ben ik lange tijd weinig enthousiast geweest voor veilingen via internet.

Verrassing

Onlangs gebeurde iets dat ik absoluut niet voor mogelijk had gehouden. Toen ik enkele weken geleden weer eens periodiek een rondje maakte langs de verschillende veilingsites viel mijn oog op het bijschrift bij een enigszins onduidelijke foto. Het bijschrift luidde: Penning voor de eerste passagiersvlucht van Nederland naar Nederlandsch-Indië in 1927. Ik kon maar niet geloven dat ik nu echt tegen deze penning was aangelopen. Er was één bod op uitgebracht, dat ik schandalig laag vond. Ik besloot een bod te doen dat in mijn ogen redelijk marktconform was, maar waarvoor ik de penning bij verkoop op een bekendere veiling zeker niet zou kunnen bemachtigen. Oftewel, een net bod. Maar wel een bod waarvan ik me niet kon voorstellen dat ik het stuk hiervoor zou kunnen bemachtigen.

Ik was dan ook compleet verrast toen er na enkele uren een e-mail binnenkwam dat ik de penning kon aanschaffen voor het bedrag dat ik geboden had. Exact op het tijdstip dat gemeld stond bij deze e-mail werd er een ander bod uitgebracht door een concurrent die 25 euro meer bood! De moed zakte mij al in de schoenen, weer het bekende verhaal van ‘net niet’, hoewel er in formele en juridische zin misschien wel een transactie

tot stand was gekomen. In een fractie van een seconde besloot ik niet de onzekere en principiële weg te kiezen van vasthouden aan mijn bod. Het tijdstip van de e-mail en het nieuwe bod was ook exact gelijk. Ik nam het besluit de verkoper een mail te sturen waarin ik, geheel naar waarheid, vermeldde dat ik had geconstateerd dat op exact hetzelfde moment dat onze transactie tot stand was gekomen ik overboden was door een andere bieder. Ik gaf aan bereid te zijn mijn bod te verhogen met 50 euro, onder de voorwaarde dat de penning meteen voor mij gereserveerd zou worden. Dit gebeurde, waarna ik een e-mail ontving van de verkoper waarin mij gevraagd werd hoe ik de transactie wilde afronden. De verkoper gaf aan een voorkeur te hebben om de transactie ‘in persoon’ af te ronden, oftewel tijdens een ontmoeting. Nu moet ik zeggen dat dit ook mijn voorkeur was. Ik had enkele maanden geleden de fout gemaakt een kopie van de geboortepenning van Juliana door J.C.Wienecke voor een echt exemplaar aan te zien, waardoor mijn bod veel te hoog was en ik een behoorlijke strijd met de verkoper heb moeten leveren om de zaak in der minne te schikken. Er was sprake van een goede kopie, ongetwijfeld vervaardigd met een verkleining van de originele stempels. Stel nu eens voor dat er ooit ook een kopie ver-

vaardigd was van de penning van Van der Hoef, dan zou mijn bod uiteraard veel te hoog zijn. Een ontmoeting leek ook mij een goed idee en we kwamen als compromis het centraal station van Utrecht overeen.

Ontmoeting

Ik moet erkennen dat ik goed van vertrouwen ben, maar toch vond ik op de bewuste avond het geheel eigenlijk best enerverend. Je weet niet wie je aantreft en ik kon ergens maar niet geloven dat ik op het punt stond deze mooie en bijzondere penning op deze manier op de kop te gaan tikken. Het was eigenlijk allemaal net iets té toevallig. Bij station Houten besloot ik het opgegeven nummer even te bellen om aan te kondigen dat ik bijna in Utrecht was. Er werd niet opgenomen. Zou er dan toch iets zijn? Al peinzend werd ik enkele minuten later door de verkoper teruggebeld. Ze had mijn gemiste oproep gezien en vertelde dat zij al in Utrecht stond. Op de afgesproken locatie trof ik een man en een vrouw aan met een uitstraling van grote degelijkheid. De vrouw haalde de penning uit haar tas. Er was geen twijfel dat het een echt exemplaar was. De kwaliteit was voortreffelijk te noemen. De vrouw zei dat ze had besloten de penning maar niet schoon te maken (gelukkig, er was geen enkele reden, de

*J.C.Wienecke,
geboortepenning van
Juliana*

kleur was voortreffelijk en er was alleen sprake van een originele patina). Ik overhandigde mijn enveloppe met bankbiljetten met het verzoek dit rustig na te tellen. Daarna vroeg ik of ze me wilde vertellen hoe ze aan de penning was gekomen. De vrouw vertelde dat ze de penning had aangetroffen bij het leeghalen van het huis van haar vader die onlangs was overleden. Deze had de penning ooit geërfd van zijn vader die, naar zij wist, iets te maken had gehad met de vlucht van de Uiver. Een leuk verhaal vind ik, dat nog wat charme toevoegt.

De vrouw vertelde nog spontaan dat ze na de reservering nog veel biedingen en e-mails had ontvangen. Één persoon was bereid ruim tweehonderd euro meer te betalen dan hetgeen ik had geboden, maar ze vond dit onsportief en beschouwde het ook als niet netjes dat mensen nog probeerden een bod uit te brengen, nadat de koop eigenlijk al gesloten

was. Kortom: er zijn nog eerlijke en betrouwbare mensen.

Ik blijf pleiten om erop uit te trekken, iets te gaan zoeken, te speuren en de andere verzamelaar te ontmoeten, maar toch, ik ben als een kind zo blij met mijn penning die ik alleen kon verwerven dankzij internet, dat vermaledijde internet, waarvan ik altijd vond dat het zoveel kapot heeft gemaakt. Dus vooruit dan, het is een mooie aanvulling op de aloude manieren om elkaar te ontmoeten en leuke nieuwe stukken te verwerven. Sinds enkele weken staan JP 180 en JP 181 samen op mijn bureau. En ik geniet daar intens van. Eindelijk eens een keer 'net wel' in plaats van 'net niet'. ■

LITERATUUR

L.F. JINTES / J.T. POL-TYSZKIEWICZ *Chris van der Hoef. 1875-1933* (Assen/Leiden, 1994).

T.M. ELIËNS 'Penningen door Nederlandse sierkunstenaars, 1897-1941, C.J.van der Hoef' *De Beeldenaar* nov-dec 1989.

De Duytjens Hoeff

Fiduciair geld, een relativiteitstheorie

THEO NISSEN /
RONALD
WIENTJES

Op 3 februari 1687 richt Margareta de Leeuw aan de schepenen van 's-Hertogenbosch een verzoek om een partij duiten ter waarde van 500 gulden (80.000 stuks), die door de stadhouder van de hoogschout in beslag genomen was, tegen de storting van een borgtocht aan haar terug te geven. Volgens haar zeggen heeft Hermannus van Ravesteijn, zoon van haar eerste man, op 17 december 1686 een partij *koussens*, spelden, koorden en linten in Rotterdam verkocht en ter betaling vier zakken met Groningse duiten ontvangen. De zakken zijn naar 's-Hertogenbosch verscheept en prompt in beslag genomen, alsof het door misdaad verkregen geld betrof dat verbeurd was verklaard ('alsof die waren in commissum vervallen'). Ten onrechte volgens Margareta. De duiten zijn 'publica autoritate' van de staten van Groningen en Ommelanden geslagen, zo stelt ze, niet door de Staten-Generaal verboden en gangbaar in Holland en andere provincies. Bovendien kunnen de Bossche passamentwerkers en speldenmakers zonder duiten hun beroep niet naar behoren uitoefenen. Kortom, de hoogschout (Willem van Raesvelt) heeft geen rechtsgrond enige strafrechtelijke stappen jegens haar te ondernemen.

De schepenen vragen vervolgens een standpuntbepaling van de hoogschout in de kwestie. Op 14 februari antwoordt de stadhouder-hoogschout Jurriaen van

Luynen in een brief dat Margareta niet alleen 'onbeschaemt' deze import van duiten uit Rotterdam toegeeft, maar zelfs meer keren duiten de stad binnengebracht heeft, bij nacht en ontij.¹ Om 'calangie' (aanklachten) te voorkomen waren de zendingen 'sinisterlijk' geadresseerd aan Wouter van Venroy, waard van de herberg *Het Hoeffijser* in de Karrestraat. In het verdere betoog lijken feiten, roddel en vooroordelen vlotjes door elkaar te lopen. Margareta zou er haar beroep van maken om met de duiten te woekeren, dat wil zeggen onrechtmatige winst te maken. Bovendien zijn verschillende keren tonnetjes en vaatjes duiten die voor haar bestemd waren de stad binnengekomen, hoewel dit volgens ordonnantie van de schepenen verboden was. Ook mocht niet meer dan 25% van de aankoop prijs van 'coopmanschappen' in duiten worden betaald. Een afschrift van deze ordonnantie had Van Luynen met zijn antwoord meegestuurd, maar is helaas niet meer aanwezig. Hierdoor is het nu moeilijk te bepalen of hij met deze beschuldiging een punt heeft.

De volgende beschuldiging heeft veel weg van een sofistieke redenering. Een koperslager had namelijk uitgekend dat 30 stuivers (240 stuks) aan ingevoerde Groningse duiten, al dan niet 'subtiel naergeconterfeyt', een pond woog. In 's-Hertogenbosch hanteerde men het Antwerpse of Brabantse pond van 470,2 gram, zodat een duit een fractie minder woog dan 2 gram. Dit komt aardig in de richting van de Groningse duiten uit die tijd. Maar wat is daar nu mis aan? Een 'pont koper van de beste aloye' kostte echter maar 15 stuivers. Precies de helft! Bovendien was een pond 'quade

Duit, Groningen,
1682
(foto: Geldmuseum)

Fransche, Cleefsche en Roermontsche duyten', waarop sommige in beslag genomen duiten overgeslagen zouden zijn al voor 10 stuivers te koop. Over de productiekosten van de duiten zweeg men wijselijk.

Daarbij komt nog dat supplianten bij de omwisseling van de duiten een provisie van een halve stuiver per gulden zou nemen (2½ %). Om deze provisie op te kunnen strijken zouden soldaten, ambachtslui, lintwevers en speldenmakers met duiten betaald worden, die ze weer voor de dagelijkse inkopen in de winkels probeerden uit te geven. Dit leverde elke dag veel geklaag onder de winkeliers en vlees- en visverkopers op. De Bossche middenstand zat kennelijk niet op dit kleingeld te wachten. De gehele stad weet dat Margareta met haar bedrijf 'in corte jaeren' een kapitale hoeve van wel enkele duizenden guldens heeft weten te kopen, die de *Duytjens-hoeff* wordt genoemd. Kortom, deze woekerpraktijk geeft, hoewel in de kleinste specie, door de grote hoeveelheid 'een ireparabel prejudicie (nadeel) (...) aen de goede burgeren en ingeseten deser stadt ende derselver Meyerije', aldus Van Luynen. Hij adviseert een verzegelde zak duiten naar de Staten-Generaal in Den Haag te sturen en hun te vragen hoe in deze zaak verder te procederen. De Staten-Generaal vertegenwoordigen immers het hoogste gezag inzake muntkwesties. Alles onverlet natuurlijk het recht van actie dat de hoogschout zou hebben.

Het college neemt het advies over en stuurt op 26 februari daaropvolgend een schriftelijk verzoek naar de Generaliteit.² Daarin is de essentie van het be-toog van de stadhouder overgenomen, maar beslist niet letterlijk. Enerzijds dikt het bestuur de situatie aan, anderzijds zijn roddel en achterklap, waarvan de stadhouder gewag maakt, weggelaten of genuanceerd. Een saillant punt is dat er op gewezen wordt dat de grote toevloed van duiten problemen oplevert bij de

belastingbetaling. Een probleem waarvoor de Staten-Generaal zeker gevoelig waren. De boeren uit de stad en Meierij die hun koren op de markt voor 7 of 8 gulden per mud verkopen, worden gedwongen de helft van de koopsom in de 'toegesondene soorte ende andere on-deugende duyten' te ontvangen. Maar die kunnen niet gebruikt worden voor de betaling van de pacht en al helemaal niet voor de belastingen. Ook wordt de hoogmogende heren onder de aandacht gebracht dat het gerucht de ronde doet dat de onderhavige duiten overgeslagen zouden zijn op opgekochte Kleefse en Roermondse duiten. Voorts was gebleken dat acht kleine Utrechtse duiten evenveel wegen als veertien toegezonden duiten en acht Friese evenveel als twintig van de suspecte duiten. Was het gewichtsargument in het antwoord van de stadhouder-hoogschout al niet zo helder, dan is het resultaat van de nieuwe weging voor ons al helemaal moeilijk te doorgronden. Op de eerste plaats is het niet duidelijk wat er met kleine Utrechtse duiten bedoeld wordt. De duiten van de stad Utrecht geslagen tussen 1657 en 1689 wegen ongeveer 2 gram, wat neerkomt op 1,14 gram per naar Den Haag opgestuurde duit. Utrechtse duiten geslagen tussen 1619 en 1637 wegen iets minder, ongeveer 1,80 gram, wat neerkomt op 1,02 gram per opgestuurde duit. Weging heeft uitgewezen dat Friese duitjes geslagen tussen 1681 en 1686 gemiddeld op 1,65 gram uitkomen. Dit zou betekenen dat Margareta's duiten nog lichter waren, namelijk ongeveer 0,66 gram per stuk. Het gewicht van de in beslag genomen duiten zou dus tussen 1,14 g en 0,66 gram variëren. Dit is vreemd, want het laagste berekende gewicht is zelfs aan de lage kant voor Reckheimse imitaties.

Het Bossche verzoek wordt in de vergadering van de Staten-Generaal op 6 maart 1687 behandeld: '... waarop gelibereert zijnde, is goed gevonden ende verstaan dat de retroacta ende

placaaten op het inbrengen of invoeren van deuiten zullen worden opgezocht ende naargezien'.³ Nadat op 20 maart 1687 nog geen reactie uit Den Haag ontvangen was, stelde de stadssecretaris Justus Verster voor dat de schepenen een memorandum aan de Staten-Generaal zouden sturen. Op 25 maart antwoordt J. Moerkerken uit Den Haag dat de zaak in behandeling is en dat de retroacta zullen worden nagezocht. Hiermee eindigt het dossier.

Economische kringloop

Wat is er nu zoal af te leiden uit bovenstaande affaire met een open einde? Enkele interessante monetaire punten verdienen de aandacht. De omloop van lichte duiten in de Nederlanden tijdens het ancien regime mag als bekend worden verondersteld. In de numismatische literatuur komt dit verschijnsel geregeld aan de orde, altijd met het accent op de herkomst, kwaliteit van de munten en de winst van de muntheren en muntmeesters en ten slotte op de grote schade die het kleingeld zou aanrichten. Ook in dit Bossche geval signaleert het stadsbestuur dat de goede burgers aanmerkelijke schade lijden. Of deze stereotiepe beelden in monetair en maatschappelijk opzicht wel zo evenwichtig zijn is de vraag. Het scenario kan zijn dat Margareta producten in een goedkope prijscategorie liet vervaardigen en verhandelen. Misschien werkten de passamentwerkers en speldenmakers tegen stukloon en was betaling alleen mogelijk in duiten, het belangrijkste betaalmiddel in de economische kringloop binnen de lagere sociale klassen van ongeschoold, goedkoop werkvolk, waar kinderarbeid normaal was. In het antwoord van de stadhouder-hoogschout is uitdrukkelijk sprake van speldenmakersjongens. De arbeiders waren sociaal minder in tel, hadden politiek geen stem, weinig keus voor wat hun broodwinning betrof en al blij met geld voor een dagelijks bord pap en een pot bier.

Hun beurs was te smal voor groot geld. In de klassenmaatschappij met rangen en standen had elke laag zijn eigen sociaal voorbestemde rol. De verschillende sociale klassen kenden ook hun eigen monetaire kringloop, waarbij goed geld voor de heren bestemd was en minderwaardig geld voor de knechten, 'naar Gods wil'. De onvermijdelijke onderlinge economische afhankelijkheden konden dit stelsel frustreren zodra de beide monetaire circuits elkaar raakten en de onderlinge gelduitwisseling niet goed functioneerde. Margareta bood laag geclassificeerd werk in de textielnijverheid tegen betaling van louter fiduciair geld, dat wil zeggen duiten die zij uit Rotterdam importeerde waar haar (stief?)zoon de producten aan de man bracht. Had 's-Hertogenbosch aan het eind van de zeventiende eeuw een beter alternatief te bieden?⁴

Woeker en wissel

Ronduit cryptisch is de zinsnede waarin de stadhouder de handelaarster beschuldigt woeker te bedrijven door 'op de wisselinge derselver duyten, soo men verstaet, eenen halven stuyver op den gulden aen andere te goede compt'. Waarschijnlijk is hier de overlevering corrupt, maar wilde men hiermee zeggen dat zij 2 ½ % provisie berekende. Het zou kunnen gaan om het kopen van duiten tegen zilvergeld of misschien eerder nog het inhouden van 2 ½ % op het stukloon van de arbeiders die in zilvergeld uitbetaald wensten te worden. Margareta had er geen behoefte aan zilvergeld om te wisselen in duiten. Die ontving ze toch wel in ruime mate van Jacob Elaeser koopman tot Rotterdam ('die men verstaet een Joode te sijn') voor Bossche kussens, spelden, koorden, linten en wat dies meer zij. Niet uit te sluiten is dat zij zich naast de handel in klein textiel en spelden, bezighield met het wisselen en het lenen van geld en aldus ook duiten in circulatie bracht. Onduidelijk bij dit alles blijft hoe zij

haar winsten in duiten uiteindelijk heeft verzilverd. Met andere woorden waar was vraag naar duiten tegen grootgeld? De detailhandel, maar vooral de landeigenaren en belastinggaarders weigerden dit kleingeld te accepteren. Acceptatie is een elementaire voorwaarde voor de circulatie van fiduciair geld zeker vanwege de overheid. Door de weigerachtige houding dit geld te accepteren, werd de circulatie onderbroken. Hoe het ook zij, vraag en aanbod van duiten hielden elkaar niet langer in evenwicht en er dreigde een chaotische situatie te ontstaan binnen de stadsmuren van 's-Hertogenbosch, wat het ingrijpen van de hogeschout en schepenen rechtvaardigt.

De (on)rendabele duit

Het Bossche voorbeeld illustreert mooi het dilemma van de lichte duiten in de geldcirculatie van het laatste kwart van de zeventiende eeuw. In de literatuur wordt dit verschijnsel vaak afgedaan als criminele praktijk van muntheren en muntmeesters. Maar de voordelen van de productie van fiduciair geld vielen niet alleen hun ten deel, hetgeen nogal eens beweerd is. Het is plausibel aan te nemen dat er een hele keten van financiële profiteurs moet zijn geweest. Velen zouden dan vuile handen gemaakt moeten hebben voordat het kleingeld bij de werkman in de beurs belandde, die vervolgens opgezadeld zat met besmet geld. De werkelijkheid lag echter genuanceerder. Holland, de provincie met de grootste economie, hoogste werkgelegenheid en hoogste loonniveau, had sinds 1626 geen duit meer geslagen. Er moet een chronische schaarste aan kleingeld zijn ontstaan, die een enorme zuigkracht op de circulerende duitenvoorraden in de andere provincies heeft uitgeoefend.⁵ Buiten Holland en West-Friesland sprongen verschillende partijen in dit gat. De provincies Zeeland, Friesland, Gelderland en Groningen en Ommelanden, de steden Utrecht en Zutphen, de keurvorst van Brandenburg

in Kleef, de koning van Spanje in Roermond en de graven van Rekem en Gronsveld hebben op enorme schaal lichte tot zeer lichte duiten laten slaan. In de toenmalige situatie waarin de muntproductie en -distributie een commerciële aangelegenheid vormden, winstobject waren voor alle partijen en niemand onbaatzuchtig de kosten voor zijn rekening nam, kon de productie van kleingeld met een hoge muntvoet slechts effectief zijn wanneer de kostprijs dit toeliet. Zo niet, dan werd óf niet gemunt óf een lichter type vervaardigd.

Maar het handelskapitalisme en veel overheden, zoals de Bossche, waren in de zeventiende eeuw nog niet klaar om aan de circulatievoorwaarden van dit fiduciair kleingeld te voldoen. Zolang vraag en aanbod van kopergeld in evenwicht verkeerden, bleef het monetair probleem verborgen, want de economische kringloop functioneerde. Zodra om een of andere reden onbalans optrad, bijvoorbeeld doordat men het kopergeld niet meer algemeen voor betaling accepteerde of vanwege conjuncturele malaise zodat de markt overvoerd werd, brak onrust uit onder de gegoede burgers en de ambtenarij, die zich plotsklaps bedreigd voelden door het opdringende, waardeloze geld van het volk in hun beurzen.

*Jan van Beerstraten,
Gezicht op de markt
van 's-Hertogenbosch,
1664 (Gemeente
's-Hertogenbosch)*

Brabant, het achterland

Terug naar 's-Hertogenbosch. Hier zat men duidelijk met de duiten van Margareta de Leeuw in de maag. Dit blijkt niet alleen uit het feit dat men in Den Haag te rade ging hoe verder in deze zaak te procederen. Ook de nogal amateuristisch onderbouwde beschuldiging van het te lichte gewicht van de in beslag genomen duiten geeft te denken. Dit lijkt er met de haren bijgesleept te zijn om de woekerpraktijken van Margareta aan te tonen. In dit kader is het interessant dat de 'quade Fransche (...) duyten' (tournoisen) waarop sommige geconfisqueerde duiten overgeslagen waren in de correspondentie met de Staten-Generaal niet meer opduiken. Misschien had dit te maken met het feit dat men op de gerespecteerde Zeeuwse munt in Middelburg op grote schaal duiten op double tournois oversloeg.

De zaak lijkt met een sisser te zijn afgelopen. Het is niet ondenkbaar dat de Staten-Generaal ook geen raad met de affaire wisten omdat de circulatie van kleingeld in de Republiek niet goed geregeld was. Een betere, meer gereguleerde situatie ontstond in 1702 met de introductie van een zware duit. Ondertussen werd een afwachterende houding aangenomen. Of was de brief van de Bossche schepenen een welgevallig bericht uit Staats-Brabant dat de in Holland circulerende minderwaardige duiten een aantrekkelijk afzetgebied in het achterland hadden gevonden, een voorbeeld van goede handel? Vragen waarop we jammer genoeg geen antwoord kunnen geven. ■

NOTEN

Dit artikel is grotendeels gebaseerd op Archief van de stad 's-Hertogenbosch, inv. nr. 712, 'Registers van ingekomen en uitgaande stukken', f. 13vo-18vo.

1. Stadhouder is plaatsvervanger, zie AUG. SASSEN, 275.
2. Nationaal Archief, Inventaris van het archief van de Staten-Generaal 1576-1796 (1.01.02), inv. nr. 5096. Het afschrift is gedateerd 29 februari 1697.
3. Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Kwartiersvergadering Meierij 's-Hertogenbosch 1637-1810, inv. 6.
4. KAPPELHOF, 394-395
5. Dat in Holland grote hoeveelheden duiten circuleerden bewijzen de specificaties van de inkomende en uitgaande muntspeciën in het *Spetieboek* van het Burgerweeshuis van Amsterdam in de periode 1681-1689, waar partijen van 50 gulden aan duiten over tafel gingen. Zie Stadsarchief Amsterdam, 'Archief van het Burgerweeshuis', inv. 310, 1681-1689.

LITERATUUR

A. KAPPELHOF 'In de schaduw van de oorlog' in: R. van Uytven e.a., *Geschiedenis van Brabant, van bertogdom tot heden* (Leuven 2004) 388-398.

H. ENNO VAN GELDER *De Nederlandse munten* (Utrecht/Antwerpen 1965).

H. ENNO VAN GELDER 'Een poging tot heropening van de munt te Maastricht in 1645' *De Geuzenpenning* 24 (1974) 73-76.

THEO NISSEN 'Geld in tonnen en vaten' *De Beeldenaar* 31 (2007) 119-124.

C.G.J. PANNEKEET *Een unieke kijk op de muntomloop in 1701* (Slootdorp 2007).

D. PURMER / H.J. VAN DER WIEL *Handboek van het Nederlands kopergeld* (Vriezenveen 1996).

AUG. SASSEN 'Uit het commissieboek der Staten-Generaal' *Taxandria* 7 (1910).

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Muntvondst Aalten 1972

In mei 1972 kocht een handelaar in antieke voorwerpen uit Aalten in de omgeving van Vardingholt (Dld.) een oude ‘tuugkiste’: een antieke kist die voorheen in deze streek als bergplaats diende van het ‘kistentuug’: de zondagse kleding. In zo’n kist was meestal een apart vakje met houten deksel aangebracht. Hierin werden de kostbaarheden, zoals het horloge, het kerkboek met zilverbetagslag en sieraden bewaard. In het dialect werd dit aparte vakje het ‘skreentjen’ genoemd afgeleid van het woord schrijn.

Tijdens het schoonmaken en restaureren van de kist in Aalten, kwam bij het kantelen van het meubelstuk een munt uit een kier te voorschijn. Het skreentjen bleek een dubbele bodem te hebben. Na het openen van deze geheime bergplaats kwamen nog eens 39 oude munten, verpakt in twee nagenoeg verteerde sokken, te voorschijn. Hiermee kwam het aantal munten op 40 stuks. De vondst was zeer goed geconserveerd en bevatte uitsluitend guldens van de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Analoog aan de muntvondst Uden, bestaat er voor wat de Hollandse guldens betreft onderling een belangrijk verschil.¹ De guldens van 1792 en ouder, voor de duidelijkheid in chronologische

volgorde tot en met 1792, hebben alle twee punten achter Holl en een gevulde kroon. Van de vijf stukken van 1793 heeft één exemplaar nog twee punten achter HOLL en een gevulde kroon. Eén gulden van dat jaar heeft één punt achter HOLL en een gevulde kroon terwijl de laatste drie met het jaartal 1793 één punt achter het woord HOLL hebben en een blanke, open kroon. De guldens van 1794, twee stuks, hebben eveneens één punt achter HOLL en een blanke kroon. Van de twee stukken met het jaartal 1795 heeft één exemplaar één punt achter HOLL en een blanke kroon, terwijl de andere gulden toch weer twee punten achter het woord HOLL heeft en een blanke kroon.

Naast de guldens van Holland met het jaartal 1795 bevonden zich in deze vondst ook twee guldens van Gelderland met het jaartal 1795. Deze tijdens de Bataafse Republiek geslagen munten, maken dus samen 10% van het geheel uit.

Opmerkelijk genoeg is een van de Gelderse munten een voc-gulden met het jaartal 1790. Dit is bijzonder omdat deze munten in eerste instantie niet voor circulatie in de provinciën bestemd waren.

EVERT M.
SMILDA

Samenstelling van de muntvondst Aalten 1972 (NUMIS 1100338) (aantallen tussen haakjes)	
Gelderland	1705, 1762, 1763 (4), 1764 (3), 1765, 1795 (2)
Holland	1748, 1762, 1763, 1764, 1765, 1792, 1793 (5), 1794 (2), 1795 (2)
West-Friesland	1760, 1764, 1793
Utrecht	1791 (4), 1792, 1793, 1794
Overijssel	1723, 1764
Gelderland voc	1790

Gulden, Gelderland
1765 met punt onder
GL

Gulden, Gelderland
1765 met roosje onder
GL

Het lelijke jonge eendje

Onder de genoemde Gelderse guldens was er ook één die alles tegen had. Een gulden met het jaartal 1765. Gietgallen, justersporen om het muntplaatje met een vijl handmatig op het juiste gewicht te brengen, een klein slagscheurtje en ook nog eens een verhoogde streep van ongeveer veertien millimeter lengte door het jaartal waaruit blijkt dat het stempel bij het slaan van deze gulden al defect was. Neen, geen aantrekkelijke munt om aan de verzameling toe te voegen als deze los in de handel te koop zou zijn. De munt werd het lelijke, jonge eendje waaraan geen aandacht werd geschonken. Totdat er, vijfendertig jaren later, een Gelderse gulden met hetzelfde jaartal naast kwam te liggen. Bij deze gulden staat onder de afkorting GL van gulden een punt. Het lelijke, jonge eendje werd plotseling een sierlijke

zwaan. Geen punt onder GL maar een rozetje. Nu meldt Besier dat na 1765 onder de Gelderse muntmeester Novisadi geen Gelderse guldens meer zijn geslagen.² Eerst onder de nieuwe muntmeester Lohse kwam in 1786 de productie van Gelderse guldens weer op gang. Voetnoot 2 op pagina 20 meldt: 'Deze voerden waarschijnlijk het merk der oic'. Het is echter zeker bekend dat ook provinciale guldens van Gelderland zijn geslagen met het jaartal 1786. Er is wel eens gesproken en geschreven over geheimschrift van muntmeesters op munten. Zou muntmeester Novisadi, met het aanbrengen van het rozetje ons duidelijk willen maken, dat dit zijn laatste gulden is en zou dit dan ook gelden voor zijn stukken van drie gulden van 1764?

Na het jaar 1795 werden geen munten van dit type meer geslagen. De provinciale munten werden tussen 1842 en 1849 ingetrokken. Het jaar van verbergen van de veertig provinciale guldens in de kist ligt dus tussen 1795 en 1849. Waarom de 'ouwe sok' niet meer tevoorschijn is gehaald, zal altijd een mysterie blijven. Eén ding is zeker: ook munten geslagen tijdens de Bataafse Republiek kwamen in het oosten van ons land en in het aangrenzende Westfalen voor. ■

NOTEN

- 1 Voor een bespreking van de vondst Uden zie J.P. VAN ERP Uden 1961 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 48 (1961) 108.
- 2 L.W.A. BESIER *De muntmeesters en hun muntslag in de provinciale en stedelijke munthuizen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden en in de Utrechtse munt van het Koninkrijk Holland en tijdens de inlijving bij het Franse Keizerrijk* (Utrecht, januari 1890).

Nogmaals twee geschiedkundige onjuistheden

In het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* van 1937 is onder de titel ‘Nogmaals twee geschiedkundige onjuistheden’ een korte bijdrage verschenen van A. van der Wiel betreffende twee, zoals hij dat noemt, hardnekkige onjuistheden over Batenburg en Vianen.¹ In zijn artikel gaat Van der Wiel in op het (nog altijd) veelvuldig foutief genoemde jaar waarin Herman Diederik van Bronkhorst, heer van Batenburg en Stein, gestorven is. Dit jaartal moet 1602 zijn, zo zegt hij, en niet 1612, zoals onder andere door De Voogt vermeld wordt.² Met betrekking tot Vianen geeft hij in het zelfde stuk aan dat Geerttruida van Bronkhorst-Batenburg niet in 1568, na het overlijden van Hendrik van Brederode, vrouwe van Vianen wordt, maar dat dit pas in 1573 gebeurt na het overlijden van haar moeder, Johanna van Brederode, een zus van Hendrik.

Naar analogie van deze bijdrage wil ik eveneens twee veelvuldig voorkomende onjuistheden betreffende Vianen en Batenburg aan de kaak stellen. De eerste onjuistheid betreft de toewijzing van de wapens die voorkomen op twee hele en halve daalder typen van Hendrik van Brederode, geslagen in Vianen. Het betreft hier de daalders die door Delmonte beschreven worden onder de nummers 651 en 653 alsmede de halve daalders van deze munttypen, Delmonte 652 en 654. De voorzijden van deze (halve) daalders vertonen een geharnast borstbeeld naar links. Het omschrift geeft een deel van psalm 127:1 weer: NISI DOMINVS FRVSTRA, vrij te vertalen als ‘Als de Heer niet met ons is, is alles tevergeefs’. Dit omschrift wordt op vier plaatsen onderbroken door een wapenschildje. Over de toewijzing van deze

wapenschildjes bestaat in de literatuur en in veilingcatalogi verwarring. Voorzover ik kan nagaan is deze verwarring ontstaan door een foutieve vermelding door Delmonte. Hij verwisselt namelijk het wapen van Van der Marck met dat van Neuenahr. Waarschijnlijk heeft Delmonte zijn beschrijving in de Zilveren Benelux ontleend aan Van der Chijs, maar heeft hij daarbij geen rekening gehouden met het feit dat Van der Chijs in zijn beschrijvingen uitgaat van het heraldische links en rechts. Dit houdt in dat men vanuit het wapen of vanuit de afgebeelde persoon moet kijken: wat voor de afgebeelde persoon rechts is, is voor de toeschouwer links. Van der Chijs schrijft dan ook: ‘aan zijne regterzijde dat van Mark...; aan zijne linkerzijde dat van zijne gemalin Amelia, gravin van Nieuwenaar’. De (foutieve) beschrijving van Delmonte wordt daarna veelvuldig gekopieerd.

Al zoekend naar het ‘hoe en waarom’ van de wapens op deze daalders, loop je natuurlijk tegen de vraag aan waaraan Hendrik van Brederode het

TOON OPDAM

*Vianen, daalder z.j.
(Delm. 653)
(1½ ware grootte)*

Wapen Brederode met barensteel boven de kop van de leeuw (detail van keerzijde van daalder z.j. van Vianen).

recht ontleent deze wapens op zijn munten op te nemen. Wanneer we in de juiste volgorde de wapens een voor een onder de loep nemen, komen we als eerste bij het wapen Brederode. Dat hij als erfgenaam van dit geslacht dit wapen voert behoeft geen nadere uitleg. Het wapen bestaat uit een klimmende leeuw, heraldisch naar rechts (en voor de toeschouwer dus naar links) met daarboven een barensteel. Op slechts weinig munten is deze barensteel te zien: meestal vallen de parelrand en de bovenkant van het wapen samen waardoor de barensteel zodanig vervormd wordt dat hij niet herkenbaar is.

Het wapen van Nieuwenaar of Neuenahr

Als tweede wapen komt dan Nieuwenaar (of Neuenahr). Hendrik was de kleinzoon van Anna van Nieuwenaar. Daarnaast huwde hij Amalia van Nieuwenaar. Of deze feiten voldoende grondslag vormden voor het opnemen van het wapen op de munten, heb ik niet kunnen nagaan. Blijkbaar vond Hendrik in een van de twee feiten, of in beide samen, voldoende rechtvaardiging om dit wel te doen. Het wapen van Nieuwenaar: in goud een adelaar van zwart.

Als derde wapen in de rij staat een wapen dat door alle numismaten tot nu toe wordt toegeschreven aan Schauenburg of Schaumburg. Dit wapen roept bij mij de meeste vragen en onzekerheden op. Voorzover ik heb kunnen nagaan bestaat het wapen van Schauenburg uit een netelblad op een rood veld. Het wapen dat op de daalders van Hendrik van Brederode wordt afgebeeld, is naar mijn mening dat van Holstein-Schauenburg (ook wel Holstein-Pinneberg genoemd). Ook dit wapen wordt 'ingebracht' door zijn vrouw Amalia: haar moeder was namelijk Cordula van Holstein-Schauenburg. Dit wapen is gevierendeeld: 1 en 4 Sternberg, 2 en 3 Gemen met als hart-schild Schauenburg. Op de munten van Hendrik wordt dit wapen gespiegeld afgebeeld, dus 1 en 4 Gemen en 2 en 3 Sternberg. Bovendien wordt het hart-schild, het netelblad voor Schauenburg, zo sterk vereenvoudigd weergegeven dat het als zodanig onherkenbaar is.

Als laatste het wapen Van der Marck. De beschrijving van dit wapen luidt: In goud een van drie rijen van zilver en rood geschakeerde dwarsbalk, vergezeld van een uitkomende leeuw van rood, getongd en genageld van blauw. Hendrik kan dit wapen opnemen door zijn moeder Philippote van der Marck.

De juiste beschrijving van het omschrift van de betreffende hele en halve daalders van Vianen moet dus zijn: (wapen Brederode) NISI (wapen Nieuwenaar) DOMI (wapen Holstein-Schauenburg) NVS : FR (wapen Van der Marck) VSTRA.

Tot slot, op de daalder Delm. 649 komen op de voorzijde geen wapentjes voor en op de daalder Delm. 650 wordt het omschrift onderbroken door de wapentjes van respectievelijk Vianen, Brederode en Ameide. Mag uit het ontbreken van de wapentjes die door het huwelijk met Amalia worden ingebracht op deze beide daalder typen worden afgeleid dat deze vóór dit huwelijk, dus voor 19 januari 1557, zijn geslagen? In ieder geval staat vast dat de daalder typen met de wapentjes van Neuenahr en Holstein-Schauenburg van na deze datum moeten zijn en dat deze dus geslagen zijn tussen 19 januari 1557 en 27 april 1567, de dag dat Hendrik op de vlucht voor Alva de Nederlanden verlaat en naar Emden gaat.

De tweede fout

Gaan we nu over naar de andere fout die, geheel naar analogie van het artikel van Van der Wiel, de numismatiek van Batenburg betreft. Deze fout is vrij recent in de literatuur verschenen en betreft het vermeende muntmeesterschap van Jan van Luemel (of Loemel) te Batenburg. In een vroegere versie van *Dataschurk*, het digitale archief van criminele processen van de schepenbank te 's-Hertogenbosch over de periode 1550-1803, werd deze Jan van Luemel genoemd wegens valsemunterij te Batenburg.³ De suggestie dat Jan van Luemel munten te Batenburg zou hebben geslagen, wordt door Pannekeet opgenomen in zijn mooie en zeer leeswaardige boek over de Gelderse Heren en Steden.⁴ Vervolgens wordt deze suggestie door anderen overgenomen. Wanneer we de originele archiefstukken erop nalezen dan blijkt echter dat deze Jan van Luemel/Loemel, bijgenaamd Gentis, niet wordt beschuldigd van valsemunterij maar wel dat hem ten laste wordt gelegd muntmateriaal te hebben geleverd aan de muntmeester van Batenburg, Herwich Cretiers.⁵ In getuigenverklaringen, afgenomen op 27 februari 1563, wordt door

*Schauenburg-Holstein,
Taler 1615 van
Ernst III*

‘Gherart de smit wonende tot Batenborch out ontrent ses ende veertich jaeren’ verklaard dat ‘hy...tot batenborch geweest is inne seeckere herberge ende aldaer well gehoord ende gesyen eenen persoene die hem liet noemen ende oock genoempt wordden Jan van Loemell.’ Een zekere Willem Rutten, oud ongeveer 40 jaar en eveneens wonende te Batenburg, verklaart niet alleen samen met deze Jan van Loemell in de herberg gestaan, gegeten en gedronken te hebben, maar ook dat hij deze Jan van Loemell heeft ‘bevonden bynnen den huysse van herwighen cretiers muntmr. aldaer’. Even verderop wordt verklaard dat zij ‘tot Batenborch ten huysse van Herwighen cretiers muntmeester aldaer dickwels ende op verscheyden tyden gesyen ende gevonden hebt. Den genoempt Jan van Loemell’ ... ‘dat hy oyck den voerß

*Het wapen
Holstein-Schauenburg
als op de daalder van
Hendrik van
Brederode (detail van
de daalder Delm. 653)*

Jannich van Loemell in ende opter voerß munten van Batenborch oijk dickwels ende op verscheyden tyden heft syen leveren verscheyden goude ende silvere penningen.' Beide getuigen verklaren dus dat zij Jan van Loemel menig keer en op verschillende momenten binnen de Batenburgse Munt hebben gezien en dat zij hebben gezien dat hij daar gouden en zilveren munten afleverde.

Uit deze verklaringen blijkt afdoende dat Jan van Loemel geen muntmeester is geweest te Batenburg, maar dat hij slechts gouden en zilveren munten aan het muntbedrijf leverde die door muntmeester Herwich Cretiers werden omgemunt tot Batenburgse munten. Overigens wordt Jan van Loemel op een andere pagina, gedateerd 18 mei 1565 en deel uitmakend van dezelfde processtukken,

de muntmeester van de heer van Hoorne genoemd. Uit de stukken blijkt overigens nergens dat hij voor dit feit terecht staat zoals Pannekeet vermeldt. Uit de stukken blijkt niet of het tot een veroordeling is gekomen. Hoogstwaarschijnlijk heeft Jan nog wel (even) in de gevangenis gezeten. In het stuk van 27 februari 1563 staat het volgende doorgehaalde fragment: 'wes is die voirß Jan Loemell dieghene ende desselfste persoon die alhier tegenwordelycken op ter gevangen poorten deser stadt gevangen is sitten.' Waarschijnlijk is het hele proces 'doodgebloed' mede gezien de duur ervan: het eerste stuk is gedateerd 3 januari 1563, terwijl het laatste stuk van 14 mei 1566 is.

Met deze bijdrage hoop ik twee onjuistheden te hebben rechtgezet en daarnaast hoop ik een stimulans gegeven te hebben om vaker de originele stukken te raadplegen. ■

Toon Opdam is verzamelaar van provinciale munten met een speciale interesse voor de muntslag van de zogenaamde hagemunten. Daarnaast is hij sinds 1994 secretaris van de Numismatische Kring Oost Nederland en sinds mei 2011 penningmeester van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

NOTEN

1. A. VAN DER WIEL Twee geschiedkundige onjuistheden, die in nagenoeg alle numismatische werken voorkomen *Jaarboek Munt- en Penningkunde* (1937) 103-104.
2. W.J. DE VOOGT *Bijdragen tot de numismatiek van Gelderland, 2e stuk* (Arnhem 1869).
3. In de huidige versie van *Dataschurk* wordt een slag om de arm gehouden en staat er een vraagteken achter het misdrijf ('valse munterij?') evenals bij 'Munt te Batenburg?'
4. C.G.J. PANNEKEET *Gelderse Steden & Heerlijheden* (Slootdorp 2002) 47.
5. Rechterlijk archief 's-Hertogenbosch, inventarisnummer 171-06.

Van de regen in de drup

De schatvondst *Jaarsveld 1998* en de Zilvervloot

JAN PELSDONK

Begin dit jaar waren in Teylers Museum in een tentoonstelling over penningkunst uit de Gouden Eeuw munten, penningen en andere voorwerpen te zien die afkomstig zijn uit of te maken hebben met de door Piet Heyn buitgemaakte Spaanse zilvervloot. In 1628 overde hij (als kaper in opdracht van de Westindische Compagnie) de schepen, deels op volle zee en deels in de baai van Matanzas (Cuba). In 1629 keerde hij met een fabelachtige hoeveelheid zilver terug in de Nederlanden.

Na aanvankelijke plannen om speciale herdenkingsmunten te slaan, werd een groot deel van het zilver uiteindelijk vermunt tot reguliere Nederlandse munten. De belegering van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik is met de zilvervloot gefinancierd. De uiteindelijke bedwinging van de stad heeft Brabant definitief in tweeën gesplitst, ruwweg volgens de nog altijd bestaande grens tussen België en Nederland. In wezen is de verovering van de Zilvervloot dus nog steeds terug te zien op de kaart van Europa.

In de provincie Utrecht ligt Jaarsveld. Het plaatsje maakt onderdeel uit van de gemeente Lopik. Wat deze plaats met de zilvervloot van doen heeft zal u snel duidelijk worden. Op een nooit exact bekend geworden vindplaats is in 1998 door een particulier met een metaaldetector een kleine schatvondst gedaan van elf zilveren munten. De munten zijn op een hoopje gevonden, er zijn daarbij geen sporen van een verpakking of andere voorwerpen aangetroffen.

Op zich is de schat niet opvallend, blijkbaar heeft iemand in of na 1678 (de jongste munt in de vondst) een beursje verloren met wat kleingeld. Twee voorwerpen maken de vondst echter bijzonder. Dat Duitse munten in Nederland werden gebruikt is geen verrassing, maar de matig bewaard gebleven schilling uit Oldenburg komt niet voor in de publicatie van Merzdorf.¹ Volgens NUMIS was er een potloodkrassel in de catalogus in het Geldmuseum aanwezig. Deze is direct gedigitaliseerd en in NUMIS opgenomen voordat de koppeling tussen vondst en krassel verloren zou raken.

Jaarsveld 1998 (NUMIS 1015929)		
Friesland	dubbele stuiver	1652, 1664, 1678
Holland	rooschelling	1601
Overijssel	dubbele stuiver	16.. (1615-1634)
West-Friesland	rooschelling	1629
Zeeland	dubbele stuiver	16..? (1614-1678), 1618
Zwolle	arendschelling	z.j. (circa 1600)
Republiek	dubbele stuiver	ondetermineerbaar, 17de eeuw
Oldenburg	schilling	z.j., Antoon Gunther van Oldenburg (1603-1667)

Oldenburg, schilling,
30 mm, 2,68 gram

Oorspronkelijk was deze munt in NUMIS als afkomstig van Jever beschreven, maar aangezien er volgens Merzdorf onder Antoon Gunther geen munten speciaal voor Jever zijn aangemunt, is het stuk als nog bij Oldenburg opgenomen.²

De tweede opvallende munt is de West-Friese roosschelling uit 1629. Waarschijnlijk maakte het zilver van deze munt deel uit van de door Piet Heyn veroverde zilvertroon. Doordat het zilver in het munthuis is vermengd met de nog aanwezige voorraden, is het niet meer met zekerheid te zeggen welke exemplaren in 1629 uit het zilvertroonzilver zijn vervaardigd, maar

de kans is groot dat dit er een van is. Van de regen in de drup: uit Amerika en de zilvertroon gekomen en vervolgens verloren in Jaarsveld: als deze munt eens kon praten... ■

Jan Pelsdonk is hard op zoek naar financiële ondersteuning om het registreren en onderzoeken van muntvondsten door te kunnen zetten. Muntvondsten zijn te belangrijk om te negeren, want aan de hand daarvan wordt een beter inzicht verkregen in de geschiedenis van Noordwest-Europa. ■

NOTEN

1. J.F.L.T. Merzdorf, Oldenburg's Münzen und Medaillen ... (Oldenburg 1860).
2. J.F.L.T. Merzdorf, Die Münzen und Medaillen Jeverlands ... (Oldenburg 1862) 55.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Bestaan ze wel of bestaan ze niet? III

Nederlandse rijksdaalders met de halve man

In twee eerdere afleveringen van *De Beeldenaar* werd de aandacht gevestigd op een onderbroken reeks Zeeuwse dubbeltjes waarvan de hiaten konden worden opgevuld. Deze keer gaat de aandacht uit naar Nederlandse rijksdaalders ‘met de halve man’.

Bij Plakkaat van de Staten-Generaal van 21 maart 1606 werd in de Republiek een nieuw munttype ingevoerd met een massa van 29,03g en een gehalte van 0,885. Op de voorzijde staat een gelauwerd en geharnast borstbeeld afgebeeld met een geschouderd zwaard in de rechter- en een wapen in de linkerhand. Op de keerzijde staat het gekroonde Generaliteitswapen. Tot aan de invoering van de euro zou dit muntbeeld, borstbeeld/staatswapen, gehandhaafd blijven. Gelijk al in 1606 begonnen alle gewesten, behalve Stad en Lande, met de aanmunting van dit nieuwe munttype, in 1607 gevolgd door het landschap West-Friesland. Veel later volgden nog de steden Zwolle in 1650 en Kampen in 1655. De Nederlandse rijksdaalder werd niet alleen in de Republiek een erg gewilde munt, maar ook in Midden- en Oost-Europa. De munt viel in handelskringen in goede aarde en het muntbeeld was er vertrouwd. Hele emissies verdwenen

over onze oostgrens. Het is dan ook niet verwonderlijk dat alle hier opgevoerde stukken uit Duitsland afkomstig zijn.

JAN C. VAN DER WIS

Richten we allereerst onze blik op West-Friesland. Daar werd onder de muntmeesters Diederik en Gerrit van Romondt in de periode 1649-1659 een ononderbroken jaartallenreeks Nederlandse rijksdaalders geslagen. Daarna, tot aan het terugtreden van Gerrit van Romondt in 1680, vertoont de reeks grote hiaten. In de periode 1662-1668 wordt er nog 3.630 mark aan enkele en halve rijksdaalders vermint. Uit deze periode kennen we alleen rijksdaalders uit 1662 en 1668 en uit 1662 ook halve. De bloeitijd van de Nederlandse rijksdaalder met de halve man is, mede als gevolg van de invoering in 1659 van de iets lichtere rijksdaalder met de staande man, de zilveren dukaat, dan al voorbij. Vervolgens worden er in de jaren 1675 en 1676 nog circa 55.219 rijksdaalders geslagen. Omtrent het voorkomen van een rijksdaalder 1676 heerste er tot voor kort grote onzekerheid. In alle tot nu toe verschenen catalogi is 1676 weggelaten, waarschijnlijk omdat de samenstellers ervan dit jaartal in openbare collecties en in veilingcatalogi nog nimmer hadden aangetroffen en er ook geen

West-Friesland, Nederlandse rijksdaalder 1676, zilver (foto Fritz Rudolf Küinker)

*Overijssel,
Nederlandse
rijksdaalder 1613,
zilver (foto Jaap Buist)*

afbeelding van hadden gezien. Weglaten totdat het tegendeel is bewezen, luidde het credo, en terecht. Maar het bewijs is nu geleverd. In een veiling van de firma Künker te Osnabrück werd een rijksdaalder 1676 opgevoerd. Hij bestaat dus wel degelijk. Munten zijn massaproducten. De kans is niet uitgesloten, dat vroeg of laat een tweede of zelfs een derde exemplaar opduikt.

Van West-Friesland richten we onze aandacht op Overijssel. De Overijsselse Munt was in 1606 begonnen Nederlandse rijksdaalders te slaan. Na een korte onderbreking tussen 1607 en 1610, is er tot en met 1624 een welhaast ononderbroken reeks geslagen. Slechts 1613 ontbreekt aan deze reeks. De rekeningen, die slechts in concept zijn overgeleverd, sluiten een aanmuntning van rijksdaalders in 1613 niet uit. Bovendien zijn er wel halve Overijsselse Nederlandse rijksdaalders uit 1613 bekend. Het is alleen al daarom onwaarschijnlijk, dat er geen enkele rijksdaalders 1613 zouden zijn geslagen. Gedachtig aan een bekend lied van Marlene Dietrich kunnen

we vragen: 'wo sind sie geblieben?' Het antwoord is er. Onlangs bood een particuliere verzamelaar uit Schellerten, ca. 10 km ten oosten van Hildesheim (Niedersaksen), in een internetveiling in Duitsland een rijksdaalder met dit jaartal aan die naar Groningen kon worden gehaald, 'heim ins Reich'. De jaartallenreeks 1610-1624 van Overijsselse Nederlandse rijksdaalders is met de signalering van dit stuk nu compleet.

Gaan we van Overijssel naar Zeeland. Daar werden in de periode van 6 januari 1642 tot 22 september 1645 5.292,875 mark aan enkele en halve Nederlandse rijksdaalders geslagen. Ook hier kennen de jaartallenreeksen van zowel enkele als halve rijksdaalders hiaten. Onlangs werd bij Numismatik Lanz te München een halve Nederlandse rijksdaalder 1645 geveild die we nog niet kenden. Het stuk is kennelijk afkomstig uit een muntvondst; zowel de circulatie als het langdurige verblijf in de bodem hebben duidelijk hun sporen achtergelaten. De kwaliteit van de munt is daardoor minder mooi dan dat we graag zouden willen.

*Zeeland, halve
Nederlandse
rijksdaalder 1645,
zilver (foto
Numismatik Lanz)*

Zeeland, Nederlandse
rijksdaalder 1620 over
1619, zilver (foto
Stephan Knopik)

Maar wie maalt daarom? Het numismatische belang van het stuk heeft er immers geenszins onder geleden!

En nu we dan toch in Zeeland zijn, de Zeeuwse zuinigheid is alom bekend en welhaast spreekwoordelijk geworden. Hergebruik van oude stempels was de Zeeuwse munters dan ook niet vreemd. Bovenstaand de afbeelding van een Zeeuwse Nederlandse rijksgaalder die is geslagen met een stempel uit 1619 waarin het jaartal is overgesneden en is aangepast aan het lopende jaar 1620. Evenals de voorgaande stukken is ook dit in Nederlandse catalogi ontbrekende stuk afkomstig van onze oosterburen, in het onderhavige geval van munthandel

Stephan Knopik te Eckartsberga in Burgenlandkreis, ten westen van Naumburg in de deelstaat Saksen-Anhalt. Hoeveel 'Unikaten' zullen er uit het oosten nog te voorschijn komen om hun bestaan te bewijzen? ■

LITERATUUR

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG te Osnabrück, Auktion 194 (26/27-09-2011).

M.S. POLAK *Historiografie en economie van de 'muntchaos'; De muntproductie van de Republiek (1606-1795). Deel II: Bijlagen* (Amsterdam 1998).

J.C. VAN DER WIS 'Bestaan ze wel of bestaan ze niet?' *De Beeldenaar* 35 (2011) 155-156.

J.C. VAN DER WIS 'Bestaan ze wel of bestaan ze niet? II' *De Beeldenaar* 35 (2011) 233.

DRINGEND GEZOCHT !!

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten. Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel **zeer hoge** prijzen betalen voor dergelijke munten.

Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.

Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevreden en gingen U reeds voor.

Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN

0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Acties naar aanleiding van de reorganisatie bij het Geldmuseum

HERMAN
GERRITSEN

Op 21 december 2011 verscheen een persbericht van het Geldmuseum waarin een ingrijpende reorganisatie werd aangekondigd. Inmiddels weten we dat acht medewerkers van de afdeling Collecties en Onderzoek zijn ontslagen en dat deze afdeling voortgaat met twee conservatoren en een deeltijdsdepotmedewerker. Hun taken en activiteiten zullen zich dan vooral richten op het ondersteunen van de museale functie.

Wij numismaten moeten natuurlijk actie ondernemen – anders zou deze beslissing een desastreuze aderlating voor deze unieke kennisinstelling en de numismatiekbeoefening in Nederland betekenen. In het vorige nummer en in diverse andere numismatische en algemene media heeft u al uitgebreid kunnen lezen wat dit in detail kan inhouden. Hieronder een puntsgewijs overzicht van de genomen en nog lopende acties.

- Er is een handtekeningenactie gestart door Ad Lansen, die ook begonnen is de verwachte gevolgen actief in de pers en de politiek onder de aandacht te brengen. De handtekeningenactie, ondersteund door het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP), de Numismatische Kringen en ons Europe heeft nu al ruim 2200 handtekeningen opgeleverd, uit binnen- en buitenland. Handtekeningen en steunbetuigingen komen nog steeds binnen, ook via internet.
- De voorzitters van het KNGMP, de Vereniging voor Penningkunst (VPK), de Stichting Vrienden van het Geldmuseum, de regional secretary Europe van de Oriental Numismatic Society (ONS) en Ad Lansen hebben een petitie opgesteld aan de Stichters van het Geldmuseum: de ministeries van ocv en Financiën, De Nederlandsche Bank en De Koninklijke Nederlandse Munt. Hierin wordt de

brede zorg over de consequenties van de abrupte reorganisatie geuit en wordt gevraagd een overgangperiode van twee jaar toe te passen om in die tijd de financiën van het Geldmuseum structureel op orde te kunnen brengen. De petitie is 17 februari gestuurd en is net voor het ter perse gaan van dit nummer afgewezen.

- De indieners van de petitie hebben een gesprek met de Raad van Cultuur aangevraagd. Hierop heeft de Raad positief gereageerd. Daarbij worden ook de handtekeningen en steunbetuigingen aangeboden.
- Begin januari is een groepje gevormd bestaande uit de voorzitter en twee oudvoorzitters van het KNGMP, de voorzitter van de wetenschapscommissie van het Geldmuseum en de directeur van het Geldmuseum. Dit komt sinds 19 januari regelmatig bijeen om de mogelijkheden te verkennen om voor een overgangperiode – via concreet gedefinieerde activiteitenplannen – NUMIS, bibliotheekfunctie, wetenschap en digitale ontsluiting zo goed mogelijk in de lucht te houden. Via de diverse netwerken worden hiervoor sponsorgelden gezocht. Per 19 maart is ongeveer € 30.000 voor deze doelen bijeengebracht.
- Het KNGMP stelt een bankrekening beschikbaar voor fondsenwerving. Voor de belasting aftrekbare bijdragen kunnen gestort worden op ING rekening 5382308 t.n.v. Stichting Nederlandse Penningkabinetten te Utrecht o.v.v. 'Acties Numismatiek'. Zo kunt ook u de numismatiek helpen.

In komende afleveringen van *De Beeldenaar* zal ik u graag op de hoogte houden van de vorderingen en resultaten van de acties. ■

Herman Gerritsen is voorzitter van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

Vanuit het Geldmuseum

Sinds in december vorig jaar het persbericht naar buiten ging dat het Geldmuseum moest gaan reorganiseren, is er veel gebeurd. Alvorens daar verder op in te gaan, wil ik eerst reageren op de artikelen over het museum in *De Beeldenaar* 2012-2. 'Niet grappig' is de kop van het redactioneel commentaar. Daar ben ik het helemaal mee eens. De reorganisatie binnen het Geldmuseum, waardoor negen mensen moeten vertrekken, is niet grappig, maar de eenzijdige berichtgeving ook niet. Ook Raf van Laere heeft niet begrepen dat de museumwereld er tegenwoordig heel anders uit ziet dan jaren geleden en dat 'Wie betaalt, bepaalt'.

Om te beginnen: het museum moest 20% bezuinigen. Na anderhalf jaar onderhandelen met het ministerie van Financiën was dat de onverbidelijke boodschap. Vanaf het allereerste begin, in 2000, zijn er problemen met de financiering van het museum geweest en door de rivaliteit tussen de twee verantwoordelijke ministeries is het probleem nooit definitief opgelost. Tot nu.

De keuze waar ik eind 2011 als directeur voor werd gesteld, was reorganiseren op deze drastische wijze of het museum sluiten. Vanuit de politiek werd op dit laatste al zo'n beetje gerekend. Het is gelukt het museum open te houden en zijn voortbestaan te continueren. Dat dit alleen kon slagen door negen mensen te laten afvloeien is een zeer pijnlijke keuze geweest, maar alternatieven waren er niet. Andere medewerkers aan de publiekscant ontslaan had onherroepelijk geleid tot minder publiek, minder inkomsten en uiteindelijk alsnog tot sluiting. Musea moeten tegenwoordig een flink deel van hun geld zelf verdienen. Dat is de eis van het ministerie van ocw.

Halen ze dat niet dan kunnen ze zelfs geen subsidieaanvraag meer indienen, laat staan dat ze op geld kunnen rekenen. De tijden zijn voor de musea echt veranderd.

Laat ik nog een misverstand uit de weg ruimen: het Geldmuseum lijdt een zwaar verlies door het verdwijnen van zoveel numismatische kennis. Niemand is daar gelukkig mee, de directie niet en de medewerkers die blijven ook niet. We waren een team en als zodanig waren we druk bezig nieuwe plannen uit te werken, zoals de herziening van de vaste expositie. Plotseling, met gierende remmen, is het museum tot stilstand gekomen. Het is nu van groot belang het weer in beweging te krijgen.

Daarvoor krijgen we heel veel steun. Vanaf half januari is er zeer regelmatig overleg met mensen die onder ander actief zijn binnen het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) en de Oriental Numismatic Society (ONS) en die zeer betrokken zijn bij het museum. Daar zijn we echt heel erg blij mee, en door

HELEEN BUIJS

hen hebben we weer het gevoel gekregen dat het Geldmuseum een toekomst heeft. De petitie die namens het KNGMP, de ons, de Vereniging van Penningkunst, de Vrienden van het Geldmuseum en Ad Lansen is opgesteld, de handtekeningen die zij hebben verzameld en de brieven die zijn verstuurd, maken dat we ons gesteund weten.

Toekomst

Er is al een mooi bedrag aan financiële steun aan het museum toegezegd. Daarmee gaan we de muntvondstendatabase NUMIS, de ontsluiting van de collectie en de onderzoekstaak van het museum weer oppakken. Wat betreft NUMIS zijn we bezig om een nieuwe opzet te maken, zodat de database gevuld blijft en de munten gedetermineerd. Als museum willen we graag een netwerk opzetten van deskundige numismaten (bijvoorbeeld verzamelaars) die de munten die aangemeld worden, gaan determineren. Het museum zal hierin een coördinerende taak gaan vervullen. We denken aan een Wikipedia-achtige opzet, maar dan met een vaste groep deelnemers die elkaar aanvullen en zo nodig corrigeren, zodat de determinatie zo compleet mogelijk wordt. De gedetermineerde munt wordt door de medewerker van het Geldmuseum openbaar toegankelijk gemaakt zodat de aanmelder de determinatie kan bekijken. Het museum controleert slechts steekproefsgewijs.

Op een vergelijkbare manier willen we onze collectie verder ontsluiten. We willen een groep deskundigen vragen ons te helpen de gegevens over collectieobjecten verder in te vullen, zodat we online min of meer volledige informatie kunnen gaan geven. Ook dit willen we doen op een Wikipedia-achtige wijze waarbij verschillende deskundigen met elkaar samenwerken.

Wat betreft de onderzoekstaak gaan we enkele zaken weer oppakken. Dit jaar is voor het eerst dat de Van Gelderbeurs wordt uitgereikt aan een jonge wetenschapper. Erika Manders gaat onderzoek doen aan de hand van de collectie naar continuïteit en verandering in de representatie van de keizerlijke macht in de periode van de overgang naar het christendom (249-395 na Chr.). Zij zal in het najaar haar onderzoeksresultaten presenteren in de Van Gelderlezing, die jaarlijks in het Geldmuseum wordt gehouden. Daarnaast zal ook dit jaar weer een workshop worden gehouden voor promovendi uit de financieel historische studierichtingen en waarschijnlijk ook voor archeologen en (kunst)historici.

Het is onze bedoeling de prachtige collectie van het Geldmuseum ook voor andere wetenschapsdisciplines steeds meer en beter toegankelijk en inzichtelijk te maken. De eerste stappen zijn gezet om het museum weer volop te laten draaien. We houden u op de hoogte van de voortgang. ■

Heleen Buijs is directeur van het Geldmuseum.

Zoekpenning (11)

Amper was *De Beeldenaar* 2012-2 verschenen of verschillende lezers kwamen met oplossingen op een van de vragen in *Zoekpenning* (10). Een lezer schreef dat het aardige van het ouder worden de herinnering is en meldde dat de penning met de twee cirkels ontworpen is door Ger Zijlstra. Hij was niet de enige die de penning herkende, evenmin dat hij de enige was die wist te melden dat Hans de Koning deze penning ooit in *De Beeldenaar* had beschreven. Overigens reageerde De Koning ook zelf op de rubriek en wreef onder verwijzing naar de inleiding van de rubriek de redactie nog eens fijntjes onder de neus: 'Dat het digitaal kunnen doorzoeken van oude jaargangen van *De Beeldenaar* geen overbodige luxe zou zijn, is bijna een understatement. De gevraagde bijzonderheden, achterliggende gedachten bij het ontwerp en afbeeldingen over de penning 100 jaar VU zijn te vinden in *De Beeldenaar* 1980-4'. Voorts wist De Koning te melden dat Ger Zijlstra de VU-penning later uitbreidde met een derde schijf en deze monteerte op een marmeren blokje, waarna deze werd uitgereikt als FEM/PA-penning voor vernieuwend ondernemerschap door Financieel Economisch Magazine (FEM).

Geer Steyn wist over Ger Zijlstra te melden dat deze een verzameling 'Tsubai' (Japanse zwaardvesten) bezat en dat hij zich op deze min of meer ronde, versierde metalen platen onder andere had laten inspireren voor de VU-penning.

JANJAAP LUIJT

Een andere lezer vertelde de anekdote dat hij de VU-penning al op 10 oktober 1980 kocht bij een penninghandelaar. Die had er twee en wilde er graag van af. De handelaar vertelde dat de vorige eigenaar 'er niets in zag' en niets kon vertellen over een diepere symboliek.

De penning 'Handen' kwam verschillende lezers wel bekend voor, maar geen van allen wist met een naam te komen. Misschien dat het raadsel snel wordt opgelost.

Nieuwe vragen

Opnieuw een aantal penningen waarvan de eigenaar meer wil weten. De eerste is een ronde penning met een oog die waarschijnlijk is vervaardigd ter gelegenheid van 10 jaar De Nederlandsche Bank op het Frederiksplein. De inzender vermoedt zelf dat deze penning gemaakt is door Eric Claus, maar twijfelt daar aan.

De tweede zoekpenning is een enkelzijdige, bronzen penning en toont een afbeelding van een zeilscheepje met op de

achtersteven een man en een vrouw. Mogelijk is deze penning (of tussenfase) bestemd als huwelijkspenning. De penning is ongesigneerd en draagt verder geen tekst.

De laatste penning is een stuk ouder dan dat u normaal gewend bent in deze rubriek. Het betreft een gegraveerde zilveren begrafenispenning uit 1692. Op de voorzijde staat een putto die een duivel vertrappt, op de achtergrond staat een familiewapen. Het rondschrift luidt: Doodts memorie van joffrouw Theodora de Jongh sterf den 2 april 1692. Op de keerzijde staat het gedicht:

Lijkdigt
Die werdt haetde en minde godt
Liet hem de ziel ent overschot
Hier rusten tot t' verrijzen
O mensch sterf soo als Theodoor

Dan zult ge altoos in hemels choor
Met haer u heijlant prijzen.
Hodie mihi cras tibi.

De vragen over deze penning zijn onder andere: wie is de graveur van de penning en wie zou het gedicht geschreven hebben? Gaat het om een bekende tekst die vaker voorkomt of is het een uniek rijm? En de afbeelding op de voorzijde, is die vaker gebruikt of betreft het een tekening die speciaal is vervaardigd voor deze gelegenheid? Tot slot wil de eigenaar weten hoe de symboliek moet worden verklaard? Uiteraard is alle andere informatie over Theodora de Jongh ook van harte welkom. ■

Dank gaat uit naar Joan Bakker, Herman Gerritsen, Maja Houtman, Marten de Jongh, Hans de Koning, Geer Steyn, Hans Tushuizen en Mia van der Wilt.

(Verkleind)

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Penningnieuws

FRANS EN TRUUS VAN DER VELD

Rituele depositie of de Geesten van Alleman, blauw gepatineerd brons, 2012, diameter 70 mm.

Op de voorzijde zien we vier figuren die met een boomkano over het veenpad lopen. De tekst luidt: *Rituele depositie*.

Ook vinden we hier de signatuur van de makers terug.

De keerzijde laat het veenpad in het moeras met bossage zien, met lopende voeten in reliëf.

De penning is gemaakt ter gelegenheid van de plaatsing van het grote beeld *Rituele Depositie/De Geesten van Alleman* in Voorschoten op 10 januari 2012.

HENK VAN DER VORST

JENNIFER HOES

Geboortepening, brons, 2011, diameter 70 mm., dikte 10 mm.

Onze redacteur Jan Pelsdonk vroeg Jennifer Hoes een geboortepening te ontwerpen ter gelegenheid van de geboorte van zijn dochter Elise. Jennifer gebruikte hiervoor de moderne 3D print-techniek om het moedermodel in kunststof te maken. Daardoor is het onder meer mogelijk om een diepe en strakke randtekst te realiseren. Het kunststof moedermodel is gebruikt voor het maken van de gietmal en de penning is vervolgens in brons gegoten en met de hand

verder afgewerkt. De penning bestaat uit losse delen, die met elkaar een ronde penning met randschrift vormen, maar die ook gegroepeerd kunnen worden tot wiegje.

De standaard penning heeft als randschrift *GEBORTE PENNING 2012*. Van het exemplaar met randschrift *GEBORTE PENNING 2011* zijn nog enkele stuks beschikbaar. Bij afname vanaf 10 exemplaren kan een eigen randschrift in het moedermodel geprint worden. Bij 1 exemplaar kan de randtekst handmatig gegraveerd worden. Dit kan zeer strak, maar minder diep dan bij het printen. www.jenniferhoes.nl

3/4 ware grootte

HENK EVERTZEN

Twee keramische penningen, 2011,
circa 90 x 90 mm.

Henk Evertzen was in een grijs verleden grafisch vormgever en heeft daar een levenslange fascinatie voor boeken aan over gehouden. Dat laten deze penningen ook weer zien. In deze penningen komen de thema's communicatie en sporen (van teksten) terug. De eerste penning laat een gevouwen vel (perkament?) met resten van tekst zien. De tweede penning toont ons een gewelfd (klei-)tablet met resten van teksten, over elkaar heen, zoals dat ook bij meermalen gebruikte vellen perkament te zien is. Deze penning kan gezien worden als een boek, waarbij de tekst over de rand (de rug van het boek) doorloopt. In beide penningen is de rand wezenlijk onderdeel van de penning, enerzijds als vouwrand anderzijds als rug.

Meerwaarde van de gezamenlijkheid,
diverse materialen, 2011,
circa 90 x 90 mm.

Henk Evertzen speelt graag met combinaties van materialen. In deze penning is terracotta verwerkt met zwartbakken-de klei en ijzer. Ook deze penning draagt sporen, maar deze zijn nu minder gemakkelijk te duiden als bij de vorige twee penningen.

Voor meer informatie over het werk van Henk Evertzen zie www.henkevertzen.nl ■

(2/3 ware grootte)

(2/3 ware grootte)

De rubriek penningnieuws biedt ruimte om in kort bestek nieuwe penningen onder de aandacht te brengen. Bij voorkeur digitale bijdragen met foto's zenden aan de redactie van *De Beeldenaar* of aan redacteur Jim van der Meer Mohr. e-mail: penningnieuws@debeeldenaar.nl. De redactie behoudt zich het recht voor bijdragen in te korten of te weigeren.

Muntmelange

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

VLAANDEREN BOVEN (II)

In *De Beeldenaar* 2012-2 bracht ik een tot heden onbeschreven type vijfde philipsdaalder, geslagen in het Vlaamse munthuis te Brugge, onder de aandacht. Graag uw aandacht nu voor een twintigste philipsdaalder, geslagen in hetzelfde munthuis, in het jaar 1582. De munt werd onlangs geveild door mpo in IJsselstein. De beschrijving vermeldde dat de Vlaamse twintigste philipsdaalder met dit jaartal nog niet eerder was waargenomen. Dat maakt de munt uiteraard

(1½ ware grootte)

bijzonder. Reden om hem in deze rubriek te melden ligt in het feit dat de munt van een nog onbekend type is. Het veilinghuis liet dat onvermeld. Het jaartal en het muntteken liep op de keerzijde staan niet boven, maar onder het kruis. Het omschrift loopt niet van rechtsboven naar linksboven, maar van linksonder naar rechtsonder. Dit type was tot heden alleen bekend voor Maastricht. Alle andere twintigste philipsdaalders – waaronder ook het grootste deel van de te Maastricht geslagen exemplaren – hebben jaartal en muntteken boven het kruis. De munt is als volgt te beschrijven:
Voorzijde: gekroond wapen van de vorst met versierselen van het Gulden Vlies, omschrift: .PHS.D:G.HISP – Z REX.CO.FLAN
Keerzijde: versierd kruis met onder het kruis .15 liele 8Z., omschrift: DOMINVS.MIHLADIVTOR ■

MUNTHANDEL

G.HENZEN

Grieks * Romeins * Byzantijns * Middeleeuwen * Provinciaal * Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 * Buitenlands tot 1945 * Historie- en rekenpenningen * Archeologie

zo maar een
paar munten
uit ons actuele
assortiment...

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) website: www.henzen.org

Postbus 42 * 3958 ZT Amerongen * ☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * info@henzen.org

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Contributie

Inmiddels hebben de leden een factuur ontvangen voor de jaarlijkse contributie. Naast leden kent de vereniging ook donateurs. Zij doneren € 180 of meer. Vanzelfsprekend wordt iedereen van harte uitgenodigd donateur te worden. U kunt daarvoor contact opnemen met Piet Hein Bloemer, Kruithuisstraat 108, 1018 ED Amsterdam. bloemer@xs4all.nl.

Jaarpenning 2012

De jaarpenning 2012 is ontworpen door Eddy Gheress en momenteel in productie. Leden van de vpk ontvangen binnenkort nader bericht over de jaarpenning.

Inschrijfpennig 2012

De inschrijfpennig 2012 is ontworpen door Martina Otto. Het is een zeer boei-

ende architectonische penning geworden met de titel *Living apart together* en symboliseert het leven in een grote stad. Men kan de penning op diverse manieren exposeren, als geheel maar ook in delen die dan weer een eigen landschap vormen. vpk-leden kunnen de inschrijfpennig bestellen door overmaking van € 195 (verzenden naar het buitenland binnen Europa ; + € 3,16, buiten Europa ; + € 10,45) op ING-nummer 96820 t.n.v. de Vereniging voor Penningkunst onder vermelding van 'inschrijfpennig'. Na betaling ontvangt u een bewijs van uw inschrijving. Degenen die elektronisch betalen wordt verzocht in verband met de verzending tevens naam en adres te vermelden. Inschrijven is mogelijk tot medio september 2012

E-mail

Leden van wie onze administratie een correct e-mailadres heeft, ontvangen dit voorjaar een uitnodiging voor de opening van de tentoonstelling in Museum 't Oude Slot in Veldhoven. Indien u deze aankondiging niet heeft gekregen, is uw huidige e-mailadres ons onbekend. Graag dit door te geven aan annettedevlam@penningkunst.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Penningen: sleutels tot de beeldhouwkunst

Tot en met 10 juni is in museum 't Oude Slot een boeiende expositie te zien van hedendaagse penningen. De tentoonstelling 'Penningen, sleutels tot de beeldhouwkunst' biedt een overzicht van de actuele Nederlandse penningkunst aan de hand van het werk van ruim 30 penningmakers.

Tot en met 10 juni 2012, wo.-zo, 14-17 uur.
Museum 't Oude Slot, Hemelrijken 6, Veldhoven

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
J.E.L. Pelsdonk
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
E. de Jong
Park Hoornwijk 35
2289 CZ Rijswijk
tel. (070) 3867867
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Otakar Dušek

Naar aanleiding van de uitreiking van de eerste Jaap van der Veen/Teylers Museum Prize for the Contemporary Art Medal aan Otakar Dušek is een bescheiden presentatie ingericht in Teylers Museum (zie ook pag. 106).

Tot en met 16 september 2012. di.-za. 11-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. www.teylersmuseum.eu

Snel Geld, over geld en misdaad

Geld en misdaad zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden; veel misdaden worden gepleegd vanuit hebzucht en de wens om snel en gemakkelijk veel geld te bezitten. In de gezinstentoonstelling *Snel geld* wordt aan de hand van tien thema's uit de doeken gedaan hoe geld-criminelen door de eeuwen heen te werk zijn gegaan.

Diefstal, vervalsing, fraude en oplichting zijn maar een paar voorbeelden van manieren om op een misdadige manier aan geld te komen. Iedereen die met geld te maken heeft, heeft ook te maken met de gevolgen van misdadig gedrag. Zo moeten we goed opletten hoe we met onze pin- en inlogcodes omgaan of waar we ons geld bewaren. Maar ook banken en de overheid kunnen doelwit zijn van dieven, hackers of vervalsers. Bovendien een uiterst actueel onderwerp; de kranten staan er bol van. Het Geldmuseum beheert ook veel valse munten en bankbiljetten. Zelfs de inventarissen van twee valsemunterwerkplaatsen worden in het museum bewaard. Deze zaken zijn voor het eerst in onderlinge samenhang te zien.

Vanaf eind mei of begin juni. di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht. www.geldmuseum.nl

Kunst Reserve Bank

Op 1 mei wordt op de Amsterdamse Zuidas de Kunst Reserve Bank geopend, een project van een aantal kunstenaars. Vanaf die datum komt er een nieuwe

muntenomloop die ontworpen en gemaakt wordt door verschillende bekende kunstenaars. Elke maand komen er vier nieuwe munten in omloop. De eerste ontwerper is de Britse kunstenaar Bill Drummond. De man die 1 miljoen pond verbrandde. Op de website leest u het hoe en waarom en kunt u zich aanmelden om aan dit spectaculaire evenement deel te nemen.

www.kunstreservebank.nl

BIJEENKOMSTEN

Numismatische Kring Rotterdam

Aangezien het gebouw waar de Numismatische Kring Rotterdam bijeenkwam wegens bezuinigingen de deuren heeft moeten sluiten, vinden de bijeenkomsten voortaan plaats in Wijkgebouw De Castagnet, Larikslaan 200, Rotterdam-Schiebroek. Meer informatie over de kring is te vinden op www.nkrotterdam.nl.

Workshop 'ontwerpen van penningen'

In het voorjaar start Niko de Wit in zijn atelier een workshop voor het ontwerpen van penningen. De voorwaarde voor een inhoudelijk goede penning valt of staat met het beeldconcept. Daarom wordt in de eerste bijeenkomst veel aandacht aan dit item besteed. De eerste les is ook vooral oriënterend bedoeld. Uiteraard wordt het liefst uitgegaan van een eigen idee of onderwerp. Maar ook belangrijk is, dat men oog krijgt voor een leerzaam en avontuurlijk ontwerpproces. Een open mind is daarvoor onontbeerlijk. Voor zowel abstracte als klassieke penningen kan de deelnemer in deze workshop terecht. Meer informatie op www.nikodewit.nl, aanmelding per e-mail: nikodewit@freeler.nl

Münztreffen

In samenwerking met de Rheinische Münzfreunde en het Deutsche Numismatische Gesellschaft organiseren de Verein der Münzfreunde für Westfalen und Nachbargebiete en het Koninklijk

Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde op 1 en 2 juni 2012 de 57ste Noordduitse muntverzamelaarsbijeenkomst in het Kultur- en Stedelijk Historisch Museum Duisburg. In dit verband wordt een wetenschappelijk congres gehouden met als thema Das Mittelalter zwischen Rhein und Nordsee / De Middeleeuwen tussen Rijn en Noordzee. Voor het programma en nadere informatie:
info@munt-penningkunde.nl

XXXII Art Medal Congress - Glasgow
 Van 10 tot 14 juli 2012 vindt in het Huntarian Museum in Glasgow het 32ste internationale congres van de Fédération Internationale de la Médailles d'Art (FIDEM) plaats. Tijdens het congres kunt u het recente werk van tientallen internationale kunstenaars aanschouwen

en een keur aan lezingen bijwonen. Informatie over deelname vindt u op de website van FIDEM.
www.fidem-medals.org

WEBSITES

Geldvragen

De Nederlandsche Bank (DNB) lanceerde 7 februari de nieuwe website www.jouwgeldvraag.nl. De gangbare website van DNB richt zich vooral op de professionele gebruiker. Met de nieuwe website wil DNB ook de consument op een laagdrempelige manier informeren.

Digital Library Numis

De Digital Library Numis blijft groeien. Voor alle digitale publicaties en de laatste aanwinsten bezoekt men <http://members.ziggo.nl/tverspag/NUMIS> ■

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info@lidmaatschap.lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
 Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

International Art Medal Federation

bezoek ons op:

www.fidem-medals.org

(advertentie)

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website
www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

NEW

Künker eLive Auction

Whether you are at home or out and about, take advantage of a range of new options with the Künker eLive Auction.

In addition to submitting bids before the auction, you may now login to join the auction and participate live on the auction day. Experience the thrill of our new live coin auction and regularly enhance your collection with additional numismatic treasures from all countries and periods.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

Call: +49 (0)541 96 20 20

E-Mail: service@kuenker.de

Web: www.kuenker.com

Künker eLive Auction:
www.eLive-Auction.com

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstr. 23 · D 49076 Osnabrück

Osnabrück · Berlin · Munich · Hamburg
Zurich · Znojmo · Moscow

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1694. 1e EEUWFEEST BEVRIJDING STAD GRONINGEN. Door J. van Rickingen

Vz. Binnen een geornamenteerde rand een geharnaste ridder met het wapenschild van Groningen. Eronder signatuur I.V.R. Omschrift: * CONSULIBUS IOH: DE DREEWS . MENS : ALTING . REN : BUSCH . REINH : CLINGE

Kz. Binnen een parelrand: GRONINGA. / Des Prinsen Sweerd met Godes arm, / Bragt Paap en Spanjaerd in alarm / Als leugen voor het light verdween / Wiens suivre glans in Tempelen Scheen / Een reghte vreugd voor klein en groot / Die Groningen sluit in haer schoot / Dit heeft des Heeren hand gedaen / En dese Penningen doen slaen / REDUCTA . / i594: i3 Julij.

Omschrift: ● MONUMENTUM REDUCT : GRONING :

CELEBRAT : Ao .IUBEL : 1694. 15 MENS : IUL :

v.L.IV.116; zilver, 48 mm., 40,31 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

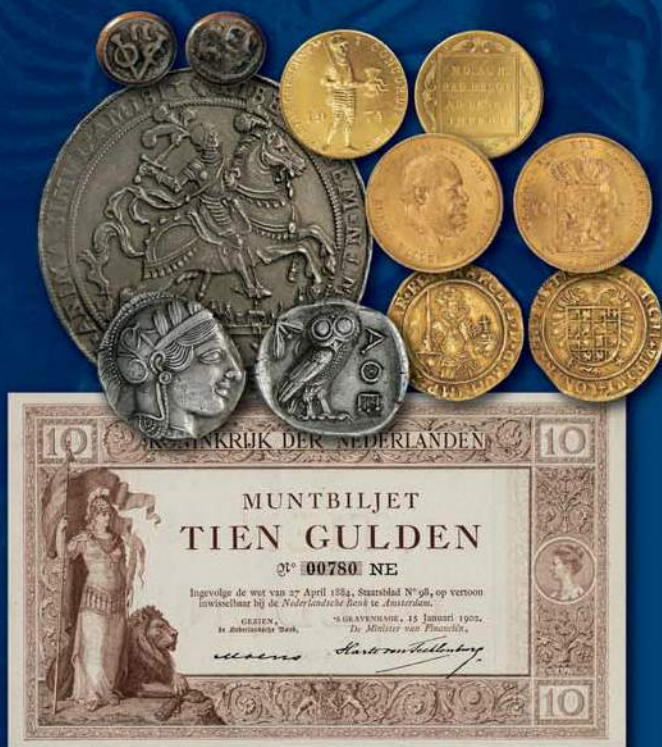
Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

De Nederlandsche Muntenveiling
Munten • Penningen • Papiergeld

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2012, 36^e JAARGANG NR. 4

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bokersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.

professional numismatists

Veilingen

Overweegt u uw verzameling te verkopen?
Uw munten, penningen & papiergeld zijn welkom op onze veilingen.

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Hoogste prijs ooit behaald voor een gouden munt in Nederland

€ 94.800,-
 Veiling 337

Bezichtig onze voorraad online
Dagelijks nieuwe toevoegingen

Schulman
GOUD
Website
nu online!

www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
 Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

Hoofdredactie: J. Luijt

Penningen: J. van der Meer Mohr, T. Senders, vacature

Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere,

W.P.C. van den Nieuwenhof, J.E.L. Pelsdonk

Algemeen: L. Boezelijn

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25; België: € 35;

binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Penningen en munten 148
Janjaap Luijt

De Parel 149
Karel Soudijn

Op de lange latten in 1931 152
Rook Kamsteeg

De chantepleure 155
Freek Groenendijk

Groter, dikker, zwaarder 160
Janjaap Luijt

Pluspenningen van de vpk 163
Karel Soudijn

Penningen op de TEFAF 166
Jim van der Meer Mohr

Een Nederlandse muntmeester in
Zweedse dienst 167
Jan C. van der Wis

Ontwikkelingen rond het Geldmuseum 178
Janjaap Luijt

Zoekpenning (12) 180

Recent verschenen 182

375 jaar Universiteit Utrecht door
Charlotte Gilissen 184

Zelfportret door John Sillevius 185

Het genootschap in het Amsterdam Museum 186

Geef aan / om cultuur 189

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen 190

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen
afgebeeld op ware grootte.

Penningen en munten

JANJAAP LUIJT

Liefhebbers en verzamelaars van penningen zullen het waarschijnlijk wel herkennen. Een bezoeker kijkt vol interesse naar de in woon- of studeerkamer uitgestalde penningen en zegt dan iets in de trant van: 'Goh, verzamel je munten?' Deze onnozele opmerking neem je de niets vermoedende leek natuurlijk niet kwalijk. Sterker nog, het biedt de kans hem te vertellen over je passie en liefde voor de penningkunst. En dus vergeef je hem vanzelfsprekend zijn onkunde. Maar hoe is dat bij mensen waarvan je mag veronderstellen dat ze verstand van zaken hebben, zoals De Nederlandsche Bank?

Het tijdschrift van de bank, *DNB Magazine*, van mei 2012 bevatte in de rubriek lezersvragen een kort artikel over herdenkingsmunten. Na een uitleg over 5- en 10-euromunten, viel vervolgens te lezen dat bijzondere munten al-

tijd weer leuk zijn voor verzamelaars: 'Neem bijvoorbeeld de munt die uitkwam bij de opening van het DNB-hoofdkantoor in 1968. Deze munt werd geslagen in brons, zilver en goud. Van de bronzen versie zijn er 2.000 stuks geslagen, vooral voor medewerkers en relaties van DNB.' Hierbij prijkte een afbeelding van de penning door Loeki Metz. Los van het feit dat de penning een kwartslag gedraaid stond en niet geslagen is maar gegoten, is het natuurlijk helemaal geen munt. Daarom nog één keer, speciaal voor De Nederlandsche Bank: een munt is een betaalmiddel, veelal van metaal, waarvan de eigenschappen zijn vastgelegd in een wet. Een penning ziet er vaak wel hetzelfde uit, maar heeft die eigenschap niet. Een cruciaal verschil, dat u als toezichthouder van het Nederlandse betalingsverkeer toch zeker zou moeten weten. ■

Bij de voorplaat

1782. ALGEMENE FAMILIEPENNING OP EEN ZILVEREN OF GOUDEN HUWELIJK. Door T. van Berckel en J. M. Lageman.

Vz. Een vrouw met een lauwerkrans om haar hoofd houdt in haar rechterarm twee hoorns van overvloed en in haar linker een schaal met twee harten, rechts naast haar een eikeboom en een korenschoof, links van haar een roedenbundel en een brandende urn.

Omschrift op een lint: COPLÆ MATER AMORISQUE NUTRIX (Moeder van de overvloed en voedster van de liefde) In de afsnede: JUNGE ANIMOS (verbind de zielen) met signatuur VB

Onder een festoon het vers: DAAR WAARE EENDRACHT / WOOND / WERT ALLE RAMP / VERTREEDT / DAAR WERT DE ZIEL / GEKROOND / DOOR OVERVLOET EN / VREEDT. Met gedeeltelijk ingeslagen jaartal.

Daaronder olijf- en palmtak verbonden door een slingerond.

Bemolt Type B43; goud, 31 mm., 11,76 gram.

Volgens een verklaring van Lageman stelt de vrouw de Eendracht voor, terwijl de lauwerkrans aanduidt dat zij alles overwint. De schaal met harten betekent eensgezindheid, evenals de roedenbundel. Daaruit komt overvloed en rijkdom voort (hoorns van overvloed en korenschoof). De eikeboom betekent lang leven, de urn met vuur is zuivere liefde. Soms stond op de penningverklaring de namen van de echtelieden vermeld als de penning te weinig ruimte bood, of als men in plaats van ingravering op de penning hiervoor koos.

De parel

Jaarpenning vpk van Eddy Gheress

Bladerend in een woordenboek valt mijn oog op een Engels gezegde: 'She is not the only pebble on the beach.' Dit lijkt een mooi commentaar op de jaarpenning die de Vereniging voor Penningkunst (vpk) in 2012 uitgeeft. Hoe moeten we het gezegde vertalen? Het woordenboek geeft als eerste betekenis: 'Zij is er niet alleen; anderen hebben ook hun rechten.' Maar hier wordt een tweede, meer platvloerse vertaling aan toegevoegd: 'Er zijn nog andere te krijgen.'

Jaarpenning 2012, ontworpen door Eddy Gheress, heeft als officiële titel *De parel*. Het model van deze bronzen gietpenning is gesneden in een kiezelsteen ('pebble') die de kunstenaar in Griekenland aan het strand opraapte. Op de voorzijde van de penning is een zittende naakte vrouw zichtbaar. Om haar hals hangt een parelketting die zij met haar linkerhand vasthoudt. Ik vind de afbeelding van een vrouw op een aan het strand gevonden kiezelsteen een prachtige visuele vertaling van het eerder aangehaalde Engelse gezegde. In hoeverre de verschillende Nederlandse vertalin-

gen hier opgeld doen, moet iedere verzamelaar natuurlijk zelf beslissen.

Eddy Gheress heeft in zijn leven als beeldhouwer talrijke aan het strand gevonden kiezels bewerkt tot vrouwenfiguren. Meestal vormen voor- en keerzijde bij hem één geheel, want we zien de afgebeelde vrouw dan zowel van voren als van achteren. Puristen vinden het soms moeilijk om te beslissen wat ze in handen krijgen: een echte penning of toch meer een klein beeldje? De jaarpenning 2012 van de vpk brengt scherp-slijpers minder aan het twifelen, want hier vertelt de keerzijde een iets ander verhaal dan de voorzijde. Er is sprake van perspectiefwisseling. Op de keerzijde houdt een omhoog gestoken hand een parel vast tussen duim en wijsvinger. Links van de hand is in schrijffletters de titel van deze penning uitgesneden. De afkorting van de opdrachtgever, vpk, is in kleine letters op de voorzijde te lezen, links van de vrouw.

De ovale gladgeslepen steen die Eddy Gheress bewerkte, is 55 mm hoog en 48 mm breed. Wie het stenen model in de hand neemt, voelt een gewicht dat

KAREL SOUDIJN

bij het formaat past. De in brons gegoten uitvoering is veel zwaarder. De penning ligt heerlijk in de hand, maar hoewel het stenen model gemakkelijk in de broekzak of jaszak is mee te dragen, nodigt de zwaardere bronzen uitvoering hier minder snel toe uit.

Als Eddy Gheress kiezels bewerkt, begint hij meestal op de steen te tekenen. Vervolgens gaat hij snijden, raspen en vijlen. Bij de jaarpemning voor de vpk veronderstelde de kunstenaar eerst, dat de vrouwenfiguur in de diepte kon liggen, maar dit bleek niet uitvoerbaar. We zien haar nu in bescheiden reliëf aan de oppervlakte. Het hoofd helt aan de rand iets naar achteren. Een ontwerptekening op papier laat nog een vrouw zien die ons aankijkt, maar op de penning zelf zorgt de stand van het hoofd voor een heel ander effect. Die stand wekt nu namelijk de indruk, dat we te maken krijgen met een genotzuchtige dame die vooral behagen schept in zichzelf – en in de parelketting die ze om heeft. Kennelijk beschouwt ze

zichzelf nu wel degelijk als ‘the only pebble on the beach’. Anders gezegd: haar blik lijkt naar binnen gekeerd.

De combinatie van voor- en keerzijde nodigt de bezitter van deze penning uit tot het verzinnen van allerlei verhalen. Is deze vrouw zojuist nog verleid met parels? Of is zij zelf minstens even waardevol als een parel? Eddy Gheress benadrukt in een gesprek, dat elke cultuur een Venus kent, een symbool van Moeder Aarde. Venus is bovendien een planeet die is verweven met mythen en legenden. Voor de kunstenaar heeft zo’n kiezelvrouw ook iets van een amulet, of een prehistorisch idool.

De kunstenaar

Tien jaar geleden publiceerde Arnold Nieuwendam een uitgebreid artikel over Eddy Gheress in de *Muntkoerier* (2002-12). Een Engelstalige versie hiervan verscheen drie jaar later in *The Medal* (2005-46). Aan die publicaties ontleen ik enkele persoonsgegevens.

Eddy Gheress werd in 1944 in Canada geboren. Zijn jeugdjaren bracht hij door op een boerderij. Van 1962 tot 1966 kreeg hij in Calgary een opleiding aan het Alberta College of Art. In dat laatste jaar ontving hij de Queen Elizabeth Prijs. Om een verblijf in Mexico te kunnen bekostigen, werkte Eddy Gheress als matroos op een sleepboot. In 1972 wilde hij naar Europa en om die reis te kunnen betalen was hij opnieuw enige tijd matroos.

Na een verblijf in Milaan kwam hij in Amsterdam terecht, waar hij van 1973 tot 1976 les kreeg in beeldhouwen aan

de Rijksakademie van Beeldende Kunsten. In 1985-1986 ontving hij de Charlotte van Pallandt Prijs.

Tegenwoordig woont Eddy Gheress in de Watergraafsmeer in Amsterdam. Zijn benedenhuis staat vol met beelden van verschillend formaat. En – niet onverwacht – er liggen kiezelstenen op tafel, fraai gesorteerd en gearrangeerd, want het model van de jaarpenning van de vpk is beslist niet de enige ‘pebble’ die (buiten Nederland) aan verre stranden te vinden is. ■

Karel Soudijn is voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

XXXII Internationaal congres

Glasgow, 10-14 juli 2012

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keeuwze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Op de lange latten in 1931

Een zilveren herdenkingspenning van de NSV

ROOK KAMSTEEG Anno 2012 is een wintersportvakantie niet echt iets bijzonders meer. Elk jaar vertrekken vele tienduizenden landgenoten naar Oostenrijk, Zwitserland, Duitsland of Frankrijk om te genieten van alle heerlijkheden die sneeuw en ijs hen te bieden hebben.

Op 12 februari 2012 overleed de toen oudste nog in leven zijnde Olympiër op de gezegende leeftijd van bijna 100 jaar, baronesse Gratia Schimmelpenninck van der Oye. Zij nam deel aan de Olympische Winterspelen van 1936 in Garmisch Partenkirchen, georganiseerd door Hitler-Duitsland. Het bijzondere was, dat ze als vrouw deelnam aan het voor Nederland atypische onderdeel skiën.

Gratia groeide deels op in Kitzbühel, Oostenrijk, waar zij in aanraking kwam

met de skisport. Tijdens de spelen van 1928 in Amsterdam was haar vader voorzitter van het Nederlands Olympisch Comité. In een officiële film van de Italiaanse productiemaatschappij *Luce* over de enige spelen die ooit door Nederland werden georganiseerd, is te zien hoe hij de bronzen medailles uitreikt op de laatste dag van de olympiade. Het uitreiken van de gouden medailles was voorbehouden aan koningin Wilhelmina. Overigens had zij geen zin gehad haar vakantie naar Noorwegen te onderbreken om de Spelen van Amsterdam te komen openen. Namens haar werd dit gedaan door prins Hendrik, die op de afsluitende dag de zilveren medailles mocht overhandigen.

Op een verzamelbeurs kon ik onlangs een penning kopen met een afbeelding van een langlaufer. Aangezien het onderwerp niet bepaald Nederlands is, ging ik ervan uit dat het een penning was van buitenlandse makelij. De keerzijde deed echter een Nederlandse herkomst vermoeden. De inscriptie op die zijde luidt:

N.S.V.

Cursus Kitzbühel

24 Jan. - 7 Feb. 1931

Enig speurwerk leerde mij dat de afkorting NSV staat voor Nederlands(ch)e Ski Vere(en)iging. De zilveren penning was kennelijk uitgereikt aan een deelnemer van een cursus in Oostenrijk in 1931.

In een tijd van wereldwijde crisis ging een select gezelschap blijkbaar naar Kitzbühel om deel te nemen aan een skicursus van maar liefst twee weken. Als herinnering is een zilveren penning aan de deelnemers uitgereikt, mijns in-

Met bedroefdheid hebben wij kennis genomen van het overlijden van ons erelid

Gratia Maria Margretha van den Bergh – baronesse Schimmelpenninck van der Oye

Gratia was Nederlands eerste skikampioene in 1935. Zij nam als eerste Nederlandse vrouw deel aan de Olympische Winterspelen van 1936 in Garmisch-Partenkirchen. De baronesse verbond haar naam aan het Gratia Schimmelpenninck van der Oye-fonds voor jonge topsporters. Op deze wijze blijft haar nagedachtenis voortleven binnen de NSKiV.

Wij wensen haar familie veel sterkte toe.
Bestuur en medewerkers van de
Nederlandse Ski Vereniging.
Bestuur van het
Gratia Schimmelpenninck van Oye –fonds.

ziens toch een teken dat het een hele bijzondere gebeurtenis was.

Onderzoek

De Nederlandse Ski Vereniging bestaat nog steeds onder dezelfde naam. Via internet heb ik contact gezocht en een e-mail gestuurd, waarin ik vermeldde dat ik een leuke zilveren penning uit de jaren dertig had verworven die indertijd blijkbaar was uitgereikt door of namens de NSV. Ik gaf aan het leuk te vinden om te achterhalen of in de archieven van de vereniging nog iets terug te vinden zou zijn over de veertiendaagse cursus uit 1931. Als rechtgeaard numismaat kreeg ik al visioenen over een boeiende correspondentie tussen de NSV en de firma Begeer, waarin de vereniging een penning bestelde voor de cursus en bij Begeer een prijsopgaaf werd gevraagd. Directiesecretaresse Carla van Delden berichtte mij dat ze in het archief zou nazoeken of er nog iets terug te vinden was over de ontstaansgeschiedenis van de penning. Na ongeveer tien dagen kreeg ik van haar een e-mail. Als bijlage stuurde ze een deel van het jaarboek van de NSV uit 1931. Overige informatie was niet voorradig, mijn fantasie was dus helaas iets te veel met me op de loop gegaan. Het jaarboekje bevatte geen informatie over de ontstaansgeschiedenis van mijn penning, er werd

ook niet gesproken over het uitreiken van een herdenkingspenning of medaille. Wel waren de namen te achterhalen van alle deelnemers aan de cursus. Er was sprake van een gezelschap van ongeveer dertig mensen, het merendeel afkomstig uit Den Haag. Behalve enkele echtparen, was er ook sprake van een groot aantal 'meijuffrouwen'. Naar de aard en gewoonte van de tijd werd deze benaming gebruikt voor een dame die niet getrouwd was. Er was dus wel sprake van een gemengd gezelschap.

Het verslag in het jaarboek maakte namelijk melding van een geslaagde cursus voor een gezelschap van jongemannen, blijkbaar allen lyceumstudenten. Het succes werd mede verklaard door de enthousiaste leiding door Hannes Schneider. Een dergelijke cursus voor meisjes werd ook overwogen, maar dit bleek nog niet haalbaar, omdat er geen geschikte vrouwelijke leidster gevonden kon worden. Hier was dus wel degelijk sprake van een scheiding van de seksen, waarbij een vrouwelijke leidster voor een groep meisjes ook klaarblijkelijk als een voorwaarde werd gezien.

Helaas zal ik wel nooit te weten komen wie van dit gezelschap de vorige eigenaar is geweest van de penning. Gezien de tijdspanne van 81 jaar die verlopen is, is het ook niet aannemelijk om te veronderstellen dat één van de

deelnemers van toentertijd nog in leven is. Baronesse Schimmelpenninck van der Oye is waarschijnlijk de laatste geweest die mij verder had kunnen helpen, niet omdat zij op de deelnemerslijst stond, maar wel omdat zij vanwege haar achtergrond en bekendheid met de plaats Kitzbühel waarschijnlijk wel over enige achtergrondinformatie zou hebben beschikt.

Herinnering

Dik tachtig jaar geleden nam iemand het initiatief om een skicursus te herdenken door middel van een penning. En dankzij dit initiatief en deze leuke penning bent u als lezer hiervan nu ook

op de hoogte. Eigenlijk heel effectief dus, zo'n penning. Het staat nog te bezien hoe groot de effectiviteit van onze huidige middelen om gebeurtenissen vast te leggen over tachtig jaar zal blijken te zijn. Misschien helemaal nog niet zo'n slecht idee dus, een penning als aandenken. ■

LITERATUUR

Jaarboekje van de Nederlandsche Ski-Vereeniging, onder afdeeling ANWB, 1931.

RUUD PAAUW / JAAP VISSER *Model voor de toekomst, Amsterdam Olympische Spelen 1928* (De Buitenspelers-Kats, Rotterdam, 2008).

www.geschiedenis24.nl, Olympische Spelen 1928, Luce-UFA 1928.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

De chantepleure

Een bijzonder voorwerp

In mijn artikel over Jörg Bischof in *De Beeldenaar* 2012-2 kwam al even een serie bijzondere rekenpenningen met een (vrijwel) naakte vrouw ter sprake die rond 1500 is gemaakt. In het algemeen heten ze gemakshalve Venuspenningen, hoewel het maar de vraag is of de maker van de eerste Venuspenning in 1488 werkelijk de bedoeling heeft gehad om de mythologische godin Venus af te beelden. Dit artikel gaat over het voorwerp dat de naakte vrouw in haar linkerhand heeft.

Tussen circa 1488 en 1512 werden in de Zuidelijke Nederlanden tenminste 59 verschillende rekenpenningen gemaakt met de afbeelding van een bijna naakte vrouw. Daarbij valt meteen op dat Venus – zoals ik haar maar gemakshalve noem – een aantal attributen bij zich heeft: een fontein, een vogel op de hand, vonken onder de fontein of een harp, honden en bloemen. Tot 1488 hadden de rekenpenningen een meestal traditioneel uiterlijk met verwijzingen naar de heersende vorst of de rekenkamer waarvoor ze gemaakt werden. Waarom er dan ineens een naakte vrouw op rekenpenningen verschijnt, is een vraag die me zodanig bezig houdt, dat ik me ben gaan verdiepen in de achtergronden van dit fenomeen. Een van de onderwerpen waar ik in het onderzoek aandacht aan besteed is het voorwerp dat Venus in haar linkerhand heeft.

Wat heeft Venus in haar hand?

De voor het rekenen in de rekenkamers gemaakte Venuspenningen waren kennelijk zo'n gewild item dat er vraag naar was buiten de officiële kanalen om. Immers ook anderen maakten gebruik van rekenpenningen – op markten bijvoor-

beeld waren ambulante rekenmeesters aanwezig.

Van het type rekenpenning met Venus zijn tot circa 1580 veel imitaties gemaakt, eerst in de Zuidelijke Nederlanden en later ook in Neurenberg. Op de twee hier afgebeelde Zuid-Nederlandse na- bootsingen, is te zien dat het voorwerp in de linkerhand van Venus een wijziging heeft ondergaan.

Vanaf ongeveer 1550 werden Venuspenningen ook in Neurenberg vervaardigd. Neurenberg is zeker vanaf midden zestiende eeuw een belangrijk productiecentrum van allerlei soorten rekenpenningen, die over heel West-Europa, inclusief Engeland, werden verspreid. Op de meeste Venuspenningen met de bijna naakte vrouw zien we een rond voorwerp met daaromheen kleine wormvormige dingetjes. Gaandeweg verandert

FREEK
GROENENDIJK

*Rekenpenning uit
1488, Dugniolle 333,
collectie Geldmuseum
Utrecht RP-00200*

*Rekenpenning uit
1492, Dugniolle 476,
collectie Geldmuseum
Utrecht RP-00306*

*Imitatie Venuspennin-
gen uit de zuidelijke
Nederlanden, circa
1500 (boven) en
Neurenberg, 16de
eeuw (onder)*

het beeld: een rond voorwerp met iets dat op kleine blaadjes lijkt, een rond voorwerp zonder blaadjes en tenslotte een heel ander voorwerp in de vorm van een beker die je bij sportwedstrijden wint.

In het verleden hebben al veel schrijvers en numismaten zich gebogen over de vraag om welk voorwerp het gaat. Op zich een vraag die zo op het oog gemakkelijk te beantwoorden is, maar de werkelijkheid blijkt anders te zijn. In de literatuur kom ik een aantal serieuze opties tegen, waarvan ik er hier drie noem:

- vuurijzer met vonken
- een vat met water,
- spiegel

*Twee Venuspenningen
1492, D 506, en 1496,
D 595 (Geldmuseum
RP-00327 en
RP-00375)*

De oudste beschrijving van de eerste in 1488 uitgegeven Venuspenny is die van Frans van Mieris uit 1732-1735.¹ Hij noemt het voorwerp een 'besproeier' of 'watergieter' en dat is precies waar het het meest op lijkt. Het is dan ook verbazingwekkend dat latere schrijvers tot heel andere conclusies kwamen.

In 1876 en volgende jaren catalogiseert Dugniolle ruim 4900 rekenpenningen van de voormalige zeventien Nederlandse provincies.² Dugniolle beschrijft ongeveer 120 rekenpenningen met een 'femme nue' uit de periode 1488-1515. In mijn onderzoek kom ik tot 59 Venuspenningen, waarvan met zekerheid kan worden vastgesteld dat ze in werkelijkheid ook hebben bestaan.³

Een vuurstaal met vonken?

Dugniolle verwijst veel naar Van Mieris en heeft dus ook gelezen wat die over de rekenpenningen heeft geschreven. Niettemin noemt Dugniolle het voorwerp in de linkerhand van Venus consequent 'un briquet lançant des étincelles' – vuurijzer waaruit vonken schieten (D 333).

Dugniolle had veel Venuspenningen in zijn verzameling en raadpleegde bij het schrijven van zijn catalogus ook Van Mieris. Het is onbegrijpelijk dat hij desondanks een evident foutieve omschrijving hanteert: zelfs bij oppervlakkige beschouwing lijkt het voorwerp in de linkerhand op geen enkele manier op een vuurijzer. En waar hij 'étincelles' meent te zien, is het verschil tussen vonken en waterdruppels evident: op de Venuspenny met de fontein zien we zowel vonken (onder de fontein) als waterdruppels (uit het voorwerp in de linkerhand). De stempelsnijder heeft daar duidelijk twee verschillende voorwerpen willen uitbeelden.

De spiegel van de naakte waarheid?

Een andere opvatting komt van C.F. Gebert die een uitgebreid onderzoek heeft gedaan naar rekenpenningen en daarbij ook aandacht besteedt aan

Venuspenningen: ‘diese Frau samt dem, was sie in der linken Hand hält, hat numismatischen Schriftstellern schon viel zu schaffen gemacht’.⁴

Gebert bekritiseert Van Mieris en anderen als die haar op grond van de attributen een naam-benaming-personificatie proberen te geven. Volgens Gebert is ‘die höchst nötig bekleidete Frauensperson samt ihrem Attribut’ niemand anders dan ‘die nackte Wahrheit, welche den strahlende Spiegel der Erkenntnis in der Hand hält’. Hij verwijst daarbij naar het omschrift op een Venuspenning uit 1488: *Justicia is geslagen dood, Veritas leit in grooter Nood*. Het omschrift wijst vermoedelijk op het schenden van het vredesakkoord in 1488 door Maximiliaan van Oostenrijk.

Dat door de historische gebeurtenissen in 1488 in de Bourgondische Nederlanden de waarheid in het geding was, leidt geen twijfel, maar het attribuut in de linkerhand van Venus op de rekenpenning uit 1488 lijkt niet op een stralende spiegel. En toch is dit de rekenpenning die Gebert voor ogen had. Ook de numismaat Eklund vindt het voorwerp het meest op een spiegel lijken.⁵

Een gieter – de chantepleure

Terug naar de werkelijke betekenis van het attribuut. Ik citeerde Van Mieris al: besproeier of watergieter. Een rekenpenning uit 1497 (D 663) heeft een omschrift dat niets aan duidelijkheid te wensen overlaat:

MIT*HARTEN*LOCHT*MAECK*IC*DEES*BLOEMK*VOCHT. Daarmee stuiten we op een merkwaardig voorwerp – een middeleeuwse plantengieter – waarover erg weinig terug te vinden is. Arthur Koenig heeft nader onderzoek gedaan naar Venuspenningen.⁶ Hij verwijst daarin naar Frans/Belgische literatuur, waarin de plantengieter waar het hier om gaat ‘chantepleure’ wordt genoemd. Eerder al heeft de vermaarde Engelse numismaat Barnard een beschrijving gegeven van een Venuspenning: ‘a naked

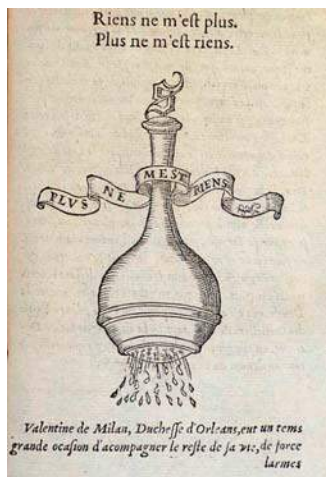

Dugniolle 663, collectie Geldmuseum RP-00426

woman, slightly draped with veil, holding in her right hand a wand (or sceptre) tipped with a lys, in her left hand the funnelshaped watering-pot known as chantepleure, from which water is falling’; een soort gieter in de vorm van een kan met een lange Hals en geperforeerde bodem.⁷ En in 1924 schrijft hij: ‘chantepleure, the emblem of grief, with water falling from it’.⁸

Koenig veronderstelt dat rond 1490 een dergelijke ‘Gieskanne’ een vat moet zijn geweest uit aardewerk of hout, mogelijk ook een waterdicht gemaakte linnen buidel, vergelijkbaar met de ronde brandweeremmers die ook in zijn tijd nog gebruikt werden.

Tot nu toe vond ik een beperkt aantal afbeeldingen die ons een beeld geven hoe dit voorwerp er moet hebben uitgezien. Toen hertog Lodewijk I van Orleans in 1407 in opdracht van Jan

Couple sous un dais,
Brussel, 1460/1465

zonder Vrees in Parijs op straat werd vermoord, trok diens diepbedroefde weduwe Valentine Visconti zich terug op haar kasteel in Blois. De wanden van haar vertrekken waren met zwart behang met daarop witte tranen bekleed met overal haar devies: 'Rien ne m'est plus, plus ne m'est riens'.⁹ Daarbij wordt steeds de chantepleure afgebeeld als, zoals Barnard schreef, 'the emblem of grieve'.

Bij een afbeelding uit de catalogus van het Museum of London Antiquities staat de volgende beschrijving: 'Watering-pot, of a dull red clay, with white ornamental streaks, twelve inches in height. The orifice at the top the size of a pea, and the bottom pierced with numeral small holes. Immersed in water, it

quickly fills. If the opening at the top be then closed with the thumb, the vessel may be carried, and the water distributed in small or large quantities, as required, in the mode of a modern watering-pot'.¹⁰ Smith plaatst het voorwerp in de vijftiende eeuw.

Over de betekenis van het woord chantepleure is veel geschreven. In dit kader slechts een paar opmerkingen. Palliser verwijst naar John Lydgate, een monnik en dichter die (ca. 1370 – ca. 1451) in Suffolk leefde en die in zijn werk *Fall of princess* de chantepleure noemde: 'like chantepleure, now singing, now weeping'. Ook in een middeleeuwse ballade komen we het woord tegen: 'Moult vaut mieux pleure-hiante que ne fait chante-pleure'. De Engelse annotator hierover: 'Clearly the last expression means, that short grief followed by long joy is better than brief joy followed by long grief'.

Het Musée des Arts Décoratifs in Parijs heeft een wandtapijt met de titel *Couple sous un dais* in haar collectie dat in Brussel is gemaakt en wordt gedateerd op 1460/1465. De vrouw heeft in haar rechterhand een chantepleure waarmee ze de bloemen begiet. De afbeelding toont een duidelijke overeenkomst met het voorwerp dat Venus in haar linkerhand heeft.

Vier jaar geleden bracht ik met leden van het Muntenbodenvondstenforum een bezoek aan het depot van de Archeologische dienst van Bergen op Zoom. Tijdens de rondgang vond ik daar tot

*Chantepleur in de
collectie van de
Archeologische dienst
van Bergen op Zoom*

mijn grote verrassing een duidelijk als zodanig herkenbare chantepleur, alleen de hals ontbrak. Meer dan de voorgaande afbeeldingen lijkt dit voorwerp als twee druppels water op het voorwerp op de rekenpenningen.

Toch blijkt de chantepleur ouder dan gedacht: in het begin van onze jaartelling (70-105) was bovenstaand voorwerp in ons land in gebruik: het bevindt zich nu in het Museum Valkhof in Nijmegen en wordt door dat museum een steekhevel genoemd, dus om vloeistof uit een vat te nemen.

De chantepleur is een voorwerp dat al in de Romeinse tijd en nadien in de late middeleeuwen in gebruik was. Toch is het nauwelijks bekend en daarna lijkt het in de vergetelheid te zijn geraakt. Maar niet helemaal, getuige eigentijdse kopieën waarvan de laatste zelfs in Frankrijk te koop is: hij blijft gevuld met water zolang ik mijn duim op de opening houdt...de sproeier. ■

Freek Groenendijk is docent bestuursrecht en in zijn vrije tijd onder meer actief als moderator van diverse muntenbodenvondstenforums. Hij verzamelt en bestudeert Neurenbergse rekenpenningen. Zijn onderzoek naar Venuspenningen heeft als werktitel *100 jaar Venuspenningen – de*

naakte waarheid?. Voor numismatische kringen verzorgt hij lezingen. Hij houdt zich aanbevolen voor aanvullende informatie – reacties naar groenendijk.f@planet.nl

NOTEN

1. FRANS VAN MIERIS *De Histori der Nederlandsche Vorsten... meer dan duizend historipenningen gesterkt en opgebelderd deel I en II* (s-Gravenhage 1732-35).
2. J.-F. DUGNOLLE *Le jeton historique des dix-sept provinces des Pays-Bas* (Brussel 1876-77).
3. Met dank aan Claude Roelandt, die ter zake een uitgebreid en gedegen onderzoek heeft verricht.
4. CARL FRIEDRICH GEBERT 'Die Nürnberger Rechenpfennigschlager' *Mitteilungen der Bayerischen Numismatischen Gesellschaft* 35 (1917) pag. 30/31.
5. O.P. EKLUND 'The counters of Nuremberg' *The Numismatist* 39 (1926) nr. 20.
6. A. KOENIG *Ueber die Nürnberger Venusrechenpfennige* (1924); A. KOENIG 'Die Nürnberger Rechenpfennigschlager, ein Nachtrag' *Mitteilungen der Bayerischen numismatischen Gesellschaft* LIII (1935).
7. F.P. BARNARD *The casting-counter and the counting-board* (Oxford 1916) pl. XXIII, 7, afb. 3, pag. 188/189.
8. F.P. BARNARD 'The types of certain early Nuremberg reckoning-pennies used in England' *The Numismatic Chronicle* 4 (1924) 261-309.
9. CLAUDE PARADIN *Devises heroïques* (1557) pag. 91; BURRY PALLISER *Historic devises, badges and war-cries* (London 1870).
10. C.R. SMITH *Catalogue of the museum of London antiquities* (London 1854) pag. 120/121.

MUNTMANIFESTATIE 2012

Zaterdag 15 September - Hotel Van der Valk Assen

Met afstand de grootste Nederlandse Muntenbeurs en met een groeiend aanbod papiergeld en penningen & meer dan 100 deelnemers uit tenminste 10 landen. Een evenement dat u niet mag missen !

TIP: Noteert u deze datum alvast in uw agenda !!!

Voor alle aanvullende info zie: **WWW.WBEVENEMENTEN.EU**

Groter, dikker, zwaarder

Medailles Olympiade 2012

JANJAAP LUIJT

Dit jaar mag Londen voor de derde keer de Olympische Spelen organiseren. Sporters vanuit alle hoeken van de wereld zullen er strijden om de ruim 2100 medailles die worden uitgereikt tijdens 302 overwinningsplechtigheden. De medailles voor deze editie van de spelen zijn groter, dikker en zwaarder dan ooit tevoren.

De oorsprong van de Olympische medailles ligt bij de Olympiade 1904, toen in St. Louis de gouden penning zijn intrede deed als de prijs voor de winnaar van de eerste plaats. In de daaropvolgende edities van de spelen lieten

de organiserende steden een eigen penning ontwerpen. Daar kwam verandering in toen het Internationaal Olympisch Comité (IOC) in de aanloop van de Olympiade Amsterdam (1928) een ontwerpwedstrijd organiseerde voor de prijzen die de atleten zouden winnen. Dit werd opnieuw een legpenning in een doosje. Het winnend ontwerp was van de Italiaanse ontwerper Giuseppe Cassoli, die een penning ontwierp met de voorstelling van de godin Victoria die een lauwerkrans ophoudt, de Olympische ringen, een Romeins Colosseum, een amfoor en een overwinningsrijtuig. Dit

*medailles Olympiade
London 2012 (foto
LOCOG)*

ontwerp werd sindsdien gebruikt. Om onderscheid te maken tussen de verschillende Olympiades, werd het nummer van de editie, het jaartal en de plaats van handeling aangebracht. Daarvoor moesten elke vier jaar nieuwe stempels gemaakt worden, waardoor de medailles alleen op details verschilden.

Een verandering in het uiterlijk volgde in 1968, toen de keerzijde werd aangepast. Tot die tijd toonde deze een uitbundige menigte die een winnaar op handen draagt, maar voortaan mochten de organiserende steden de keerzijde zelf invullen. De meeste kozen voor het logo van hun spelen en een pictogram van de sport waarin de medaille was behaald.

Veranderingen

Bij de Olympiade in Sydney (2000) leek ook de voorzijde te gaan veranderen. In de aanloop naar die spelen maakten Australiërs van Griekse herkomst en het Grieks Olympisch Comité bezwaar tegen het Italiaanse ontwerp uit 1928. Zij wonden zich op over de Romeinse godin en het Romeinse Colosseum. De spelen kwamen immers voort uit een Griekse traditie en niet vanuit een Romeinse. De bezwaren resulteerden in een volledig nieuw ontwerp voor de spelen van dat jaar. Centraal op het ontwerp van de voorzijde voor de nieuwe medaille prijkte het operagebouw van Sydney. Dit ontwerp ging het IOC veel te ver, waardoor het geen goedkeuring kreeg. Het Australisch Olympisch Comité haalde bakzeil en de opera verdween naar de keerzijde. De voorzijde bleef die van Guiseppe Cassoli.

In 2004 (het jaar dat de Olympiade plaatsvond in Griekenland) lukt het wel het Romeinse karakter te veranderen. Het ontwerp uit 1928 moest het veld ruimen ten faveure van een Grieks ontwerp. Op de nieuwe voorzijde stond niet langer de Romeinse Victoria, maar haar Griekse evenknie Nike (dezelfde als van de sportschoenenfabrikant en een van de sponsors van de Spelen).

Eveneens haar voorgangster droeg Nike een Hoorn des Overvloeds in de ene en een lauwerkrans in de andere hand. Aangezien in de mythologie Nike het stadion binnen vloog om de winnaar te tronen, koos ontwerpster Elena Votsi er voor het stadion van binnenuit af te beelden. Het Colosseum maakte daarbij plaats voor het Panathinaïkon stadion waar in 1896 de eerste moderne spelen plaatsvonden.

Londen 2012

Voor de komende Olympiade nodigde het London Organising Committee of the Olympic and Paralympic Games (LOCOG) kunstenaars uit een ontwerp voor de medailles in te sturen. Het ontwerp moest aan een aantal randvoorwaarden voldoen. De medaille moest passen in de bestaande reeks en aansluiten bij de langdurige traditie. Dat betekende dat de medaille rond moest zijn (als symbool voor de wereldbol) met de bestaande voorzijde (van 2004). Bovendien moesten de iconische symbolen van de Griekse godin op de voorzijde aansluiten bij het thema Londen 2012 op de keerzijde. Een groot aantal kunstenaars, architecten en ontwerpers pakte de handschoen op en een rijkdom aan inzendingen volgde.

Een jury bestaande uit kunstenaars en vertegenwoordigers uit de sportwereld boog zich over de ontwerpen. Uit de eerste ontwerpen selecteerde de jury zes kunstenaars voor de tweede ontwerpfase. Uit de ingeleverde zes definitieve ontwerpen koos de jury het ontwerp van David Watkins. 'Het ontwerp is dynamisch, vol energie en maakt ingenieus gebruik van de 2012 symbool. Het is een prachtig stukje vakmanschap met een kristallijne, juweel-achtige kwaliteit,' aldus het juryrapport.

Zoals gezegd toont de voorzijde de godin Nike met op de achtergrond het stadion. Boven haar hoofd de Olympische ringen en de tekst XXX Olympiad London 2012. De keerzijde verwijst op

een andere manier naar Londen en de spelen. Op een achtergrond van heen en weer schietende lijnen staat het logo van de spelen van Londen (een gestileerde jaartal 2012 met in de Olympische ringen in de 0). Daar doorheen loopt een lint. De harde kristallijne lijnen vormen een geologische metafoor. Ze verbeelden de energie en inzet van de sporters, maar geven ook een architecturale expressie van de moderne stad. Het lint dat daar doorheen loopt, verwijst naar de Theems als een verwijzing naar Londen. De keerzijde van de medaille is hol, waardoor deze de sfeer van een amfitheater uitstraalt.

De Londense gouden medailles zijn 85 mm breed, 7 mm dik en wegen 400 gram. Daarmee zijn het de grootste medailles tot nu toen (de medailles van Turijn 2006 hadden een grotere buitenumtrek, maar hadden een fors gat in het midden). Op de rand van elke medaille is de sport en de discipline waarin de medaille is gewonnen gegraveerd. De medailles zijn geslagen door de Royal Mint in Llantrisant, South Wales. De medaille in goud bestaat uit 92,5% zilver met een vergulding (1,34% goud),

die in zilver uit 92,5% zilver. De bronzen medaille is van brons (97,0% koper, 2,5% zink en 0,5% tin). De grondstoffen zijn geleverd door Rio Tinto. Deze sponsor wint de metalen in de Rio Tinto Kennecott Utah Copper Mine de buurt van Salt Lake City en de Oyu Tolgoi in Mongolië.

Ontwerper

Ontwerper van de medaille is de Britse kunstenaar David Watkins (Wolverhampton, 1940). Werk van deze ontwerper is onder andere opgenomen in internationale openbare collecties, waaronder Victoria & Albert Museum Londen, Metropolitan Museum New York, Nationaal Museum voor Moderne Kunst Tokyo en Musee des Arts Decoratifs Parijs. Over zijn ontwerp zegt Watkins: 'Het is spannend te bedenken dat de beste atleten ter wereld mijn ontwerp zullen dragen. Ik hoop dat zij van de medaille zullen genieten en hem zullen koesteren als herinnering van een grote persoonlijke prestatie.' ■

Voor een overzicht van alle Olympische medailles: www.bbc.co.uk/news/uk-14291544.

Pluspenningen van de vpk

Werk van Nicole Royers en Eric Claus

Vorig jaar is de Vereniging voor Penningkunst (vpk) begonnen met een experiment: de introductie van 'pluspenningen'. Alle leden van de vereniging ontvangen een jaarpenning, bovendien kunnen zij een inschrijfpennning bestellen. Zo nu en dan krijgt een kunstenaar de opdracht een extra penning te ontwerpen. De geboortepennning uit 2010 van Henny van Grol is hier een voorbeeld van. 'Pluspenningen' wijken hier van af. Ze zijn al eerder ontworpen, buiten de vpk om, maar ze worden gedurende een periode van anderhalf jaar voor een speciale prijs te koop aangeboden aan leden van de vereniging. De eerste twee in de reeks zijn *Huis* ontworpen door Nicole Royers en *Berlage* ontworpen door Eric Claus.

Huis

Nicole Royers (geboren in 1968) was één van de deelnemers aan de roemruchte masterclass *Over the edge*, die enkele jaren geleden onder auspiciën van de vpk werd gehouden. Haar werk viel

destijds op door de manier waarop ze afgietsels van verschillende voorwerpen met elkaar verbond. Wie haar penning *Huis* bekijkt, herkent meteen weer die assemblagetechniek. Het model van deze penning is gebaseerd op twee licht gevouwen stukken karton, poppenschoenen, pinnetjes en kleine afbeeldingen van bloemen. Het geheel is in brons gegoten: 90 mm breed en 80 mm hoog. De giethuid is niet verder bewerkt. Bovendien heeft Nicole Royers sporen van de vormmassa laten zitten, witte resten van chamotte en gips. Door de grijze huid van de penning is hier en daar bronskleur te zien.

Bij een huis denk ik meestal aan grote ruimtes: kamers, gangen, trappen, verdiepingen. Maar als ik op straat loop, zie ik vooral buitenkant. Een huis is een schutting waarachter mensen schuilgaan. Nicole Royers lijkt het begrip 'huis' te associëren met een decor uit een toneelstuk. Dit gaat bij haar veel verder dan de buitenkant van huizen die ik vanaf de straatzijde bekijk, want op

KAREL SOUDIJN

Nicole Royers, *Huis*,
2012
(2/3 ware grootte)

het toneel is een decor gemakkelijk te verplaatsen, het is te verschuiven of op te hijsen. Een decor past bovendien bij een theatrale opvoering. De penning van Nicole Royers nodigt ons daarom uit om zelf maar eens het script voor een stuk te verzinnen.

Hoe meer ik naar deze penning kijk, des te groter lijkt het drama te worden. Kunnen de bewoners van dit huis nog ontsnappen? Dat lijkt lastig, want niet alleen is het raam getralied, maar het huis is ook dwars over een paar schoenen geplaatst. Damesschoenen met hoge hakken. In mijn voorstelling glipt een gevangen genomen mevrouw blootsvoets weg achter het decor. Hoe dramatisch haar leven ook is – uiteindelijk is het maar theater.

Berlage

Eric Claus (1936) debuteerde bij de vpk in 1963 met een portretpenning van de architect Frank Lloyd Wright. Ook zijn 'pluspenning' is aan een architect gewijd: Hendrik Petrus Berlage, die van 1856 tot 1934 leefde. Diens portret is letterlijk en figuurlijk los geboetseerd. De kop is ontleed in ruimtes. We kunnen deze ruimtes als afzonderlijke eenheden bekijken, maar ze krijgen pas echt betekenis als ze tot één geheel in elkaar worden geschoven. Architectuur is passen

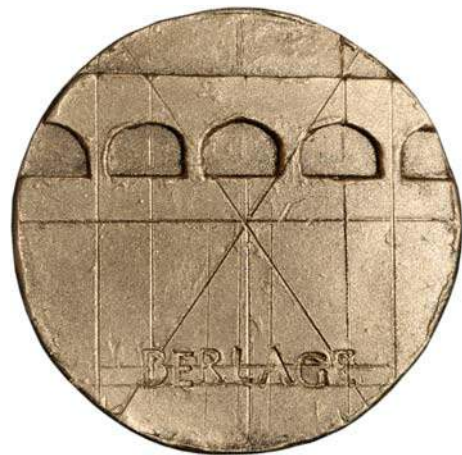
en meten. In de kop van Berlage herkennen we enkele hulpmiddelen van de architect: winkelhaak en driehoek. De rechte lijnen op de achtergrond suggereren het werk aan de tekentafel, maar ze geven de penning zelf ook het karakter van een schetsontwerp.

De keerzijde verwijst naar de grote zaal in de Amsterdamse Beurs van Berlage, die in 1903 werd geopend. Van deze zaal is alleen een gedeelte van een hoger gelegen galerij afgebeeld, met bogen die ritmisch aaneen sluiten. Het formaat van de zaal wordt gesuggereerd door enkele lijnen en door de laaggeplaatste naam van de architect. Er blijft ruimte over op deze penning.

Een aardig detail vind ik de slordigheid waarmee Eric Claus de naam van Berlage op de keerzijde aanbracht. De hoofdletters staan niet netjes 'in lijn'; ze dansen een beetje. De penning is niet dood geboetseerd; het schetsmatige karakter suggereert een grote mate van vrijheid. Die vrijheid past bij de ouder wordende kunstenaar. Eric Claus hoeft niet meer te bewijzen waartoe hij in staat is.

Vergelijken

Verzamelen is vergelijken. De Berlage van Eric Claus leg ik niet alleen naast zijn *Frank Lloyd Wright*, maar natuurlijk

Eric Claus, Berlage,
2012 (2/3 ware
grootte)

ook naast de portretpenning die Nel Klaassen voor de vpk in 1934 bij de dood van de Nederlandse architect ontwierp. En het huis van Nicole Royers staat op mijn bureau tegenover de jaarpenning van Onno Boekhoudt uit 1999, *Een muur afbreken is een uitzicht opbouwen.* ■

Karel Soudijn is voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

Leden van de Vereniging voor Penningkunst kunnen beide 'pluspenningen' bestellen tot en met 1 oktober 2012. Zie voor verdere informatie de website van de vpk: www.penningkunst.nl.

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaarsprijzen*. Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling*.

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Penningen op de TEFAF

JIM VAN DER
MEER MOHR

Op de TEFAF, 's werelds belangrijkste kunst en antiekbeurs die jaarlijks in maart in Maastricht wordt georganiseerd, is sinds een paar jaar sprake van een zeer kleine 'sectie' numismatiek. Al jaren neemt Tradart uit Brussel deel aan deze beurs, maar sinds drie jaar is daar Nomos uit Zürich bijgekomen. Deze firma is begonnen als deelnemer van de zogenaamde Showcase, waar het zich kon presenteren te midden van andere, met name jonge, beginnende exposanten.

Met deze twee exposanten is ook deze beurs voor liefhebbers van munten en penningen zeker de moeite van een bezoek waard.

Nomos had een collectie van veel fraaie, soms zeer grote penningen en

ook enkele munten. Tot de bijzondere exemplaren die bij hem te zien waren, behoorde zonder enige twijfel de zogenaamde *Supremacy Medal* die in 1545 ter ere van Hendrik VIII (1509-1547) is geslagen. De penning toont op de voorzijde een beeltenis van de vorst, terwijl de keerzijde een deels Hebreeuwse, deels Griekse tekst laat zien. Hier valt te lezen dat Hendrik VIII is uitgeroepen tot 'Supreme Head of the Church of England and Ireland'. Deze penning wordt wel beschouwd als de eerste die in Engeland is geslagen.

Eveneens zeer zeldzaam is de elektрум stater met op de voorzijde een beeltenis van een Gorgone en op de keerzijde het hoofd van Athena. Deze munt dateert vermoedelijk uit 500-480 voor Chr. Het aanbod toonde verder onder andere een fraai exemplaar van de penning die in 1736 op het eerste eeuwfeest van de Utrechtse Universiteit in 1736 is geslagen (Hofstee nr. 1).

Het aanbod van Tradart bestond voornamelijk uit munten, waaronder een mooie zilveren stater met de beeltenis van Hera uit ca. 416 voor Chr. en een gouden aureus, die tijdens de regering van Antoninus Pius (138-161 na Chr.) is geslagen, en die de vorst toont met een lauwerkrans op het hoofd. ■

Hendrik VIII,
Supremacy Medal,
1545 (foto: Nomos)

Een Nederlandse muntmeester in Zweedse dienst

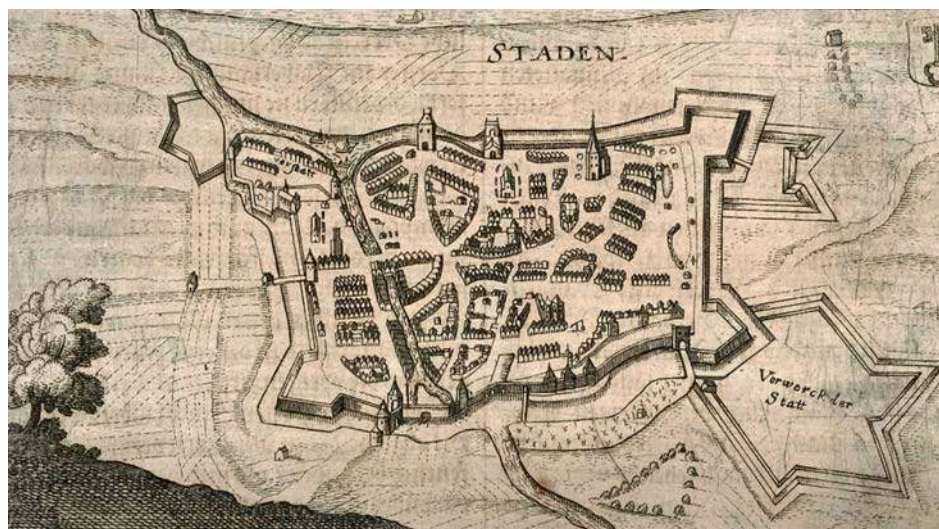
In *De Beeldenaar* 1987-2 werden de lezingen gepubliceerd, die gehouden waren op het ‘Symposium Friese Numismatiek’ ter gelegenheid van het 150-jarige bestaan van het Fries Munt- en Penningkabinet in 1986. In een van die lezingen werden de lotgevallen verteld van Egbert Marinus (1653-na 1708) en zijn zoon Herbert (1685-na 1722). Egbert Marinus was van 1682 tot 1690 als essayeur aan de stadsmunt van Deventer verbonden en van 1690 tot 1693 muntmeester van de stad Groningen. Zoon Herbert was van 1704-1718 muntmeester van de provincie Friesland. Voorts werd vermeld dat Adriaen (1656-vóór 1741), de jongere broer van Egbert, van 1685 tot aan de sluiting in 1692 essayeur was van de Nijmeegse stadsmunt.¹ Terwijl hun activiteiten onder de Nederlandse numismaten wel als bekend mogen worden geacht, zijn de activiteiten van een andere broer van Egbert, Lambertus Marinus (1665-in of kort vóór 1719), in ons land minder be-

kend. Lambertus Marinus was muntmeester in Zweedse dienst.

JAN C. VAN DER WIS

Een eerste aanwijzing

De Groningse muntmeester Egbert Marinus was getrouwd met Jo(h)anna Daendels (van Heerde) die hij in Deventer had leren kennen. Beiden overleden kort na elkaar te Groningen in de periode 1708-1710 en werden begraven in de Nieuwe Kerk waarop zij vanuit het achterhuis van hun woning aan de Marktstraat via de tuin uitkeken. Omdat zij bij hun overlijden minderjarige kinderen nalieten, werd in 1711 een 54 pagina's tellende inventarislijst van hun roerende en onroerende goederen opgesteld.² Opvallend bij de onroerende goederen is de vermelding van ‘seuven achste parten in het Huijs en munte tot Staden’. Onderzoek leerde, dat het hier gaat om het munthuis in het Hanzestadje Stade dat toen gevestigd was in een pand met een grote tuin aan de oude haven op het adres Wasser West 17.

Stade naar een zeventiende-eeuwse prent

Muntmeesters blijken een voorkeur te hebben gehad voor panden met grote tuinen met daarin opstallen waarin zij hun muntersactiviteiten konden uitvoeren. Stade ligt aan de Elbe ten zuidwesten van Hamburg in de Duitse deelstaat Nedersaksen. De vraag die opkomt is, wat Egbert en zijn vrouw met het zevenachtste deel van een munthuis in Stade van doen hadden. Daarvoor moesten we teruggaan naar het midden van de zeventiende eeuw.

De Vredes van Westfalen

Op 24 oktober 1648 sloot de Duitse keizer met de Zweden te Osnabrück en met de Fransen te Münster vredesverdragen die een einde maakten aan de Dertigjarige Oorlog. Met het te Osnabrück gesloten verdrag verwierf Zweden Voor-Pommern met Stettin, de eilanden Rügen, Usedom en Wolin en de territoria van het aartsbisdom Bremen en het bisdom Verden. Het gelukte de Zweden echter niet om bij de onderhandelingen ook de Hanzestad Bremen te verwerven. Volgens het vredesverdrag van Osnabrück werden Bremen en Verden hertogdommen waarmee de secularisatie van deze gebieden een feit werd. De nieuwe hertogdommen bleven deel uitmaken van het Duitse Rijk en werden Duitse lenen. Door deze constructie had Zweden zitting en stemrecht in de Rijksdag. De Zweedse koningin Kristina (1632-1654) besloot beide hertogdommen tot één provincie samen te voegen en zowel het bestuur van de pas verworven hertogdommen alsook de hertogelijke muntslag in Stade te vestigen.

Stade zelf had in 1722 het muntrecht van haar toenmalige landsheer, de aartsbisschop van Bremen, ontvangen, maar had daarvan slechts weinig gebruik gemaakt. In de zeventiende eeuw gebeurde dat nog in 1676 toen de stad en het omliggende gebied tot 1679 door vijandelijke troepen was bezet en in 1686 toen er rijksdaalders werden geslagen met daarop de naam van de Duitse keizer en

de rijksadelaar. De Zweedse regering was met deze laatste aanmunting bepaald niet gelukkig en maakte daaraan dan ook onmiddellijk een einde.

Muntpolitieke en monetaire problemen

De samenvoeging van de beide hertogdommen in één provincie bracht een aantal muntpolitieke en monetaire problemen met zich mee. Het voormalige bisdom Verden was ingedeeld bij de Westfaalse Kreits, het voormalige aartsbisdom Bremen bij de Nedersaksische Kreits. De Zweedse regering trof daarom met betrekking tot het muntwezen een aantal voorlopige regelingen. Die bepaalden onder meer, dat gemunt moest worden naar gewicht en gehalte van het Heilige Roomse Rijk. Een ruime formulering waarmee men meerdere kanten op kon. De situatie was ook niet eenvoudig. Na de Kipper- en Wipper-tijd was in de Nedersaksische Kreits op 12 juni 1622 te Lüneburg overeengekomen dat de rijksdaalder zijn oorspronkelijke, bij de 'Reichsmünzordnung 1559' vastgestelde gewicht en gehalte zou blijven behouden, evenals de onderdelen van een halve, een kwart en een achtste rijksdaalder. Als kleingeld waren er de 'pfennig' of penning, de 'dreier' (= 3 penning) en de 'groschen' of groot (= 12 penning = 1/24 rijksdaalder). Ondanks de gesloten overeenkomst werd in de kreits op meerdere plaatsen van de besluiten van Lüneburg afgeweken. In Bremen rekende men met groten terwijl men in Lübeck en in de gebieden langs de Elbe bleef vasthouden aan de Lübeckse geldstandaard die uitging van marken en schellingen (1 Lübeckse mark = 16 Lübeckse 'schilling' = 1/3 rijksdaalder). Beide standaarden stonden in een van elkaar verschillende waardeverhouding tot de rijksdaalder. In het voormalige aartsbisdom Bremen sloeg men naast groten en 'schwaren' (= 1/5 groot) ook 'dütchen' (= 3 schelling = 1/16 rijksdaalder) en schellingen, al naar gelang de

vraag, omdat in het westelijke deel de geldstandaard van Bremen werd gehanteerd en in het oostelijke deel die van Lübeck. Onder Zweeds bewind werden er in Bremen-Verden aanvankelijk dan ook ‘doppelschillinge’ (= dubbele schellingen) en dütschen geslagen volgens Lübeckse muntvoet en vervolgens groten op de muntvoet van Bremen, terwijl gelijktijdig veelvouden van de mark naar Deens voorbeeld werden gemunt. De markstukken waren hoofdzakelijk voor de handel en voor export bestemd (4 Scandinavische mark = 2/3 rijksdaalder). Hoewel er aan het gewicht en het gehalte van de rijksdaalders nog altijd niet werd getornd, werd de kwaliteit van het zilveren kleingeld als gevolg van zilverttekorten steeds slechter om de aanmaak ervan nog enigszins lonend te maken. Dat kleingeld was in belangrijke mate nodig om de lokale geldcirculatie in gang te houden. In geen van de beide genoemde kreitsen werd zilver gedolven, waardoor het van elders ingevoerd moest worden. Het meeste zilver verdween ook weer door export in de vorm van kapitale penningen voor de handel en door de fabricage van allerlei zilveren voorwerpen die verkocht werden aan hen die dat betalen konden, vaak in de vorm van grote en zware penningen of bijzondere afslagen van circulatiemuntten op veelvoudig gewicht. Op de keper beschouwd was er zilver genoeg, alleen niet voor het kleingeld.

Het verdrag van Zinna

Aangezien van kreitswege op vorenge-noemde ontwikkeling niet in voldoende mate werd ingespeeld, besloten de keurvorstendommen Saksen en Brandenburg de handen ineen te slaan. Zij kwamen op 27 augustus 1667 te Zinna overeen dat er voortaan 28 ‘gute groschen’ (goede of zware groot) of 42 ‘mariengroschen’ (Maria- of lichte groot) in plaats van 24 gute groschen of 36 mariengroschen op een rijksdaalder zouden gaan. De rijksdaalder van 24 groot bleef

wel bestaan, maar nu als courant- of rekenmunt. Zowel rekenrijksdaalder als circulatierijksdaalder waren verdeeld in 288 pfennig. Goede (zware) en slechte (lichte) penningen, wel te verstaan. Het gehalte van de rijksdaalder, 9 stuks uit een Keulse mark fijn zilver (233,856 g), bleef onverminderd onaangetast, evenals dat van de halve en de kwart rijksdaalder. Voor wat betreft de kleinere muntsoorten werd het gehalte bepaald op 10½ rijksdaalder uit een Keulse mark fijn zilver. Het verdrag leidde bovendien tot de introductie van een stuk van 2/3 rijksdaalder, ‘guldiner’ (gulden) of ‘zweidrittel(thaler)’ genoemd, waarvan er 15¾ uit een mark fijn zilver moesten gaan. Daarmee sloop men tussen de mazen van de Rijkswet door die in deze denominatie niet voorzag. De gulden was equivalent aan 16 gute groschen (= 24 mariengroschen) ofwel 2/3 rekenrijksdaalder. Omdat de nieuwe gulden verhoudingsgewijs minder fijn zilver bevatte dan de rijksdaalder, betekende dit in feite een verlaging van de rijksmuntvoet. In de praktijk van alle dag werd de waarde ervan in het betalingsverkeer vastgesteld.

Ook het hertogdom Brunswijk-Lüneburg sloot zich aan bij het verdrag van Zinna. Het beoogde doel om een einde te maken aan de voortdurende muntverslechtering werd niet bereikt.

Overleggen te Hamburg

De verslechtering van het kleingeld ging dus gewoon door, waardoor de verhouding met de kapitale penningen voortdurend onder druk bleef staan. Dat leidde ertoe dat op initiatief van hertog Georg Wilhelm van Brunswijk-Lüneburg op 8 april 1673 vertegenwoordigers van Bremen-Verden, Brunswijk-Lüneburg-Celle, Denemarken voor Sleeswijk-Holstein, Gustrow, Hamburg, Holstein-Gottorf, Lübeck en Mecklenburg-Schwerin te Hamburg bijeenkwamen om te kijken of men de monetaire situatie kon verbeteren. De beraadslagingen

leidden ertoe dat er oplagequota voor rijksdaalders werden ingesteld, waarmee men hoopte de uitvoer van zilver te beperken opdat er meer zilver voor het kleingeld beschikbaar zou blijven.

Voorts werden massa's en gehaltes van het kleingeld vastgesteld.³ Dat moest bij de burgers vertrouwen geven. Hoewel de intrinsieke waarde aan edelmetaal in het kleingeld al lang niet meer de betaalwaarde dekte, bleek de aanwezigheid van enig zilver psychologisch nog van groot belang. In de praktijk bleek het door de kreitsvertegenwoordigers overeengekomen zilveragehalte van het kleingeld soms hoger te zijn dan dat van aanpalende gebieden, waardoor het daar naar toe wegvloede. Het werd er omgesmolten en tot slechtere munt vermunt. Omdat overheden met dwangmaatregelen wel tijdelijk, maar niet voor lange tijd, het vrije marktmechanisme kunnen beïnvloeden, waren al gauw nieuwe afspraken nodig. De vertegenwoordigers van de betrokken overheden zouden daarom in de volgende decennia nog een aantal keren te Hamburg bijeenkomen, voor het laatst in 1695. Die beraadslagingen waren nog gaande toen Lambertus Marinus naar het ambt van muntmeester in Stade solliciteerde.

De hertogelijke Munt te Stade

De hertogelijke Munt te Stade was in 1649 aangevangen met de aanmunting van gouden en zilveren munten. Met kleine onderbrekingen is de Munt actief geweest tot 1698, een periode waarin

maar liefst zeven muntmeesters werden versleten. Lambertus Marinus zou de laatste in de rij worden. Zijn voorganger, Julius Christian Arensburg, was in 1693 teruggetreden en de Zweden waren aanstonds op zoek gegaan naar een opvolger. Op 5 oktober 1695 bood Lambertus Marinus zijn diensten aan. In zijn sollicitatiebrief schreef hij onder meer 'dat de beraadslagingen te Hamburg spoedig beëindigd zullen worden en men dan in Stade een muntmeester nodig zal hebben'. Lambertus voerde in zijn curriculum vitae op dat hij vele jaren als munter werkzaam was geweest bij zijn broer, de muntmeester van de stad en van de provincie Groningen. Dat laatste was een beetje grootspraak. Het werkte echter wel. Lambertus Marinus werd uit de kandidaten uitverkoren en aan de Zweedse koning voorgedragen. In de voordracht werd aangevoerd, dat ingevolge het Verdrag van Hamburg het weldra nodig zou zijn zowel een hoeveelheid 'banco- en Albertusthaler' (rijksdaalders) alsook kleingeld te slaan. Marinus zou zijn vak verstaan, was welgesteld, wilde een munthuis op zijn kosten kopen en inrichten en alle voorkomende onkosten voor zijn rekening nemen. De koning verklaarde zich op 30 december 1695 met de aanstelling van Marinus akkoord. Marinus zou een jaarsalaris krijgen van 300 rijksdaalder, de eveneens nieuw aan te stellen waardijn van 200. Het is aannemelijk te veronderstellen, dat Lambertus bij de verwerving van het muntmeestersambt is bijgestaan door broer Egbert en schoonzus Johanna die het pand aan Wasser West in Stade voor zevenachtste deel financierden.

Het moet een aanzienlijk pand zijn geweest. In een 'Steuerrolle' over de jaren 1698-1699, een lokaal belastingaanslagenregister van een speciale belasting die werd geheven ten behoeve van het herstel van een dam in de vestinggracht, wordt een 'Müntzmeister' Marinus genoemd.⁴ Daaruit blijkt echter niet wie

Stade, gezicht op
Wasser West
(foto H Marinus)

de werkelijke eigenaren van het pand aan Wasser West 17 waren. De waarde van het pand werd voor de belasting geschat op 3.000 Lübeckse mark (= 1.000 rijksdaalder). Een aanzienlijke waarde als we weten, dat de gemiddelde waarde van de huizen in Stade eind 1699 op 750 Lübeckse mark lag. De feitelijke verkoopwaarde lag vaak boven de voor de belastingen getaxeerde waarde. De duurste huizen waren op 3.500 Lübeckse mark of nog hoger getaxeerd.⁵

Op 26 februari 1696 werd een zekere Georg Christian Sauerbreij als waardijn aangesteld en was voor Lambertus Marinus de weg vrij om met de muntslag te beginnen.

Een haperend begin

De vreugde in huize Marinus over Lambertus' benoeming zou al snel worden overschaduwd door een behoorlijke tegenslag. De Republiek was in de jaren 1688-1697 met Frankrijk in een handelsoorlog verwickeld, waarbij de wateren van Het Kanaal en de Noordzee onveilig werden gemaakt door Franse oorlogsbodems en kapers die het voorzien hadden op Nederlandse koopvaardij-schepen. Het schip Abraham van schipper Claus Schersen, waarmee Lambertus zijn muntgereedschap vanuit Nederland naar Stade liet brengen, werd op 5 november 1695 op de Groninger Wadden ter hoogte van Warffum door het Franse galjoet Victoria uit Duinkerken ge-kaapt.⁶ De locatie van de kaping roept onmiddellijk de vraag op, of broer Egbert naast financiële steun Lambertus ook zijn muntgereedschappen had geschonken. Egbert had namelijk in 1693 de muntproductie moeten staken toen in het kader van een landelijke saneringsregeling de Groningse stadsmunt werd gesloten. Egbert had na de sluiting van de stadsmunt zijn gereedschappen niet meer nodig gehad. Vervoer vanuit Groningen via het Reitdiep, de Lauwerszee en het Groninger Wad naar de Noordzee en verder ligt dan in de rede.

Belastingaanslagenregister 1699 (detail)

Jan. 1. 1699	1200	1200
Jan. 2. 1699	1200	1200
Jan. 3. 1699	1200	1200
Jan. 4. 1699	1200	1200
Jan. 5. 1699	1200	1200
Jan. 6. 1699	1200	1200
Jan. 7. 1699	1200	1200
Jan. 8. 1699	1200	1200
Jan. 9. 1699	1200	1200
Jan. 10. 1699	1200	1200
Jan. 11. 1699	1200	1200
Jan. 12. 1699	1200	1200
Jan. 13. 1699	1200	1200
Jan. 14. 1699	1200	1200
Jan. 15. 1699	1200	1200
Jan. 16. 1699	1200	1200
Jan. 17. 1699	1200	1200
Jan. 18. 1699	1200	1200
Jan. 19. 1699	1200	1200
Jan. 20. 1699	1200	1200
Jan. 21. 1699	1200	1200
Jan. 22. 1699	1200	1200
Jan. 23. 1699	1200	1200
Jan. 24. 1699	1200	1200
Jan. 25. 1699	1200	1200
Jan. 26. 1699	1200	1200
Jan. 27. 1699	1200	1200
Jan. 28. 1699	1200	1200
Jan. 29. 1699	1200	1200
Jan. 30. 1699	1200	1200
Jan. 31. 1699	1200	1200

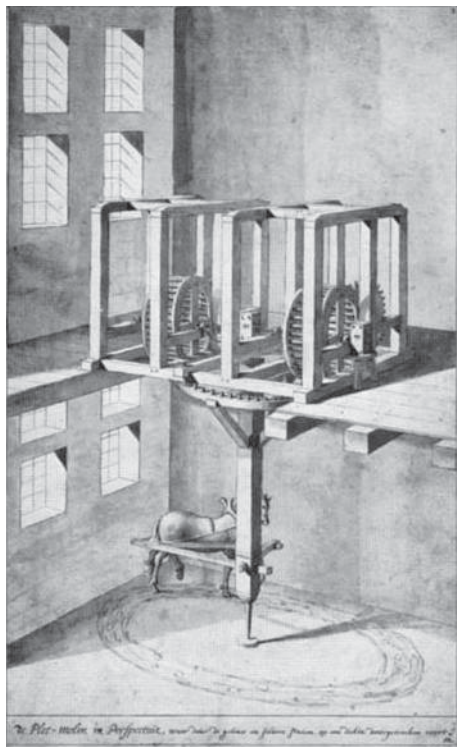
Belastingaanslagenregister 1699 (detail)

Het muntgereedschap van Egbert staat echter beschreven in eerdergenoemde boedelinventaris en was in 1696, toen Lambertus in Stade met munten begon, nog in Groningen aanwezig. Lambertus had zijn muntgereedschappen dus niet van zijn broer gekregen.

Er is echter nog een tweede aanwijzing dat Lambertus de gereedschappen niet van zijn broer had gekregen. Uit eerdergenoemde boedelinventaris valt

Muntatelier door Hans Burgkmair, begin zestiende eeuw

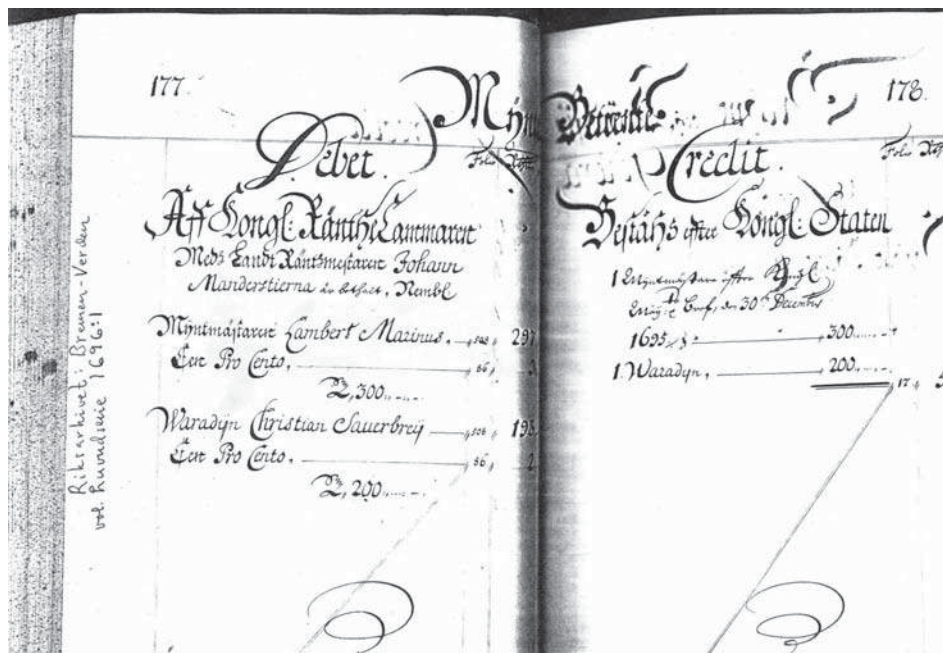
op te maken dat Egbert gebruik had gemaakt van een pletmolen, twee ‘walts-huijsen’ (walsen) en allerlei handgereedschap zoals twee ‘doorsnitten’ (metaalscharen), elf ‘beneemscheren’ (snoeischaren), een ‘banck om ijser op te draegen’ (werkbank), een ‘groot amboes’ (aambeeld) en zeven ‘kleijne amboesen’ alsmede achttien ‘hameren’. Ook het tuig, waarin het paard in de pletmolen was ingespannen geweest, was nog aanwezig. Alle munten van Egbert hebben dan ook de kenmerken van een groten-deels handmatige vervaardiging. De munten van Lambertus echter hebben de kenmerken van een grotendeels machinale productie waarbij gebruik is gemaakt van een stanswerk en een schroefpers. Hij heeft dus zelf modernere apparatuur gekocht die hij per schip naar Stade heeft laten vervoeren. En dat wordt bevestigd door de lijst van gekaapte goederen die Lambertus met het verzoek om bemiddeling naar de Zweedse koning zond. Daarin staat on-

der meer ‘een grote schroef uit de pers’ vermeld. Voorts staan in de lijst, naast kleding, inboedel en voedingsmiddelen, nog een walshuis, een grote kist met daarin o.a. een grote weegschaal en vijf kleine weegschalen en waardijnsinstrumenten, 900 pond aan allerlei gereedschap, een messing gewicht van 50 mark, twee paar ijzeren bokken met een totaalgewicht van 240 pond voor onder de smeltkroezen, achtentwintig walsen, een essaaioven met moffels en cupellen, een paardentuig voor in de tredmolen en veel handgereedschap zoals lepels, tangen, vijlen, vijzels, stempels en deksels voor op de smeltkroezen.⁷

Het is puur toeval geweest dat het schip uitgerekend op de Groninger Wadden werd gekaapt. Na langdurige onderhandelingen en door bemiddeling van de Zweedse resident in Parijs, een zekere Palmquist, werd de apparatuur teruggegeven en naar Stade overgebracht.⁸ Pas in maart 1696 kon Lambertus met zijn werkzaamheden beginnen.

De werkperiode van Lambertus Marinus

Het was voor Lambertus in Stade moeilijk werken. Hij was in loondienst en volledig afhankelijk van het hertogelijke bestuur dat zich aan de te Hamburg vastgestelde aanmuntingsquota moest houden en voor muntslag opdracht moest geven. Van een vrij ondernemerschap was nauwelijks sprake. Muntopdrachten kwamen maar mondjesmaat binnen. Het is niet zo verwonderlijk dat hij in vrij korte tijd zes voorgangers had gehad. Medio 1696 al werd Marinus door zijn superieuren op de vingers getikt. Er waren klachten binnengekomen over het feit dat er teveel zilver in zijn tweeschellingstukken zou zitten. Marinus voerde aan dat hij volgens de voorschriften had gemunt en daarbij gebruik had gemaakt van de toegestane remedie die hij, zoals te doen gebruikelijk, uit de brutomark muntmetaal en niet uit de mark fijn zilver had berekend. De klachten

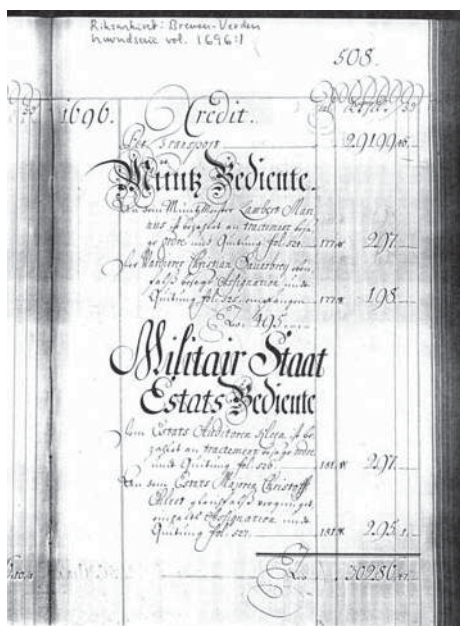

Boekhoudkundige
verantwoording van de
salarissen van
muntmeester en
waardijn

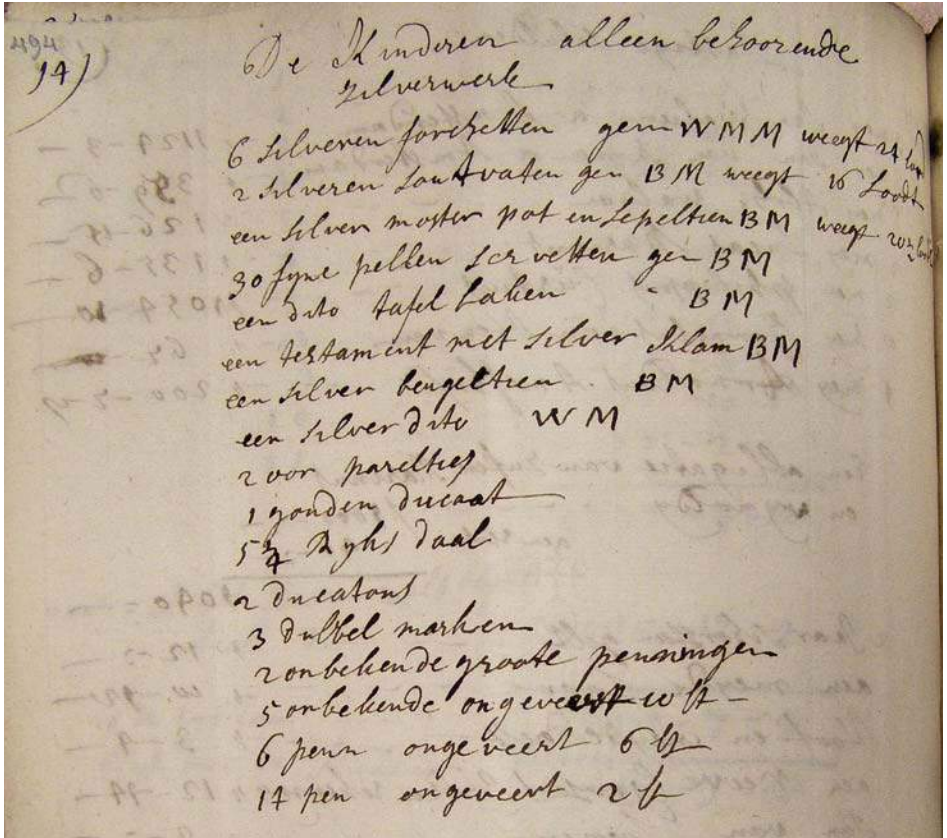
waren niet zonder reden: te goede munt verdween als sneeuw voor de zon en dat was schadelijk voor de lokale munt-circulatie.

In de korte periode dat Lambertus in Stade werkzaam is geweest, heeft hij onder twee koningen gediend, omdat de Zweedse koning Karel XI uit het Huis Palts-Tweebruggen op 5 april 1697 te Stockholm overleed. Diens zoon en opvolger, Karel XII, besteeg op 15 april de Zweedse troon onder voogdij van zijn grootmoeder Hedwig Eleonore. Voor Lambertus betekende het, dat hij al heel snel andere stempels moest laten maken met daarop de beeltenis van de nieuwe monarch. Al vrij spoedig stagneerde de muntslag door het uitblijven van opdrachten. Op 10 juni 1698 verzocht Lambertus om een nieuwe opdracht tot het slaan van munten, maar het verzoek werd afgewezen. Wel schijnt hij zijn achterstallige salaris te hebben ontvangen.

De afwijzing zal vermoedelijk te maken hebben gehad met de zeer gespannen politieke situatie. Karel XII was al kort na zijn aantreden in een gewapend conflict geraakt met een coalitie van

Denemarken, Polen, Rusland en Saksen. Op 7 september 1712 viel Stade na een belegering in handen van de Denen die daarmee geheel Bremen-Verden in bezit kregen. Denemarken verkocht in 1715 de hertogdommen aan het keurvorstendom Hannover. In 1719 betaalde Hannover

aan de Zweden nog een schadevergoeding waarna de laatsten definitief afstand van Bremen en Verden deden. Sinds 1698 heeft er in Stade geen hertogelijke muntslag meer plaatsgevonden. Lambertus Marinus was daarmee de laatste hertogelijke muntmeester in Zweedse dienst.

Over wat er in de volgende jaren van Lambertus is geworden, tast men nog in het duister. In 1712 duikt hij weer op en wel in Deventer toen hij daar op 31 januari in het huwelijk trad met Aleida Wenoldi (ondertrouw op 16 januari). Het echtpaar zou drie dochters krijgen die allen te Deventer werden gedoopt: Barta op 2 oktober 1712, Amelia op 12 april 1714 en Wendelina Mechteld op 15 januari 1716. Amelia overleed op jonge leeftijd. Barta en Wendelina Mechteld stierven op hoge leeftijd en werden begraven in de Bergkerk te Deventer op respectievelijk 23 februari 1791 en 15 december

1798. Lambertus Marinus zelf overleed in of kort vóór 1719.

Door Lambertus Marinus geslagen munten

De door Lambertus Marinus geslagen munten zijn niet alleen aan het jaartal te herkennen, maar ook aan zijn initialen L M die hij, naar lokaal gebruik, op de munten liet plaatsen. Geen zeemeerman zoals broer Egbert en neef Herbert op hun munten plachten te zetten. Onder koning Karel XI van Zweden (1660-1697) werden door hem in 1697 stukken geslagen van 2/3 en 1/3 rijksdaalder en in de periode 1696-1697 stukken van 1/12, 1/24, 1/48 en 1/96 rijksdaalder. Onder koning Karel XII (1697-1718) sloeg hij in de periode 1697-1698 stukken van 2/3 rijksdaalder en in 1697 van 1/3 en 1/6 rijksdaalder.

De technische gegevens van de door Lambertus geslagen munten en de oplagen

*Karel XI (1660-1697),
twaalfde rijksdaalder 1696, zilver*

*Karel XI (1660-1697),
vierentwintigste rijksdaalder 1696, zilver*

*Karel XI (1660-1697),
derde rijksdaalder 1697, zilver*

*Karel XII (1697-1718),
zesde rijksdaalder 1697, zilver*

*Karel XI (1660-1697),
vierentwintigste rijksdaalder 1697, zilver*

*Karel XI (1660-1697),
achtenveertigste rijksdaalder 1697, zilver*

*Karel XII (1697-1718),
zesde rijksdaalder 1697, zilver*

*Karel XII (1697-1718),
tweederde rijksdaalder 1698 over 1697, zilver*

zijn in onderstaand staatje weergegeven. De gegevens zijn ontleend aan Bahrfeldt.

Slot

Alles overziende hebben de Marinussen in het muntbedrijf onder een slecht gesteerde moeten werken. De munthervormingen en de sanering van de munthuizen in de Republiek tegen het einde van de zeventiende eeuw, alsmede de politieke en monetaire instabiliteit in Noord-Duitsland, hebben hen bij de uitoefening van hun beroep grote par-

ten gespeeld. Het is maar goed dat zij, naast hun bezigheden in het muntbedrijf, nog andere bronnen van inkomsten hadden. Opvallend is, dat men zowel van Egbert en zijn zoon Herbert als van zijn beide broers Adriaen en Lambertus de exacte sterfdata nog niet heeft kunnen achterhalen. Voor familiegegevens dank ik de heer Henderikus (Henk) Marinus te Bakkeveen die mij ook attendeerde op het muntmeesterschap van Lambertus Marinus te Stade. ■

	Karel XI (1660-1697)	Karel XII (1697-1718)
2/3 rijksdaalder = 1 gulden = 2 mark Lübecks = 32 schelling	<u>1697</u>	<u>1697</u> <u>1698</u>
Gewicht	19,49 g?	19,49 g?
Gehalte	0,667?	0,667?
Oplage	*	*
		2.9736
1/3 rijksdaalder = 1/2 gulden = 1 mark Lübecks = 16 schelling	<u>1697</u>	<u>1697</u>
Gewicht	9,745 g?	9,745 g?
Gehalte	0,667?	0,667?
Oplage	*	*
1/6 rijksdaalder = 1/4 gulden = 1/2 mark Lübecks = 8 schelling		<u>1697</u>
Gewicht		4,33 g
Gehalte		0,505
Oplage		9.194
1/12 rijksdaalder = 4 schelling	<u>1696</u>	<u>1697</u>
Gewicht	3,14 g	3,11 g
Gehalte	0,500	0,445
Oplage	49.400	24.761
1/24 rijksdaalder = 2 schelling = 1 groot	<u>1696</u>	<u>1697</u>
Gewicht	1,74 g	1,71 g
Gehalte	0,438	0,389
Oplage	149.280	123.589
1/48 rijksdaalder = 1 schelling = 12 penning	<u>1696</u>	<u>1697</u>
Gewicht	1,16 g	1,14 g
Gehalte	0,312	0,278
Oplage	83.115	144.308
1/96 Reichsthaler = 1/2 schelling = 1 zesling = 6 penning	<u>1696</u>	<u>1697</u>
Gewicht	0,78 g	0,76 g
Gehalte	0,219	0,197
Oplage	1.455.384	176.749
* = totaalbedrag aan enkele en halve guldens: 4828 rijksdaalder 32 Schelling		

Jan van der Wis verricht onder andere onderzoek naar de muntslag in de noordelijke provincies van ons land en publiceert regelmatig over dit onderwerp.

NOTEN

1. VAN DER WIS 1987.
2. Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven, Weeskamerarchief, toegang 1462, inv. 45-16 (1711).
3. BAHRFELDT 1892, 35-39.
4. Brief dr. Jürgen Bohmbach van 'Stadtarchiv Stade', 2 augustus 2002, ref. 21677 Stade, aan de heer H. Marinus te Bakkeveen.
5. Blijkens mededeling van dr. Jürgen Bohmbach is het belastingregister gedetailleerd uitgewerkt door diens collega Stefan Kroll.
6. Norddeutsches Landesarchiv, Staatsarchiv Stade, rep. 5a Fa 241 Nr. 35a.
7. Ibidem.
8. BAHRFELDT 1892, 92.

LITERATUUR

A.B. AHLSTRÖM *Sveriges besittningsmynt 1561-1878* (Stockholm 1967).

BAHRFELDT *Die Münzen und das Münzwesen der Herzogtümer Bremen und Verden unter schwedischer Herrschaft 1648-1719* (Hannover 1892).

H.W. JACOBI 'De mechanisatie van het Zeeuwse muntbedrijf in 1671' *Archief van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (1982).

H. MARINUS 'Meermannen en -vrouwen' *De geschiedenis van het geslacht Marinus van 1560-vandaag* (Gedigitaliseerde versie Bakkeveen).

J.C. VAN DER WIS 'Zeemeerminnen, sirenen of zeemeer mannen. De muntmeesters Egbert en Herbert Marinus en hun tekens' *De Beeldenaar* 11 (1987) 77-84.

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

International Art Medal Federation

bezoek ons op:

www.fidem-medals.org

Ontwikkelingen rond het Geldmuseum

JANJAAP LUIJT

In *De Beeldenaar* 2012-2 en 2012-3 viel al lezen dat het Geldmuseum in Utrecht in zwaar weer verkeert. Om het hoofd boven water te houden, werd flink bezuinigd op de personeelskosten en de afdeling Collectie & Onderzoek gesaaneerd. Medio mei publiceerde de Raad van Cultuur zijn conceptadvies *Slagen in Cultuur* aan de staatssecretaris van cultuur. In dit advies motiveert de raad welke culturele instellingen in de periode 2013-2016 in aanmerking komen voor een rijkssubsidie. De raad heeft bij de beoordeling van de aanvragen rekening gehouden met de verschillen tussen instellingen, hun eigen profilering en de betekenis van de instelling.

Voor het Geldmuseum adviseert de Raad voor Cultuur uitsluitend nog subsidie te verstrekken ten behoeve van beheer en behoud van de collectie. Naar het oordeel van de raad lag de kracht van het museum in de numismatische collectie en de kennis daarover, maar is door de recente bezuinigingen het Geldmuseum te ver van zijn oorspronkelijke doel – het ontsluiten en toegankelijk maken van de numismatische collectie – afgeraakt. De waardevolle collectie biedt voldoende aanknopingspunten voor interpretatie vanuit verschillende (externe) hedendaagse onderwerpen en interdisciplinair onderzoek, maar bij de publieksbenadering hanteert het museum echter een uitgangspunt dat nauwelijks gerelateerd is aan het wezen van de collectie. Deze is zodanig autonoom en sterk dat zij los kan worden begrepen van het Geldmuseum. Dat betekent dat de collectie niet in de huidige context gepresenteerd hoeft te worden, maar ook in een andere museale context tot haar recht kan komen. Daarnaast

plaatst de raad grote vraagtekens bij de verwachte inkomstengroei, waarbij het museum uitgaat van een toename aan publieksinkomsten van 60%. Tot slot constateert de raad dat de nadruk vooral is komen te liggen op de waardestelling van geld en de omgang daarmee. Deze thematische insteek kan het volgens de raad stellen zonder de collectie.

Reactie van het museum

De dag waarop de Raad van Cultuur zijn conceptadvies publiceerde, volgde het Geldmuseum direct met een reactie. De directie was verbijsterd en volledig oneens met de conclusies van de Raad voor Cultuur. Directeur Buijs stelde in verschillende media dat het adviesrapport een volslagen gebrek aan kennis toont en vol zit met fouten en verkeerde aannames. Naar haar mening is het advies gebaseerd op tal van onjuiste en onvolledige interpretaties en komt de raad daardoor tot zijn onnavolgbare advies. 'Het is nogal schokkend te moeten constateren dat de raad kennelijk onvoldoende zicht heeft op wat het Geldmuseum is, wat het doet en waar het naar toe werkt', aldus de directie. 'De raad heeft een wel heel beperkte opvatting van wat het museum met de collectie moet doen. Het Geldmuseum is een modern museum dat zijn collectie inzet voor exposities over actuele onderwerpen en van daaruit én met die collectie relaties legt naar het verleden. Het museum voldoet aan alle criteria van de staatssecretaris.'

Het museum heeft een langdurige sponsorrelatie met acht grote financiële instellingen. Met die bijdragen richt het zich op de financiële educatie van jongeren. Deze educatie is juist één van de

pijlers, waarop het museum destijds is gebouwd, in tegenstelling tot hetgeen de raad beweert. Het percentage jongeren onder de bezoekers van het Geldmuseum behoort tot de hoogste van de rijksmusea. In de educatieve programma's voor jongeren in schoolverband vormt de collectie bovendien een onmisbaar onderdeel van de rondleidingen, aldus het museum. Dat het Geldmuseum onvoldoende ambities op ondernemerschap zou hebben, zoals de raad stelt, is volgens de directie volstrekt uit de lucht gegrepen. Het museum heeft een zalenbezetting met catering die tot de hoogste van de stad Utrecht behoort en er zijn uitgewerkte plannen deze opbrengsten nog verder te doen stijgen.

In zijn verweer benadrukt het museum dat in het najaar 2011 op uitdrukkelijk verzoek van de ministeries van OCW en Financiën en met instemming van De Nederlandsche Bank, een deel van zijn numismatische kennis heeft moeten afstoten. Beide ministeries vonden de numismatische kennis en wetenschap van het museum van onvoldoende belang om het op hetzelfde niveau te handhaven. De nadruk diende overeenkomstig de wensen van de staatssecretaris te liggen op publieksbereik en verwerking van meer eigen inkomsten.

Genootschap

Bij monde van voorzitter Herman Gerritsen, constateert ook het bestuur

van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde, dat de door de Raad voor Cultuur geadviseerde aanpassing haaks staat op de uitgangspunten van de recente reorganisatie, waarbij veel van de dan weer noodzakelijke expertise is afgestoten. 'Het advies om de collectie en het werken met de collectie weer centraal te stellen sluit zeer goed aan bij de doelstellingen van het genootschap en de behoeftes van de numismatische achterban, die recent nog 2303 handtekeningen verzamelde', stelt Gerritsen. 'Het advies om per 2013 de subsidie van het Geldmuseum met 46% te korten deelt het bestuur niet – dat zou immers snel het einde van de hele instelling betekenen. Er zijn inhoudelijke en financiële varianten denkbaar die wel levensvatbaar zijn. Daarvoor is nog tijd. Het is een weliswaar zwaarwegend advies, maar nog geen besluit. De staatssecretaris van OCW zal het advies ongetwijfeld toetsen aan zijn eigen beleidsuitgangspunten voor het museum en pas dan een besluit nemen, zoals ook de directie van het Geldmuseum al aangaf in zijn reactie.' 'Het is voor ons onmogelijk nu in te schatten hoe die afweging zal uitvallen. Uiteraard hopen we dat ook in het besluit de numismatiek sterker naar voren komt. Wij zijn graag bereid om verder mee te denken over zo'n oplossing, samen met de gemotiveerde numismatische achterban', aldus Gerritsen. ■

Zoekpenning (12)

JANJAAP LUIJT

Nauwelijks was *De Beeldenaar* bezorgd of de reacties op de rubriek *Zoekpenning* vulden de e-mailbox van de redactie. Verschillende lezers beaamden dat de penning ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van het nieuwe hoofdgebouw van De Nederlandsche Bank op het Frederiksplein, inderdaad vervaardigd is door Eric Claus. Zoals wel vaker met penningen in deze rubriek heeft de omschrijving eerder in dit tijdschrift gestaan, namelijk in de beredeneerde catalogus samengesteld door Hans de Koning in *De Beeldenaar* 2002-2 onder nummer 111. De Koning reageerde ook zelf en noemt als aardige aspecten van deze penning dat de twee ongelijke rechthoekige uitsparingen het cijfer 10 vormen en dat het oogje onderdeel is van de op de keerzijde afgebeelde sleutel die het guldenteken *f* als baard heeft.

Ook de maker van de tweede afgebeelde penning kon dankzij de oproep

in *De Beeldenaar* gevonden worden. De penning met op de voorzijde een archaische boot met naast de schipper iemand op de kade die hem geld leent. Hun beider handen rusten op het anker. Deze penning vol symboliek vervaardigde Hein Vree (1926-1995) voor Aug. Laane Assurantiën in Bergen op Zoom. De penning is beschreven op pagina 169 in *Les médailles de l'assurance / De medailles van de verzekering* van Giacomo Landi (Generali Group, 1997). Hein Vree komt uit Bergen op Zoom en heeft veel maçonnieke en christelijke penningen gemaakt. Om zijn herkenbare stijl te benadrukken ontving de redactie een eveneens enkelzijdige penning, die heel sterk lijkt op de zoekpenning en ik hier graag ook toon. Overigens kent de inzender niet het jaar van vervaardiging, dus als u die wel weet, laat het ons weten.

De derde zoekpenning deed verschillende lezers grijpen naar *Nederlandse familiepenningen tot 1813* door A.J. Bemolt Van Loghum Slaterus waar de penning wordt genoemd op pagina 89. Als voortvloeisel daarvan keken zij vervolgens in *De Navorscher* 54 (1904) 579. In de laatstgenoemde publicatie valt te lezen: 'Eindelijk heb ik nog een zilveren lijkpenning; voorz. een gegraveerde voorstelling van een cherub, met palmtak in de linkerh., terwijl de rechter rust op een opengeslagen boek (Bijbelboek). Hij vertrappt den Satan en de wereld(bol); rechts het familiewapen (zie boven) waarboven een doodskop. (...) Deze naamgenooten kan ik niet thuis brengen. Wie helpt mij?' Een antwoord kwam er niet in 1904. Nu, ruim een eeuw later, is het vooralsnog niet anders.

(2/3 ware grootte)

Nieuwe vragen

Van de volgende twee penningen willen de bezitters graag weten wie ze vervaardigd hebben. De eerste heeft een duidelijke signatuur en zal naar alle waar-

schijnlijkheid weinig problemen opleveren. Het is een ovale penning met een hangbuikzwijn, die volgens de inscriptie gemaakt is in 1972. De signatuur bestaat uit de letter CL in een cirkel.

De tweede penning zal waarschijnlijk meer problemen opleveren. Het is een bronzen penning van maar liefst 862 gram en een formaat van 110 bij 90 mm. De voorzijde toont het portret

en profiel van een man die naar rechts kijkt. De keerzijde van deze penning is blanco. De inzender kan geen signatuur vinden en vermoedt een voorstudie.

(2/3 ware grootte)

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Recent verschenen

JIM VAN DER
MEER MOHR

Het grote feest van penningen (Kunstzaal Van Heijningen Den Haag, 2011)
72 pag., geen ISBN.

Vorig jaar heeft Kunstzaal Van Heijningen in Den Haag een fraai boekje uitgegeven

waarin ruim aandacht wordt geschonken aan hedendaagse penningmakers. Van veertig kunstenaars staan in dit boekje korte biografieën en worden in kleur voorbeelden van hun werk afgebeeld.

Het boekje is zeer fraai vormgegeven en een lust voor het oog. Kunstzaal Van Heijningen is de enige galerie in Nederland die altijd een aantal vitrines met penningen in de vaste opstelling heeft staan en onderstreept met dezen. publicatie zijn vooraanstaande rol in dezen. Naast *Handzame Sculptuur* van Louk Tilanus, het in 2000 uitgegeven standaardwerk over de twintigste eeuwse Nederlandse penningkunst, mag deze publicatie niet ontbreken in de bibliotheek van iedere (hedendaagse) penningverzamelaar. Het boekje is in eigen beheer uitgegeven en uitsluitend bij Kunstzaal Van Heijningen te koop.

JAN PELSDONK / MICHIEL PLOMP *Hulde! Penningkunst in de Gouden Eeuw* (WBooks Zwolle / Teylers Museum Haarlem, 2012) 135 pag., ISBN 978-90-400-0722-4.

Op 6 mei 2012 sloot in Teylers Museum te Haarlem de tentoonstelling *Hulde!* die eerder in *De Beeldenaar* is besproken. Het is geen eenvoudige opgave om een tentoonstelling over dit onderwerp te maken, die bovendien voor een breed publiek aantrekkelijk is. De staf van Teylers Museum is daar zonder meer in geslaagd. Door de penningen thematisch en in een bredere context te tonen stond er een tentoonstelling waar ook voor diegenen die het kleine niet zo waardeerden genoeg te zien was. Naast de penningen hingen er portretten en

prenten en waren er ook enkele bijzonder fraaie zilverwerken te zien. De getoonde penningen waren vaak van bijzondere kwaliteit en ook toonde het museum enkele gouden exemplaren. Kortom, *Hulde!* past de samenstellers van deze tentoonstelling en ik kan alleen maar hopen dat het ook andere musea aanspoort iets met hun collectie penningen te doen.

Voor wie de tentoonstelling heeft gemist is er gelukkig nog de zeer fraaie ca-

talogus, die gerust een nieuw standaardwerk over zeventiende-eeuwse penningkunst genoemd mag worden. Met bijdragen van diverse experts komen verschillende onderwerpen aan bod als 'Johannes Lutma en de penningkunst', 'Majesteitsschennis in metaal', 'Penningen ter beloning' en 'De geschiedenis op orde', over het verzamelen van penningen.

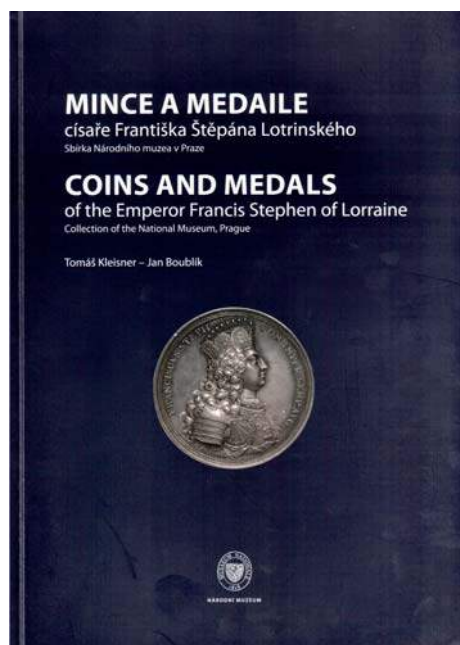
TOMÁŠ KLEISNER / JAN BOUBLÍK *Coins and medals of the Emperor Francis Stephen of Lorraine; Collection of the National Museum, Prague* (Národní muzeum Praha, 2011) 208 pag., ISBN 978-80-7036-316-4.

In dit boek beschrijven Kleisner en Boublík de munten en penningen uit de collectie van het Nationaal Museum te Praag die geslagen zijn op naam of ter ere van keizer Frans Stefan van Lotharingen, de echtgenoot van Maria Thérésia. Hoewel het boek zich voornamelijk richt op de Tsjechische markt kunnen ook anderen er veel plezier aan beleven. Het boek is volledig tweetalig (Tsjechisch/Engels). De indeling en vormgeving van het boek volgen die van een eerdere soortgelijke publicatie over de munten en penningen van Maria Thérésia uit 1782.

Het nieuwe boek beschrijft de munten en penningen zo volledig mogelijk. Opschriften worden vertaald en uitgelegd en ook staan de auteurs uitgebreid stil bij de (soms niet meer begrepen) symboliek op de penningen. Voor hun onderzoek hebben Kleisner en Boublík uitgebreid onderzoek verricht in acht-

tiende-eeuwse pamfletten en kranten om aan de penningen van Duitse keizer Frans Stefan een brede historische context te geven. Deze publicatie brengt daarmee nieuwe informatie voor numismaten en historici. ■

JANJAAP LUIJT

375 jaar Universiteit Utrecht door Charlotte Gilissen

Penning in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

Ter gelegenheid van het 375-jarig bestaan van de Utrechtse Universiteit is de oude traditie recht doende weer een penning uitgegeven. De vorige penning dateert uit 1986 en is toen ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de universiteit door Barbara de Clercq-Brinkgreve ontworpen.

Voor de nieuwe penning heeft de lustrumcommissie drie studenten van de Hogeschool voor de Kunsten uitgenodigd een ontwerp in te sturen. Zoals het heet is 'na ampel beraad' de keuze gevallen op het ontwerp van de derdejaars-studente Charlotte Gilissen (1990). De voorzitter van de lustrumcommissie, prof. dr. Dop Bär, omschreef het resultaat als 'een mooie tactiele penning' die hoewel uiterst modern vormgegeven naar mijn mening toch klassiek genoemd mag worden.

De penning is geslagen door de Koninklijke Nederlandse Munt en uitgege-

ven in gepatineerd brons. De vorm is rond, waarin – zoals de folder zegt – 'een elegant, door een parabool begrensd, segment ontbreekt.' Hiermee wil de kunstenaar aangeven dat kennis nooit af is. De voorzijde toont de cijfers 375 en de tekst 1636 UNIVERSITEIT UTRECHT 2011, terwijl de keerzijde een deel van een gestileerde Sol Iustitiae toont, de Zonne der Gerechtigheid uit het wapen van de Utrechtse Universiteit. De penning is gevat in een boekje waarin de uitgespaarde ruimte is opgevuld met de ontbrekende stralen van de keerzijde, waarmee de kennis toch weer begrensd lijkt. Op de penning prijken verder het muntmeesterteken van de huidige muntmeester Maarten Brouwer en het muntteken de Caduceus (Mercuriusstaf). De penning heeft een doorsnede van 74 mm.

www.charlottetilissen.nl ■

Charlotte Gilissen,
Universiteit Utrecht
375 jaar, 2011.
Gepatineerd brons.

Zelfportret door John Sillevs

Penning in beeld

Ruim 15 jaar is John Sillevs (1946) nu actief als beeldhouwer en penningmaker. Hij geniet wereldwijd bekendheid als kunsthistoricus met een grote kennis van de negentiende-eeuwse schilderkunst en de Haagse School in het bijzonder, die als conservator van het Haags Gemeentemuseum vele baanbrekende tentoonstellingen heeft gemaakt. Als penningmaker en beeldhouwer is hij minder bekend. Deze wat onbekende kant is vorig jaar ruim belicht met een solotentoonstelling in Kunstzaal Van Heijningen aan het Haagse Noordeinde. John Sillevs houdt van portretten. Zowel zijn beelden als penningen zijn dan ook uitsluitend beeltenissen. Zijn bronzen portretbustes zijn heel pakkend en intiem. Het zijn fraai geboetseerde koppen, vol expressie. Dit geldt ook voor zijn penningen. Het bijzondere is dat Sillevs behalve bronzen penningen sinds 1996 ook penningen in 'pasta di vetro' (een glaspasta) heeft laten gieten. Hij werkt voor beide type penningen op dezelfde manier. Op klassieke wijze wordt een wasmodel gemaakt en daarna pas gekozen voor de wijze van gieten. Als het brons wordt, bepaalt Sillevs de gewenste kleurschakering of het patina. In glas is natuurlijk de kleur bepalend. Glas is een bijzonder materiaal dat door zijn transparantie

juist aan penningen een heel apart effect geeft. Het biedt de mogelijkheid met licht te spelen en daarmee het beeld te versterken of juist af te zwakken. Of het brons of glas is, voor beide technieken trekt Sillevs naar Italië om de penningen te laten gieten; voor brons naar Pietrasanta en glas naar Venetië.

Bij de expositie in 2011 verscheen een klein boekje dat John Sillevs zelf heeft uitgegeven: *Face to Face*. Hierin zijn alle penningen en beelden die hij heeft gemaakt opgenomen en in kleur afgebeeld. ■

JIM VAN DER
MEER MOHR

*John Sillevs,
Zelfportret.
glas (1/2 ware grootte)
(foto: Piet Gispen)*

Het genootschap in het Amsterdam Museum

Verslag Voorjaarsbijeenkomst 2012

CHRIS TEULINGS De voorjaarsbijeenkomst 2012 van het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde vond op 28 april plaats in Amsterdam in aanwezigheid van 64 leden en introducees. Gastheer was het Amsterdam Museum, plaats van ontvangst en de Algemene Vergadering de prachtige Schuttersgalerij van het voormalig burgerweeshuis. Namens het museum heette Denise de Boer de gasten welkom, waarna Herman Gerritsen te vergadering opende.

De vergadering keurde de notulen van de Najaarsvergadering 2011 in Groningen en het jaarverslag 2011 van secretaris Jan Pelsdonk goed. Bij de ingekomen stukken waren berichten van overlijden van drie leden, die met gepaste stilte werden herdacht. Het ledenbestand is met 384 leden nagenoeg gelijk gebleven. Het jaarverslag over 2011

van penningmeester Toon Opdam kreeg de goedkeuring van de kascommissie (Frans Weijer en Dick Purmer) en de vergadering. Het jaar 2011 resulteerde in een miniem verlies. De balans toont echter een gezond eigen vermogen. De begroting 2012 met een gecalculeerd tekort van € 1500 was voor de vergadering acceptabel en werd goedgekeurd. Frans Weijer trad af als lid van de kascommissie en Erik van der Kam neemt zijn plaats in. Van de acht voorgedragen nieuwe leden had één zich teruggetrokken. De overige zeven kandidaatleden werden bij acclamatie aangenomen.

Assessor Ans ter Woerds informeerde over *De Beeldenaar*, waarvan Jan de Vries de nieuwe penningmeester is geworden. Jos Benders, hoofdredacteur van de jaarboekcommissie, kon met gepaste trots de vergadering meedelen dat niet alleen de achterstand is weggewerkt en dat in 2012 het jaarboek vrijwel zeker binnen het jaar zelf zal verschijnen.

Jan Pelsdonk trad af als secretaris van het genootschap wegens het bereiken van de statutair maximale ambtstermijn van zes jaar. Tot nieuwe secretaris werd Chris Teulings gekozen. De voorzitter greep deze gelegenheid aan om de vertrekkende secretaris te huldigen. Hij roemde zijn inzet voor het genootschap en memoreerde Jans verdere numismatische verdiensten, onder andere zijn inzet voor NUMIS en zijn nu al flinke lijst van publicaties. Dit alles was meer dan voldoende reden om hem de *Penning van verdienste* van het genootschap toe te kennen.

Geldmuseum

Uitvoerig werd stilgestaan bij de situatie van het Geldmuseum. Zoals bekend

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde

Bestuur, Ereleden en Leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, in Amsterdam bijeen voor hun jaarlijkse Voorjaarsvergadering,

gegeven het ontslag per uiterlijk 1 mei aanstaande van acht wetenschappelijk medewerkers van de afdeling Collecties en Onderzoek van het Geldmuseum,

spreken hun grote zorg uit over

- het daarmee ontstane abrupte verlies van numismatische expertise en kennis;
- de sterke reductie van het actieve beheer van de unieke collectie van numismatische objecten van het Geldmuseum;
- de beperking van de toegankelijkheid van de enige openbare numismatische bibliotheek in Nederland;
- het niet meer actief uitbreiden en up to date houden van de bibliotheek;
- het wegvallen van vondstregistraties en het beheer van de database NUMIS;
- het sterk reduceren van het numismatisch wetenschappelijk onderzoek door het verlies van de noodzakelijke kritische massa;
- het vrijwel verdwijnen van de bredere toegankelijkheid voor numismaten en verzamelaars van de opgebouwde kennis en expertise van een grote groep numismatische wetenschappers,

en roepen de Directie van het Geldmuseum en de Raad van Toezicht op om al het mogelijke in het werk te stellen om een doorstart te maken opdat zoveel mogelijk van de expertise en de faciliteiten van dit kenniscentrum behouden kan blijven, bijvoorbeeld via interne herschikking, sponsorwerving en andere middelen.

De aanwezige leden zijn bereid waar het in hun vermogen ligt zulke initiatieven te ondersteunen.

Aldus opgesteld en aangenomen te Amsterdam,

28 april 2012.

Namens de Vergadering,

Herman Gerritsen, voorzitter

Chris Teulings, secretaris

POSTADRES:

Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht

Website: www.munt-penningkunde.nl
E-mail: info@munt-penningkunde.nl

BESTUUR:

Dr H. (Herman) Gerritsen
Mr M. (Martin) Bloemendal
Drs C.M. (Chris) Teulings
Drs A.J.M. (Toon) Opdam
Mw Drs A.B.M. (Ans) ter Woerds

voorzitter
vice-voorzitter
secretaris
penningmeester
assessor

Postbanknr.: 31.187 t.n.v. Genootschap, Amsterdam

heeft het museum te kampen met een forse reductie van financiële middelen vanaf 2012. Het Geldmuseum heeft daarom besloten zijn onderzoekstaken drastisch in te krimpen. Het genootschap maakt zich ernstige zorgen over de gevolgen van deze inkrimping. De voorzitter lichtte toe hoe het genootschap samen met betrokkenen tot nu toe actie ondernomen heeft om die gevolgen zo goed mogelijk op te vangen. Gegeven de sterk bezuinigende overheid is het steeds meer ook aan de verzamelaars en numismaten zelf om te zorgen dat de voor de numismatiek belangrijke faciliteiten en activiteiten gecontinueerd worden. Hij riep de leden op om waar mogelijk hieraan bij te dragen, hetzij via beschikbaar stellen van

kennis en tijd als vrijwilliger, hetzij via schenkingen.

De vergadering besloot tot het formuleren en publiceren van een resolutie waarin het genootschap zijn zorg uit en oproept tot een doorstart. De resolutie is hier integraal afgedrukt.

Na sluiting van de Algemene Vergadering werd de voorjaarsbijeenkomst voortgezet met een lunch, lezingen, een rondleiding door het museum, de bezichtiging van een speciale numismatische tentoonstelling in de Regentenzaal en een afsluitend diner.

Bert Vreeken, conservator kunstnijverheid van het Amsterdam Museum, hield een lezing over de numismatische collectie van het Amsterdam Museum. Hij beschreef levendig hoe de collectie tot stand gekomen is, hoe zij samengesteld is en welke verzamelaars en conservatoren er aan bijgedragen hebben. Hij boeide de aanwezigen met een aantal spectaculaire beelden van de collectie. Peter Drenth toonde ons beelden van de collectie muntgewichtdozen van het Amsterdam Museum en voorzag ze van deskundig commentaar. Marcel van der Beek wist te boeien met een interessant verslag over de wederwaardigheden van de Amsterdamse Munt en stempelsnijder Christoffel Adolphi. Met zijn humor slaagde hij er meesterlijk in enige onverwacht opduikende techniekproblemen bij de opstart te overwinnen. De dag werd afgesloten met een borrel en diner bij restaurant Haesje Claes. De deelname bleek groter dan aangemeld. Gelukkig blijken we zeer inschikkelijke leden te hebben.

Onze dank gaat naar het Amsterdam Museum, speciaal naar Denise de Boer en Bert Vreeken, voor de gastvrijheid en de zorgvuldige voorbereidingen en uitvoering inclusief het opzetten van een exclusieve numismatische tentoonstelling. ■

Chris Teulings is op 28 april 2012 geïnstalleerd als nieuwe secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

Geef aan / om cultuur

Geefwet 2012 belooft schenkingen aan numismatische goede doelen

De munt- en penningkunde in Nederland ondervindt ernstige bedreigingen, waarvan in *De Beeldenaar* ruim aandacht is gegeven. Voor fondswerving en concrete steun heeft Stichting Nederlandse Penningkabinetten (SNP) de 'Actie Numismatiek'. SNP beoogt het Nederlands numismatisch erfgoed te beschermen en te vergroten door steun aan onderzoek, vondstregistratie en opbouw/toegankelijkheid van openbare collecties van munten en penningen.

Het doel van uw gift aan SNP kunt u desgewenst persoonlijk oormerken door bijvoorbeeld in de huidige moeilijke tijden voor het Geldmuseum bij te dragen aan het in stand houden van de registratie van muntvondsten, de bibliotheek professioneel te blijven beheren, de collectie uit te breiden of om een bijzondere munt of penning te verwerven.

Vanaf 1 januari 2012 is in Nederland de Geefwet van kracht. Deze maakt het mogelijk giften aan Culturele Algemeen Nut Beogende Instellingen (culturele ANBI) tijdelijk voor 125% van het belastbaar inkomen af te trekken. De enige restrictie is een maximum van € 5000, verder gelden de gebruikelijke regels. Voor gewone giften betekent dat het aftrekbare bedrag verminderd wordt met 1% van het drempelinkomen (met een minimum van € 60) en dat het aftrekbare bedrag niet hoger kan zijn dan 10% van het drempelinkomen.

Naast gewone giften bestaat ook de mogelijkheid periodieke giften te doen. Periodieke giften zijn giften van vaste

en gelijkmatige periodieke stortingen die uiterlijk bij overlijden eindigen. Ze moeten op een verplichting berusten, die bij notariële akte van schenking is aangegaan voor ten minste een periode van vijf opeenvolgende jaren. Deze giften zijn volledig aftrekbaar, zonder drempel en zonder maximum.

Voorbeeld

De SNP is door de belastingdienst aangemerkt als Culturele ANBI. Door de verhogingsfactor van 125% voor giften aan Culturele ANBI's kan een gift van € 100 aan SNP de belastingbetaler in de hoogste belastingschijf daardoor een maximale belastingteruggave opleveren van € 65. Met andere woorden de gift van € 100 aan de SNP 'kost' de schenker slechts € 35. Kortom, een prachtige mogelijkheid om cultuur te steunen.

Als u overweegt een bedrag aan Stichting Nederlandse Penningkabinetten te schenken of eerst nader wilt overleggen kunt u contact opnemen met penningmeester A.J.M. Opdam, tel. 0316-340521, e-mail: t.opdam@liemerscollege.nl of met vice-voorzitter M. Bloemendal, tel. 078-6145453, e-mail martin@bloemendal.net. ■

Giften zijn welkom op rekeningnummer 5382308 van Stichting Nederlandse Penningkabinetten te Utrecht (BIC: INGBNL2A, IBAN: NL35INGB0005382308). Nadere informatie over Stichting Nederlandse Penningkabinetten: www.munt-penningkunde.nl onder het kopje SNP. Voor uitgebreide informatie over giften en de Geefwet: www.belastingdienst.nl.

MARTIN
BLOEMENDAL

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Inschrijfpenning 2012

Nog tot 15 september 2012 kunnen leden van de Vereniging voor Penningkunst nog inschrijven op de inschrijfpenning 2012 *Living apart together* van Martina Otto die uitvoerig beschreven is in *De Beeldenaar* 2012-3. Bestellen geschiedt door overmaking van € 195 op bankrekening 96820 ten name van de Vereniging voor Penningkunst onder vermelding van 'Inschrijfpenning'. Voor verzending naar het buitenland dient voor landen binnen Europa € 3,16 extra te worden overgemaakt en voor landen buiten Europa € 10,45. Na ontvangst van het bedrag ontvangt u een bewijs van uw inschrijving. Zij die elektronisch betalen, wordt verzocht in verband met de verzending tevens naam en adres te vermelden.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
J.G.C. Vegter
Harlingerstraatweg 26
8916 BC Leeuwarden
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

Anton Koningsveld, 1920-2012

Op 25 april overleed te Wassenaar Anton Koningsveld. Deze aimabele man was van 1984 tot 1990 voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst. De laatste jaren nam hij nog trouw deel aan de atelierbezoeken van Maja Houtman.

TENTOONSTELLINGEN

Otakar Dušek

Naar aanleiding van de uitreiking van de eerste Jaap van der Veen / Teylers Museum Prize for the Contemporary Art Medal aan Otakar Dušek is een bescheiden presentatie ingericht in Teylers Museum (zie ook *De Beeldenaar* 2012-3).

Tot en met 16 september 2012. di.-za. 11-17 uur; zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. www.teylersmuseum.eu

Snel Geld, over geld en misdaad

Geld en misdaad zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden; veel misdaden worden gepleegd vanuit hebzucht en de wens om snel en gemakkelijk veel geld te bezitten. In de gezinstentoonstelling *Snel geld* wordt aan de hand van tien thema's uit de doeken gedaan hoe geld-criminelen door de eeuwen heen te werk zijn gegaan.

Diefstal, vervalsing, fraude en oplichting zijn maar een paar voorbeelden van manieren om op een misdadige manier aan geld te komen. Iedereen die met geld te maken heeft, heeft ook te maken met de gevolgen van misdadig gedrag. Zo moeten we goed opletten hoe we met onze pin- en inlogcodes omgaan of waar we ons geld bewaren. Maar ook banken en de overheid kunnen doelwit zijn van dieven, hackers of vervalsers. Bovendien een uiterst actueel onderwerp; de kranten staan er bol van.

Het Geldmuseum beheert ook veel valse munten en bankbiljetten. Zelfs de inventarissen van twee valsemunterwerkplaatsen worden in het museum bewaard. Deze zaken zijn voor het eerst in onderlinge samenhang te zien.

Di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Schatten

Sinds 1845 verzamelt de Société archéologique de Namur munten en penningen met betrekking tot de Belgische provincie Namen. Deze voorwerpen zijn bijeengebracht in een penningkabinet dat vernoemd is naar de eerste conservator van de collectie, François Cajot. De collectie omvat munten, penningen, medailles en muntgereedschap en telt tegenwoordig meer dan 100.000 artefacten. Onder de naam *Trésor* zal in een bijzondere tentoonstelling een selectie van ruim 200 medailles, munten, penningen en insignes 25 eeuwen geschiedenis worden gepresenteerd.

Tot en met 9 september 2012. di.-zo. 10-18 uur; Musée des Arts anciens, Rue de Fer 24, Namen (België). www.province.namur.be

BIJEENKOMSTEN

XXXII Art Medal Congress – Glasgow

Van 10 tot 14 juli 2012 vindt in het Huntarian Museum in Glasgow het 32ste internationale congres van de Fédération Internationale de la Médailles d'Art (FIDEM) plaats. Tijdens het congres kunt u het recente werk van tientallen internationale kunstenaars aanschouwen en een keur aan lezingen bijwonen. Informatie over deelname vindt u op de website van FIDEM.
www.fidem-medals.org

Atelierbezoek

Op zaterdag 25 augustus zijn lezers van *De Beeldenaar* welkom in het atelier van Adri van Rooijen in Ingen. Van Rooijen

maakt onder andere bronzen pennin- gen: schilderachtig atmosferisch, tegen- over scherp omlijnd massaal. Voor van Rooijen is de mens in de ruimte een on- uitputtelijk thema. Bijna al zijn pennin- gen zijn enkelzijdig

Aanmelden voor het bezoek bij Maja Houtman: maja@agandau.nl.

Oproep Naar Buiten!

Van 5 juli 2012 tot en met 4 februari 2013 toont het Museum Geelvinck Hinlopen Huis in hartje Amsterdam de expositie *Naar Buiten!* De bewoners van stadspaleizen, zoals het Geelvinck Hinlopen Huis, woonden een belangrijk deel van het jaar op hun buitenplaatsen. De tentoonstelling geeft een beeld van het leven op de buitenplaats. De focus ligt vooral op de tuin, het element dat het verschil in en buiten de stad het meeste kenmerkt. Ook het huidige be- heer van de resterende buitenplaats-par- ken wordt in beeld gebracht, zodat he- den en verleden in elkaar overvloeien.

Het Geelvinck Hinlopen Huis heeft de Vereniging voor Penningkunst uitge- nodigd met penningen een bijdrage te leveren aan deze expositie. Het is een uniek podium om penningen uit privé- collecties en van mensen die dit onder- werp als inspiratiebron hebben gebruikt te tonen. Het museum zoekt zowel his- torisch penningen als penningen van hedendaagse kunstenaars die passen bij dit onderwerp. Heeft u penningen die aan dit criterium voldoen en wilt u die aan een groter publiek tonen of bent u als penningmaker geïnspireerd door dit onderwerp, stuur dan een email naar: annettedevlam@penningkunst.nl of een bief naar het secretariaat van de Vereni- ging voor Penningkunst, Waldeck Pyrmontlaan 25, 1075 BT Amsterdam.

Museum Geelvinck Hinlopen Huis, Keizers- gracht 633, Amsterdam. Meer informatie op www.peningkunst.nl en www.geelvinck.nl. ■

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

1711. KRONING KAREL VI IN FRANKFURT TOT ROOMS DUITSE KEIZER.
Door Roettiers.

Vz. Borstbeeld naar rechts, waarboven twee genii met keizers-en kroningskroon.

Omschrift: REDEUNT SIC SECVLA QVINTI

Kz. Gekroond wapen omhangen met de keten van het Gulden vlies. Omschrift: CAR-

OLVS SEXTVS ROMANORVM - IMPERATOR CORONATVS 22 DEC: 1711

zilver, 44,5 mm; 31,04 gram. v.L.IV.116; zilver, 48 mm., 40,31 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

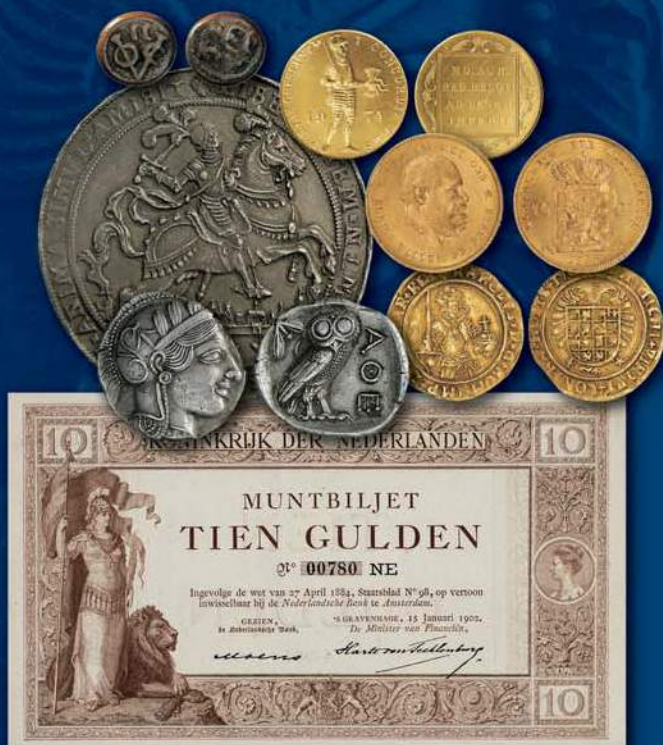
Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2012, 36e JAARGANG NR. 5

SUUM CUIQUE

Jean ELSÉN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bokersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists

Veilingen

Overweegt u uw verzameling te verkopen?
Uw munten, penningen & papiergeld zijn welkom op onze veilingen.
Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Hoogste prijs ooit behaald voor een gouden munt in Nederland

€ 94.800,-
Veiling 337

Bezichtig onze voorraad online
Dagelijks nieuwe toevoegingen

Schulman
GOUD
Website
nu online!

www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: J. van der Meer Mohr, T. Senders, vacature
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere,
W.P.C. van den Nieuwenhof, J.E.L. Pelsdonk
Algemeen: L. Boezelijn

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25; België: € 35;
binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Gemeenschappelijke munt Janjaap Luijt	195
Diedrich Uhlhorn (1764-1837) en de Utrechtse Munt Volker Benad-Wagenhoff	196
Kijken is vergelijken Karel Soudijn	207
Een rekenpenning met een verhaal Michiel Purmer	210
Zeven geboortepenningen binnen één familie en door één kunstenaar Tom Senders	213
De toekomst van het GeldMuseum Heleen Buijs	221
Een bijzondere bodemvondst bij kasteel Nijenrode Geert Immerzeel	227
Zoekpenning (13) Janjaap Luijt	230
Nederlandse munten in oude Japanse numismatische literatuur Dick de Boer	231
Vroege geuzenpenningen, nadere informatie Kees van der Pols	235
<i>Forward Backward</i> door Elly Baltus Jim van der Meer Mohr	240
Een munt zonder vindplaats is verloren Jan Pelsdonk	241
<i>Professor Van Ruyven-penning</i> door Barbara de Clercq-Brinkgreve Jim van der Meer Mohr	244
<i>Le Salut des Armes</i> Jim van der Meer Mohr	245
Loodgrijze luchten en een dode goudvis Jan Pelsdonk	247
Muntmelange WEER EEN ONBEKENDE MUNT UIT KAMPEN MUNTVONDST AALTEN 1972 (II)	251
Nieuws	253

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Gemeenschappelijke munt

JANJAAP LUIJT

Bij het opruimen van het ouderlijk huis vonden we in de schuur een glazen jam-pot. Tijd, weer en wind hadden grip gekregen op het metalen deksel en een weggeroest gat was het resultaat. Nadat de elementen zich over het deksel hadden ontfermd, hadden insecten en waarschijnlijk een enkele muis zich toegang tot het potje weten te verschaffen. Allemaal niet zo'n ramp, als dit potje schroeven of spijkers had bevat. Deze oude jampot bevatte echter euro-bankbiljetten en blijkbaar vormen die een aangename aanvulling op het dieet van onze inlandse fauna.

Bij melding van de ontdekking bij de nationale muntvondstdatabase NUMIS vertelde de beheerder van het systeem dat deze vondst archeologische noch culturele of artistieke waarde bezat en gaf hij het advies een en ander van de hand te doen. We besloten de aangevren-ten bankbiljetten bij De Nederlandsche Bank te verzilveren voor bruikbare bil-jetten. Aan het loket van de bank aan het

Frederiksplein in Amsterdam werden we allervriendelijkst ontvangen. Na enig papierwerk en een analyse van de bank-biljetten kregen we de 95 euro netjes uitbetaald in nieuwe gestreken biljetten: één van 50, twee van 20 en één van 5 euro. Buiten onderwierpen we de gloednieuwe, knisperende biljetten aan een gedetailleerde analyse. De biljetten van 50 en 20 euro hadden als landcode P, die werden dus uitgegeven in opdracht van Nederland. Niet zo opzienbarend als je je biljetten recht-streeks van De Nederlandsche Bank krijgt. Maar het biljet van 5 euro had als landcode H. Niet direct wetende voor welk land die letter staat, zochten we dat thuisgekomen op in Wikipedia: de H van Slovenië... Overigens verklapte de drukkerscodes op hetzelfde biljet dat het gedrukt is in Frankrijk. Kortom, de euro: met recht een gemeenschappelijke munt. ■

Bij de voorplaat

1751. GOUDEN INHULDIGINGSPENNING PRINS WILLEM IV TOT MARKGRAAF VAN VLISSINGEN & VEERE door N. van Swinderen.

Gouden stooipenning. Ulysses, de prins voorstellende, geflankeerd door Telemachus en Eumenes. Op de keerzijde gezicht op het stadhuis van Veere en met op de voorgrond een juichende menigte. VvL. 298; KPK 2949. AU 32,1 mm. In glad ivoren doosje voorzien van schroefdraad. Vrijwel FDC.

De penning maakt deel uit van de komende november-veiling van Schulman b.v.

Diedrich Uhlhorn (1764-1837) en de Utrechtse Munt

Diedrich Uhlhorn, uitvinder en ondernemer in Grevenbroich, ontwikkelde vanaf 1817 de kniehefboomers tot een moderne muntpers. Daarmee rondde hij het mechaniseringsproces van het slaan van munten, dat rond 1785 in Frankrijk en Engeland begon, succesvol af. Bij de ontwikkeling van het nieuwe type muntpers speelden niet alleen de Pruisische munthuizen in Düsseldorf en Berlijn een belangrijke rol maar ook de Munt in Utrecht.

Het slaan van munten vóór Uhlhorn

De eerste pogingen om het slaan van munten te mechaniseren dateren van de zestiende eeuw. De aanzet werd gegeven door enkele staten die niet alleen hoopten hiermee het uiterlijk van hun munten te verbeteren, maar ook het vervalsen en het snoeien te voorkomen. Verschillende redenen beletten echter dat zij hun doel bereikten:

- De arbeiders en ambtenaren van de munthuizen verzetten zich hevig tegen het afschaffen van het slaan van munten met de hamer.
- Op het grondgebied van het sterk versnipperde Heilige Roomse Rijk der Duitse Natie waren vooral kleine muntateliers werkzaam. Grote ateliers, waarin het slaan van munten gemechaniseerd werd, beschikten over een overcapaciteit die eerder beantwoordde aan representatieve noden van de vorst dan aan concrete eisen van een economische bedrijfsvoering. Dure machines zoals de muntwalsen, die in 1567 eerst te Innsbruck geïnstalleerd werden en later te Hall in Tirol en elders, werden door waterkracht aangedreven en konden daardoor niet overal ingezet worden.

- Ook alternatieven zoals de technisch interessante maar dure schroefpersen met een centrale schroef en een dwarsarm, die aan beide zijden verzwaard was met gewichten, verspreidden zich slechts aarzelend vanaf 1620. Aangezien met een schroefpers ook een muntring kon gebruikt worden, werden met dit type pers in het Heilige Roomse Rijk tot ongeveer 1750 vooral penningen en speciale, prestigieuze munten geslagen en nauwelijks koersmunten. In Frankrijk en in de Nederlanden werd de schroefpers na 1650 echter wel voor courante munten gebruikt.
- Meer algemeen verbreid waren kleine, goedkope en met de hand aangedreven toestellen zoals walsen om repen metaal op dikte te brengen, schroefpersen om muntplaatjes te stansen en taswerken om munten te slaan. Deze

VOLKER
BENAD-WAGEN-
HOFF

Diedrich Uhlhorn

Muntslagtype	periode	Oppervlak	Gereedschap	Kenmerken
vrij gemunt	14de - 18de eeuw		hamer drukkers schroefpers taswerk	onregelmatige rand
in de ten gemunt, uitgesneden	16de - 18de eeuw		muntwals taswerk	rand cirkelvormig uitgesneden
vrij gemunt, voorzien van een randversiering	17de - 18de eeuw		muntwals drukkers schroefpers	rand rond en versierd
muntring	16de - 21ste eeuw		valpers drukkers kniehefboomers	rand verhoogd en rondom geslagen

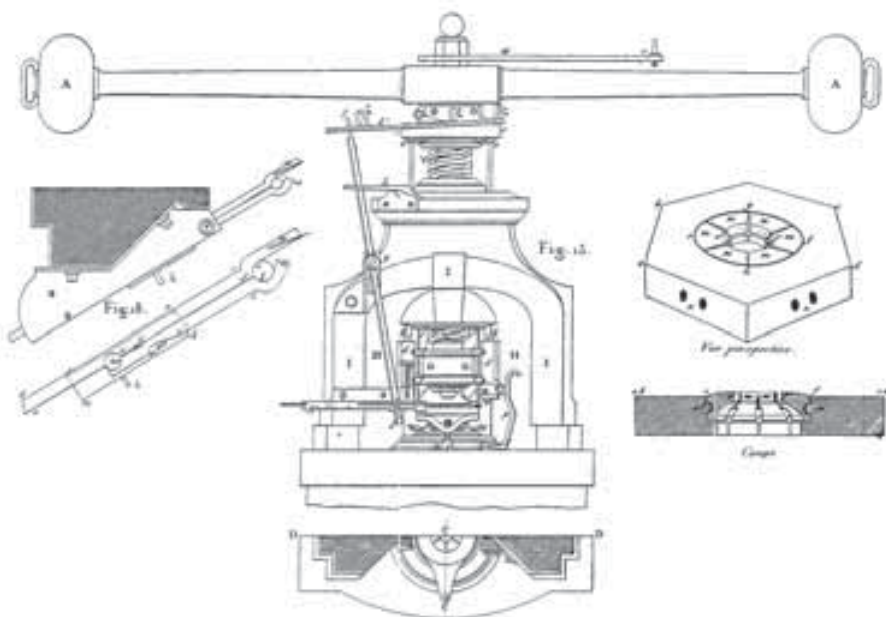
taswerken, die rond 1600 ontstonden als een soort afgeslankte muntwalsen, werden vrij algemeen gebruikt in het Heilige Roomse Rijk.

- Alleen het slaan met behulp van een muntring, die uitsluitend bij een schroefpers kon gebruikt worden, maakte het mogelijk munten met een perfect afgewerkte rand te produceren. Maar het gebruik ervan was erg tijdrovend omdat de munten bij het slaan in de muntring vastgeklemd werden en vervolgens met de hand moesten worden losgemaakt.

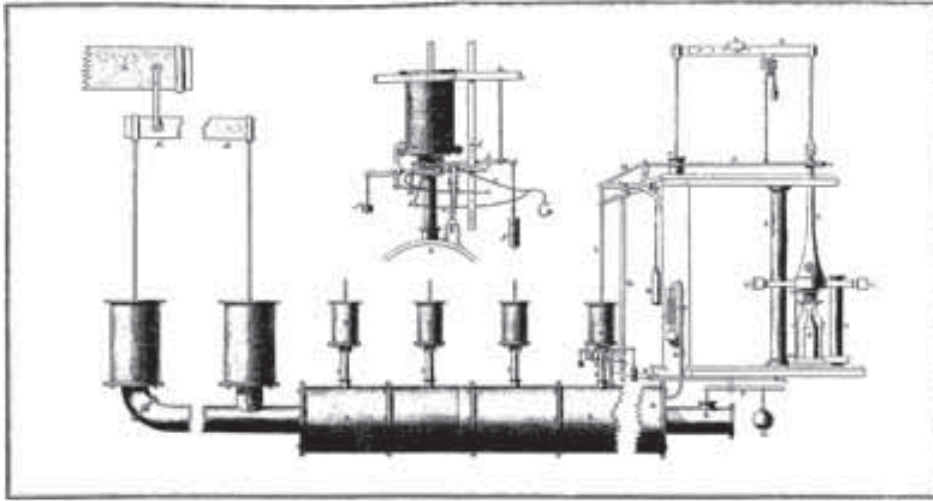
Schroefpersen zonder muntring en taswerken produceerden nog steeds slecht afgewerkte munten.

Daarom kon het munten met de hamer zich tot in de tweede helft van de achttiende eeuw handhaven naast de verschillende soorten gemechaniseerde muntslag en ondanks het zeer arbeidsintensieve karakter en het hoge en dure brandstofverbruik.

Vanaf 1750 wordt de schroefpers steeds vaker gebruikt om courant geld te slaan. Verschillende pogingen werden ondernomen om dit type muntpers technisch te

Schroefpers van Jean Pierre Droz met toevoermecanisme en gebroken muntring

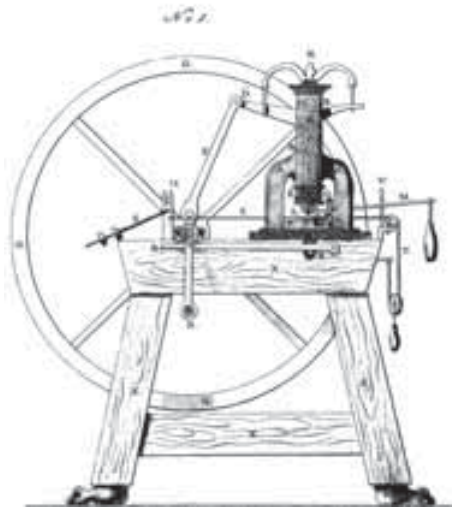

*Atmosferische
aandrijving voor
schroefpersen (uiterst
rechts) van Matthew
Boulton*

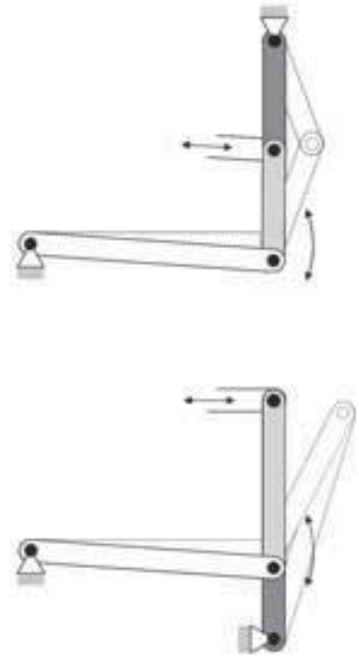
vervolmaken. De Zwitserse technicus Jean Pierre Droz ontwikkelde in 1785 te Parijs niet alleen een gebroken muntring waarmee randschriften in reliëf konden aangebracht worden, maar ook een automatisch toevoermechanisme voor de muntplaatjes en een systeem om de geslagen munten te verwijderen. Daarmee kon de muntring voor het eerst ook voor de productie van grote hoeveelheden munten gebruikt worden en startte de echte 'industrialisering van het geld'. Matthew Boulton nam in Birmingham deze vernieuwing over en koppelde zijn schroefpersen aan een atmosferische stoommachine. Als zelfstandig ondernemer sloeg hij vanaf 1790 zowel munten als 'tokens' voor de overheid en voor privépersonen. Hij verkocht tevens een reeks slaginstallaties in het buitenland vóór hij in 1810 aan de Londense Royal Mint eveneens een dergelijke installatie leverde.

Rond 1800 installeerde Boulton zijn persen ook in de Munt van Sint-Petersburg. De complexiteit van het systeem veroorzaakte echter talloze technische problemen waarop de Russische technicus Ivan Afanasjewitch Nevedomskij in 1811 als alternatief een kniehefboomers aangedreven door een zwengel voorstelde. Hij kon zijn voorstel echter niet perfectioneren omdat hij in 1813 sneuvelde in de oorlog tegen de Fransen.

Zes jaar later nam Diedrich Uhlhorn dezelfde idee op. Het is echter onduidelijk of hij de voorstellen van Nevedomskij kende. Hoe dan ook, het principe van de kniehefboomers was reeds bekend sinds 1803 toen het toegepast werd bij de eerste ijzeren drukpersen van de Engelsman Charles Stanhope. In principe zou men het trouwens moeten hebben over kniegewricht-hefboomers. Er bestaan twee soorten opstellingen. Nevedomskij gaf de voorkeur aan een gestrekte uitgangspositie terwijl Uhlhorn pas later op deze positie overschakelde. Dit lijkt erop te wijzen dat Uhlhorn

*Kniehefboomers van
Ivan Afanasjewitch
Nevedomskij*

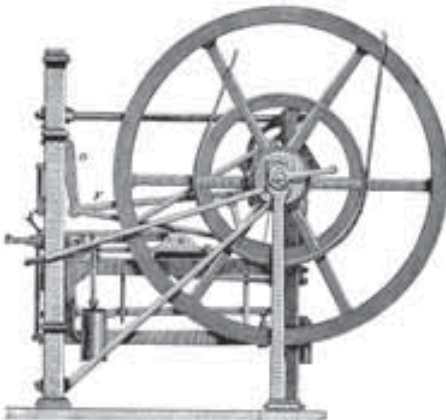
niet op de hoogte was van zijn Russische voorloper.

Uhlhorn en de kniehefboomers

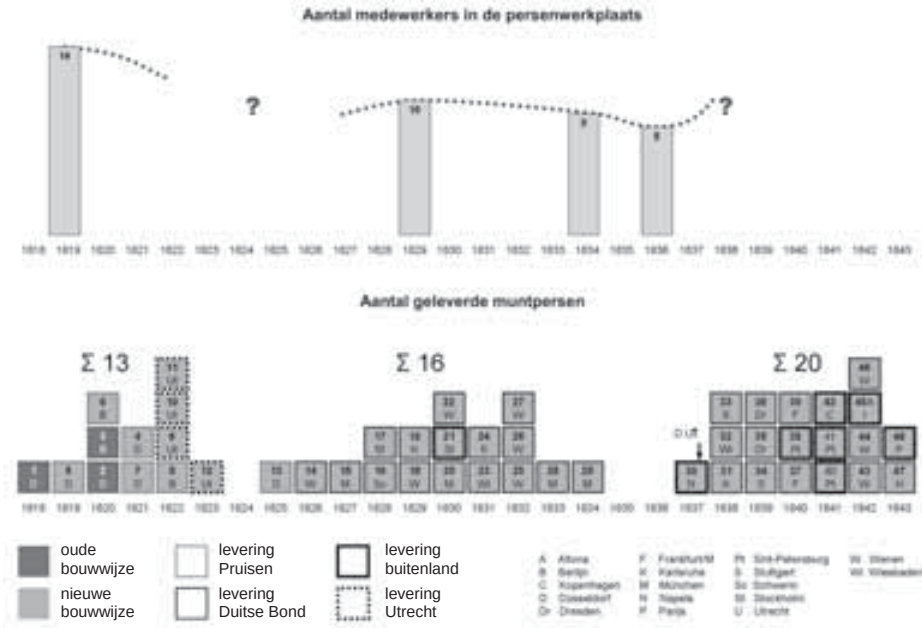
Diedrich Uhlhorn was een autodidact. Als zoon van een landbouwer en schrijnwerker uit Bockhorn bij Oldenburg ging hij in de leer bij zijn vader, maar kreeg met steun van zijn moeder ook een vorming in de wis- en natuurkunde. In 1794 opende hij een atelier voor de bouw van wetenschappelijke

instrumenten. In 1801 trok hij naar Oldenburg waar de hertog hem tot hofmechanicus aangesteld had. Daarnaast legde hij contacten met het Rijnland waar op dat ogenblik de nieuwe industriële productietechnieken uit Engeland volop toegepast werden. Samen met zijn buurman bouwde hij Engelse textielmachines na en verbeterde ze. In 1810 verhuisde hij naar Grevenbroich vlakbij Neuss en nam er de technische leiding op zich van de machinale spinnerij van Friedrich Koch die sinds 1808 in bedrijf was. Daarnaast stichtte hij in 1812 een fabriek waar onder meer machines voor het kaarden van wol en het bewerken van andere textielvezels vervaardigd werden. Daarenboven baatte hij samen met de mechanicus Johann Wilhelm Thomas een atelier uit. Hij zag zichzelf steeds als een uitvinder en ontwierp meerdere machines. De belangrijkste hiervan is ongetwijfeld zijn muntpers.

De ontwikkeling ervan moet gezien worden tegen de achtergrond van de

Schets van de tweede
en de derde pers van
Uhlhorn

grote gebiedsuitbreiding van Pruisen in de Rijnvallei ten gevolge van het Congres van Wenen. De Munt van Düsseldorf werd in 1816 opnieuw geopend om het westelijk deel van Pruisen met nieuwe munten te voorzien in het kader van een noodzakelijke monetaire hervorming. Via zijn partner Thomas, die werktuigen en inrichtingen leverde, legde Uhlhorn contact met de Munt en bood in 1817 aan om slagpersen ‘volledig van eigen vinding’ te leveren. Dicht bij zijn huis, op een terrein dat toebehoorde aan de spinnerij, richtte Uhlhorn een atelier in om persen te bouwen, dat echter nog niet volledig op industriële manier werkte. In tegenstelling tot de klassieke machinebouwbedrijven, die tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw ontstonden, bezat het geen eigen ijzergieterij. De ruwe gegoten onderdelen werden door ijzergieterijen uit de omgeving vervaardigd naar houten modellen die door Uhlhorn geleverd werden. Ook grote smeedijzeren onderdelen werden elders vervaardigd net als de grote baren die

als grondstof dienden voor de kleinere onderdelen die men in de eigen smidse vervaardigde. Met vijlen en eenvoudige boren werden de verschillende onderdelen afgewerkt en vervolgens geassembleerd. Moderne, machinaal aangedreven werktuigen waren er nog niet maar er was beslist een handgedreven draaibank waarop men met een beitel werkte. De constructie van de Uhlhornpersen met haar vele hefbomen en gewrichten met gaten en bouten is typisch voor dergelijke ateliers die slechts over beperkte mogelijkheden beschikten.

Uit de briefwisseling tussen Uhlhorn en de Pruisische administratie en uit een lijst van leveringen bijgehouden tot 1843 weten wij dat het atelier tot aan zijn overlijden in 1837 nooit meer dan 14 personeelsleden, Uhlhorn inbegrepen, telde en dat er gemiddeld twee persen per jaar vervaardigd werden. Pas onder zijn zoon Heinrich werden er dat vier, met pieken van meer dan 10 tijdens de jaren 1850 toen er tot 42 personeelsleden in dienst waren.

*De eerste muntpers
van Uhlhorn*

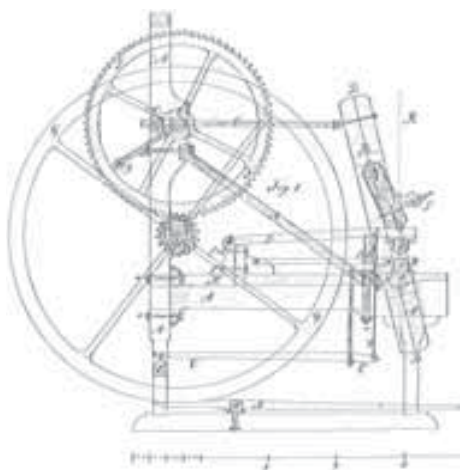
De eerste muntpers, die Uhlhorn vervaardigde, bevindt zich vandaag in het Museum Villa Erckens te Grevenbroich. Voor het gestel gebruikte Uhlhorn nog hout. Het kniehefboommechanisme bestaat uit een zware, op en neer bewegende gietijzeren kader en een smeedijzeren deel dat de muntpersstang aandreef en waarvan de lengte kon worden aangepast om de slagkracht aan te passen. Het toevoermechanisme voor de

muntplaatjes en het afvoermechanisme voor de geslagen munten ontbreekt. Het geheel werd aangedreven door een handgedreven krukas die over een tandrad een vliegwiel aandreef.

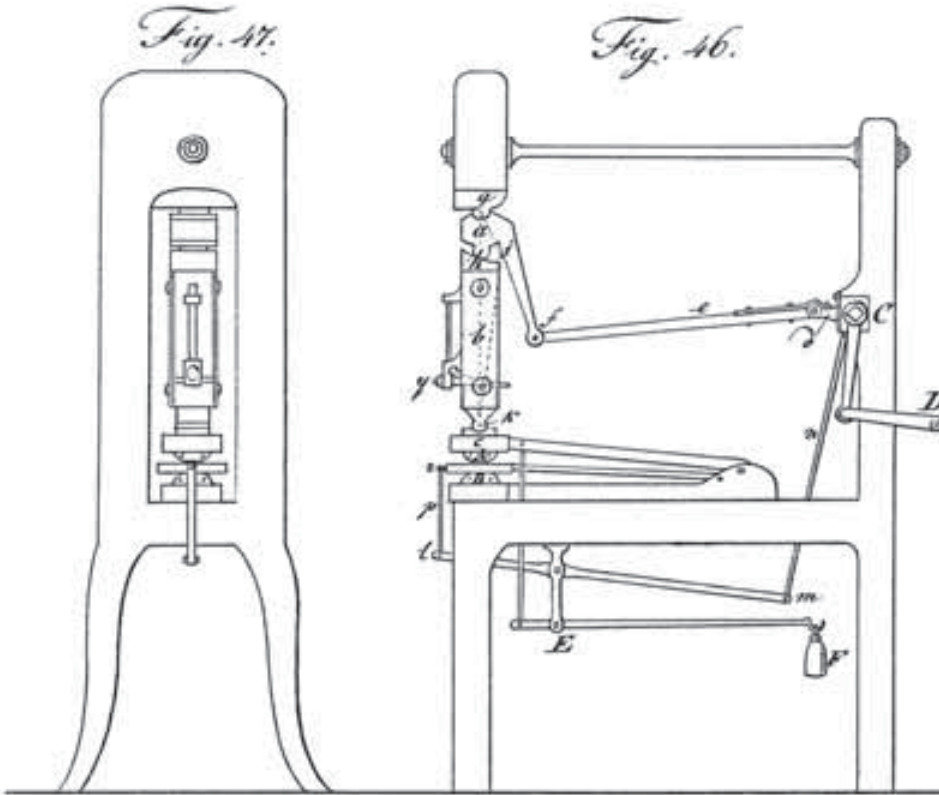
Al bij de tweede en de derde pers werden de gestellen van gietijzer gemaakt omdat houten constructies niet bestand bleken tegen het op en neer bewegen van het zware gietijzeren kader. Over de toevoer- en afvoermechanismen van deze persen zijn wij evenmin goed ingelicht. In beide gevallen werden de persen met de hand aangedreven. Zij waren voorzien van een voetrem op het vliegwiel zodat de arbeider, die de pers bediende, kon voorkomen dat de stempels beschadigd werden wanneer er iets fout liep met de aanvoer van de muntplaatjes.

Dit lijkt er op te wijzen dat de toevoer van muntplaatjes één van de voornaamste technische problemen was en dat trouwens jarenlang zou blijven. Het gecompliceerde systeem van hendels dat dit mechanisme aandreef, veroorzaakte vooral bij hoge slagsnelheid problemen. Wat in feite bedoeld was om zelfstandig zonder tussenkomst van een arbeider te functioneren bleek in de praktijk steeds toezicht nodig te hebben.

Het andere, nog moeilijker op te lossen probleem was dat van het op en neer bewegende kader dat ook het gietijzeren gestel zwaar belastte. Uhlhorn bedacht hiervoor een oplossing ondanks het feit dat al zijn leveringen daardoor een sterke vertraging opliepen. Vanaf de vierde pers stapte hij over naar een gestrekte uitgangspositie voor zijn persen waarbij de kader stil stond en de kniehefboom uit twee bewegende gewrichten bestond. De slingerbeweging en de belasting op het gestel, die daarmee samenhang, werden daardoor veel geringer. De nieuwe versie wordt getoond op een tekening, die Ludwig Kachel, de latere directeur van de Munt van Karlsruhe in 1823 vervaardigde naar aanleiding van een bezoek aan Berlijn.

*Schets van de tweede
en de derde pers van
Uhlhorn*

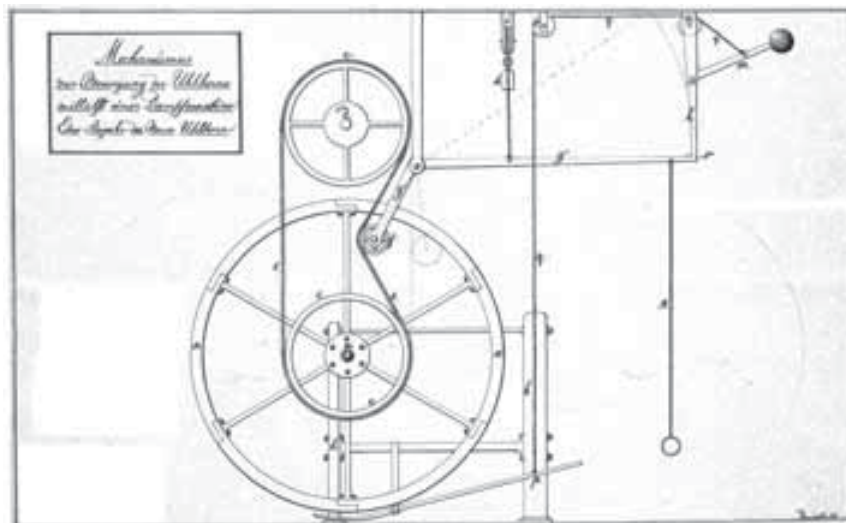
Deze kleine muntpers voor pasmunt is de zesde of de achtste, die in 1820 of 1821 afgewerkt werd en meteen één van de laatste die voor Pruisen is gemaakt.

In die periode veranderde de economische situatie van Uhlhorn. Van de drie basisactiviteiten – spinnerij, toelevering voor spinnerijen en persen – verdween de eerste activiteit omdat Koch failliet ging. De laatste activiteit kon niet verder groeien omdat de verhoopte bestellingen door Pruisen uitbleven en de regering uit veiligheidsoverwegingen bestellingen in het buitenland wilde beperken. Pogingen om Uhlhorn naar Berlijn te laten verhuizen liepen op niets uit, omdat hij zijn bedrijf voor toelevering aan spinnerijen zou moeten sluiten. Uhlhorn bleef in Grevenbroich. Eind 1820 probeerde hij dan opnieuw om op zijn persen een zo uitgebreid mogelijk patent te krijgen. Maar dat lukte niet echt zodat hij in 1822 slechts een beperkt patent kreeg. Begin 1821 vroeg

en kreeg hij toestemming om opdrachten van buiten Pruisen te aanvaarden. Ongeveer op hetzelfde ogenblik kwam hij in contact met de Utrechtse muntmeester Suermondt. Hieruit volgde in de loop der jaren een reeks belangrijke bestellingen.

Uhlhorns eerste buitenlandse opdracht: Utrecht

De formele bestelling uit Utrecht gebeurde begin september 1821. Het ging om vier persen. Uhlhorn was in juni al met de bouw ervan begonnen. Op dat ogenblik had hij acht persen voor Pruisische munthuizen in Düsseldorf en Berlijn geleverd. Vijf ervan werkten volgens het verbeterde principe van vast kader en gestrekte kniehefboomen, maar waren technisch nog niet volmaakt. In Düsseldorf genoot hij het volle vertrouwen en men ging ervan uit dat de bestaande gebreken zouden verholpen worden. In Berlijn kon hij rekenen

op de steun van Goedeking, algemeen directeur van de Munt, maar de meer conservatieve munttechnici hadden er weinig vertrouwen in en gebruikten soms onjuiste argumenten om hun houding te rechtvaardigen. De bestelling door Utrecht liet niet alleen toe het atelier in bedrijf te houden, maar maakte het ook mogelijk om de persen te optimaliseren. De beambten van de Pruisische munthuizen volgden de Utrechtse opdracht daarom met veel belangstelling. Om hun eigen machines te kunnen aanpassen documenteerden zij alle verbeteringen nauwgezet:

- De bovenste muntstempel draaide lichtjes op het ogenblik dat hij het muntplaatje raakte net zoals bij de moderne schroefpersen in Engeland en Berlijn. Hierdoor veranderde de vloeibeweging bij de vervorming van het metaal zodat er 30% tot 50% minder druk nodig was bij het munten.
- Het toestel om de muntplaatjes in te voeren en geslagen munten af te voeren, in feite een automatische tang die heen en weer bewoog aan de slagtang, kreeg min of meer zijn definitieve vorm. Ondanks deze aanpassing bleef toezicht door een arbeider noodzakelijk. Pas in 1827 werden de

persen die aan München geleverd werden, voorzien van een toevoermechanisme met een mechanische voeler die controleerde of het muntplaatje op de juiste manier tussen de stempels lag en die desnoods de pers automatisch stil kon leggen.

- Om de pers zonder beschadigingen te kunnen stilleggen werd een met de hand bediende wig in de kniehefboom gemonteerd waardoor de druk uitgeschakeld kon worden.
- Om dezelfde reden werd het remblok op het vliegwiel vervangen door een zelfversterkende remhendel waarmee het vliegwiel onmiddellijk gestopt kon worden. Daarbij ontstond niet alleen het probleem dat de dynamische energie van het vliegwiel verloren ging maar ook dat hoe sneller men de machine stopte hoe zwaarder de volledige pers belast werd.

Beide aanpassingen liet men daarom al snel achterwege. De voornaamste reden hiervoor was dat in Utrecht voor het eerst een stoommachine drijfkracht leverde.

De aandrijving zoals Uhlhorn voorstelde, liep over een spanrol die de aandrijfriem tussen de hoofdas en de riemschijf aan het vliegwiel opspande en die met een remhendel verbonden was. Bij

het remmen ontspande de riem en dreef dit het vliegwiel niet langer aan. Op die manier kon sneller afgeremd worden, maar dit had als nadeel dat het geheel weer op toeren moest gebracht worden vooraleer men opnieuw kon munten.

Op aansporing van muntmeester Suermondt werden de krukas en het vliegwiel gekoppeld, zodat het vliegwiel zonder energieverlies kon blijven draaien. Dit systeem werd daarna standaard gebruikt bij alle Uhlhornpersen. De Utrechtse persen werden in 1822/3 geleverd. Uhlhorn voerde de belangrijkste wijzingen door bij zijn nieuwe, dertiende pers en stelde deze in 1825 ter beschikking aan de Munt van Düsseldorf om ze uit te testen. Het jaar nadien kocht deze Munt de nieuwe pers. Dat was de allerlaatste pers die hij in Pruisen leverde. Het duurde tot 1844 vooraleer men er nieuwe Uhlhornse persen nodig had en die werden niet meer te Grevenbroich gemaakt maar te Berlijn in licentie door de muntmechanicus Naumann.

Besluit

Rond 1830 bereikten de Uhlhornpersen met de voor het eerst voor München gebouwde veiligheidstaster in het toevoerapparaat voor muntplaatjes, een eerste technisch hoogtepunt. De eerste Utrechtse opdracht vormde een belangrijke stap in de goede richting. De bouw van Uhlhornpersen zette zich voort zonder een grote expansie te kennen. Na de dood van Diedrich Uhlhorn in 1837 volgde onder zijn zoon Heinrich weliswaar een verdubbeling van de doorsnee jaarproductie en in 1848 werd een nieuwe fabriek gebouwd. In de jaren 1850 kenden de bestellingen een hoogtepunt onder meer door bestellingen uit Wenen (17 persen) en uit Utrecht. Deze tweede opdracht uit Utrecht omvatte 25 persen en was de grootste bestelling in de geschiedenis van de firma. Zij stond in verband met de productie van enorme hoeveelheden munten voor de Nederlandse koloniën. Ondanks deze

opdrachten bleven de afzetmogelijkheden te beperkt. Zo werden in de jaren 1860 geen bestellingen genoteerd uit het ééngeworden Italië waar men zich behielp met zestien Utrechtse persen die men in Nederland niet meer nodig had en die men reviseerde en vervolgens aan Milaan verkocht. In 1876 produceerde de firma Uhlhorn haar 200ste muntpers. In 1878 legde zij de productie van muntpersen volledig stil en droeg deze over aan de Berlijnse firma Ludwig Loewe & Co, die op dat ogenblik evolueerde van een firma voor naaimachines tot een algemene machinebouwfirma. Ook andere binnen- en buitenlandse firma's bouwden persen van het Uhlhornstype. De firma Uhlhorn zelf verlegde haar activiteiten naar de bouw van machines voor de suikerverwerkende nijverheid en bouwde stoommachines, pompen en machines voor brouwerijen. De stichter van het bedrijf geniet echter nog steeds de faam van uitvinder van de eerste moderne muntpers. ■

Volker Benad-Wagenhoff (1948) promoveerde in de geschiedenis van de techniek en werkt als conservator bij het TECHNOSEUM Landesmuseum für Technik und Arbeit te Mannheim (D).

Dit artikel is een samenvatting van een lezing gehouden op 7 oktober 2011 tijdens een bijeenkomst van de werkgroep 'Experimentelle Numismatik' in het Geldmuseum te Utrecht. De oorspronkelijke tekst was in het Duits en is door de redactie van *De Beeldenaar* naar het Nederlands vertaald.

LITERATUUR

GASPARD DE PRONY *Rapport fait à la Classe des Sciences Mathématiques et Physiques de l'Institut National, sur diverses Inventions de Jean-Pierre Droz, relatives à l'Art du Monnayage* (Paris 1802).

IVAN AFANASJEWITCH NEVEDOMSKIJ *Description de la nouvelle machine pour battre la monnaie inventée par J. Nevedomskij. Avec une description faite par la même, des machines qui se trouvent à l'hôtel des monnoies de St. Petersbourg et de leur appareil pneumatique* (St. Petersbourg 1811).

FRANZ REULEAUX (ed.) *Das Buch der Erfindungen, Gewerbe und Industrien*. 4. *Die chemische Behandlung der Robstoffe* (Leipzig 1886 (8ste ed.)) 262.

VOLKER BENAD-WAGENHOFF 'Die Maschinisierung der Münzfertigung – Entwicklung und technik-

historische Stellung der Prägetechnik zwischen 1450 und 1850' REINER GUNZ / ULF DRÄGER / MONIKA LÜCKE *Interdisziplinäre Tagung zur Geschichte der neuzeitlichen Metallgeldproduktion* (Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft, Bd. LX u. LXI) (Braunschweig 2008) 213-283.

VOLKER BENAD-WAGENHOFF / KONRAD SCHNEIDER, '...dieser unerschöpfliche, seltene Mann ...'; *Diedrich Uhlhorn und die moderne Münztechnik* (Grevenbroich 2009).

BRONNEN
Stadsarchief Grevenbroich, Fotocollectie.
Landesarchiv NRW – Abteilung Rheinland – BR 0004 Nr. 1506 Bl. 27.
Generallandesarchiv Karlsruhe, GLA 429/751, Zeichnungen von Münzmaschinen und Münzgeräten, Tf. XVI., Fig. 46 u. 47.
Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, I. HA Rep. 183 Nr. 833.

MUNTMANIFESTATIE 2012

Zaterdag 15 September - Hotel Van der Valk Assen

Met afstand de grootste Nederlandse Muntenbeurs en met een groeiend aanbod papiergeld en penningen & meer dan 100 deelnemers uit tenminste 10 landen. Een evenement dat u niet mag missen !

TIP: Noteert u deze datum alvast in uw agenda !!!

Voor alle aanvullende info zie: WWW.WBEVENEMENTEN.EU

MUNTHANDEL G.HENZEN

Grieks • Romeins • Byzantijns • Middeleeuwen • Provinciaal • Koninkrijk tot 1945
Overzee tot 1945 • Buitenlands tot 1945 • Historie- en rekenpenningen • Archeologie

zo maar een paar munten uit ons actuele assortiment....

Vraag onze gratis prijslijst aan ! (verzamelgebied vermelden) website: www.henzen.org

Postbus 42 • 3958 ZT Amerongen • ☎ 0343-430564 • fax 0343-430542 • info@henzen.org

Kijken is vergelijken

Over twee buitenlandse penningen

In 2006 organiseerde de British Art Medal Society (BAMS) een weekend in Rotterdam. Drie jonge Engelse kunstenaressen verschenen op de zaterdagavond te laat aan het diner; ze hadden te lang door de stad gedwaald. Op de vraag wat ze opmerkelijk aan Rotterdam vonden, antwoordden ze enthousiast: 'Kaas!' In Engelse steden kan men, net als in Rotterdam, allerlei gebouwen, straten, bruggen en een rivier aantreffen, maar een winkel vol enorme ronde kazen waren ze in hun eigen land nooit tegengekomen. Zelfs niet in Londen. Grote kazen maken Rotterdam uniek, dachten ze.

Kijken is vergelijken en daarom koester ik niet alleen mooie penningen in mijn collectie, maar ook de lelijke. Kwality laat zich beter benoemen door exemplaren van verschillend niveau naast elkaar te leggen. Neem bijvoorbeeld *Minotaur* van de Engelse kunstenaar Phoebe Stannard (geboren in 1987) en *Danseresje* van de Belgische kunstenaar Dirk De Keyzer (geboren in 1958). Waarom is de eerste penning in artistiek opzicht zoveel beter dan de tweede?

De danseres is een recente jaaruitgave van de Belgische vereniging Promotie van de Medaille. Deze in messing geslagen penning is ontworpen als een enkelzijdig kunstwerk; op de gladde achterkant is in inkt het vaste beeldmerk van de vereniging gestempeld met daaronder een nummer. *Minotaur* werd in 2011 uitgegeven door de BAMS. Deze bronzen gietpenning is wél tweezijdig: het monster op de voorzijde (half mens, half stier) zit vast aan een goudkleurig koord dat op de keerzijde de vorm aanneemt van een labyrint. Voor mij maakt het

veel uit of een penning enkelzijdig dan wel tweezijdig is. Als ik het Belgische exemplaar omdraai, word ik slechts herinnerd aan de instantie die de penning uitgaf. Het gaat dan niet meer om het artistieke werk van Dirk De Keyzer. Bij de Britse penning haalt omkering juist belangrijke elementen van een verhaal naar voren. Phoebe Stannard houdt me op die manier bij de les.

KAREL SOUDIJN

*Phoebe Stannard,
Minotaur, brons (2/3
ware grootte)*

Dirk De Keyser,
Danseresje, messing

Een groot verschil is de mogelijkheid om bij de penning een verhaal te bedenken. De minotaurus is bekend uit de Griekse mythologie, maar de Belgische danseres kan ik niet gemakkelijk in een ruimere context plaatsen. Natuurlijk heb ik wel eens mensen zien dansen, huppelen of springen, maar dit ene meisje herinnert mij niet aan een bijzondere persoon of aan een merkwaardig voorval. Ze lijkt meer bedoeld om bij toeschouwers het gevoel op te roepen dat ze schattig is. Ze valt in dezelfde categorie als schilderijtjes met zigeunkinderen bij wie een traan langs een wang biggelt. De kunstenaar lijkt op een gemakkelijke manier een sentimenteel gevoel op te roepen.

Ook *Minotaur* van Phoebe Stannard kan emoties aanboren, maar door het achterliggende verhaal gaat het dan om complexe zaken. De kunstenaar heeft een bekende mythe namelijk op subtiel wijze naar haar hand gezet. Want hoe zat het ook alweer? Het verscheurende monster leefde op Kreta in een labyrint. Om de negen jaar moesten de bewoners van Athene als losprijs zeven jongens en zeven meisjes naar Kreta sturen, die door de minotaurus werden opgegeten. Theseus maakte een einde aan dit offer

door het monster in het labyrint te verslaan. Om weer een uitweg uit de doolhof te vinden, had Ariadne hem een draad meegegeven die hij afwond toen hij op zoek ging naar Minotaurus.

Phoebe Stannard schuift twee belangrijke onderdelen van dit verhaal in elkaar: het labyrint en de draad. Op de keerzijde van haar penning zien we een plattegrond van de doolhof, maar door de verbinding met de voorzijde is dit meteen ook een draad of een koord. Stannard maakt de mythe compacter. Ze veroorlooft zich in de weergave van het verhaal een belangrijke vrijheid, want het labyrint zit op de voorzijde van de penning vast aan de neus van het monster. Op die manier lijkt Minotaurus meteen al getemd, hoe woest hij zich ook voortbeweegt. De woning (de doolhof) beperkt in sterke mate zijn bewegingsvrijheid. Maar hier is de penning dubbelzinnig, want het monster zit vast aan een koord dat los op de keerzijde ligt. Hij zou er zo mee kunnen wegllopen.

Naar mijn mening is hier een belangrijk deel van de kwaliteit van deze penning te vinden. Phoebe Stannard rakelt een geschiedenis op die gemakkelijk te herkennen valt voor iemand die wel eens iets over Griekse mythologie heeft gelezen of gehoord, maar ze verandert het verhaal. Er is meer aan de hand dan we op het eerste gezicht denken. Bij omkering van haar penning verschuiven de accenten. Het is bovendien niet moeilijk nog enige tijd door te gaan met herinterpretatie van het beeld. Een minotaurus is half mens en half stier, en dat is te beschouwen als een symbool van de strijd tussen ratio en blinde emotie. Door het monster horizontaal af te beelden, lijkt de emotie op deze penning de overhand te hebben. Drift wordt nu kennelijk niet ingeperkt door de ratio. Toch is de emotie hier te bedwingen, want het monster is aangelijnd. Iemand hoeft de draad maar op te pakken. Maar je moet het wel aandurven een driftige figuur te laten inbinden.

In de penning van Dirk De Keyzer mis ik de gelaagdheid van interpretaties, al heeft het dansende meisje iets karikaturaals door lichte anatomische vertekeningen. Toch verwijst haar afbeelding ook naar andere zaken, maar dat ontdekte ik pas toen ik op internet verdere informatie over de kunstenaar zocht. Google biedt toegang tot het oeuvre van De Keyzer als beeldhouwer. Het meisje op de penning blijkt goed aan te sluiten bij allerlei figuren die hij in brons uitvoerde. Mij spreken die beelden weinig aan, want ik vind ze kitsch, maar het is voorstelbaar dat liefhebbers van zijn beeldhouwwerk verrukt reageren op zijn recente penning. De waardering voor een kunstwerk is tenslotte in belangrijke mate afhankelijk van wat we eerder hebben leren kennen.

In één opzicht lijkt Dirk De Keyzer het concept van een penning beter te gebruiken dan Phoebe Stannard. De Belgische kunstenaar plaatst zijn danseresje binnen de traditionele cirkelvorm. Er is hier geen duidelijke bovenkant of onderkant, dus iedereen kan zich vrij voelen de afbeelding in het horizontale vlak te laten ronddraaien. De danseres mag salto's maken, voorwaarts of achterwaarts. Wie haar op een draaischijf legt, krijgt minutenlang een voorstelling te zien. Bij *Minotaur* ben ik door de grillige vorm van de penning minder geneigd om op zoek te gaan naar een draaischijf. ■

Karel Soudijn is psycholoog, verzamelaar en voorzitter van de Vereniging voor Penningkunst.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in
Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Een rekenpenning met een verhaal

MICHIEL
PURMER

Voor menig medeverzamelaar waarschijnlijk een bekend dilemma: je komt op een beurs of veiling een intrigerend stuk tegen, dat eigenlijk buiten je verzamelgebied valt, maar toch te mooi of interessant is om te laten liggen. Het overkwam mij onlangs toen ik een rekenpenning kocht. Ik verzamel eigenlijk geen jetons, maar dit exemplaar – helaas in een vrij beroerde kwaliteit – kon ik niet weerstaan. Het was dan ook niet zozeer de penning zelf, maar de klop er op die mij tot aankoop deed besluiten.

Het betreft een rekenpenning uit Neurenberg. Op de voorzijde is een gekroond Frans wapenschild met drie lelies afgebeeld. Het omschrift is moeilijk leesbaar, maar de letters BEA...LEWE: lijken er te staan. Op de keerzijde is een gotische driepas afgebeeld, waarbinnen een rijksappel. Het eveneens moeilijk leesbare omschrift zou kunnen luiden VENONEIEOABBE...AA Deze jeton zou volgens Mitchiner behoren tot het 'French shield'-type en dateren uit het eerste kwart van de zestiende eeuw.¹ De omschriften zijn, zoals meer voorkomt op rekenpenningen uit deze tijd, een

willekeurige verzameling letters en zonder betekenis.

Op de voorzijde is, ogenschijnlijk nauwkeurig naast het wapen, de klop van Holland 1573-1574 ingeslagen. Het betreft type H2 volgens de systematiek van Van Gelder: de Hollandse leeuw in een parelrand.² Het is vooral deze klop die de rekenpenning bijzonder maakt en ons van Neurenberg naar Nederland voert. De klop is een prachtige numismatische verwijzing naar de beginperiode van de Tachtigjarige Oorlog. Hoe zat het ook al weer? We schrijven 1573, de beginfase van de opstand. Alleen delen van Holland en Zeeland zijn nog niet bezet door de Spanjaarden. Het is een benauwde periode, waarin de Staten van Holland en Zeeland naarstig op zoek zijn naar financiële middelen om de opstand te kunnen blijven financieren. Het muntwezen wordt hierbij ook ingezet. Op 7 februari 1573 verschijnt een plakkaat, dat de instempeling van alle in Holland en Zeeland circulerende munten voorschrijft. Het idee is dat elke geklopte munt 15% meer waard wordt. Zo wordt een munt van 32 stuiver bijvoorbeeld na kloppen 36 stuiver waard.

*Neurenberg,
rekenpenning met klop
(2x ware grootte)*

Deze vier stuivers betaalt de aanbrengrer van het muntstuk en wordt beschouwd als een lening aan de Staten. Natuurlijk zijn ongeklepte munten verboden. Kort en goed: de actie is een succes. De lening is natuurlijk nooit terugbetaald en Van Gelder schat dat de maatregel ongeveer 250.000 gulden heeft opgebracht.³

In zijn artikel uit 1980 geeft Van Gelder een opsomming van de muntsoorten waarop kloppen zijn aangetroffen: een lange lijst van munten uit de Nederlanden en ver daarbuiten, van vier-stuiverstukken van Karel V tot rozenobels uit Engeland. Van Gelder onderscheidt zes verschillende typen kloppen: vier Zeeuwse en twee Hollandse. De klop op de rekenpenning is, zoals aangegeven, type H2. Het andere Hollandse type (H1) laat de Hollandse leeuw binnen een wapenschild zien.

Van der Wis weet in zijn *Catalogus van kloppen* nog enkele interessante details te vermelden over deze klop.⁴ Zo lijkt er bij het kloppen een bepaalde logica gevolgd te zijn. De klop is bijvoorbeeld bij munten met een borstbeeld meestal ter hoogte van de nek geplaatst; de zogenaamde 'nekslag'. Van der Wis weet ook nog te melden, dat H2 vooral voorkomt op gouden munten en de kleinere muntsoorten.

Is er verder nog iets te zeggen over de specifieke toepassing van ons type H2? Niet veel. Van Gelder meldt al dat er eigenlijk geen verklaring is voor het naast elkaar voorkomen van de twee verschillende Hollandse kloppen. We weten dat het kloppen nog tot in 1574 doorging. Ook is bekend dat het kloppen in alle Hollandse en Zeeuwse steden plaatsvond.

Reden

Terug naar de rekenpenning. Hoe komt deze klop op een voor het betalingsverkeer waardeloze rekenpenning terecht? Interessant gegeven is, dat deze penning een bodemvondst is uit het centrum van

1/5 Philipsdaalder met klop type H2, Antwerpen, 1563-1567 (2x ware grootte)

Dordrecht. Hollandser kan het niet... Het is dan ook verleidelijk aan te nemen dat deze rekenpenning in Dordrecht geklopt en verloren of weggegooid is.

Waarom een rekenpenning kloppen? Het blijft giswerk, maar het is interessant eens na te denken over de praktische logistiek van deze operatie. Stelt u zich eens voor: in alle Hollandse en Zeeuwse steden zijn meer dan een jaar lang loketten te vinden, waar de burgerij verplicht is zijn geld te laten kloppen en voor de meerwaarde bij te betalen. Een niet alledaagse, ingewikkelde gebeurtenis. In iedere stad, op elk kantoor, zullen waarschijnlijk meerdere stempels voor de kloppen aanwezig zijn. Het moet een behoorlijke hoeveelheid rekenwerk opgeleverd hebben: mensen zullen grote aantallen geldstukken aangeleverd hebben. Aangezien alle muntstukken met een waarde van vier stuiver of hoger werden geklopt en de variatie aan muntstukken groot was, ligt het voor de hand dat de ambtenaren in kwestie veel gerekend moeten hebben. En dan is het waarschijnlijk dat achter de rekentafel met rekenpenningen gewerkt is. Rekenpenningen werden in deze periode immers algemeen gebruikt in de handel, maar ook in de rekenkamers. Rekenpenningen zullen voor het grijpen gelegen hebben. Als we ons dat bedenken, is het

dan onlogisch dat een ambtenaar, belast met het kloppen van de muntstukken, zijn stempel eens uitprobeert op een rekenpenning?

Een klop op een rekenpenning is trouwens al eens eerder gesignaleerd. Van der Wis vermeldt in zijn overzicht van gevonden rekenpenningen in Groningen eveneens een geklopt exemplaar.⁵ Ook hier betreft het een Neurenbergse rekenpenning, alleen is op dit exemplaar een verder niet bekende klop van een zesbladige roos ingestempeld. Een van de verklaringen die Van der Wis geeft, is het markeren van het eigendom van de penning. Zou een Dordtse rekenaar zijn penningen hebben willen onderscheiden door ze te kloppen? Je zou verwachten dat dan meer exemplaren zouden moeten opduiken. Nog los van de vraag of de ambtenaren met eigen penningen rekenden en zo ja, of het de moeite waard was deze uit elkaar te houden.

Een derde mogelijkheid is onwaarschijnlijker, maar wil ik volledigheidshalve wel vermelden. Het is bekend dat veel rekenpenningen sterke gelijkenis vertonen met echte betaalmunten.⁶ De betreffende rekenpenning is van messing en de voorzijde met het Franse wapenschild heeft wel iets weg van gouden ecu's uit het einde der zestiende eeuw. De verwarring met een glimmende messing rekenpenning is dan denkbaar....maar wie laat dan zijn "valse" ecu-rekenpenning voor echt kloppen bij de stedelijke overheid, zodat er zelfs echt geld over betaald moet worden? Een manier om de vervalsing nog plausibeler te maken, waarbij de kost voor de baat uitgaat? Of zat er per ongeluk een rekenpenning tussen een aantal munten? Toch denk ik dat dit niet

realistisch is. De ambtenaren achter de rekentafel zullen een behoorlijke ervaring gehad moeten hebben met de gangbare muntsoorten. Omdat iedere munt ook naar waarde belast diende te worden, lijkt het onwaarschijnlijk dat een rekenpenning er al dan niet bewust tussendoor zal zijn geglipt. Het zal de dienstdoende ambtenaar simpelweg opgevallen moeten zijn.

Concluderend is naar mijn idee de enige plausibele verklaring dat de kloppetzer vrij bewust de rekenpenning heeft geklopt om het stempel gewoon eens te proberen of om een andere, niet meer te achterhalen reden.

Alleen al het fantaseren over de mogelijke belevenissen van deze intrigerende rekenpenning maken voor mij de aanschaf meer dan waard. Daarnaast kunnen we in ieder geval een wel heel bijzondere 'muntsoort' aan het lijstje van Van Gelder toevoegen. ■

Met dank aan Jan van der Wis voor de determinatie van de penning en de interessante discussie naar aanleiding van de klop.

NOTEN

1. M. MITCHINER *Jetons, medalets & tokens, Volume one: the medieval period and Nuremberg* (Londen, 1988). Zie type 1074, alhoewel de omschriften van dit exemplaar, voorzover leesbaar, lijken af te wijken.
2. H.E. VAN GELDER 'De klop van 1573/4' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1980) 101-106.
3. H.E. VAN GELDER *De Nederlandse Munten* (Utrecht, 2002) 89-.
4. J.C. VAN DER WIS 'Catalogus van kloppen. Bijlage 1' *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Houten, 2000) 31-32.
5. J.C. VAN DER WIS 't is niet alles goud wat er blinkt. Rekenpenningen uit de stad Groningen' *Hervonden Stad. 10e jaarboek voor archeologie, bouwhistorie en restauratie in de gemeente Groningen* (Groningen, 2005) 115-132.
6. E.J.A. VAN BEEK (red.) *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Alphen aan den Rijn, 1986-) lemma 'Rekenpenning', R32.

Zeven geboortepenningen binnen één familie en door één kunstenaar

In 1972 werd onze eerste dochter geboren en in 1975 en 1978 volgden nog twee struise meiden. In die periode ben ik voor het eerst in aanraking gekomen met penningen. Toen sprak mij vooral de vrije kunstuiting van penningen aan. Rond die tijd ben ik lid geworden van de vpk en in de loop van jaren heb ik deel genomen aan workshops ‘penningen maken’. Eerst bij Christien Nijland in Tilburg, later en dat tot heden, bij Pier van Leest in Lage Zwaluwe.

Op 5 april 2004 werd ons eerste kleinkind Emma geboren. Daar waren we zo verguld mee dat besloten werd om een opdracht te geven voor het maken van een geboortepenning. Na ampele overweging werd gekozen voor Pier van Leest als beeldend kunstenaar. Niet alleen door de contacten die we al hadden, maar vooral uit grote bewondering voor zijn werk. Zijn grensverleggende ontwerpen en vernieuwingen in de wereld van het kleinplastiek bewonderden wij al jaren. Met als oorsprong

een meer traditionele vormgeving, loopt door zijn werk een rode draad van een zoektocht naar het steeds meer vereenvoudigen en abstraheren van beeltenissen en teksten. Bovendien is Van Leest naast bedenker en ontwerper van ideeën, een onovertroffen vakman op het gebied van het zelf penningen maken: van het modelleren tot aan het gieten in brons, afwerken en patineren.

Illustratief voor zijn penningen zijn onder andere een gelegenheidspenning voor Koninklijke Eijsbouts 125 jaar (met een concrete verbinding tussen de twee zijden van de penning; met andere penningen beschreven in *De Beeldenaar* 1999-4), de penning ‘hommage aan Matisse’ die letterlijk uitgevoerd is in glas in lood, *Gullivers Travels*, een jubileumpenning voor Rotaryclub 's-Hertogenbosch-oost waarbij voor het eerst de zijkant van de penning direct betrokken werd op de voor- en achterkant (*De Beeldenaar* 2006-3) en vele van zijn abstracte vrouwentorsen die bijvoor-

Pier van Leest,
Emma, 2004

Pier van Leest, *Jasper*,
2006

beeld te zien zijn in Beeldengalerij Het Depot in Wageningen.

Emma

De penning *EMMA* (2004) is al eerder beschreven in *De Beeldenaar* 2005-4. Het is een enkelvoudige, maar bijzonder krachtig vormgegeven penning met aan de beeldzijde de strakke zwangere buik van de moeder, op het laatste moment voor de bevalling, die de ronde vorm van de penning bepaalt, met aan de randen nog net zichtbaar de rug en de onderkant van een borst. Draaiend om de verticale as, bevindt zich op de tekstzijde de naam en de geboortedatum waarbij de tekst zowel op- als inliggend is vorm gegeven, op drie verschillende niveaus dus.

Tevens is een kruisje zichtbaar, de signatuur van Pier van Leest, dat op al zijn penningen voorkomt.

Het geheel lijkt net niet meer op het penningoppervlak te passen, een soort uitbarsting zoals de baby in de moederbuik op het punt staat om geboren te worden. Dit thema, waarbij de teksten en in sommige gevallen ook de beeltenis, naar de rand van de penning zijn geschoven, maar nog juist herkenbaar zijn, komt in het werk van Van Leest vaak terug.

De Emma-penning met een ronde vorm en een doorsnede van 67 mm., ontving

in 2006 een eervolle vermelding tijdens de *IVe International Biennial of Contemporary Medals* in het Portugese Seixal (zie *De Beeldenaar* 2006-3).

Jasper

Op 22 maart 2006 werd Jasper, het broertje van Emma geboren. Uit overtuiging trouw aan de beeldend kunstenaar, kreeg Pier van Leest opnieuw een volledig vrije opdracht om ook voor deze gelegenheid een penning te maken. Geen eenvoudige opgave om naast de op dat moment breed gewaardeerde Emma-penning een nieuwe te ontwerpen waarbij zowel de verschillen als de relatie tot uitdrukking zouden komen.

In *De Beeldenaar* 2007-2 is de penning *JASPER* (2006) met een meer mannelijke vorm van een vierkant, diagonaal geplaatst, met afmetingen 67 x 67 mm., uitgebreid omschreven. De penning is aan de beeldzijde bol, zoals de zwangere buik, in dit geval met de uitpuilende navel. De holle tekstzijde is met hetzelfde thema en lettertype als bij de Emma-penning vorm gegeven en door het meebuigen van de zijkanen is de relatie tussen beide zijden versterkt.

Onverwachte ontwikkelingen

Met de Jasper-penning was voor ons eigenlijk de kous af, dachten wij. Onze

beide andere dochters hadden op dat moment niet de intentie en zelfs niet de behoefte om zelf kinderen te krijgen. We waren trots op onze twee kleine kunstwerkjes als blijvende tastbare en kunstzinnige herinnering aan onze twee kleinkinderen. Niet dat een opdracht voor het maken van een penning in een kleine oplage als echt ‘duur’ gekwalificeerd kan worden als je stil staat bij wat de kunstenaar daar allemaal voor moet doen, maar het blijft toch veel geld. En wij dachten dat het zo mooi was geweest. Het liep echter totaal anders.

Onze jongste dochter koos voor een vrouw als levenspartner waarbij je in eerste instantie niet direct aan een geboortepening denkt. Maar haar partner besloot om op kunstmatige wijze zwanger te worden en een kind te krijgen: op 28 oktober 2008 werd onze nieuwe kleindochter Bo geboren. Mijn vrouw was in eerste instantie enigszins terughoudend om opnieuw een opdracht te geven voor een nieuwe penning, waarschijnlijk mede ingegeven door de onzekere economische omstandigheden van eind 2008.

Onze tweede dochter, die meer dan vijftien jaar psychische problemen heeft gekend, maakte rond diezelfde tijd een zeer positieve mentale omslag door, waarbij de ontmoeting met haar latere

man ook een belangrijke rol heeft gespeeld: Op 10 december 2008 werd hun dochter Roos geboren. Dat bleek niet alleen voor haar maar indirect ook voor de penningkunst een geweldige ontwikkeling te zijn. Het feit dat onze dochter, na haar moeizame periode, weer weerbaar was geworden en bovendien ook nog een gezond kind had gekregen, was voor ons aanleiding de draad van de geboortepeningen weer op te pakken.

Bo

De penning *BO* (2010) bestaat uit een vierkant dat in twee richtingen tegen elkaar in, is gebogen. Aan de beeldzijde zijn de letters b en o gebruikt om het bijzondere van een kind van twee vrouwen uit te beelden. Weer zijn de letters zo ver mogelijk naar de randen geplaatst, nog net herkenbaar, en die letters verbeelden – nagenoeg symmetrisch en gelijkwaardig – behalve de naam ook twee tegen elkaar geplaatste vrouwenbuiken. Een kwartslag gedraaid, rechtsom, wordt de tekstzijde leesbaar waarbij ook hier de randen van de penning zijn opgezocht. Door de gebogen vorm kan de penning staan.

Roos

De penning *ROOS* (2010) heeft, zoals wij dat hebben ervaren, voor Pier van Leest

Pier van Leest, Bo, 2010

Pier van Leest, Roos,
2010

de meeste moeite gekost, maar dat heeft wel een subliem ontwerp opgeleverd. Zoektochten naar een vorm van de roos als bloem bleven voor hem steeds niet passend bij de moeizame jaren die de moeder had doorgemaakt. Na menig proefmodel bleek dat niet de rijke en lieflijke bloem van de roos in dit geval het beste paste, maar juist de kronkelende rozenranken, al dan niet met doornen en prikkende blaadjes. In onze ogen is op onnavolgbare wijze dit thema zowel aan de ene kant als aan de andere kant gebruikt om de naam van dochter Roos als ook de geboortedatum vorm te geven. Beide zijden zijn in vijf verschillende niveaus uitgevoerd en ook hier zijn, vanzelfsprekend passend binnen het thema, de randen van de penning opgezocht op een vergelijkbare wijze als bij nicht Emma en neef Jasper. De penning is rond en licht gebold naar de kant met de naam en heeft een doorsnede van 74 millimeter.

Naar een zevental

Opnieuw dachten mijn vrouw en ik, verheugd dat alles met al die kinderen goed was gekomen en gegaan, dat het hier wel bij zou blijven, maar het liep ook deze keer weer anders. Onze oudste

dochter en haar man kregen hun tweede zoon: Lucas. Bovendien kreeg onze middelste dochter vrij snel na Roos een zoon en het feit dat die naar zijn grootvader werd vernoemd, was wel heel bijzonder. En tot slot heeft ook onze jongste dochter, op dezelfde manier als haar partner, zelf een kind gekregen, hun guitige zoon Tijn. Het zevental was daarmee rond.

Lucas

Lucas, de broer van Emma en Jasper, werd geboren op 17 november 2009. Het werd weer een vrije opdracht, maar daardoor niet gemakkelijker. De extra uitdaging om voor het derde kind binnen één familie een zelfstandige geboortepening te maken die bij voorkeur toch ook weer een relatie zou hebben met de twee eerdere, was niet eenvoudig. Voor de penning *LUCAS* (2010) koos Van Leest, aansluitend op de binnen het gezin al gebruikte ronde en de vierkante vorm, voor een driehoek. Weliswaar de drie zijden enigszins afgerond waardoor een vorm is ontstaan die lijkt op een wapenschild en mede daardoor ook mannelijker is dan de ronde vorm van de Emma-penning. Die afrondingen passen opmerkelijk goed bij de beeld-

zijde van de penning die een variant is op de twee eerdere uitbeeldingen van de zwangere vrouwenbuik, ook hier enigszins gebold. De tekstzijde geeft de naam en de datum weer, ook in drie niveaus, zelfstandig en anders maar toch analoog aan de penningen van Emma en Jasper. Deze penning meet 72 x 74 mm.

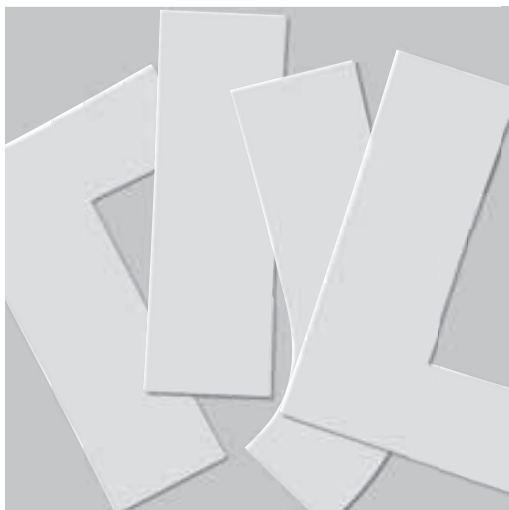
Tom

Verder in de reeks werd de invulling van een nieuwe opdracht steeds complexer. De penning *TOM* (2011) leek daarop een uitzondering door de naamsverwijzing naar zijn grootvader die zich al heel veel jaren bezig hield met de 'moeder der kunsten', de architectuur. Ook bij deze

Pier van Leest, Lucas, 2010

Pier van Leest, Tom, 2011

*Pier van Leest, Tijl,
2012 (ontwerp)*

penning lijkt Pier van Leest zichzelf weer te hebben overtroffen. Als een verwijzing naar de kleinste eenheid binnen de architectuur en tevens naar speelgoed, heeft hij de vorm van een kubus gebruikt. Aan de kant van de naam is met de ontstane zeskantige vorm van de penning en met heel geringe afschuiningen van het oppervlak, een kubusvorm zichtbaar vanuit het oogpunt van een kind dat kijkt naar een hele grote kubus. Daarin bevindt zich een geraffineerd grafisch spel met de letters *t o m*. Gedraaid om de verticale as is weer door subtiele afschuiningen van het oppervlak, vanuit een volwassen oogpunt, een kleine kubus te zien als ware het een blokje uit een blokkendoos. Daarin is de datum 2 11 2010 gecomponeerd. De afgeschuinde vlakken zijn op een zodanige wijze aangebracht dat de penning aan de onderzijde iets dikker is geworden en links- of rechtsom van de verticale as staand neergezet kan worden. De uiterste maten zijn 75 x 86 mm. en de dikte varieert van 3 tot 10 mm.

Tijl

De deugniet Tijl Uijlenspiegel, voor het eerst in druk verschenen in het begin van de zestiende eeuw, is al door de eeuwen heen uiteenlopend beschreven, afgebeeld en vormgegeven en meestal in

een uitrusting van een nar. In dit geval heeft Pier er van afgezien om naar de voor de hand liggende narrenkappen, schellen of uilen te verwijzen.

De vorm van de penning *TIJL* (2012) is weer symmetrisch gebogen, anders maar analoog aan die van van zijn zusje *Bo*. De naamzijde wordt gevormd met een losse en jongensachtige plaatsing van de letters, ietwat rebels en ondeugend. De zijde met de geboortedatum is opgebouwd, in- en opliggend op gelijkwaardige wijze als bij de penning *BO*. En vanzelfsprekend zijn ook in deze penning de letters weer de randen van de penning op gaan zoeken.

De penning is als voorlopig ontwerp gereed, maar zal nog verder worden uitgewerkt en verfijnd en daarna nog in brons worden gegoten. De afbeelding bij dit artikel is dus nog een voorlopige variant.

Perfekte harmonie

De zeven geboortepenningen zijn absoluut autonome kunstwerkjes geworden. De relatie tussen de kinderen is herkenbaar in het lettertype uit één familie en de vormgeving daarvan op de penningen. De dikte van alle penningen is ongeveer 5 tot 6 millimeter (uitgezonderd een gedeelte van de *Tom*-penning) en de oplage bestaat, afgezien van soms

enkele proeven, steeds uit vijf exemplaren: één voor het betreffende kind, één voor de ouders, één exemplaar voor de grootouders en twee voor de beeldend kunstenaar zelf.

Alle penningen zijn in brons gegoten. De eerste drie bij Binder in Haarlem, die op dat moment echter grote moeite bleek te hebben met de vereiste perfectie van de penningen van Pier van Leest. Daarom zijn de volgende drie penningen gegoten bij RP2 in Etten-Leur en de laatste zal daar ook gegoten worden. Alle penningen zijn na het gieten door de kunstenaar zelf afgewerkt en gepateneerd.

Het zevental is, in onze ogen, een prachtig toonbeeld van hoe een kunstenaar omgaat met volledig vrije opdrachten die echter wel degelijk ook hun eigen beperkingen met zich mee hebben

gebracht. Zeven is, zoals bekend, een geluksgetal. De meest harmonieuze verdeling van dat getal is volgens de Gulden Snede en het Plastisch Getal, de verhouding 3:4.

Geweldig dat wij door onze drie kleindochters en vier kleinzonen een bijdrage hebben kunnen leveren aan een prachtige ontwikkeling binnen de penningkunst en, naar zijn eigen mening, ook aan de ontwikkeling van de kunstenaar zelf. En bovendien aan ons eigen plezier en geluk. ■

Meer over het werk van Pier van Leest op www.piervanleest.nl.

Tom Senders is architect en zet zich zowel beroepsmatig als uit persoonlijke betrokkenheid in voor beeldende kunst. Hij is ruim dertig jaar enthousiast vpk-lid en heeft sinds 2011 zitting in de redactie van *De Beeldenaar*.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Oproep

Momenteel lopen de voorbereidingen voor digitalisering van *De Beeldenaar*. Voor herpublicatie van artikelen en afbeeldingen die zijn gepubliceerd vóór 2004 heeft *De Beeldenaar* toestemming nodig van de rechthebbenden (sinds 2004 is in de algemene voorwaarden voor publicatie in *De Beeldenaar* de clausule opgenomen dat Stichting De Beeldenaar of haar opvolgers gerechtigd is bijdragen in ongewijzigde vorm te her-

publiceren). Een groot aantal rechthebbenden is reeds achterhaald en ontvangen op korte termijn een schijven van de stichting. Toch is een groep tot nog toe niet teruggevonden. Indien u voor het einde van de maand september 2012 geen brief heeft ontvangen, maar meent wel rechthebbende te zijn, dan wordt u verzocht contact op te nemen met: Stichting De Beeldenaar, Postbus 11, 3500 AA Utrecht of per e-mail: info@debeeldenaar.nl. ■

GROOT ASSORTIMENT:

- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL

DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

De toekomst van het GeldMuseum

HELEEN BUIJS

In het voorjaar heb ik in *De Beeldenaar* verslag gedaan van de gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden eind 2011. Toen werd het GeldMuseum gedwongen enorm te reorganiseren om het museum overeind te houden. Het ministerie van Financiën kortte zijn bijdrage aan het museum met € 750.000. We hebben dat alleen op kunnen lossen door vooral mensen aan de wetenschappelijke kant te laten afvloeien en de publiekscant grotendeels in stand te houden. De staatssecretaris van ocw wil immers dat we veel bezoekers trekken, veel geld zelf verdienen en veel jongeren bereiken. Dat doen we dus ook. De Minister van Financiën en De Nederlandse Bank willen dat het museum vooral aan zgn. financiële educatie doet. Dat doen we eveneens.

Om de numismatische expertise in ons land te behouden, hebben we met het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP), de Oriental Numismatic Society (ONS) en de Vereniging voor Penningkunst (VPK) regelmatig overleg over het versterken van de numismatische kennis in het museum. Daarin zijn concrete stappen gezet. Inmiddels is Jan Pelsdonk weer voor het museum aan het werk om NUMIS, de muntvondsten-database, verder te ontwikkelen. Daarnaast is Jaco Zuiderduijn weer begonnen om de banden met wetenschappers aan universiteiten aan te halen. Bovendien zijn we bezig met de digitalisering van de driedelige catalogus munten en penningen, zodat deze on-line te raadplegen is.

Dit voorjaar begonnen we binnen het museum net weer goed op stoom te komen toen een nieuwe klap viel en uit volkomen onverwachte hoek. De Raad

voor Cultuur (rvc), die om advies was gevraagd door de staatssecretaris van ocw over de plannen van alle 28 rijksmusea voor de komende vier jaar, gaf een oordeel dat haaks staat op het huidige beleid, zoals dat door de ministeries van Financiën, ocw en De Nederlandsche Bank (DNB) is vastgesteld. Volgens de Raad moet het museum alleen aan numismatisch onderzoek gaan doen en alleen voor de numismatische doelgroep exposities gaan maken. Om die reden wordt geadviseerd de subsidie van het ministerie van ocw te halveren, waardoor het GeldMuseum niet zou kunnen blijven voortbestaan.

We zijn verbijsterd over deze gang van zaken. De Raad voor Cultuur heeft absoluut niet begrepen wat het GeldMuseum doet en wat de plannen zijn. Het advies is zelfs in strijd met de uitgangspunten van de staatssecretaris van ocw. Want, als het museum zich alleen op de numismatische doelgroep zou richten, zou het circa 7000 à 10.000 bezoekers per jaar ontvangen. En dan zouden we moeten sluiten omdat we niet genoeg bezoekers trekken. Kunt u het nog volgen? Wij in ieder geval niet meer.

Het GeldMuseum krijgt op deze manier ook volkomen tegengestelde opdrachten. De twee andere subsidiegevers willen immers dat we vooral aan financiële educatie doen. Dit hebben we alle betrokken partijen ook laten weten. In tijden van bezuinigingen lijkt de inhoud er niet meer toe te doen.

Als museum zien we wel degelijk mogelijkheden om alle publieksgroepen te bedienen. Dat vinden we ook onze taak. Het museum wordt met belastinggeld in stand gehouden en moet dus

*Rondleiding in
GeldMuseum*

bereikbaar en aantrekkelijk zijn voor zoveel mogelijk mensen. We zijn heel goed in staat enerzijds exposities te maken voor het brede publiek gericht op financiële educatie en anderzijds voor mensen die in geschiedenis en cultuur in het algemeen en numismatiek in het bijzonder geïnteresseerd zijn.

Zoals gezegd, zijn we ook druk doende om de numismatische expertise te versterken in samenwerking met de numismatische achterban. Daartoe willen we de vaste expositie in het museum herzien en maken we specifieke tijdelijke exposities. Voor het brede publiek

hebben we net de expositie *SNEL GELD, over geld en misdaad* geopend. In september gaat een expositie open met penningen uit de collectie van het Koninklijk Huis Archief. De inhoudelijke plannen voor de nieuwe vaste expositie zijn gereed. Alleen, door alle reorganisaties en onbegrijpelijke beleidswijzingen komen we er niet aan toe aan de uitvoering te beginnen. Alle energie is gericht op het in stand houden van het museum en het zoeken naar uitwegen uit deze bizarre situatie.

Er lopen gesprekken met de Founding Fathers om naar duurzame oplossingen te zoeken. We zijn met de numismatische verenigingen aan het bekijken hoe we nauwer kunnen gaan samenwerken. We hebben onlangs een overeenkomst gesloten met het Nibud, het centrum voor budgetvoorlichting, om meer te gaan samenwerken op het gebied van de financiële educatie. Kortom, we doen er alles aan om de positie van het museum te versterken én te behouden. Wij houden vertrouwen in de toekomst, onze strijd is nog niet gestreden.

Volgende keer bericht ik u over het vervolg. ■

Heleen Buijs is directeur van het GeldMuseum.

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website
www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NMVH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, waarvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twifelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Autumn Auctions 216–221

from 8 to 12 October 2012 in Osnabrück

Roman Empire
Volusianus, 251–253. Binio, Rome. Extremely rare. Extremely fine.

Thracia
Pantikapaion. Stater 380/370 BC. Very rare. Very nice.

Roman Empire
Domitianus, 81–96. Aureus 82, Rome. Extremely fine.

Austrian Empire
Franz Josef I., 1848–1916. Taler 1877, Vienna, Raxalpe. Very rare. Nearly uncirculated. Only 100 pieces minted.

Principality of Montenegro
Nikolaus I., 1860–1918. 10 Perpera 1910, Vienna. Very rare. Extremely fine – uncirculated.

India
Travancore. Rama Varma V., 1880–1885. Sovereign 1881. Very rare. Extremely fine.

Autumn Auctions 216–221

- Coins from the Ancient World
- Silver and Gold Coins – European, Medieval and Chinese Coins, German Coins of the 19th Century
- German Coins since 1871

Profit from our Experience – Consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients worldwide place their trust in us. Our company's first auction was held in 1985, and we can look back on a positive track record of over 210 auctions since that time. Four times a year, the Künker auction gallery becomes a major rendezvous for friends of numismatics. This is where several thousand bidders regularly participate in our auctions.

NEW

Auction "Numismatic Rarities" from 30 to 31 October 2012 in Osnabrück

City of Hamburg
'Admiralitäts-Portugalöser' 1675. Extremely rare. Extremely fine.

Baltic countries
Riga. Under Sweden. Gustav II. Adolf, 1621–1632. Taler 1631.
Extremely rare. Extremely fine.

Kingdom of Portugal
Johann III., 1521–1557. Portugalöser, Lisbon. Extremely rare.
Attractive specimen.

Russian Empire
Katharina II., 1762–1796. 10 Rouble 1774, St. Petersburg. Rare.
Extremely fine – uncirculated.

Holy Roman Empire
Ferdinand III., 1627–1657. 40 Ducats 1629, Prague, minted to his
bohemian crowning. Very attractive specimen. Very rare.

Hesse-Marburg
Ludwig IV., 1567–1604. Double Taler 1595, Marburg. Extremely
rare. Extremely fine.

Auction »Numismatic Rarities«

- 300 Hessian Rarities – The Collection Mercator
- Russian Rarities
- Sweden and it's Possessions – The Julius Hagander Collection Part IV
- Collection Vogel Hamburg Part III – Gold Coins from the City of Hamburg/European Rarities in Gold

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

Interested in receiving our
Catalogues? Simply contact us!

www.kuenker.com · service@kuenker.de · Call: +49 541 96 20 20 · Fax: +49 541 96 20 222

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG · Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück · Germany

Fixed Price List

Medio oktober verschijnt de Fixed Price List van de Koninklijke Nederlandse Munt.

Vraag nu uw exemplaar van deze gratis catalogus aan en ontvang deze automatisch wanneer deze verschijnt. Mail uw gegevens naar: numismatiek@knm.nl of bel met de afdeling Numismatiek op 030 291 04 19.

De Koninklijke Nederlandse Munt heeft een breed assortiment Historische munten, kijk hiervoor regelmatig op www.knm.nl.

Koninklijke Nederlandse Munt NV
Leidseweg 90 | Postbus 2407 | 3500 GK Utrecht
Telefoon 0900 566 30 30 (lokaal tarief)
klantenservice@knm.nl | www.knm.nl

Een bijzondere bodemvondst bij kasteel Nijenrode

Een negentiende-eeuwse prijspenning

Vanuit huis, het poortgebouw op Nijenrode, is het makkelijk om in verloren uurtjes wat rond te snuffelen met een recent aangeschafte metaaldetector. Rond zo'n middeleeuws kasteel hoop je natuurlijk om bijvoorbeeld de gouden zegelring van de roemruchte ridder Gijsbrecht II te vinden, maar helaas, de middeleeuwse lagen zijn schaars en onbereikbaar door eeuwenlange verstoringen, vergravingen en ophogingen. De meeste metaalvondsten zijn uit de recente eeuwen, vooral twintigste-eeuws materiaal, maar ook af en toe een loden musketkogel, oude knoop en een enkele duit. Verrassend was onlangs de vondst in de berm van de hoofdlaan van een fraaie grote bronzen penning van circa 4 cm.

De randtekst Googelend leverde al snel resultaat: het betrof een prijspenning van de Vereniging ter bevordering van fabriek en handwerknijverheid in Nederland. In de collectie van Museum Rotterdam bevindt zich een vergelijkbare penning uit 1871, welke echter ruim een centimeter groter is, verguld en voorzien van een gegraveerde naam, G.H. van Vlijmen.¹ De maker van deze penning is J.P. Menger. De voorstelling wordt omschreven als 'een zittende, naar links gerichte, vrouw uit een vaas

lauweren strooiende en met haar linkerhand steunende op het Nederlandse wapen, voor haar een bijenkorf, werkbank, dommekracht, bankschroef en truweel (= troffel, metselaarsgereedschap).'

Nauwkeurige vergelijking van de penningen laten toch minieme verschillen zien. De zoektocht voortzettend komen we bij het Geldmuseum in Utrecht. De penning van Nijenrode blijkt gemaakt te zijn naar ontwerp van Karel Wiener uit Den Haag rond 1859, en geslagen bij 's Rijks Munt in Utrecht. Bij het Geldmuseum zijn varianten in zilver en brons bekend in twee maten, 27 en 35 mm (het Nijenrode-exemplaar meet 39 mm), en de penning kon zowel met als zonder inscriptie worden uitgereikt. Opmerking: daar ging de theorie dat het Nijenrode-exemplaar misschien een halffabrikaat was en mogelijk gerelateerd kon worden aan de eigenaar van Nijenrode in de tweede helft van de negentiende eeuw, Willem Hendricus de Heus die ook een koperpletterij bezat en onder andere koperen knopen vervaardigde.

Volgende halte van de zoektocht is het Rijksmuseum in Amsterdam. Daar blijken in de collectie twee identieke exemplaren aanwezig te zijn van Karel

GERT
IMMERZEEL

*Karel Wiener,
prijspenning
Vereniging ter
bevordering van
fabriek en hand-
werknijverheid, 1859*

*J.P. Menger,
prijspenning
Vereeniging ter
bevordering van
fabriek en hand-
werknijverheid, 1871*

Wiener uit 1859, welke in 1885 aan het Rijksmuseum geschonken zijn als onderdeel van de collectie Van Gelder.² De omschrijving luidt: 'Voorzijde: vrouw in antieke kledij, voorstellende Nederland, leunt met linkerhand op naast haar staand wapenschild en houdt met haar rechterhand bundel lauwerbladeren boven vaas, kamrad met onderstel, kan, bijenkorf, manometer, hefboom en truweel; achter haar: stoomketel.' De keerzijde is een blanco veld binnen een krans van eiken- en olijftakken. De afmeting van deze penning wordt niet vermeld. In het Rijksmuseum bevindt zich ook een zilveren exemplaar uit 1868 van de afdeling 's-Gravenhage, uitgereikt aan Bart van Hove. Dit betreft een andere variatie op het ontwerp; de randtekst ontbreekt en onder de vrouw staat het opschrift 'Je Maintiendrai'. Dit exemplaar is in 2004 aangekocht.

Tot slot bevindt zich in het Fries Museum ook een prijspenning van genoemde vereniging uit 1864, koper, diameter 23 mm.

*Karel Wiener,
prijspenning
Vereeniging ter
bevordering van
fabriek en hand-
werknijverheid
(afwijkend ontwerp uit
Den Haag) 1868*

De Breukelense penning

Al met al blijkt de Breukelense vondst best wel bijzonder. Hoe de penning ooit in de bodem van het kasteelpark is terecht gekomen zal wel nooit duidelijk worden. Wel is een en ander te vermelden over de oorsprong van de penning zelf en het gebruik ervan.

De Vereeniging ter bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid in Nederland is in 1851 opgericht en was georganiseerd in regionale afdelingen, zoals Utrecht, Rotterdam, 's-Gravenhage en Amsterdam. De vereniging was een afscheiding van de Nederlandse maatschappij ter bevordering van nijverheid, waarmee het in 1903 weer samengevoegd werd. Al in 1752 was de Hollandse maatschappij van wetenschappen opgericht waaruit in 1777 een 'Oeconomische tak' ontsproot. Deze tak werd in 1797 door de Nationale vergadering der Bataafse republiek erkend als de Nationale Nederlandsche huishoudelijke maatschappij, een naam die in 1807 op last van koning Lodewijk Napoleon veranderd werd in Hollandsche huishoudelijke maatschappij, tot in 1836 de naam wederom veranderd werd, nu in Nederlandsche maatschappij ter bevordering van Nijverheid.

Er waren commissies met uiteenlopende opdrachten en over verschillende onderwerpen werden rapporten uitgebracht; daarnaast werden prijsvragen uitgeschreven en excursies en tentoonstellingen georganiseerd. Verder bestonden de verdiensten van de vereniging vooral uit het streven naar verbetering van werkomstandigheden in fabrieken en de oprichting van scholen, zoals in Amsterdam een avondschool voor volwassenen, een tekenschool voor kunstambachten, een vakschool voor schoenmakers. Bijzonder is de oprichting van een museum van voorwerpen ter voorkoming van ongelukken en ziekten in fabrieken en werkplaatsen, later het Veiligheidsmuseum.

De prijsvragen werden voor zeer uiteenlopende onderwerpen uitgeschreven, van het ontwerpen van woningen tot de 'doelmatigste vertrouwbare petroleum-lamp ten gebruike in werkplaatsen', maar ook voor het ontwerpen van 'een tafeltje op ééne kolom, het blad ingerigt tot schaak- en dambord.', prijs: f 10, zo lezen we in de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant van 17 februari 1857. De Dordrechtse Courant van 12 juli 1862 meldt: 'Den 9 dezer is te Zwolle de algemeene vergadering gehouden van de Vereeniging tot bevordering van Fabriek- en Handwerknijverheid'. Op voorstel van de afdeling Amsterdam zal een prijsvraag worden uitgeschreven: 'welke middelen zijn er aan te wenden om den ambachtsman, gedurende den winter, dat hij vruchteloos zonder verdiensten rondloopt, werk

en daardoor brood te verschaffen?' Als prijs diende een gouden medaille ter waarde van f 150. Verder is bepaald dat het hoofdbestuur van de vereniging bij de regering zal aandringen om te bewerken dat Nederland ten opzichte van een handelstraktaat met Frankrijk gelijk zal worden gesteld met België en Engeland.

Voor welk geweldige idee de Nijenrode-penning bedoeld was, zullen we waarschijnlijk nooit weten, maar de vondst heeft in elk geval geleid tot enig onderzoek naar de prijspenning in de negentiende eeuw. ■

Gert Immerzeel is erfgoedbeheerder van Nijenrode Business Universiteit in Breukelen.

NOTEN

1. Museum Rotterdam inv. 57598.
2. Rijksmuseum Amsterdam, inv. NG-VG-6-59 en NG-VG-6-59-A.

★ **DRINGEND GEZOCHT !!** ★

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten.

Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.

Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten, zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.

Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevreden en gingen U reeds voor.

Let wel! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

★ **MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN** ★

☎ 0343-430564 • fax 0343-430542 • e.mail : info@henzen.org

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar

www.onsnumis.org

Zoekpenning (13)

JANJAAP LUIJT

Was het de zomer of waren de afgebeelde penningen zo onbekend dat geen van de lezers van *De Beeldenaar* ze herkende? Ditmaal mocht de redactie slechts één reactie ontvangen en daar zat geen verlossend antwoord bij. De inzender meldde dat de penningen in aflevering 12 hem enige hoofdbrekens hadden bezorgd en met name het hangbuikzwijn dacht hij zo op te lossen.

Kennelijk was het toch niet eenvoudig en hij vraagt zich inmiddels af of de signatuur wel CL is. Nieuwe suggesties blijven daarom nog steeds van harte welkom.

Voor deze aflevering zijn opnieuw twee penningen geselecteerd waarvan de inzenders niet weten wie ze gemaakt hebben. De eerste is een enkelzijdige bronzen gietpenning met een diameter van 73,5 mm. met de afbeelding van een cherubijn met harp op een emmer of ketel. De penning is niet gedateerd, ontbeert een signatuur en heeft als herkomst de stad Utrecht.

Tot slot een slagpenning ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Nederlands Olympisch Comité in 1987. Op de voorzijde een naakte discusswerper met de Olympische ringen en een signatuur. Op de keerzijde de Nederlandse leeuw onder de Olympische ringen en de jaartallen 1912 en 1987.

Voor alle zoekpenningen geldt zoals altijd: alle informatie is van harte welkom. ■

Dank gaat uit naar Paul Beliën, Herman Gerritsen, Hans de Koning, Stefan van Trigt, Johan Mevius en Ton Uytdehaage.

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Nederlandse munten in oude Japanse numismatische literatuur

Toen de Amerikanen in 1859 met enig machtsvertoon het verbod de havens te gebruiken overtraden, maakten zij een einde aan de isolatiepolitiek van Japan die was begonnen in 1641. Handel met China en Korea was in die tussenliggende periode beperkt mogelijk, maar het enige contact met Europa verliep via een voc-vestiging op het kleine kunstmatige eilandje Desjima in de baai van Nagasaki. Vandaar dat het niet verwonderlijk is dat in boeken over munten die in Japan werden gepubliceerd een aantal Nederlandse en vocmunten voorkomt.

Er circuleerden al wel muntboeken uit China, maar pas in 1728 en 1729 publiceerde Nakatani Kozan de eerste muntboeken in Japan zelf: *Kōhō Zukan* (Afbeeldingen van munten) en *Chinka Kōhō Zukan* (Afbeeldingen van zeldzame munten). In deze twee boeken komt slechts één Europese munt voor en één Europese penning, beide echter niet Nederlands.

De beide boeken werden bijna zestig jaar later uitgebreid en verbeterd. Ozawa Tatsumoto (ook genaamd Ozawa Tōichi) publiceerde in 1784 *Kaisei Kōhō Zukan* en een jaar later *Kaisei Chinka Kōhō Zukan*, waarbij kaisei 'uitgebreid en verbeterd' betekent. In totaal zijn zeven Europese munten in die boeken afgebeeld: voc-duiten van Holland (1746), Zeeland, Utrecht, West-Friesland en Gelderland en verder een Javase duit van 1783 en een Hollandse zilveren rijder. De Hollandse en Zeeuwse duit waren blijkbaar vrij algemeen: op een schaal van 1 tot 10, waarbij een lager cijfer een grotere zeldzaamheid betekent, scoren ze een 7. De zilveren rijder was met een 3 de zeldzaamste.

Shinkosei Kōhō Zukan door Kariya Ekisai (Kariya Kaneyuki) is een tweede heruitgave uit 1815 van beide boeken, maar nu in één deel. Behalve de reeds genoemde munten toont het ook een scheepjesschelling, een Russische grivennik, een Spaanse 8 reales van Carlos III uit 1780 en een roebel van Catharina de Grote. Blijkbaar waren de duiten iets zeldzamer geworden; zij kregen nu een zeldzaamheid van 5 en 4, terwijl de zilveren rijder zijn 3 behield.

Zonder veel moeite zal men in de namen bij de Utrechtse en de Gelderse duit: oitoriketo en kiyuruteruranto de namen van beide provincies herkennen. Bedenk daarbij dat de Japanners voor de spelling van buitenlandse namen een lettergreepschrift gebruiken. Vrijwel elke lettergreep bestaat uit een klinker

DIRK DE BOER

Details uit *Kaisei Chinka Kōhō Zukan* (1729) en uit *Kaisei Kōhō Zukan* (1784).

Details uit *Kaisei Kōbō Zukan* (1784) en uit *Shinkosei Kōbō Zukan* (1815)

eventueel voorafgegaan door een medeklinker met als enige uitzondering de letter n.

Inmiddels was het verzamelen van munten blijkbaar populair geworden in Japan, want er waren diverse boekjes die de prijzen van munten vermelden. Zo werd in 1782 een klein boekje uitgegeven, getiteld *Shinpan kaisei*, *Kosen nedant-suke*, *Narabi ni bantsuki* (Verbeterde nieuwe editie van de prijslijst van oude munten, tesamen met hun zeldzaamheid). Hierin vinden we een Hollandse dubbele stuiver, voc-duiten van Holland, Utrecht en West Friesland en weer de Javase duit uit 1783. De genoteerde prijzen zijn 2, 5, 4, 4, 15 en 16 monme zilver, waarbij 1 monme zilver gerekend werd op 100 koperstukken. Een heruitgave van het boekje in 1799 in Nagoya vermeldt echter geen Europese munten meer. Toch was er nog wel belangstelling voor deze munten: het boekje *Kosen kousei*, *Shinsen zeni kagami* (Gecorrigeerd aan de hand van vroegere en hedendaagse aantekeningen: een nieuwe uitgelezen spiegel van cash munten), uitgegeven in Kyoto in 1842, vermeldt nog de Javase, Westfriese en Zeeuwse voc-duit, de eerste twee voor

5 monme elk, en de laatste voor 6 fun, wat neerkomt op 0,6 monme.

Dit verre van complete overzichtje geeft een idee van wat een Japanse muntverzamelaar kon verwerven aan Europese munten. Er was minstens één verzamelaar met goede contacten die een forse verzameling Europese munten kon aanleggen en zelfs publiceren. Zijn naam was Kutsuki Masatsuna. Hij was een daimyo: leenheer of grootgrondbezitter. Een van zijn volgelingen was de eerder genoemde Ozawa Tatsumoto. Er wordt wel gesuggereerd dat Masatsuna de eigenlijke heruitgever is van de beide muntboeken van Kozan, maar goede argumenten daarvoor heb ik nog niet gehoord. Als beide heren dezelfde munt tonen dragen ze (met één uitzondering) verschillende jaartallen. Dat zegt niet alles, maar wel iets. Die enige uitzondering is overigens de Javase duit die alleen in 1783 uitgegeven is.

Masatsuna was een rangaku: een geleerde die Nederlands leerde om door voc-ers meegenomen boeken te bestuderen. Hij kende een opperhoofd van Desjima, Isaac Titsingh, en hij was zelfs in staat met deze in het Nederlands te

Overzicht van Nederlandse en voc munten die in *Seiyō senpu* worden genoemd.

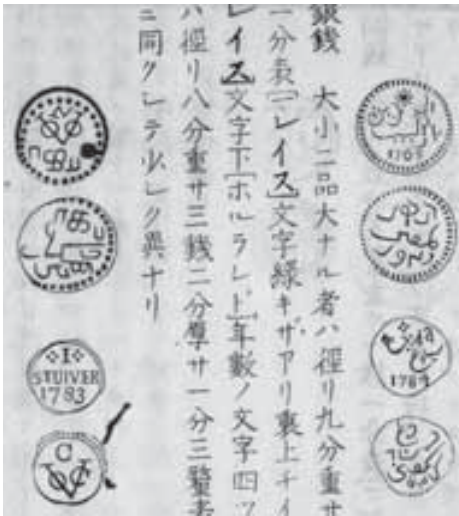
Holland	Zilveren rijder	1772
Holland en West Friesland	Scheepjesschelling	1733
Holland	Duit	1754
Holland	Bezemstuiver	1760
Holland	Dubbele stuiver	1765
Holland	voc duit	1746
Holland	Dukaat	1780
West Friesland	Zilveren rijder	1775
West Friesland	Dubbele stuiver	1772
West Friesland	Dubbele stuiver	1678
West Friesland	Scheepjesschelling	1754
West Friesland	voc duit	1766
West Friesland	voc Zilveren rijder	1741
West Friesland	Dukaat	1758
Utrecht	Zilveren rijder	1776
Utrecht	Penning	ND
Utrecht	Daalder	1685
Utrecht	Penning	1661
Utrecht	voc duit	1742
Utrecht	Dukaat	1768
Utrecht	Bezemstuiver	1738
Utrecht	Penning	1736
Utrecht	Penning	1779
Zeeland	Zilveren rijder	1766
Zeeland	Zilveren dukaat	1762
Zeeland	Scheepjesschelling	1767
Zeeland	Roosschelling	1601
Zeeland	Hoedjesschelling	1735
Zeeland	voc duit	1745
Zeeland	Duit	1768
Zeeland	Dukaat	1761
Gelderland	Zilveren rijder	1670
Gelderland	Zilveren rijder	(1759-1775)
Nijmegen	Rijderschelling	1685
Gelderland	Dubbele stuiver	1785
Groningen en Ommelanden	Duit	1759
Groningen en Ommelanden	Rijderschelling	1690
Emden	2/3 Thaler	1680
Stad Groningen	Florijn met klopp HOL	1692
Nijmegen	Dubbele stuiver	1686
Groningen en Ommelanden	Stuiver	1681
Utrecht	3 Gulden	1721
Java	Zilveren ropij	1765
Java	Zilveren ropij	1784
India-Negapatnam	15 cash	ND
Ceylon	Stuiver	1783
Java	Duit	1783
Java	Halve stuiver	1644
Java	Gouden ropij	1783
India-Cochin	Bazaruk	ND
Nederland	Penning	1778

corresponderen tot ver na het einde van diens loopbaan op Desjima. Onder meer met hulp van Titsingh legde Masatsuna een collectie Europese munten aan en publiceerde die in 1787 in een boek getiteld *Seiyō senpu* (Bericht over westerse munten). Hierin toont hij 139 munten en penningen, alle uit Europa. Daaron-

der zijn 51 Nederlandse en voc-exemplaren.

Vier van de vijf penningen komen uit Utrecht, twee zijn uitgegeven door de stad en de andere twee door de universiteit. De laatste penning gedenkt de slag om Rhode Island in 1778 in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog.

Bladzijde uit *Seiyō senpu* (1787)

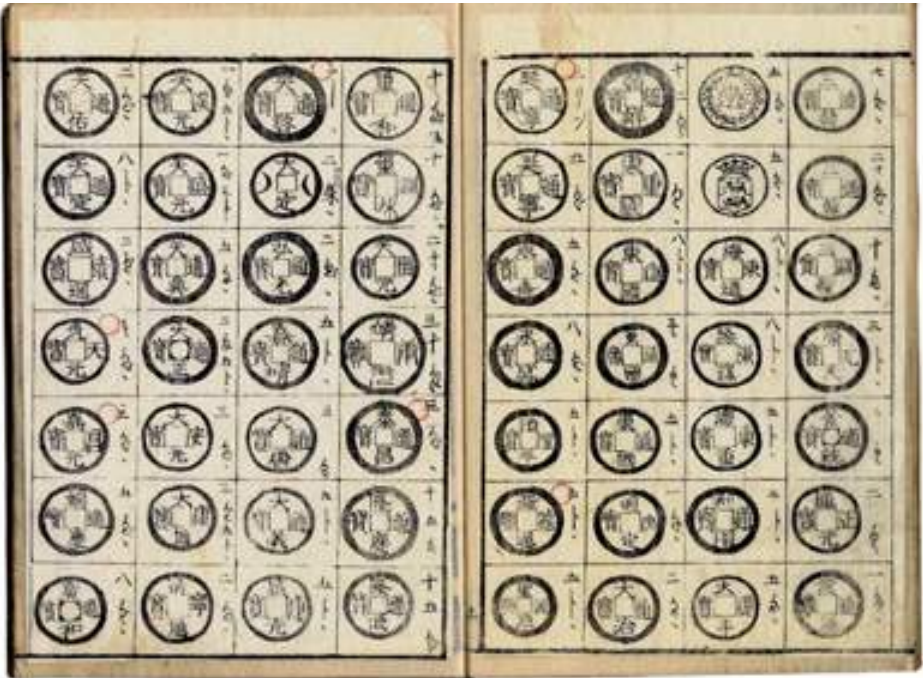
De Negapatnam 15-cashmunt is opvallend: in plaats van de waarde die onder het voc monogram had moeten staan staat er een deel van de naam in het Tamil: Nakapattanam. Masatsuna schreef uitgebreide commentaren bij de afgebeelde munten. In de tekst worden diameter, gewicht en beschrijvingen van voor- en keerzijde gegeven. Het opnemen van de bazaruk in dit werk maakt

de schrijver mij uitermate sympathiek: hij had niet alleen belangstelling voor waardevolle gouden en zilveren munten. Ook dit kleine, onooglijke tinnen muntje vond hij zijn aandacht waard. Masatsuna beperkte zich absoluut niet tot Europese munten: hij legde een verzameling aan waarvan enkele decennia later 9000 exemplaren aan het British Museum werden aangeboden. Deze instelling kocht er uiteindelijk meer dan 2500 van en deze selectie vormt nu de ruggegraat van hun collectie Japanse munten. ■

De Japanse muntboeken zijn te raadplegen en downloaden op www.wul.waseda.ac.jp/kotenseki. Vul in het zoekvak in: 'bunko08_b0061' voor *Seiyō senpu*; De zoekterm 'bunko30_f' geeft een lijst van 44 Japanse muntboeken, waaronder de bovengenoemden met uitzondering van de uitgave van Shinpan kaisei. Een foto van de relevante bladzijde van dit boek staat in de ondergenoemde catalogus.

LITERATUUR
SHIN'ICHI SAKURAKI et al. *Catalogue of the Japanese Coin Collection (pre-Meiji) at the British Museum* (London, 2010). Deze catalogus geeft zeer veel informatie over Kutsuki Masatsuna.

Detail uit *Kosen kousei, Shinsen zeni kagami* (1842)

Vroege geuzenpenningen, nadere informatie

In *De Beeldenaar* 2007-1 heb ik enkele geuzenpenningen beschreven, waarbij ik me in hoofdzaak heb beperkt tot de periode van 8 april 1566, wanneer de 'kleine' edelen zich 'geus' noemen, tot eind 1572. Graag greep ik daarbij terug op twee eerder verschenen belangrijke bijdragen over geuzenpenningen in *De Beeldenaar* van Van der Meer en Kerrebijn.¹ Recent zijn mij twee andere interessante vroege geuzenpenningen opgevallen, die ik graag wil belichten. Om de leesbaarheid te dienen, beschrijf ik kort de twee waarschijnlijk vroegst bekende geuzenpenningen.

Compromis

Op 5 april 1566 biedt de lage adel, al een tijdje verenigd in het 'Compromis', in optocht verschijnend aan Margaretha zijn smeekschrift aan, waarbij waarschijnlijk Berlaymont Margaretha een hart onder de riem steekt door ze als 'gueux' (bedelaars) te betitelen. Drie dagen later kiest het Compromis tijdens een banket bij de graaf van Culemborg op voorstel van Brederode het begrip 'geus' als hun erenaam. De aangesloten edelen dragen dan bedelaarsattributen als bedelnappen en kalebasflesjes aan hun gordel en om het nog bonter te maken, vertoont een aantal zich in het habijt van bedelmonniken.

Om in de steden het bedelen te reguleren en te beperken tot de 'eigen bedelaars', gaven enkele stadsbesturen naar analogie van gilde- of buurtpenningen eenvoudige bedelpenningen uit aan erkende bedelaars. Jacques Jonghelinck, beeldhouwer en medailleur aan het Hof in Brussel – al dan niet daartoe uitgenodigd – ontwierp en goot een 'bedelpenning' als draagpenning die tegenwoor-

dig als de eerste geuzenpenning wordt gezien. Een verguld zilveren exemplaar van ruim 4 gram en 29 mm hoog is hier afgebeeld. Deze geuzenpenning is tegenwoordig de meest gevonden versie.

In een brief van 7 juli 1566 schreef De Morillon aan De Granvelle, dan in Spanje, dat Jonghelinck uit nijd zijn gietvorm had vernietigd, omdat hij met het gieten van die penning in allerlei soorten materiaal veel te weinig zou hebben verdiend. De geuzen zouden vooral loden exemplaren hebben afgenomen.

Een andere vroege geuzenpenning vertoont op de keerzijde twee edelen in plaats van de bedeltas. Deze edelen dragen al wel attributen als een bedelnap, maar nog geen geuzenpenning. Bovendien hebben ze geen rapier. Tussen hun benen staat het acroniem VLG, vive les geux, leve de geuzen (in mijn artikel van 2007 las ik ten onrechte YLC en trok daaruit de verkeerde conclusie). Op de beeldzijde van de nogal zeldzame penning staat als slot van het omschrift 1566, wat echter geen sluitend argument is voor een datering. Een waarschijnlijk later (opnieuw) verguld zilveren exemplaar, hoog 35 mm, is afgebeeld.

Maar er is meer. Vóór april 1566 was er over benoemingen in hoge geestelijke functies, inquisitie en belastingen al een

KEES VAN DER
POLS

Jonghelinck,
geuzenpenning, zilver
verguld

hoop gedonder geweest en aan het hof in Brussel was men eigenlijk bang voor een soort staatsgreep toen men hoorde dat zovele edelen van plan waren om naar Brussel te komen. Pieter Bor beschrijft dat treffend met ‘waer door men ten Hove verbaest en beladen heeft geweest’, vervolgens ‘en denselven 3 Aprilis is opten avont ook aldaar ingekomen de Heer van Brederode met een groot getal Edelen, maar niemand en was in wapenen, noch men hoorde geen klachten dat sij ergens op den weg overlast gedaen hadden’.²

In zijn bijdrage *De Draagtekens van het jaar 1566* voegt Wigersma aan zijn vermelding van deze zinsneden van Bor toe ‘Het verdient klaarblijkelijk vermelding, dat zij op reis aan niemand overlast hebben veroorzaakt. Deze zinsnede doet den edelman van dien tijd kennen. Als een loftuiting bedoeld geeft ze ons geen hoogen dunk van zijne beschaving’. Daar kan aan worden toegevoegd dat men het merendeel van die zogenaamde kleine edelen nu zou hebben beschouwd als ‘in de bovenwereld geïnfilterde criminelen’. Het volgende ter adstructie. Karel V, reeds als koning van Spanje uitgeroepen, gaat uiteindelijk in september 1517 met 40 schepen van Middelburg naar Spanje. Hij landt na stormen in de Golf van Biskaje niet op de juiste plek maar nabij Villaviciosa. In zijn gevolg zijn nogal wat Vlaamse edelen, omdat Karel hof hield in Brussel. Bisschop Alonso de Santa Cruz – in die tijd een van de belangrijkste autoriteiten in Spanje en voorstander van het koningschap van Karel, dat overigens

niet in overeenstemming was met de toen geldende opvolgingsregels in Spanje – rapporteert over de Vlaamse adel in het gevolg van Karel V in 1517 als volgt: ‘Ze gedroegen zich zeer hoogmoedig en wel gingen ze met geweld gaarden en herbergen binnen, mishandelden de gasten, doodden mensen in de straten zonder enige angst voor de rechterlijke macht en deden tenslotte alles wat ze maar wilden en kregen ook nog hun zin’.³ Dit verklaart waarom de twee edelen zo onschuldig op de penning zijn afgebeeld en waarom het is gewettigd deze penning als de tweede emissie te beschouwen.

Ook mogelijk een product van Jonghelinck of een met hem bevriende medailleur en nog van voor de Beeldenstorm. Want om maar niet met die ernstige onlusten te worden geïdentificeerd onthoudt het Compromis zichzelf op 23 augustus 1566 en is geus spelen voor de bovenlaag even wat minder aantrekkelijk.

De Stichting Collectie Nederland bezit een schilderij waarop Hendrik van Brederode, naar Anthonie Mor, 1566/67 is afgebeeld. Hij draagt op zijn borst een goudkleurige geuzenpenning via twee ringen aan een min of meer lichtrood lint. Met enige moeite kan een gelijkenis met de geuzenpenning van Jonghelinck worden gedacht, echter het draagoog van de penning is dan een kwart slag gedraaid en het lijkt meer op een penning waaraan na het gieten een oogje is gesoldeerd.

Bij de beschrijving van vroege geuzenpenningen wordt meestal teruggegrepen op het standaardwerk van Gerard van Loon *Beschrijving der Nederlandsche Historipenningen*. De geschiedenis wordt kort weergegeven met de daarmee verbonden geuzenpenningen en andere attributen. Daarbij beschrijft Van Loon ook een verbastering van het acroniem vlg door de kreet ‘Wivel die Geus’ op een gouden bedelnapije, dat ‘door eenen der Edellieden aan zyn

hoed zou zijn gedraagen'. Overigens zijn over dat 'leve de geuzen' nog wat bijzonderheden genoteerd door een onbekende geschiedschrijver uit (de buurt van) Antwerpen met waarschijnlijk een roomse affiniteit. In het *Antwerpsche Chronyke*, een kroniek voor de jaren 1500 tot 1574 wordt beschreven dat op een zaterdag begin juli 1566 't savonts is binnen Antwerpen gecomen Heer Heyndrick Brederode, met Graef Lodewijc sijnen broeder (bedoeld wordt de broer van Willem van Oranje), met mijn Heer van Cuylenborch met nog meer andere Geusche Heeren, gecleet met Minnebroers grau, dese syn gelogeert geweest in de Cammerstraet in den Royen Leeu, daar blyvende tien dagen lanck, groot gelt met de Geusen en Antwerpsche Calvinisten verterende'.⁴ Iets verder wordt dan op 14 juli vervolgd met 'naer den noen, is Heer Brederoy, met alle syn Geusen vyf Antwerpen gereden tot Roye op den Dries te gemoete den Princen van Orangien, out Borchgrave van Antwerpen, en is t'savonts binnen comen met by de drie hondert Peerden, meest al Gheusen met sommighe Borgers, ende om dese incomste te sien, is de halve stadt meest al buyten geloopen, en al daer den Prince passerden, waer door den Prince seer verwondert en verslaghen was, want als hy te Bergem en op s' Keyzersbrugge quam riep men al, Vive le Geus, 'd welck den Prince seer qualyck namp'. Dat Willem van Oranje – stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht en onder meer ook nog burggraaf van Antwerpen – verstoord was over dat gedoe van de geuzen is logisch. De hoge adel, de Ligue, had bereikt dat ze weer wat invloed hadden bij Margaretha, de Spaanse troepen waren teruggetrokken uit de Nederlanden en De Granvelle zat in Spanje en dan gaat die lage adel nu als geuzen, bedelaars en dan ook nog als travestieten in het habijt van bedelmonniken, door met stennis maken. En dat alles in Antwerpen, in die tijd de belangrijkste en grootste stad in de

Nederlanden. Overigens beschreef Van Meteren dit voorval met prins Willem zo'n dertig jaar later wat evenwichtiger met 'de Here van Brederode en vele anderen van den Adel ende Borgheren / zyn hem tegemoete gereden. Incomende heeft het Volck seer geroepen Vive les Geux. Daer omme hy die alomme seer strafte / segghende dat het haer soude berouwen'.⁵

Hybride type

Enige tijd geleden is mij een tot nog toe nog niet in *De Beeldenaar* beschreven vroege geuzenpenning opgevallen, die zowel kenmerken van de geuzenpenning van Jacques Jonghelinck vertoont als het acroniem vlg. Van Loon beschrijft deze geuzenpenning als tweede. Maar omdat hij het 1566 in de afsnede van de beeltenis van Philips II – wat ook wel als kenmerk voor het werk van Jonghelinck wordt gezien – en het acroniem vlg op keerzijde niet vermeldt mogen we aannemen dat Van Loon die penning wel beschreef maar niet zelf had gezien. Deze penning, groot 30 bij 45 mm en in verguld zilveren uitvoering, is afgebeeld. Het gewicht van bijna 20 gram is vergeleken met de eerste twee substantieel hoger.

Op de keerzijde zijn nu gewapende edelen afgebeeld en de rechtse draagt een penning op de borst. De vroegste geuzenpenningen werden gedragen aan een lint, waaraan ook andere attributen als napjes en kannetjes werden bevestigd. De slijtage van oog en ringetje

Onbekende medailleur (Jonghelinck?), geuzenpenning, zilver verguld

duidt er op dat deze penning ook aan een ketting is gedragen. Deze penning zal waarschijnlijk na de beeldenstorm en nog in 1566 zijn ontworpen, waarbij we moeten bedenken dat in die tijd in Vlaanderen en Brabant het jaar 1566 liep van Pasen 1566 tot Pasen 1567.

Van Loon is wel meer onnauwkeurig. Bij de in *De Beeldenaar* 2007-1 besproken geuzenpenning van 1572 – bedoeld als zichtpenning, met de symboliek van het bespaard blijven van de tiende penning en die van de inname van Den Briel – met vrijwel dezelfde keerzijde als direct hierboven, maar zonder vlg, vermeldt Van Loon ‘... twee Edellieden ... eenige penningen onder hunne voeten hebbende ...’ Van Loon heeft ook die zeer zeldzame penning waarschijnlijk niet gezien. Zo’n onnauwkeurigheid kan een lang leven hebben; het viel mij op dat ook Thompson in 1972 bij de beschrijving van deze penning vermeldt ‘the reverse of the badge shows two gentlemen standing upon some roundels of coins’.⁶

Zeer bijzonder is een geuzenpenning Jonghelincks zichtpenning van het als eerste beschreven type zonder oogje, maar met een gaatje en een ringetje, die najaar 2011 bij de firma Schulman werd geveild. Deze zilveren geuzenpenning, groot 24,8 bij 20,5 mm en een gewicht met ringetje van 4,5 gram, is afgebeeld.

De penning is volledig gietgelijk aan de als eerste beschreven penning, behalve dat het eraan gegoten oogje ontbreekt. In een later stadium is hij draagbaar gemaakt door een gaatje en een ringetje aan te brengen. Geuzenpenningen van Jonghelinck, dus het eerste

type, komen relatief vaak voor zonder oogje, maar dan is goed te zien dat het oorspronkelijke oogje er af gebroken is. Iets dat een paar honderd jaar geleden regelmatig door verzamelaars met aangegoten oogjes werd gedaan, omdat een penning zonder oogje schoner lag in het kabinet. Deze penning is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid gegoten zonder oogje. Bij vergelijking van dit exemplaar met meerdere allemaal gietgelijke exemplaren met oogje valt ook op dat de verdikking direct rechts onder het oogje op de keerzijde ontbreekt. Er vallen nog twee dingen op. Er loopt in de penning een breuk langs het aangezicht van Philips, waarschijnlijk een zich pas later manifesterend gebrek en dat als gevolg van opgebouwde spanning bij te snel afkoelen na het gieten.

De penning was wellicht niet zorgvuldig genoeg ‘ontlaten’ en tijdens het dragen en als gevolg daarvan slingeren tegen mogelijk een borstkuras kon de spanning verdwijnen via de breuk. De invloed van zo’n borstkuras zien we ook op de als eerste afgebeelde geuzenpenning van Jonghelinck. Op de keerzijde is op enkele delen van hand en vingers het verguldsel weggesleten en het zilver zichtbaar. Zo’n slijtage is bij het dragen op kleding minder te verwachten.

Het ringetje heeft ribbels en dat duidt op minstens een paar honderd jaar geleden. Op grond hiervan is mijn aanname dat deze later draagbaar gemaakte penning als één der eersten uit de matrijs van Jonghelinck is gekomen en dat pas in een later stadium de vorm voor een oogje in die matrijs is aangebracht. Het zal wel nooit vast te stellen zijn, maar de veronderstelling dat dit één van of dé penning is geweest die Jonghelinck aanbod aan de leiders van de kersverse geuzen met ‘wat dacht u er van’ acht ik redelijk. Het verwerkte zilver was maar voor zo’n 7 stuivers en de kost gaat voor de baat uit. ■

Kees van der Pols is gepensioneerd beroepsmilitair en verzamelt samen met zijn echtgenote sinds jaren veelal kleine objecten die met de Nederlandse revoluties worden geassocieerd. Het betreft met name de Opstand in de tweede helft van de zestiende eeuw en de periode 1780-1813. Voor Van der Pols zijn de objecten pas echt interessant als er een verhaal omheen valt te vertellen; met penningen is dat al gauw het geval.

NOTEN

1. G. VAN DER MEER Penningen, Geuzennapies en kalebasjes *De Beeldenaar* 4 (1980) 91; K.F. KERREBIJN Zilveren halve manen (zgn. halve manen van Boisot) *De Beeldenaar* 25 (2001) 173.
2. PIETER BOR Oorsprongk, begin, en vervolg der Nederlandsche oorlogen etc. (1595, uit-

- gave van de Weduwe van Johannes van Someren en anderen, Amsterdam 1679) 57.
3. WIGERSMA 'De Draagtekens van het jaar 1566' *De Vrije Fries* 20 (1902/06) 269.
 4. *Antwerpsch Chronykje voor 1500 tot 1574* (Pieter van der Eyk, Leiden 1743); *De kroniek van Godefried van Haecht over de troebelen van 1565 tot 1574 te Antwerpen en elders* (Rob. Van Roosbroeck, Antwerpen 1929) 74.
 5. E. VAN METEREN Belgische ofte Nederlantsche Historie (Vennecool, Delft 1599) folio xxviii.
 6. J.D.A. THOMSON 'The Beggars' Badges and the Dutch Revolt' *Numismatic Chronicle 7th Series* 12 (1972) 292.

Opsporing verzocht

Op 10 juli 2012 is een aangetekende zending middeleeuwse Nederlandse, Duitse en Engelse munten gestolen en de handtekening voor ontvangst vervalst. In samenwerking met de politie loopt er een onderzoek aangaande diefstal en valsheid in geschrifte. Mocht u genoemde zending geheel of gedeeltelijk krijgen aangeboden of ergens opmerken dan kunt u dit melden bij ariefvanherwijnen@hetnet.nl en bij de plaatselijke politie. De tip die leidt naar het terugvinden van deze munten wordt beloond met 250 euro.

Forward Backward door Elly Baltus

Penning in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

De Olympische Spelen in Londen liggen al weer achter ons en de medailles zijn uitgereikt. Ter gelegenheid van de Spelen is Elly Baltus voor een expositie in Londen gevraagd een aantal penningen te ontwerpen. Elly Baltus (1956) heeft haar opleiding genoten aan de Amsterdamse Rietveld Academie. Later is daar nog een MA Fine Art aan de universiteit van Wales bij gekomen. Aanvankelijk begon Elly Baltus als beeldhouwster. Grote bekendheid kreeg zij vooral met haar beeld van Jan van Scorel dat zij in 1986 heeft gemaakt in opdracht van de gemeente Schoorl. Geruime tijd maakt zij ook penningen. Zelf zegt ze hierover: 'Door fysiek de was door je handen te laten glijden en te kneden ontstaat een willekeurige handzame vorm die verwantschap vertoont met penningen.'

Als groot zwemliefhebber heb ik voor de serie zwimmers gekozen. Mijn favoriet is *Forward Backward*, een klassieke penning, in brons uitgevoerd, waarop een zwemmer op de buik en op de rug zwemmend is afgebeeld. Met rake lijnen geeft Elly Baltus de spanning en snel-

heid van de zwemmer weer. De zwemmer is afgebeeld in een verder plat vlak, waarmee de kunstenaar de afstand van het bad lijkt weer te geven. De penning heeft als randschrift: FORWARD BACKWARD. Baltus wil met deze penningen aangeven dat het allemaal zo makkelijk en mooi lijkt wat er gepresteerd wordt, maar dat de sporters in feite jarenlang bezig zijn met trainen en zich zo voorbereiden op de Spelen. 'Allerlei stadia gaan zij door. Kracht en macht, passie, perfectie, ontwikkeling en terugslag, worstelingen, strijd en pracht.' Een andere, eveneens klassieke penning, toont een duiker en heet *Power Passion Perfection*; de derde is ietwat minder traditioneel en heet *Struggle Battle and Beauty* en toont synchroonzwimmers. Het bijzondere bij die penning is dat op de voorzijde (eigenlijk letterlijk de bovenkant) de zwimmers in het water worden weergegeven, terwijl de keerzijde driedimensionaal is en de benen van de zwimmers laat zien. ■

www.ellybaltus.com

Een munt zonder vindplaats is verloren ... en daar kunt ú iets tegen doen!

Tot heden was het registreren en beschrijven van muntvondsten in de nationale vondstdatabase NUMIS vooral een taak van het Geldmuseum. Binnen het museum is echter slechts beperkte ruimte om al die vondsten de verdiende aandacht te geven, met al jarenlang een eindeloze wachtlijst tot gevolg. Met de recente ontwikkelingen in het Geldmuseum is hier verandering in gekomen. Dit najaar wordt een nieuw programma actief op het internet, waarmee NUMIS beter toegankelijk wordt voor melders, beschrijvers en onderzoekers. Op dit moment wordt de programmatuur geschreven en binnenkort start de testfase van het programma. Om door te kunnen gaan met het belangrijke werk wordt nu meer dan ooit een beroep gedaan op geïnteresseerden en verzamelaars om vondsten toegankelijk te maken.

Er wordt niet alleen aan een nieuw programma gewerkt. Binnenkort – in de loop van deze zomer – komt er een boekje beschikbaar over NUMIS, met toelichting op wat er is bereikt en wat de toekomstplannen zijn. Deze publicatie biedt tevens een handleiding voor het registreren en geeft praktische informatie over het reinigen en fotograferen van vondsten. De tekst is zowel in pdf-vorm op de NUMIS-site te lezen als in gedrukte vorm te bestellen.

Waarom NUMIS?

Meer en meer munten worden via de muntvondstendatabase ontsloten. Wat wordt er eigenlijk met die informatie gedaan? NUMIS is letterlijk een bron voor de geschiedenis van Nederland en Europa. Zeker voor de periode waar weinig of geen geschreven bronnen

beschikbaar zijn, zoals de prehistorie. Voor de zesde Van Gelder-lezing in 2007 heeft Nico Roymans bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar het vroegste muntgebruik en de muntproductie in de Nederrijnse regio, waaronder Nederland.¹ Een ander voorbeeld is een recent onderzoek naar de opkomst en ondergang van de Romeinse markteconomie.²

Nieuwe vondsten blijven bij NUMIS binnenstromen. Uit de vroeg-Romeinse tijd is een kleine recente schatvondst afkomstig die slechts secundair bij het Geldmuseum kon worden beschreven, terwijl het juist bij munten als deze uitermate belangrijk is dat alle beschikbare gegevens worden vastgelegd. Van de in 2010 gedane vondst was in een paar regels melding gemaakt op pagina 17 van het Algemeen Dagblad van 9 oktober dat jaar. De vinder zou ene Peter Peeters zijn, de vindplaats werd niet meegedeeld, maar ligt waarschijnlijk in de buurt van Thorn. De munten waren er slechts vaag beschreven. Ze zijn – als ze daadwerkelijk samen zijn gevonden – belangrijk voor onze kennis over de muntslag. De vondstomstandigheden zijn cruciaal, want mogelijk zijn de munten gevonden op een terrein met een langere bewoningsgeschiedenis en vormen zij geen schatvondst, maar een vondstcomplex. In dat geval moeten wij de vondst anders interpreteren, want dan kunnen de munten verspreid over tientallen jaren in de bodem terecht zijn gekomen door verberging of verlies. Met andere woorden, de hamvraag voor deze vondst is het historische verband tussen de munten onderling.

In 2012 doken de munten onverwacht op in een veiling van de Munt- en Postzegelorganisatie (MPO). Naast drie

JAN PELSDONK

*Schatvondst Thorn
2010 (foto: MPO)*

gouden staters en twee gouden kwart staters bevatte de vondst drie triquetrum-staters (beter bekend onder de naam regenboogschoteltjes) en een handjevol bronzen munten van het Avaucia-type. Dankzij medewerking van de MPO zijn de munten inmiddels in NUMIS beschreven.

De regenboogschoteltjes zijn toegeschreven aan de Bataven en gedateerd in de periode -50 tot -15. Het productiegebied is nog niet geheel duidelijk, het Nederlandse rivierengebied ligt het meest voor de hand.³ De Avaucia munten zijn te dateren in de periode -25 tot -15 (met tekst) en -15 tot 10 (zonder tekst).⁴ De oudste serie wordt toegeschreven aan de Tungri en is geslagen in de buurt van Tongeren. Mogelijk was Avaucia de naam van een van de leiders. De jongere serie is opvallend vaak teruggevonden in het Nederlandse rivierengebied en mogelijk geslagen in de Romeinse legerkampen om te dienen als laagwaardige pasmunten.⁵ Helaas zijn de bronzen munten flink verweerd en op een enkeling na niet te determineren vanaf foto's. Het zouden goed Avaucia's kunnen zijn. Aardig is de munt

waarbij nog duidelijk is te zien dat de muntplaatjes in een strip zijn gegoten: links en rechts zit nog een stukje brons van het gietproces.

Opvallend in de vondst zijn de gouden munten. Zij zijn te dateren in de periode -100 tot -50. Tijdens de Galische Oorlog in de jaren '50 heeft Julius Caesar al het goud waar hij de hand op kon leggen in beslag genomen en naar Italië laten afvoeren. Sinds die tijd werden er lokaal alleen zilveren (en gaande-weg koperen) munten geslagen. De gouden munten uit de vondst zijn de dans ontsprongen. De gebruiksduur van de drie grote munten is – door de manier van slaan – wat lastig te bepalen. De afbeelding bevindt zich min of meer beschermd in het 'kommetje' van de munten. De kleinste twee gouden munten zijn echter vrijwel vlak en dus lange tijd van hand tot hand gegaan (of als talisman gekoesterd). Zijn deze munten na de komst van de Romeinen nog gebruikt? Een combinatie van gouden en zilveren munten is recent nog aangetroffen in de schatvondst Amby 2008.⁶ Het voorkomen van koperen munten lijkt te duiden op een geldcirculatie met grote en kleine denominaties zoals wij deze tegenwoordig kennen, maar dat ligt niet erg voor de hand. Het is waarschijnlijk dat 'munten' buiten de Romeinse centra net als in de decennia voor de komst van de Romeinen vooral zijn gebruikt voor ceremonies en rituelen en vrijwel niet als betaalmiddel zoals wij dat tegenwoordig kennen.⁷ Een kleine nederzetting of offerplaats waar op diverse momenten munten zijn achtergelaten ligt meer voor de hand. Een deel van de oplossing van het vraagstuk ligt dus in het verband tussen de munten onderling en in de vindplaats. Daar kan alleen de vinder ons mee verder helpen.

Tot de vinder nadere informatie geeft kan deze vondst niet op volle waarde worden onderzocht. Mocht iemand meer over de schat weten, dan houd ik

De schatvondst Thorn 2010 (NUMIS 1100340)	
Ambiani, gouden stater (± -58/-55), De la Tour 239	3
Keltisch, gouden kwart stater (± -60/-50)	2
Batavi (of een deelgroep van de Eburonen), regenboogshoteltje, zilver (± -50/-15), Roymans 16a	2
Batavi (of een deelgroep van de Eburonen), regenboogshoteltje, brons (± -50/-15), Roymans 16b	1
Tungri? (Avaucia) / Romeinse overheid?, quadrans(?), brons (-25/10) vergelijk Scheers 217	16
totaal	24

mij van harte aanbevolen. Hopelijk meldt hij zich na publicatie van dit artikel. Als NUMIS al langer een brede groep vrijwilligers had gehad, dan was deze vraag misschien direct na het vinden beantwoord geweest. Laat deze vondst voor ons een les zijn en laten wij vooral proberen om NUMIS te steunen door zo veel mogelijk vondsten aan het systeem toe te voegen ten dienste van de wetenschap en de komende generaties, want een munt zonder vindplaats is pas écht – en voor altijd – verloren. ■

NOTEN

1. ROYMANS (2008).
2. BURINGH e.a. (2012).
3. ROYMANS / DIJKMAN (2010) 24.
4. ROYMANS (2008) 20-22.
5. ROYMANS (2008) 22.
6. ROYMANS / DIJKMAN (2010).
7. ROYMANS (1998) 7 en 25; AARTS (2000).

LITERATUUR

J.G. AARTS *Coins or money. Exploiting the monetization and functions of Roman coinage in Belgic Gaul and Lower Germany 50 BC – ad 450. Proefschrift* (Nijmegen 2000).

ELTJO BURINGH / JAN LUITEN VAN ZANDEN / MAARTEN BOSKER *Soldiers and booze: the rise and decline of a Roman market economy in north-western Europe* (2012, nog niet verschenen).

NICO ROYMANS *Muntgebruik in een dynamisch grensgebied. Keltische munten in de Nederrijnse regio* (Utrecht 2008).

NICO ROYMANS / WIM DIJKMAN *De Keltische gouden zilverchat van Ambly, gemeente Maastricht* (Utrecht 2010).

Oproep

NUMIS heeft behoefte aan uw kennis en expertise. Vindt u vondsten belangrijk, interessant of leuk en overweegt u om het NUMIS-team te komen versterken, dan nodig ik u van harte uit om contact met mij op te nemen via numis@geldmuseum.nl of per post: NUMIS, ter attentie van Jan Pelsdonk, Geldmuseum, Postbus 2407 3500 GK te Utrecht. De tijd die u er als vrijwilliger aan besteedt is afhankelijk van uw interessegebied en mogelijkheden. Uiteraard kunt u hier als vanouds ook met vragen over NUMIS en muntvondsten terecht. Wij zijn op dit moment vooral op zoek naar mensen die het leuk vinden om vanaf foto's gevonden numismatische voorwerpen te beschrijven of mensen die in de eigen regio, kranten en tijdschriften willen speuren naar gevonden numismatische voorwerpen die nog niet in NUMIS staan.

Professor Van Ruyven-penning door Barbara de Clercq-Brinkgreve

Penning in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

Voor veel liefhebbers van brons plastieken en penningen is Barbara de Clercq (1948) een grote bekende. Velen denken direct aan de dierfiguren die zij in brons heeft gemaakt. Na een studie Spaans heeft zij toch gekozen voor de beeldhouwkunst en heeft zij lessen gevolgd aan de Vrije Academie in Den Haag. Voor haar onderwerpen laat zij zich inspireren door de dieren die zij overal om zich heen ziet, thuis en op reis. Ook op haar penningen komen veel dieren voor, vooral in haar vrije werk. Zo maakte ze in 2009 een penning genaamd *De hondenuitlaatdienst*; deze penning is gebaseerd op een tafereel dat zij in Buenos Aires op straat zag. Daarnaast heeft Barbara de Clercq een aantal penningen gemaakt voor de Universiteit Utrecht, zoals in 1996 ter gelegenheid van de opening van het Utrechts Universiteitsmuseum. Haar penningen in brons zijn alle goed te herkennen aan de eenvoud van de gestileerde voorstelling

en de wat ruw ogende manier van afwerken. Vorig jaar kreeg De Clercq van de afdeling Cardiologie, divisie hart en longen, van het Universitair Medisch Centrum (umc) Utrecht de opdracht de *Professor Van Ruyven-penning* te ontwerpen. Deze penning wordt uitgereikt aan een wetenschapper met een uitzonderlijke staat van dienst, die wordt uitgenodigd de jaarlijkse Van Ruyven-lezing te houden. De penning toont op de voorzijde een hart en de naam R.L.J. van Ruyven; de keerzijde toont, gelijk de penning uit 1986, het wapen van de Utrechtse Universiteit met de zinspreuk 'Sol Justitiae Illustra Nos'.

Prof. drs. Rutger Lodewijk Johan van Ruyven (1896-1989) was eerst buitengewoon en later gewoon hoogleraar Hart- en Vaatziekten aan de Universiteit Utrecht. ■

www.barbaradeclercq.nl

Le Salut des Armes

Een penning door Ernesta Robert-Mérignac

Hoewel er op de Olympische Spelen nog wel wordt geschermd, is de belangstelling voor deze sport de afgelopen jaren enorm afgenomen. De Koninklijke Nederlandse Amateur Schermbond heeft nog slechts een paar duizend leden en ook onder studenten wordt er nauwelijks meer geschermd. Gelukkig zijn er nog wel fraaie penningen in omloop die deze nobele sport als onderwerp hebben. Een mooie kleine serie is ooit gemaakt door de vrijwel onbekende beeldhouwster en medailleur Ernesta Robert-Mérignac (1858-1933). Over haar weten wij niet veel. Het Franse

kunstenarslexicon van E. Bénézit vermeldt dat zij is geboren in St. Omer (Pas-de Calais) en heeft geëxposeerd op de Artistes Français bij de Femmes Peintres et Sculpteurs.¹ De website van het Parijse Musée d'Orsay weet daar aan toe te voegen dat zij is geboren in 1858 en overleden in 1933.²

Op het internet kwam ik op de site van het National Fencing Museum in Worcestershire, Engeland. Dit privé-museum is opgezet door Malcolm Fare, die mij meer informatie kon verschaffen over deze Ernesta Robert-Mérignac.³ Deze kunstenares was een dochter van

JIM VAN DER
MEER MOHR

Ernesta Robert-Mérignac, Le Salut des Armes, brons

de schermleeraar Georges Robert, die in 1887 *La Science des Armes* heeft geschreven. Zij was getrouwd met Emile Mérignac, eveneens een schermleeraar, die in 1883/86 *Histoire de l'Escrime* heeft geschreven. Haar belangstelling voor deze sport zal dus ongetwijfeld door familiale omstandigheden zijn ingegeven. In 1903 werd zij medailleur aan de Parijse Munt en in 1911 heeft zij de beeldhouwprijs gewonnen op de Salon des Femmes Peintres et Sculpteurs. Van haar zijn vier scherpenningen bekend, die vermoedelijk alle dateren uit het begin van de twintigste eeuw. De titels zijn *Le Salut des Armes*, *La Leçon d'Armes* en *Assaut d'Épée* en *Assaut de Sabre*. Alle vier zijn kleine plaquette penningen van hoge kwaliteit en uitgegeven in brons, verzilverd brons en verguld brons. *Le Salut des Armes* heb ik zelf ooit gevonden in een 'rommeldoosje' op de Holland Coin Fair en van twee andere heb ik op het internet afbeeldingen gevonden. Op *Le Salut des Armes* zien wij op de voorgrond twee schermers, terwijl de secondanten op afstand toekijken. Op de keerzijde staat een achttiende-eeuwse

edelman die de schermgroet brengt. De penning is van brons, meet 5 x 9 cm. en is midden rechts in de rand voluit gesig-neerd.

Op *La Leçon d'Armes* staat links een maître die zijn leerling een aanwijzing geeft. De keerzijde is mij niet bekend. Op *Assaut d'Épée* treft de rechter schermer zijn tegenstander op het masker, een bij degenschermers geldige treffer, waar immers het hele lichaam trefvlak is. Ook van deze penning is de keerzijde mij niet bekend. Van *Assaut de Sabre* ben ik helaas nog geen exemplaar tegen gekomen.

Behalve van deze scherpenningen is van deze kunstenaar een serie beeltenissen van dames in streekklederdrachten bekend, maar daarover wellicht meer in een andere kleine bijdrage.

NOTEN

1. E. BENEZIT *Dictionnaire critique et documentaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs* (Parijs, 1976) 9, p. 10.
2. www.musee-orsay.fr, notice artiste 36811.
3. Mededeling van Malcolm Fare d.d. 28 juli 2010. Zie voor het National Fencing Museum: www.fencingmuseum.com.

Loodgrijze luchten en een dode goudvis

FIDEM in Glasgow

Een balletje kan raar rollen. Eerder dit jaar greep de Japanse penningmaker Tetsuji Seta net naast de eerste internationale Jaap van der Veen/Teylers Museum-prijs. Tijdens het internationale FIDEM-congres in Glasgow haalde hij de schade in door met zijn oeuvre de *FIDEM grand-prix* in de wacht te slepen. Seta koppelt zijn penningen – met een licht en op de natuur geënt uiterlijk – aan gebeurtenissen in zijn tuin en in zijn eigen leven. Daarmee zit hij midden in een jarenlange speurtocht naar verbanden tussen beide grootheden.

Het congres was te gast bij de universiteit, in het Huntarian Museum. Alle internationale penninginzendingen waren uitgesteld in twee schier oneindig lange vitrines in de Kelvin Hall, waaronder de congrespenning. Net zoals iedere bijeenkomst waren de objecten een lust voor het oog. Het aantal congresgangers was met tussen de honderd en tweehonderd personen relatief laag ten opzichte van de bijeenkomst in

2010. Met name de korte inschrijftijd, het hoge deelnamebedrag en de vakantie-maand juli zullen daar debet aan zijn geweest. Wat de zomer betreft was er echter alle reden om toch vooral de lezingen en de penningen te bezoeken, want af en toe leek het er sterk op dat alles zich afspeelde in een aquarium: buiten was een paraplu amper voldoende om het nog enigszins droog te houden. Toch was het tot grote vreugde van de Schotten nog een dagje zonnig. Zij hadden zelf dit jaar nog geen zomerse dag meegemaakt.

In het museum lagen 956 penningen van 446 makers uit 29 landen te pronken. Sommige medailleurs waren doorgegaan op de ingeslagen weg, andere medailleurs hadden een nieuwe invalshoek en uitwerking voor hun onderwerpen gevonden, zoals Tamás Soltra en Virág Szabo uit Hongarije. Een opvallende afwezige was Otakar Dušek, van wie geen penning in de tentoonstelling was opgenomen en die al enige tijd is

JAN PELSDONK

FIDEM XXXII
congrespenning, brons,
2011 (2/3 ware
grootte)

geveld door een ziekte. Opmerkelijk was het grote aantal penningen van jonge kunstenaars.

Uit Nederland lagen 35 penningen in de vitrines. De penningmakers Elly Baltus, Mirjam Mieras en Linda Verkaaik waren aanwezig zodat zij onder meer hun eigen werk konden toelichten en – op de penningmarkt van zaterdagmiddag – konden verkopen. Linda Verkaaik is tevens ondergedelegeerde voor de FIDEM in Nederland. Tijdens het congres is Heleen Buijs, directeur van het Geldmuseum, officieel aangesteld als de nieuwe gedelegeerde, waarmee zij in die hoedanigheid Carolien Voigtman opvolgt. Heleen en Linda vormen daarmee de contactpersonen tussen de Nederlandse penningmakers en de rest van de wereld.

Het congres werd geopend door professor sir Kenneth Calman, hoofd van de universiteit. De daaropvolgende dagen volgde een keur aan lezingen en

een workshop. De lezingen waren ingedeeld in de thema's *The medal in history*, *The medal today*, *The medal as object*, *The medal as idea* en *The medal tomorrow*. Alle lezingen zullen worden gepubliceerd in *Médailles*, dat als gewoonlijk na elk congres door FIDEM wordt verzorgd. Hierover leest u in een later stadium meer.

Er werden diverse excursies aangeboden en vrijwel elke avond was er een bijeenkomst om – onder het genot van een drankje zonder hapje – verder te bouwen aan netwerken en vriendschapsbanden. De dinsdagavond werd als vanouds ingevuld door de Amerikanen onder aanvoering van de bevroegen New-Yorkse galeriehoudster Mashiko Nakashima, waarbij tevens de Amerikaanse congrespenning werd onthuld. Woensdagavond werd de tentoonstelling officieel geopend, donderdagavond waren de congresgangers uitgenodigd door de stad Glasgow in het fraai gedecoreerde stadhuis en vrijdagavond volgde in de Glasgow School of Art een door de British Art Medal Society (BAMS) verzorgde bijeenkomst. In de School of Art waren diverse vitrines geplaatst waarin tientallen penningen van een recent BAMS project lagen uitgesteld: voorwerpen die de artistieke kwaliteiten van jeugdige penningmakers en hun leraren goed weer-gaven.

Op zaterdagavond vormde het afsluitende diner in de prachtige Bute Hall van het Huntarian Museum de achtergrond voor een regen aan (al dan niet officiële) prijzen. Onder elf studenten werden tien FIDEM-studiebeurzen van 1000 euro uitgedeeld (een van de beurzen werd gedeeld) door Philip Attwood die Ilkka Voionmaa tijdens het congres is opgevolgd als voorzitter. Voorts ontving Mashiko de FIDEM-at-70 penning als dank voor haar jarenlange ongebreidelde inzet voor de Amerikaanse penningkunst. Vice-president Ron Dutton ontving de verzilverde penning *MEDAL-LIST HONORIS CAUSA* van de Bulgaarse Professor Bogomil Nikolov (waarschijn-

Jim Licaretz,
Amerikaanse
delegatie-penning,
ureetbaan bars, 2012

lijk organisator van het komende congres in 2014). Masaharu Kakitsubo uit Japan ontving de *Cuhaj Award of Distinction*. De Engelse studenten Kate Ive en Phoebe Stannard ontvingen de Cuhaj-prijs (voor veelbelovende penningmakers jonger dan 30 jaar) en – waar is de dag zonder een knipoog – de vrouw van James Malone Beach werd opgenomen in de Orde van de Chiquita. De meest prestigieuze prijzen van de dag werden

in de wacht gesleept door de Fin Andrei Bakharev (Aimo Viitala prijs, voor penningmakers onder de 35 jaar) en de *FIDEM grand-prix*, die werd gegund aan Tetsuji Seta. In de expositie lagen vier van Seta's penningen. Een van de vier heeft als allesomvattende titel: *Japanese standard time 21:40:21 May 30, 2011 I received e-mail from Teylers Museum / Rainy morning, May 31, 2011 I found the goldfish in the garden dead*. Deze penning

Impressie van de
tentoongestelde
penningen

Tetsuji Seta, May 30, 2011 / May 31, 2011, beryllium koper, 2011

is gemaakt in de tijd dat Seta nog in de race was voor de Jaap van der Veen/Teylers Museum-prijs. Zou er dan toch een link zijn tussen gebeurtenissen in de natuur en in zijn leven? Het weer en de goudvis waren hiervoor een voorbode. Dat een balletje raar kan rollen bewijst echter dit congres. Ook in Glasgow pakten zich donkergrijze wolken samen, maar toch mocht Seta er met de Grand Prix vandoor gaan. Ik hoop van harte dat er bij thuiskomst niets naars met zijn

vijver is gebeurd, want deze prijs heeft hij bijzonder verdiend.

Catalogus

Bij de penningtentoonstelling is een catalogus verschenen. Deze is voorzien van de beschrijvingen van alle tentoongestelde penningen en bevat vele honderden afbeeldingen. Het is niet alleen een lust voor het oog, al zijn sommige penningen wat donker afgebeeld en is er niets zo belangrijk als het bekijken en in de hand nemen van de objecten zelf. De penningen gaan binnenkort weer terug naar de eigenaars, maar de catalogus vormt een blijvende getuigenis van de richting(en) waar de moderne penningkunst zich heen laveert en mag eigenlijk niet ontbreken in de boekenkast van een penningliefhebber. Meer informatie over het aanschaffen van de catalogus is op te vragen bij Philip Skingley (pskingley@spink.com) van Spink & Son te Londen. ■

SALLY-ANNE COUPAR (ed) *FIDEM XXXII Glasgow 2012. Modern Medals. A catalogue of the International Exhibition* (Glasgow, 2012).

Het Huntarian Museum en de Schotse zomer

Muntmelange

WEER EEN ONBEKENDE MUNT UIT KAMPEN

In Muntmelange in *De Beeldenaar* 2012-1 verscheen een beschrijving van een onbekende Kamper munt door Arie van Herwijnen. Het toeval wil dat ik terzelfder tijd een muntje kocht van een detectorzoeker. Hij had in Zwols baggerslib dit zeer onooglijk en voor hem onbekend muntje gevonden. Zie de onderste twee foto's. In de vier kwartieren tussen het kruis dat het randschrift doorbreekt staan de letters CAMP. Aan de andere zijde zien we het stadswapen van Kampen met de drie torens en het schuin geplaatste wapentje van het Oversticht. Helaas is het omschrift zeer slecht te lezen maar ik zie nog een A (juist uitgespaard in de porositeit) en XV (van AN.DN/I.MCC/CCLXX/XVI of vergelijkbaar) van het jaartal-omschrift. Op de andere zijde hoort dan waarschijnlijk ongeveer te staan MONETA NOVA CAMPENS. De M aan het begin is nog te zien. Het lijkt ook wat diameter betreft op het muntje Van der Chijs XV-15 uit 1488 (MCCCC88), maar dan niet met het wapenschildje van het Oversticht in het midden van het kruis, maar een vijfbladige bloem zoals in het kruis van het muntje XV-14 uit 1480 (MCCCLXXX) te zien is. Van der Chijs vermoedt dat XV-14 een oirtken of een *vierde* groot is. Zijn exemplaar is 0,35 gram. Van der Chijs meldt dat in Kampen van 1462-1489 er een muntmeester Thomas actief was.

Ik liet Arie van Herwijnen een foto van mijn muntje zien en korte tijd later zond hij me een afbeelding van hetzelfde type (zie de beide eerste foto's) dat hij juist van een detectorzoeker ter determinatie had ontvangen, maar dan in aanzienlijk betere staat. Op de ene zijde staat + MONETA.

NOVA.CAMPEN en op de andere kant AN.DN/I.MCC/CCLXX/XVI en dus 1486. Dit exemplaar werd drie jaar geleden in Friesland gevonden. De diameter is 19 mm en het gewicht is 0,57 gram. Het muntje XV-15 van Van der Chijs weegt 0,6 gram. We kunnen nu twee kanten op. Op grond van gewicht en grootte ten opzichte van het oirtken XV-14 zou het een butken (halve stuiver) kunnen zijn zoals in de lijst van muntijzers van de muntmeester Thomas uit 1489 wordt vermeld (Van der Chijs pag. 320 bovenaan). Maar 0,6 gram is nog steeds heel weinig voor een butken. Ik zou dan ook XV-14 tot plak willen verklaren – de kleinste denominatie uit de lijst van Thomas – en geen oirtken en dit muntje tot oirtken en dus een halve groot. De halve groten van Philips de Schone uit dezelfde tijd (bv vGH 72-6 uit 1487) wegen echter 1,10 g met 0,180 zilver. Bij de vaststelling van de denominatie van de

WIEBE
NIJLUNSING

(2x ware grootte)

hier beschreven muntjes moeten vooralsnog de nodige slagen om de arm gehouden worden. Nader onderzoek is gewenst op dit punt.

Van der Chijs kende er slechts één exemplaar van. Hij vergelijkt XV-15 met XII-24 van Deventer, ook uit 1488. Het bestaat ook van Zwolle: XVII-6 uit 1491. Maar al die drie muntjes hebben een wapentje in het midden van het kruis. Er wordt in de lijst over 'nije en olde ijzers' gesproken. Relevant is dat het archiefstuk uit 1489 dateert. De munten met jaartal 1488 zijn geslagen na een overeenkomst tussen de drie steden in 1488. Dit zouden dus de nieuwe ijzers kunnen zijn. De hier afgebeelde munten zouden dan de oude kunnen zijn. Je zou kunnen veronderstellen dat het bloem-type (XIV uit 1480 en dit muntje uit 1486) iets ouder is dan het type met het wapentje in het midden, maar met zo weinig materiaal lijkt dat nog wat gewaagd. Grappig is ook dat de stempels van beide zijden van de twee muntjes lijken te verschillen, een aan-

wijzing dat er toch wel redelijke aantallen zijn geslagen. Uit de genoemde lijst van (twaalf sets) muntijzers (duit, plak (2x), butken (2x), nieuwe halve stuiver, olde stuiver, stuiver en vier paar minder duidelijk) blijkt ook dat er in Kampen veel typen kleingeld zijn geslagen, meer dan er tot nu toe beschreven zijn.

Het is bijzonder dat twee exemplaren van een tot heden niet beschreven munt kort na elkaar te voorschijn komen. Het is prachtig dat detectorzoekers met hun gereedschap in staat zijn om dergelijke minuscule muntjes te voorschijn te brengen. Ik pleit ervoor om na de al verschenen beschrijvingen van Zwolle, Deventer en de drie steden als laatste stad in Overijssel ook de muntslag van Kampen een goede beschrijving te geven. Het Geldmuseum toonde onlangs een enkelzijdig bracteaatje dat aan Kampen wordt toegeschreven met een grote C en een diagonaal kruis erdoor zoals op de Overijsselse munten van Karel V en in dit blad zijn de afgelopen tijd ook meer muntjes van Kampen voor het eerst beschreven. ■

EVERT M.
SMILDA

MUNTVONDST AALTEN 1972 (II)

Het artikel over deze muntvondst in *De Beeldenaar* 2012-4 behoeft een aanvulling en een kleine correctie.¹ Wat de aanvulling betreft het volgende. Drieguldenstukken Gelderland 1764 hebben soms een punt maar ook wel een roosje onder de GL van gulden. Hetzelfde geldt voor de gulden Gelderland 1765.

Delmonte vermeldt het drie guldenstuk 1764 roosje niet in zijn boek maar wel in zijn supplement onder nummer

1145.² De gulden 1765 roosje wordt niet door hem genoemd.

Pannekeet vermeldt onder de varianten het drieguldenstuk 1764 niet met een roosje onder de GL maar een sterretje onder nummer Gel.123 (varianten blz. 338).³ Onder nummer Gel.126 is de gulden 1765 opgenomen. Onder de varianten vinden wij de afwijkende gulden, nu echter wel met een roosje (pag. 345). Er valt nog veel te ontdekken.

Een kleine correctie is op zijn plaats. Waar gelezen wordt dat na 1795 geen munten van dit type meer zijn geslagen, moet uiteraard het jaartal 1796 staan. Dit geldt eveneens voor de geschatte periode van verbergen. ■

NOTEN

1. EVERT M. SMILDA 'Muntvondst Aalten 1972' *De Beeldenaar* 36(2012) 119-120.
2. A. DELMONTE *De Zilveren Benelux* (Amsterdam 1967; Supplement, Amsterdam 1975).
3. C.G.J. PANNEKEET *Catalogus Gelderse Munten* (Slootdorp 1996/2007).

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Inschrijfpenning 2012

Nog tot 15 september 2012 kunnen leden van de Vereniging voor Penningkunst inschrijven op de inschrijfpenning 2012 *Living apart together* van Martina Otto die uitvoerig beschreven is in *De Beeldenaar* 2012-3. Bestellen geschiedt door overmaking van € 195 op bankrekening 96820 ten name van de Vereniging voor Penningkunst onder vermelding van 'Inschrijfpenning'. Voor verzending naar het buitenland dient voor landen binnen Europa € 3,16 extra te worden overgemaakt en voor landen buiten Europa € 10,45. Na ontvangst van het bedrag ontvangt u een bewijs van uw inschrijving. Zij die elektronisch betalen, wordt verzocht in verband met de verzending tevens naam en adres te vermelden.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
J.G.C. Vegter
Harlingerstraatweg 26
8916 BC Leeuwarden
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

TENTOONSTELLINGEN

Otakar Dušek

Naar aanleiding van de uitreiking van de eerste Jaap van der Veen / Teylers Museum Prize for the Contemporary Art Medal aan Otakar Dušek is een bescheiden presentatie ingericht in Teylers Museum (zie ook *De Beeldenaar* 2012-3).

Tot en met 16 september 2012. di.-za. 11-17 uur;
zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16,
Haarlem. www.teylersmuseum.eu

Snel Geld, over geld en misdaad

Geld en misdaad zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden; veel misdaden worden gepleegd vanuit hebzucht en de wens om snel en gemakkelijk veel geld te bezitten. In de gezinstentoonstelling *Snel geld* wordt aan de hand van tien thema's uit de doeken gedaan hoe geldcriminelen door de eeuwen heen te werk zijn gegaan. Diefstal, vervalsing, fraude en oplichting zijn maar een paar voorbeelden van manieren om op een misdadige manier aan geld te komen. Iedereen die met geld te maken heeft, heeft ook te maken met de gevolgen van misdadig gedrag. Zo moeten we goed opletten hoe we met onze pin- en inlogcodes omgaan of waar we ons geld bewaren. Maar ook banken en de overheid kunnen doelwit zijn van dieven, hackers of vervalsers. Bovendien een uiterst actueel onderwerp; de kranten staan er bol van. Het Geldmuseum beheert ook veel valse munten en bankbiljetten. Zelfs de inventarissen van twee valsemunterwerkplaatsen worden in het museum bewaard. Deze zaken zijn voor het eerst in onderlinge samenhang te zien.

Di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur.
Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Schatten

Sinds 1845 verzamelt de Société archéologique de Namur munten en penningen met betrekking tot de Belgische provincie Namen. Deze voorwerpen zijn bijeengebracht in een penningkabinet dat vernoemd is naar de eerste conservator van de collectie, François Cajot. De collectie omvat munten, penningen, medailles en muntgereedschap en telt tegenwoordig meer dan 100.000 artefacten. Onder de naam *Trésor* zal in een bijzondere tentoonstelling een selectie van ruim 200 medailles, munten, penningen en insignes uit 25 eeuwen geschiedenis worden gepresenteerd.

Tot en met 9 september 2012. di.-zo. 10-18 uur;
Musée des Arts anciens, Rue de Fer 24, Namen
(België). www.province.namur.be

Niko de Wit

Werk van Niko de Wit is tot en met 23 september te zien in de tentoonstelling Topsis Turvy, in kunstcentrum De Appel te Amsterdam en in Beeldentuin 15a in Lochem tot en met 14 oktober. www.deappel.nl / www.15a.nl

Geldmuseum Curaçao

Het Geldmuseum van de Centrale Bank van Curaçao en Sint Maarten heeft sinds kort zijn eigen website. Op de website staan de verschillende munten en bankbiljetten afgebeeld die worden geëxposeerd. Ook vinden bezoekers er informatie over de geschiedenis van de munten, de bankbiljetten, het museum en de geschiedenis van het monumentale pand waarin het museum is gevestigd. Voor scholieren en studenten biedt de website verschillende artikelen die zij kunnen gebruiken voor schoolprojecten of spreekbeurten.

Geldmuseum, Scharlooweg 11, Willemstad-Curaçao. ma.-vr. tot 17 uur. Toegang gratis.
www.moneymuseum.cw

INTERNET

Willem Noyons

De nieuwsbrief april 2012 van Atelier Willem Noyons in Utrecht staat geheel in het teken van de sculpturale penningen die Willem Noyons heeft gemaakt.

Deze digitale nieuwsbrief beschrijft vier penningen die hij onder andere vervaardigde voor Het Utrechts Landschap, de Nederlandse Vereniging voor Neurochirurgie, Jubileumfonds der Veeartsenijkundige Hoogeschool 1921 en Universitair Medisch Centrum Utrecht. De nieuwsbrief is nog te lezen op www.nieuwsbriefbeheer.nl/view/43/1682.

Moneta

Het tijdschrift *Moneta* van de Ottawa Numismatic Society is vanaf deze zomer gratis te lezen en downloaden via internet. *Moneta* verscheen voor het eerst in 2010 en won in dat jaar direct al de eerste prijs in de American Numismatic Association's Outstanding Local Numismatic Publication competition. Het meest recente nummer van dit tweetalige tijdschrift kan iedereen vinden op www.ons-sno.ca/Moneta_CURRENT_PV.pdf.

BIJEENKOMSTEN

ΤΥΡΟΙ, Greek coins

De Belgian School at Athens (EBSA) en de French School at Athens (Efa) organiseren in samenwerking met drie andere partners een symposium over antieke Griekse munten en muntslag onder de titel ΤΥΡΟΙ. Greek coins and their images: noble issuers, humble users? De bijeenkomst vindt plaats van 26 tot en met 28 september in Athene. Nadere informatie over sprekers en het programma is te vinden op de websites van de EBSA (www.ebsa.info) and Efa (www.efa.gr).

Atelierbezoek

Op 22 september zijn lezers van *De Beeldenaar* welkom om in Amsterdam het monetaire experiment van de Kunstreservebank te bezoeken. Hier slaan graveurs en kunstenaars samen nieuwe munten (www.kunstreservebank.nl). Zaterdag 27 oktober zijn de lezers welkom in het nieuwe atelier van Jennifer Hoes in Haarlem (www.jenniferhoes.com). Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd van de bijeenkomst. ■

Kunst en antiekveiling

13-16 november

Een zeldzame zilveren penning met de beeldenaar van de kunstenaar Thomas Banks en keerzijde een deel van het ontwerp van de graftombe door Banks van Sir Erye Coote in Westminster Abbey. Geslagen in 1858 in opdracht van de Art Union of London. Slechts 32 exemplaren. (BHM 633). Diam. 55 mm. Gewicht 98 gr.

Een particuliere verzameling van meer dan honderd gouden, zilveren en bronzen penningen en munten, waaronder zeldzame exemplaren uit de 18e en 19e eeuw.

Kijkdagen: vrijdag 9, zaterdag 10 en zondag 11 november van 10.00-16.00 uur

VENDU NOTARISHUIS

Kipstraat 54, 3011 RT Rotterdam
+31 10 411 85 44 | vendu@notarishuis.nl
www.notarishuis.nl

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

UTRECHT. Gouden rijder 1617.

*Vz. Boven het provinciewapen, binnen een parelrand een ruiter
met opgeheven zwaard naar rechts.*

Omschrift: MO.AV.PRO.CONF-OE.BELG. TRAIEC (Utrechts schildje)

Kz. Binnen een parelrand gekroond Generaliteitswapen, jaartal boven kroon.

Omschrift: CONCORDIA.RES.PARVAE.CRESCVNT.

Goud, 37 mm., 9,92 gram. Gladde rand. Delm.967; H.P.M. Ut 29

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid 1 A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

DE BEELDENAAR

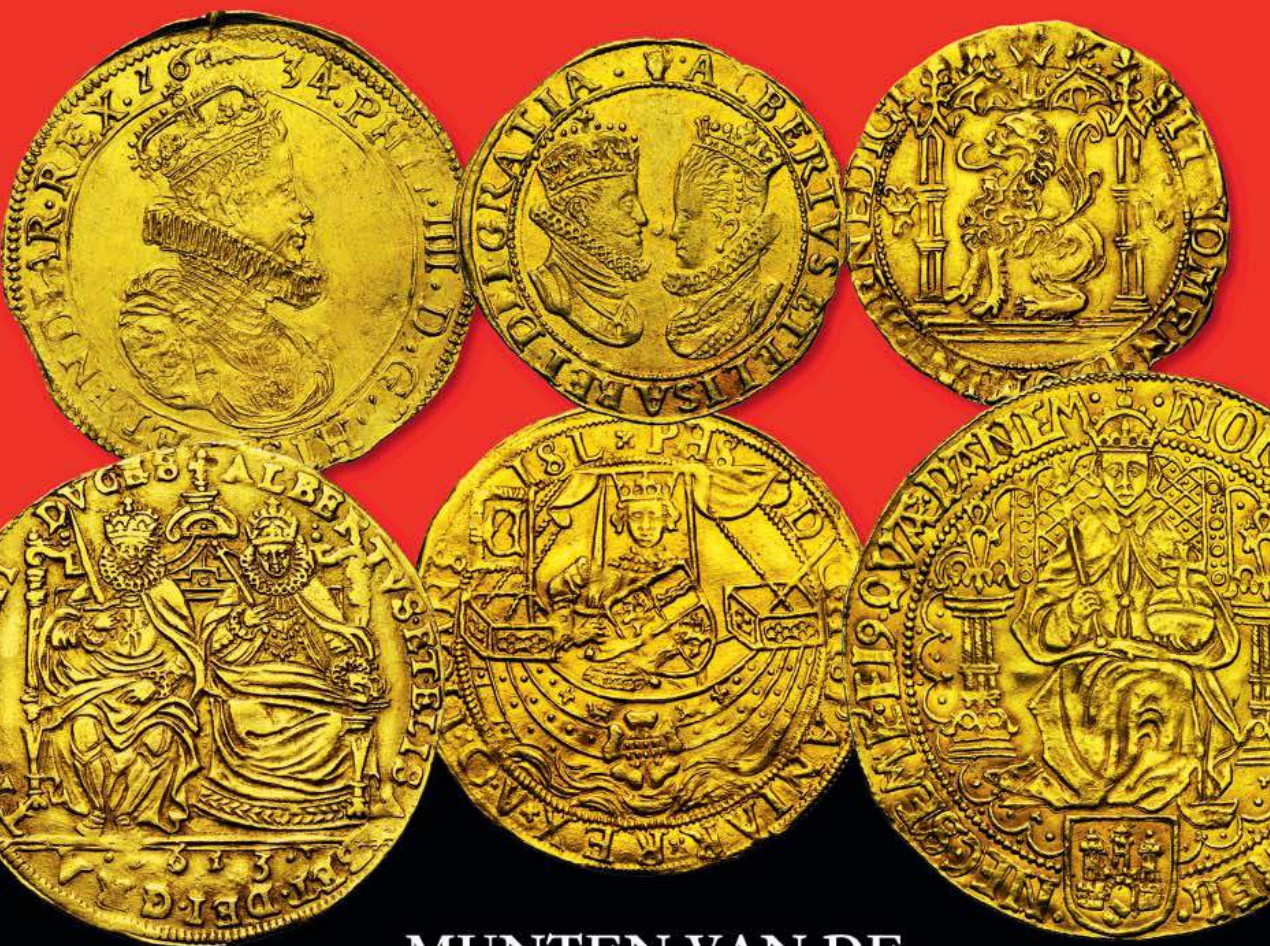
NOVEMBER/DECEMBER 2012, 36^e JAARGANG NR. 6

Jean ELSEN & ses Fils n.v.

VEILING 115

8 DECEMBER 2012

MUNTEN VAN DE
SPAANSE NEDERLANDEN IN
DE HUNTINGTON COLLECTION
ex HISPANIC SOCIETY OF AMERICA

Tervurenlaan 65
1040 Brussel

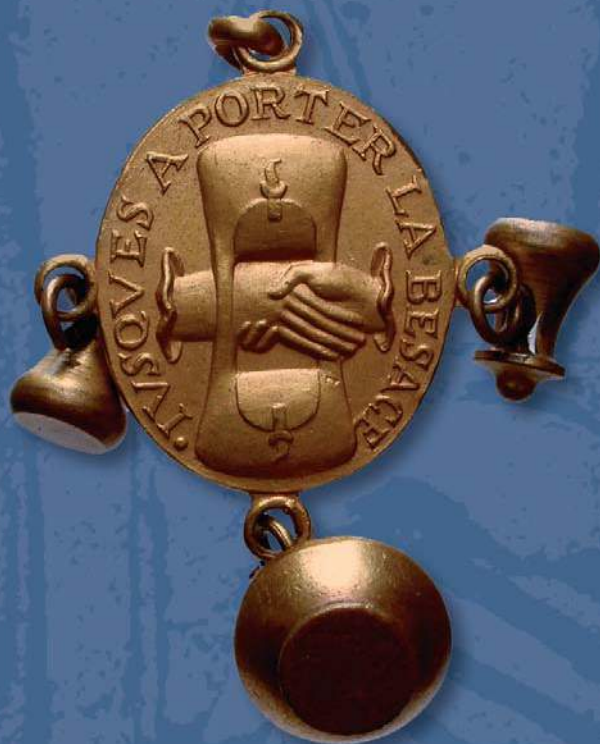
Tel. +32-2-734.63.56
www.elsen.eu

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.

U mag ons dan ook ten alle tijden consulteren voor een vrijblijvend advies.

Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bokersstraat 1a
5504 JA Veldhoven

Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845

numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists

Veilingen

*Overweegt u uw verzameling te verkopen?
Uw munten, penningen & papiergeld zijn welkom op onze veilingen.*

Bij Schulman b.v. verkrijgt u steeds zeer hoge resultaten.

Hoogste prijs ooit behaald voor een gouden munt in Nederland

€ 94.800,-
Veiling 337

*Bezichtig onze voorraad online
Dagelijks nieuwe toevoegingen*

**Schulman
GOLD
Website
nu online!**

www.schulman.nl

Brinklaan 84a - 1404 GM - Bussum - Geopend: maandag t/m vrijdag
Tel. 035 6916632 - Fax 035 6910878 - E-Mail: info@schulman.nl

DE BEELDENAAR 36 (2012) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

DE BEELDENAAR

Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

STICHTING DE BEELDENAAR

Postbus 11, 3500 AA Utrecht

info@debeeldenaar.nl

ING Bank 5761252

BIC: INGBNL2A

IBAN: NL10 INGB 0005761252

REDACTIE

redactie@debeeldenaar.nl

Hoofdredactie: J. Luijt

Penningen: J. van der Meer Mohr, T. Senders, vacature

Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere,

W.P.C. van den Nieuwenhof, J.E.L. Pelsdonk

Algemeen: L. Boezelijn

JAARABONNEMENTEN

Nederland: € 25; België: € 35;

binnen Europa: € 40; buiten Europa: € 45

Losse nummers € 6.

Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november van het voorafgaande kalenderjaar schriftelijk is opgezegd.

Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

ADVERTENTIES

Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

ZET- EN DRUKWERK

Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Baroness de Rothmann 260
Janjaap Luijt

Het mysterie van de belga 261
Franky Leeuwerck

Abraham Bredius door John Sillevius 264
Jim van der Meer Mohr

Een bijzondere grootboekpenning en zijn oorkonde 265
Johan C. Enters

Maki door Fiona Zondervan 268
Jim van der Meer Mohr

De betekenis van letters op armenpenningen 269
Alex Kussendrager

Pater Castorius door Joost Jeuken 272
Jim van der Meer Mohr

Uhlhorn in Londen en in het *Algemeen Handelsblad* 273
Albert A.J. Scheffers

TOOLS 277
Jim van der Meer Mohr

NUMIS: 275.000 keer dertien in een dozijn? 279
Jan Pelsdonk

De muntslag te Medemblik 281
Ad Gieling

Literatuurpenning van het KNGMP voor Peter Ilisch 286
Herman Gerritsen

Zoekpenning (14) 287
Janjaap Luijt

Een onbekende munt van de stad Zwolle 289
Dick Purmer

Recent verschenen 291
MODERN MEDALS

NUREMBERG COUNTING TOKENS ROSSIKA
De International Numismatic Council
in 2011 en 2012 293
Ant ter Woerds

Muntmelange 295
PLUSPENNING

MAASTRICHT, KORTE VAN KAREL V
NATIONAL NUMISMATIC COLLECTION
FRIESE KWART GROOT VAN KAREL V
WEEST GEWAARSCHUWD

Berichten uit het Geldmuseum 300

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen 301

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Baroness de Rothmann

JANJAAP LUIJT

Heeft u wel eens van Krems-am-Donau gehoord? Die kans is klein en tot voor kort had ik ook nog nooit van deze plaats in Oostenrijk gehoord. Maar sinds vorig jaar weet ik dat deze stad aan de Donau de postcode 3500 heeft. Is dat interessant? Nee, waarschijnlijk niet, ware het niet dat dit dezelfde cijfers zijn van de postcode behorende bij de postbus van *De Beeldenaar*. Aan de hand van foutief bezorgde poststukken kende ik al verschillende eigenaren van een 'Postbus 11' in Nederland. Nabij Utrecht zijn dit bijvoorbeeld de gemeenten Maarssen en Nieuwegein, de vpro in Hilversum en het Nationaal Fonds Ouderenhulp in Bunnik. Verder weg zijn het Zorgbelang Regio Zuid Holland in Rotterdam, Ncob Reizen in Joure en de Rabobank in Veldhoven. Per maand kan ik in de postbus van *De Beeldenaar* gemiddeld een à twee brieven voor een van deze instellingen verwachten.

Begin dit jaar veranderde dit. Plotseling lag dagelijks een groot aantal brieven in onze postbus voor het postorderbedrijf Gouden Gezondheid. Hun adres 'Postbus 11 in Krems-am-Donau in Oostenrijk'. Allemaal verkeerd bezorgd vanwege de geautomatiseerde postverwerking die sorteerde op postcode 3500 en het postbusnummer. Braaf stuurde ik alle deze verkeerd bezorgde post door.

Zo plotseling als de stortvloed begon, kwam er ook weer een einde aan. Mogelijk dat de aandacht die dit bedrijf kreeg in televisieprogramma's *Kassa* van de Vara en *Radar* van de Tros daar debet aan was. Maar misschien ook vanwege inspanningen van Baroness de Rothmann, medewerker van het bedrijf in Oostenrijk. Via haar antecedenten op internet leerde ik haar achtergrond kennen: 'helderziende en expert van de telepathische actie'. ■

Bij de voorplaat

1748. Prinses Carolina 5 jaar door

M. Holtzhey

Voorzijde: Borstbeelden van Willem IV en Anna naar rechts. Omschrift: W.C.H. FRISO ET ANNA D.G. PRINC. ARAVS. Signatuur onder borstbeelden. Keerzijde: Binnen een krans van samengebonden oranje- en rozentakken verbonden door een pijlenbundel het borstbeeld van prinses Carolina naar rechts. Omschrift: CAROLINA D.G. PRINCEPS AR. SPES PATRIAE. (ET. AN.V. Goud, 26 mm, 4,62 gram. Vvl.253; Holtzhey 53.

Deze nieuwjaarspenning herinnert aan het feit dat prinses Carolina op dat moment het enig kind was van Willem IV en Anna en alle hoop op de opvolging was op haar gevestigd. Collectie Munthandel Verschoor. Fotografie Dimitri Verschoor.

Het mysterie van de belga

Een weinig bekende munteenheid op obligaties

Het verzamelen en het bestuderen van oude waardepapieren, zoals aandelen of obligatieleningen, staat bekend als scripofilie. Tot het verzamelgebied behoren zowel uitgegeven en vervallen certificaten, maar ook drukproeven en specimens. Mensen verzamelen ze om velerlei redenen: uitzonderlijke grafische vormgeving, de kwaliteit van het drukwerk, de historische significantie, een interessante handtekening, de dynamiek van de regio en het tijdvak.... Wat mij betreft, is dit één van de boeiendste verzamelgebieden die er is. Je verbaast je voortdurend over de nieuwe kennis die je op doet bij het onderzoeken van een nieuw stuk voor je verzameling. Voor mij was een van die kleine 'ontdekkingen' de belga.

Ongeveer 15 jaar geleden vond ik op een scripofiliebeurs een Belgisch aandeel van de Walburg Textiel Maatschappij uit Sint-Niklaas opgericht met een startkapitaal van 2 miljoen belgas. Op het eerste gezicht leek dit een gewoon stuk uit de jaren twintig. Heel sober uitgevoerd zoals bijna alle aandelen van Belgische textielmaatschappijen uit die periode. Dergelijke stukken zijn ook vaak courant te vinden. Tot mijn verbazing zag ik dat het stuk niet in Belgische frank, maar in de munteenheid belga uitgegeven was. Honderd duizend bommen en granaten, wat waren belgas?

Een sterke frank

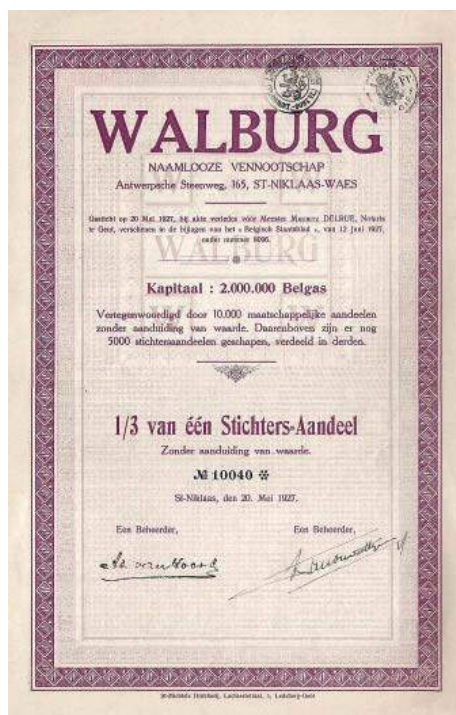
In 1865 werd Leopold II koning van België. Toen werden er nog nationale munten geslagen in goud en zilver. In datzelfde jaar besloten België, Frankrijk, Griekenland, Italië en Zwitserland om de Latijnse Muntunie (LMU) op te richten. Deze landen kwamen overeen om

hun munten gelijk te stellen aan een standaard van 4,5 gram zilver of 0,290322 gram goud (verhouding 15,5 op 1) en onderling uitwisselbaar te maken. Deze periode duurde tot de Eerste Wereldoorlog. Gedurende die halve eeuw was de Belgische frank een stabiele en sterke munt en dit was een situatie die aansloot bij de internationale ambities van de koning om van België een sterke natie te maken.

Belgische inflatie

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd de reichsmark het enige officiële betaalmiddel in België en tegen het einde van de Duitse bezetting was de Belgische economie ondergedompeld in reichsmarken. Na afloop van de oorlog, koos

FRANKY
LEEUEWERCK

Certificaat van
Walburg NV ter
waarde van 1/3
stichtersaandeel, 1927

Albert I, 5 frank
(1 belga), nikkel, 1932

de regering voor de inwisseling van reichsmarken tegen Belgische franken aan dezelfde overgewaardeerde wisselkoers van de bezetter. De gevolgen bleven niet uit. De oorlogsinflatie bleef verder tieren tijdens de prille naoorlogse economie. De prijzen stegen en de waarde van de Belgische frank zakte. In de volgende jaren verloor de frank gestaag zijn waarde ten opzichte van de pond sterling en de Amerikaanse dollar, wat leidde tot nog meer Belgische kapitaalvlucht. De situatie was zo ernstig geworden dat de regering Pouillet-Vandervelde genoodzaakt was om af te treden. Om de Belgische munt te stabiliseren en de evolutie van de nationale schuld op het goede spoor terug te krijgen, zouden sterke maatregelen nodig zijn.

Duitse Internationale
5,5% lening van 1930,
1000 belga

Introductie van de belga

Eind 1925 wilde België zijn monetaire autonomie terugwinnen en besloot zij tegen 1927 zich terug te trekken uit de Latijnse Muntunie. Het land wilde een duidelijke breuk maken tussen de Belgische en de Franse frank. Deze beslissing leidde uiteindelijk tot het einde van de LMU. In 1926 werkte de nieuwe regering Jaspar een stabiliseringsprogramma uit voor de Belgische frank. Een van de onderdelen van het programma was de introductie van een nieuwe munteenheid: de belga. De nieuwe belga werd gelijkgesteld aan 5 franken. Alle wisseloperaties moesten voortaan in belgas gebeuren.

De Belgische frank verdween echter niet. Immers, de nieuwe munten en bankbiljetten bleven hun waarde vermelden in de beide munteenheden. De eerste bankbiljetten met de belga-denominatie verschenen in 1927. Pas 3 jaar later zouden de eerste 'belga-Belgische frank'-munten in omloop gebracht worden. Deze munt van nikkel werd geslagen met Nederlandstalig opschrift in de periode 1930-1933. Op de voorzijde stond een afbeelding van koning Albert, gegraveerd door G. Devreese.

Hoe dan ook, het plan van de regering was gelukt en de Belgische munt was weer stabiel.

Van korte duur

Tijdens de Tweede Wereldoorlog moest de Belgische munt wederom plaats maken voor de reichsmark. Na de bezetting keerde de belga in het dagelijks leven niet terug. Franken bleven echter circuleren. Feitelijk was de belga nooit geaccepteerd op de wisselmarkten en in het dagelijkse leven. De Belgen bleven rekenen in franken. Op 8 januari 1946 werd zonder enige ophef officieel een einde gemaakt aan de belga.

Belgas en scripfilie

Tot dusver is slechts een handvol 'belga-certificaten' bekend. Op enkele uitzonderingen na, zijn deze aandelen en

obligaties niet courant, vaak eerder zeldzaam. Ik schat dat belga-stukken minder dan 0,05% uitmaken van het totaal aantal verschillende types Belgische waardepapieren. Belga-aandelen of -obligaties zijn bijna zonder uitzondering onopvallend, zelfs saai vormgegeven.

Een voorbeeld daarvan is het getoonde aandeel van de Walburg Textiel Maatschappij uit Sint-Niklaas. Opmerkelijk bij dit aandeel is dat het geen enkele verwijzing bevat naar de frank, hoewel de Belgische wetgeving dat voorschreef. Een ander voorbeeld is de hier getoonde obligatie, gedrukt door de Reichsdruckerei en uitgegeven op 15 augustus 1930 in Berlijn. Deze obligatie behoorde tot de Belgische deellening uitgegeven als onderdeel van het Young-plan voor de herstelbetalingen door Duitsland na de Eerste Wereldoorlog. De lening van 35 miljoen belgas bestond uit verschillende obligaties: 50265 van 100 belgas, 12645 van 500 belgas en 23651 van 1000 belgas.

Waarschijnlijk is de saaiheid van de obligaties de reden dat de meeste verzamelaars ze links laten liggen. De certificaten halen vooralsnog geen hoge prijzen. In een collectie met als thema het interbellum of in een verzameling van stukken in uitgestorven munteenheden, zoals de Chinese tael of de Duitse thaler, misstaat een belga-certificaat zeker niet.

In de vergetelheid

De belga was geen populaire munt toen die in omloop was. Nadat deze uit de handel verdween, vergaten de Belgen al gauw het bestaan ervan. In de voorbije halve eeuw werd de belga doorgaans niet vernoemd in de les geschiedenis op school. Tegenwoordig weten de meesten niet eens meer van het bestaan ervan. En dat is eigenlijk de verklaring van het mysterie van de belga, mensen vergaten hem gewoon, met uitzondering

van numismaten en verzamelaars van oude bankbiljetten. En natuurlijk scripofielen. ■

België, 1000 frank –
200 belga, 1943

Dit artikel verscheen eerder in *Scripophily Magazine*, no. 81, december 2009 (uitgave van de International Bond and Share Society; www.scripophily.org). In dat artikel is eveneens een overzicht opgenomen van bekende belga-aandelen en -obligaties.. Nadere achtergrondinformatie is te vinden op Franky's Scripophily BlogSpot: leeuwerck.blogspot.be/ (sectie numismatics) en en.numista.com

BRONNEN

De Belga (brochure) Museum van de Nationale Bank van België.

GEERT DE CLERCQ / ERIK AERTS *Ter Beurze, Geschiedenis van de aandelenhandel in België 1300-1990* (Brugge/Antwerpen 1992).

Société des Chemins de
Fer Vicinaux du
Congo (Vicicongo), 6%
kasbon van 100 belgas
op 4 jaar, onuitgegeven

Abraham Bredius door John Sillevis

Penning in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

Van de grote kunsthistoricus dr Abraham Bredius (1855-1946) was tot voor kort wel een aantal portretten bekend, in olie- verf, potlood en ook als prent, maar een penning was er niet. Als oud-bestuurslid van het Bredius Museum en penningverzamelaar heb ik dat altijd jammer gevonden. Daarom ben ik zeer verheugd dat John Sillevis op mijn verzoek dit voorjaar een prachtige bronzen penning heeft gemaakt met de beeltenis van Bredius. Het is bijna geen penning meer te noemen, maar een kleine plaquette gezien de forse maat (een doorsnede van 13,5 cm).

John Sillevis (1946) heeft als voorbeeld gekozen voor een portrettekening door Hendrik Johan Haverman (1857-1928) uit 1899. In de jaren 1890 heeft Haverman van een aantal bekende Hagenaars een portrettekening gemaakt, waaronder die van Jozef Israëls in 1895 en Louis Couperus in 1897.

Abraham Bredius geldt als een van de grondleggers van de kunsthistorische wetenschap en groot archiefvorser. Hij publiceerde in de jaren 1915-1921 onder andere de *Kunstler-Inventare*, een zeven- delig standaardwerk dat nog steeds veel wordt geraadpleegd en in 1935 de eerste geïllustreerde oevrecatalogus van alle door hem erkende schilderijen van Rembrandt. Reeds jong was hij bovendien directeur van het Mauritshuis. Tot 1924, het jaar waarin hij naar Monaco is verhuisd, woonde hij in Den Haag aan de Prinsegracht. In zijn Haagse woonhuis was ook zijn grote collectie zeventiende- eeuwse schilderijen te zien, dat sinds zijn vertrek opengesteld was als museum. Bij zijn overlijden bleek de collectie te zijn nagelaten aan de stad Den Haag. Sinds 1990 is Museum Bredius gehuisvest aan de Lange Vijverberg in Den Haag, tegenover het Mauritshuis. ■

Abraham Bredius,
2012 (2/3 ware
grootte). Foto Piet
Gispen

Een bijzondere grootboekpenning en zijn oorkonde

De penning dateert van 1839 en herinnert aan het 25-jarig bestaan van het Collegie van Commissarissen van het Grootboek van de Nationale Schuld. Uit de tekst van de oorkonde blijkt, dat dit college werd ingesteld bij besluit van de Souvereine Vorst van de Verenigde Nederlanden van 23 februari 1814, nr. 14 en 1 maart 1814 werd geïnstalleerd. Blijkens de publicatie in de *Staatscourant* van 3 maart 1814 bestond deze commissie uit zeven leden en was zij belast 'met de zorg voor de conservatie van het Grootboek der Nationale Schuld en voor de zekerheid der inschrijvingen in hetzelfde'. Bij haar instelling bestond de commissie uit de heren: mr A.A. Deutz van Assendelft, mr J. Huijdenkoper van Maarseveen, mr A. van der Hoop, mr J. Bondt, mr Ab. Bierens, mr A.Q. van Persijn en jhr H. Th. van Wijkerslooth van Grevenmachern.

Na 25 jaar waren daarvan nog in functie Adriaan van der Hoop en Jan Bondt, die inmiddels staatsraad was geworden. De overige heren waren in de loop van die kwart eeuw overleden of hadden uit teleurstelling over de moeizame gang van de verwezenlijking van de oorspronkelijke idealen of wegens

hun leeftijd ontslag genomen. Nieuwe leden waren mr Andreas Anthonius Reael, jhr mr Gerbrand Faas Elias, Willem Joseph baron van Brien en van de Groote Lindt, mr Willem Cornelis 't Hoen, Ferdinand Rendorp en secretaris Caspar Hendrik van West de 'Opperboekhouder van het Grootboek'.

De taken van de commissie zijn vermeld in het Staatsblad 58 van 14 mei 1814 in de 'Wet tot herstel der Nationale Schuld en tot vinding der Fondsen, benoodigd tot Stijving van 's Lands Kas'. De uitgebreide considerans van de wet bevat onder andere de fraaie alinea 'en willende tevens, hoe eer hoe liever, een bewijs geven van ons verlangen, om de ramp die, onder vreemde overheersching, de rentheffers van den Staat en de Gestichten van Weldadigheid getroffen heeft, in zoo verre te verzachten als de billijkheid, in de tegenwoordige omstandigheden, gedooft en meebrengt...' De toestand van deze groep gedupeerden mag in 1814 inderdaad deplorabel genoemd worden.

Artikel 1 van de wet bepaalt: 'de thans bestaande ingeschreven Nationale Schuld zal geconverteerd worden en vervangen door eene nieuwe daartestellen Schuld welke verdeeld zal worden in

JOHAN C.
ENTERS

Commissarissen van het Grootboek der Nationale Schuld, geadviseerd
 van dezerzijde door **STEE DEJONCKHEERE VAN COILLIE**, als Secretaris, voor de verrigtingen, by
 Hoofdelings-Resolutie van den 25ten February 1831, No. 14, welke Commissie als zedeling is ingesteld, geworden.

Tezamen overzeggende, dat dezerzijde Commissie, op den Dertien^{den} Maart 1839, DEN VERBOD VAN ERRE DEWY heeft
 gedaan, en als nu is zamengeteld, dat de nu te wezen **Meeren Commissarissen**:

- De Voorzitter, **W. JAN ROYDT**, Gelykz. Advocaat van de Commissie,
- ADRIAN VAN DER HOOP**,
- W. ANDREAS ANTHONIUS REIJER**,
- Inschaker, **W. GERRAARD ELIAS ELIAS**,
- WILLEM JOSEPH BAKHOFF VAN RIJCKEN VAN DE GROOTE LANDT**,
- WILLEM CORNELIS T. HOEK** en
- FERDINAND RENDORF**,
- CASPAR HENDRIK VAN NEST**, Secretaris van de Commissie en Opvoedingsman van het Grootboek.

gehoort bij beschikking van den in de overige **VAN DEN VERBOD VAN ERRE DEWY** vermeldde, verzoeken, welke op de Grootboek van de Nationale Schuld, en
 welke overzeggende, dat het nu is zamengeteld, dat de nu te wezen **Meeren Commissarissen**:

Wijnde dat ten gevolge van dezerzijde **Advies van Grootboek** verzoeken van alle **Verzoeken** van de Commissie van de Nationale Schuld, en
 dat, door **HEREDYLANDSCHEID IN THORV**, het konne hebben bijgevoegd, dat de aannemelijke verzoeken van gelyke **Verzoeken**, metgevoegd later, om in
 het belang van de Staat, dat van niet-lymende **Verzoeken** van **Verzoeken** in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,
 heeft, opzeggende, van dezerzijde van **Verzoeken**, welke verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,
 welke **Commissarissen** verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,
 dat **Verzoeken** van dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,
EXEMPLAAR, verzoeken van dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,

dat een **Bijzondere Aankenden**, en als van **Bijzondere Aankenden** van dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,
 verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, welke metgevoegd, dat het verzoeken in dezerzijde, van de metgevoegd, verzoeken,

Commissarissen van het Grootboek der Nationale Schuld,

Advocaat van de Commissie

eene werkelijke rente-gevende Schuld en in eene uitgestelde Schuld'. Artikel 5 bevat de conversie-voet, namelijk de bedragen aan oude schuld welke nodig zijn voor het verkrijgen van 2000 gulden kapitaal rentegevend (2½ %) integrale werkelijke Schuld en f 4000 kapitaal (2½ %) integrale uitgestelde schuld. In Artikel 8 wordt dan bepaald, dat jaarlijks 4 miljoen gulden werkelijke Schuld zal worden geamortiseerd, waartegenover een gelijk bedrag aan uitgestelde Schuld naar de werkelijke Schuld zal overgaan. Dit laatste bij loting, waarvan het besluit in Staatsblad 112 de regeling bevat. Een bedrag van 2 miljoen gulden wordt jaarlijks ter beschikking van de op te richten Amortisatiekas gesteld (of zoveel meer als de Staten-Generaal zullen goedkeuren) om zoals artikel 25 zegt: 'dezen maatregel zoo voordelig mogelijk voor de Rentheffers van den Staat te doen zijn en dezelve aldus gegronde hoop te geven op het trapsgewijs herstel hunner geleden verliezen...' De wet zou niet volledig zijn geweest, als artikel 11 niet bepaalde dat 'ter richtige in werking bringende dezer Wet zal er eene bijzondere Commissie door Ons benoemd worden, welke belast zal zijn met alle de werkzaamheden daaruit voortvloeiende'.

Op 7 juni 1814 zijn in de commissie benoemd: J.H. Appellius (president), lid van de Raad van State, mr G.J. Jacobson (vice-president), lid van de Rekenkamer, jhr P.I. Hogguer, president van De Nederlandsche Bank, jhr mr A.A. Deutz van Assendelft en A. van der Hoop, beiden commissarissen van het Grootboek der Nationale Schuld, en J. van Iddekinge (secretaris).

Oorkonde

In bloemrijke bewoordingen wordt in het wijdlopieg en typografisch ingewikkeld uitgevoerde document (niet minder dan 22 lettertypen zijn gebruikt) uiting gegeven aan de voldoening van het College van Commissarissen, dat de

'veelvuldig volbragte arbeid op de Grootboeken van de Nationale Schuld met een gelukkig gevolg bekroond is geworden'. Daarnaast wordt tevredenheid betuigd 'dat de ambtenaren hebben medegewerkt tot het verwerven en aankweken van het noodwendig vertrouwen, hetwelk eigenaardig aan dusdanig eene Instelling behoort verbonden te zijn'. Dit vertrouwen wordt weerspiegeld in het feit, dat de koers van de 2½ % schuld, die in 1814 slechts 37 % bedroeg, 25 jaar later tot ruim 50 % was gestegen – niettegenstaande een tussen-tijdse inzinking in 1830 van 60 % tot 40 % tijdens de afscheiding van België, een gebeurtenis die nog vele jaren een negatieve invloed op de economie heeft gehad.

De penning heeft geen symbolische of mythologische figuren, maar slechts aan beide zijden droge tekst. Op de voorzijde staan binnen een lauwerkrans de volgende regels onder elkaar: XXV JARIG – BESTAAN – VAN HET COLLEGIE – VAN – COMMISSARISSSEN – VAN HET – GROOTBOEK – MDCCCXIV – I MAART – MDCCCXXXIX en op de keerzijde, eveneens in een lauwerkrans van eikenbladeren: NATIONALE SCHULD – VAN HET – KONINKRIJK – DER – NEDERLANDEN.

Uit archiefonderzoek blijkt dat, na de eenmalige aanmaak ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Grootboek, van een aantal zilveren penningen in 1839, in volgende jaren geen gebruik is gemaakt om kroonjaren op een dergelijke manier te herdenken en de 'ambtenaren en directie van het Grootboek' te verblijden. Het is niet bekend aan wie de onderhavige penning toentertijd is uitgereikt. ■

Dit artikel is een bewerking van een bijdrage die wijlen G.J.Ph. Enters jaren geleden schreef voor het Agentschap van het Ministerie van Financiën en het Grootboek te Amsterdam. Hij was tot zijn dood lid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Numismatische Kring Amsterdam.

Maki door Fiona Zondervan

Penning in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

Dieren zijn in de beeldhouwkunst en penningkunst al jaren een geliefd onderwerp bij veel kunstenaars. Museum Beelden aan Zee heeft in 2011 als eerste museum in Nederland zelfs een hele tentoonstelling gewijd aan beelden van dieren uit de negentiende en twintigste eeuw. Een beeldhouwer die zich op dit genre toeleigde, werd ook wel 'animalier' genoemd. Beroemde animaliers waren Antoin-Louis Barye (1796-1875) en Rembrandt Bugatti (1884-1916).

Fiona Zondervan (1963) is een hedendaagse animalier. Zij maakt al een

kwart eeuw beelden en penningen van dieren. Vele diersoorten zijn al door haar verbeeld. Zelf zegt zij hierover dat het allemaal in 1988 in Artis is begonnen, waar de apen haar toen als eerste aanspraken. Door deze te observeren, te tekenen en te fotograferen leerde zij ze niet alleen van buiten, maar ook van binnen kennen. In haar werk vormen de beperkingen die materiaal en dimensie haar opleggen de uitdaging. Een beeld maken in beperkte vorm biedt weer andere mogelijkheden tot expressie. Op die manier is het goed te begrijpen dat haar penningen op één lijn liggen met haar beelden.

Fiona Zondervan heeft haar opleiding onder andere genoten aan de Kunstacademie in Kampen, maar het meeste heeft zij geleerd van de dierenbeeldhouwster Hettie Heyster. 'De beste leerschool die ik me wensen kon', aldus Fiona. Fiona heeft een voorliefde voor kleine formaten. Sinds 1996 maakt zij elk jaar een klein dierenbeeldje, dat ze 'voorjaarsbeeldje' noemt. Zij heeft vanaf 1992 veelvuldig geëxposeerd op kunstbeurzen en bij galleries. Een fraai recent exemplaar van haar hand is *Maki*, een bronzen penning van 11 cm hoog. Ineen gekronkeld, haast opgerold, is deze halfaap uit Madagascarij afgebeeld. Een beeld dat zeer herkenbaar is en een grote intimiteit uitstraalt. ■

www.fionazondervan.nl

Maki, brons, 2012
(½ ware grootte)

De betekenis van letters op armenpenningen

Over armenpenningen is weinig geschreven. Dit komt vermoedelijk omdat er voor de komst van de metaaldetector weinig armenpenningen voorhanden waren. Ook zullen armenpenningen weinig verzameld zijn, omdat ze minder tot de verbeelding spreken dan een mooie gouden of zilveren munt. Het ontbreken van teksten op de vroege armenpenningen en het gebrek aan schriftelijke bronnen zal de bekendheid van de armenpenningen ook niet ten goede zijn gekomen. Lood was een min of meer 'waardeloos' materiaal, zodat de penningen veelal omgesmolten zullen zijn voor ander gebruik. Enkele auteurs die wel over deze penningen hebben geschreven zijn onder andere Marie de Man, L.F.M. Minard Van Hoorebeke, Gerard van Loon, G. van Orden en Carolien Voigtmann.

Tot de invoering van de eerste Algemene Armoedewet van 1854 waren er in de Noordelijke Nederlanden geen bindende afspraken, algemeen geldende regels of uniforme verordeningen. De armenzorg was versnipperd, gedecentraliseerd en verzuild georganiseerd en richtte zich op twee hoofdgroepen: die voor vreemdelingen van buiten de stad en die voor de eigen stadsbewoners. Daarbij hadden de grotere steden het recht de armenzorg naar eigen goeddunken in te richten. Armoede werd beschouwd als een 'vaststaand feit', wat door de christenplicht verzacht kon worden. De gilden hadden in veel gevallen een eigen 'verzekeringssysteem' voor hun armen en ook de katholieke parochies en kloosters verstrekten van oudsher steun.

Een belangrijke groep vormden de huisarmen. Dit waren niet de zieken of bejaarden die geen inkomsten (meer) hadden (de traditionele armen), maar

mensen die vooral 's winters te weinig inkomsten hadden, omdat er niet voldoende werk was gedurende de wintermaanden. Deze huisarmen werden geholpen door de Heilige Geestgast- of Huiszittenhuizen.

Armenpenningen waren een soort pseudomunten / penningen. Ze worden ten onrechte nogal eens armenloodjes genoemd, al hoeft het materiaal niet per definitie lood te zijn. De meest voorkomende armenpenningen zijn uit Amsterdam, Leiden, Middelburg en Rotterdam. Uit de middeleeuwen stammen onder andere de holpenningen die vooral in het oosten van Nederland in gebruik waren (1457-1572). De holpenning die het meest westelijk is uitgegeven, is gevonden in Eemnes.

In het (zuid)westen van het land was de armenpenning in gebruik als kleingeld voor de minderbedeelden. Armenpenningen werden ook in economisch slechte tijden gebruikt om volksoproer te voorkomen. Dit was onder andere het geval in 1662, toen de

ALEX
KUSSENDRAGER

*Brooduitdeling
(detail), Meester van
Alkmaar, 1504*

Hoorn, armenpenning met M, z.j.

Amsterdam, broodpenning, 1789

graan- en broodprijzen enorm waren geste-
gen en door de uitgifte van broodpenning-
gen een brood enkele stuiver(s) goedkoper
verkregen kon worden.¹

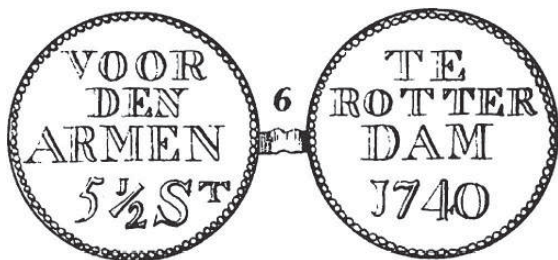
Hoorn als voorbeeld

De samenleving van de stad Hoorn telde
in de zeventiende eeuw veel behoeftigen
die als aanvulling op hun mager inkomen
waren aangewezen op de liefdadigheid
van de gemeenschap. Een niet vermo-
gende weduwe met jonge kinderen werd
door de lokale overheid, respectievelijk
kerkelijke instantie, op beperkte schaal in
het levensonderhoud bijgestaan. De stad
verstrekte halve- en kwart broden, afhan-

Rotterdam, armenpenning, 2 St

Van Orden Pl. XVIII 6

kelijk van het aantal kinderen. De
weduwe Jouke Jans woonde in 1733 met
acht kinderen aan 't Watertje in Hoorn.
Ze kreeg wekelijks armenpenningen voor
vijf halve broden. Dit waren grove rog-
gebroden van 20 pond per stuk. Een half
roggebrood woog tien pond en kostte
normaal tussen de zes en zeven stuivers.
Om die broden te kunnen afrekenen kre-
gen de behoeftigen loden penningen in
plaats van courant geld, zodat het geld
uitsluitend uitgegeven kon worden aan de
eerste levensbehoeften en niet aan andere
zaken, zoals drank. Een armenpenning
voor brood was dus alleen inwisselbaar
bij de plaatselijke bakker. De bakker had
een contract met de 'armenzorg'.

Naast broodpenningen bestonden er
ook turfpenningen, stropenningen, hout-
penningen, gasthuispenningen voor
onderdak en soms, onder andere bij feest-
dagen, wijnpenningen. Naast roggebrood
werden er jaarlijks ook grote hoeveelheden
turf verstrekt. De turf werd per ton
gekocht van de turfschippers. Hoorn had
jaarlijks gemiddeld 10 tot 20 turfschippers
gecontracteerd. De turf kon tegen
inlevering van een turfpenning door de
'thuiswonende armen' bij de turfopslag
worden opgehaald. Bovenstaand voor-
beeld van de stad Hoorn was voor andere
steden niet veel anders.

Op penningen gevonden in Hoorn
komt nogal eens de gotische letter 'M'
voor. Dat deze letter zou staan voor
'medelijden' zoals nogal eens gesugge-
reerd wordt lijkt mij niet waarschijnlijk.
Naar de in Hoorn aangetroffen armen-
penningen is de afgelopen jaren een uit-
voerig onderzoek gedaan waarvan de
resultaten binnenkort zullen verschijnen.

Amsterdam en Rotterdam

In Amsterdam werden broodloodjes uit-
gedeeld door de regenten van het
Oude- en Nieuwezijds Huiszittenhuis,
die goed waren voor een roggebrood
van twaalf pond. Op de voorzijde staat
het wapen van Amsterdam met soms de
kloppen '3 - P' of '6 - P' naast het
wapen. De 'P' staat voor pond. Op de

keerzijde staan de letters R B (= roggebrood) en verder 12q / 1789. Deze penningen dateren van 26 juni 1789.²

In enkele gevallen staat er op armenpenningen een waarde aangegeven in stuivers. Op de loodjes van Rotterdam is het gebruiksdoel overduidelijk. Hier staat namelijk voluit geschreven 'VOOR DEN ARMEN 5½ ST'.³ Het is onbekend wie de penningen heeft vervaardigd: een plaatselijke smid of een muntmeester?

Van de loodjes voor de Suyderzeese Vuurbakens met het wapen van Amsterdam is wel bekend dat Johannes Enschede voor de jaren 1703 tot 1710 de stempelsnijder is geweest en dat de loodjes zijn geslagen door Coenraet Coenraetsz. Maar hoe dat met de armenpenningen geregeld is geweest is onbekend.

Leiden

Op middeleeuwse penningen staan soms enkele gotische letters of tekens waarvan de betekenis mij onbekend is. Dit geldt ook voor de letters op de armenpenningen van Leiden en Amsterdam. Op mijn verzoek heeft iemand in de Leidse archieven gezocht of daar iets te achterhalen is over de armenpenningen, maar helaas zonder resultaat. Ook museum De Lakenhal heeft hierover geen informatie. Van Leiden zijn mij de volgende armenpenningen bekend: twee vierkante penningen met de letter 'C' en 'T' en vijftien ronde penningen (in diameter variërend van 17 tot 25 mm) met een retrograde gotische r, A, B, C, D en 2.⁴

Van Amsterdam zijn mij de letters A, B en C bekend. Verklaringen voor de letters als 'armen', 'aalmoes', 'brood', 'bedelaar', 'charitas' en 'deken' lijken mij niet erg waarschijnlijk. Ik denk meer in de richting van een bepaalde wijk of gemeenschap. Als voorbeeld noem ik hier Groningen, waar de armenzorg per wijk ('kluft') was geregeld en waar twee diakenen toezicht hielden op de armen en uitkering van geld en brood.⁵

De letter 'P' wordt nogal eens voor 'penning' versleten, maar zal in de meeste gevallen, zoals bij Woerden en Amsterdam

Leiden, armenpenning met C, z.j. (NUMIS 1037167)

Leiden, armenpenning met r, z.j. (NUMIS 1037168)

pond hebben betekend. Andere letterbetekenissen zouden kunnen zijn D voor diaconie, L voor Luthers, W voor wijk en RB voor roggebrood.

Ik hoop dat dit artikel een aanleiding is om meer gegevens over armenpenningen boven tafel te krijgen en misschien duiken er in de archieven ooit nog eens gegevens op die de letters verklaren. Voor aanvullende informatie houd ik mij van harte aanbevolen. ■

Meer informatie over armenpenningen op www.loodjes.nl

NOTEN

- 1 VAN LOON 1731, 227, 228 en 229.
- 2 *Vervolg op Van Loon* 1869, 401, 402 en plaat LXXV 1789.
- 3 VAN ORDEN 1830, plaat XVII nr. 6.
- 4 Deze penningen zijn opgenomen op de website www.loodjes.nl.
- 5 Albert Buursma 'Dese bekommerlijke tijden'; *Armenzorg, armen en armoede in de stad Groningen 1594-1795* (Groningen, 2009).

LITERATUUR

MARIA DE MAN *Over Zeeuwsche loodjes: bijdrage tot de penningkunde van Zeeland* (Middelburg 1892).

MINARD-VAN HOOREBEKE *Noord-Nederlandsche gildenpenningen, presentie-, kerk- & armloodjes van de XVe tot de XVIIIe eeuw* (1878).

GERARD VAN LOON *Beschryving der Nederlandsche Historiepenningen, vierde deel* (1731).

Beschrijving van Nederlandsche Historie-Penningen ten vervolge op het werk van Mr. Gerard van Loon, tiende stuk (1869).

G. VAN ORDEN *Bijdragen tot de penningkunde (numismatiek) van het Koninkrijk der Nederlanden* (1830).

C.M.P. VOIGTMANN *Tot Nooddrift Des Lyfs, Armenpenningen in de Nederlanden* (Leiden 2000).

Pater Castorius door Joost Jeuken

Plaquette in beeld

JIM VAN DER
MEER MOHR

Op 7 juni werd in Maastricht aan de gevel van Plankstraat 7 een bronzen plaquette onthuld die door de beeldhouwer Joost Jeuken is gemaakt. Het is een eerbetoon aan Pater Castorius, 'de paoter vaan de Stokstraot', die op die dag 100 jaar geworden zou zijn. Voor Maastrichtenaren was deze geestelijke een begrip. Pater Castorius Groothuis (1912-1989), lid van de orde van de Minnebroeders Franciscanen, kwam op 1 september 1945 gezeten op de wagen van de melkboer de Stokstraat binnen in het toen sterk verpauperde Stokstraatkwartier. Toen de melkboer vertelde dat de pater uit Hengelo er kwam wonen, zei een vrouw: 'Die is dan zeker gek. Hij kan beter bij de pastoor intrekken, daar kan hij ook wijn zuipen. Ze hebben er hier vorige week nog eentje vermoord. Het mes lag bij mij op de stoep.' Tot 1969 is Pater Castorius er gebleven; hij werd op handen gedragen door de bewoners en in de periode dat hij er woonde en werkte heeft hij zeer veel voor de jeugd gedaan. In die periode is deze wijk van Maastricht ook enorm gesaneerd en gerenoveerd. Tegenwoordig

is het één van de meest chique winkels van deze oude stad aan de Maas. In 1969 verliet Pater Castorius Maastricht om pastoor te worden in het Gelderse Didam.

Dit jaar is Pater Castorius herdacht met een grote fototentoonstelling in het Centre Céramique Maastricht. De bronzen plaquette, kenmerkend door zijn eenvoud, is een blijvende herinnering aan het werk van deze 'goede herder'. De plaquette toont een tekst in het Maastrichts met daarnaast de voor de Franciscaner monniken zo karakteristieke cordelière, het koord dat zij om hun middel dragen, herkenbaar aan zijn drie knopen. De tekst luidt in het Nederlands: 'Hier werkte in de jaren 1945-1969 Pater Castorius, *1912-1989†, de pater van de Stokstraat'. De plaquette 'opent' met twee sterren die voorkomen in zowel het wapen van de stad Maastricht als dat in de OLV Sterre der Zee, de Basilica Stella Maris en toont ons door de manier waarop de kunstenaar de sterren over elkaar heeft geplaatst de twee torens van de basiliek. Het zogenaamde Tau-kruis 'sluit' de plaquette onderaan af. Het Tau-kruis staat symbool voor 'voltooiing' en is het beeldmerk van de Franciscanen, het teken van vrede en zegen. De plaquette werd gegoten door gieterij Art And Craft te Vroenhoven, België.

Aan enkele penningen van de Maastrichtse kunstenaar Joost Jeuken (1958) werd eerder in *De Beeldenaar* aandacht geschonken. Behalve als penningkunstenaar is de autodidact Jeuken ook zeer actief als beeldhouwer, waarbij hij uitsluitend werkt in brons; van penningen en reliëfs tot realistische portretten. In het dagelijks leven is Jeuken projectleider bij een grote technische dienstverlener. Jeuken exposeert regelmatig in tal van galleries. ■

Plaquette voor Pastoor Castorius. 2012, brons, 50x35 cm

Uhlhorn in Londen en in het *Algemeen Handelsblad*

In *De Beeldenaar* 2012-5 staat een bijdrage over de muntpersen van Uhlhorn in de Utrechtse Munt. Het artikel is een door de redactie vertaalde samenvatting van de voordracht van dr Volker Benad-Wagenhoff, gehouden op 7 oktober 2011 tijdens de in het Geldmuseum gehouden jaarlijkse bijeenkomst van de werkgroep 'Experimentelle Numismatik'.¹ Als aanvulling op deze fraaie bijdrage aan de muntgeschiedenis kan het volgende dienen.

De firma Uhlhorn wilde vanzelfsprekend zijn machines aan de man brengen en nam daarom in 1851 deel aan de 'Tentoonstelling de nijverheid van alle Volken' te Londen. In het Algemeen Handelsblad van maandag 2 februari 1852 wordt verslag gedaan van hetgeen op die expositie te zien is geweest.

Het gaat hier om de 'Great Exhibition of the Works of Industry of all Nations', die tussen mei en oktober 1851 plaatsvond in het fonkelnieuwe Londense Crystal Palace. Het in die tijd eveneens gloednieuwe Victoria & Albert Museum speelde handig in op dit evenement met een eigen tentoonstelling. Hoeveel van de ruim zes miljoen bezoekers aan de beurs ook daadwerkelijk het museum bezochten, wordt niet duidelijk.²

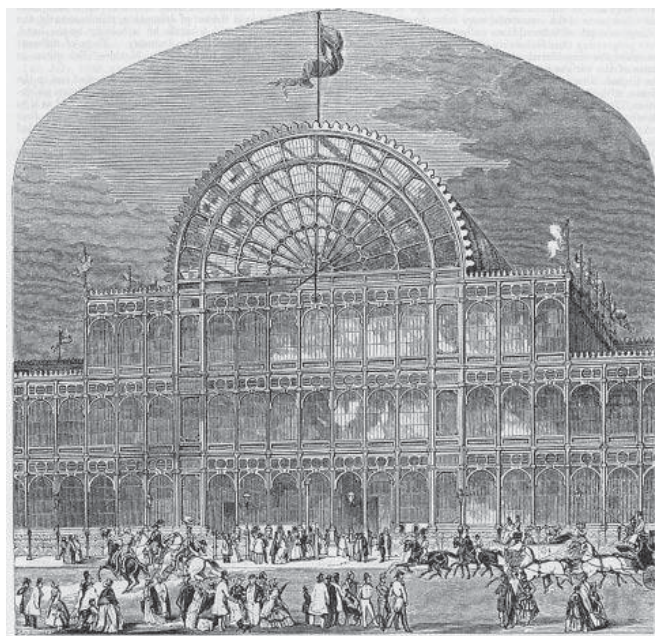
De beurs met een oppervlakte van 92.000 m² toonde meer dan 100.000 objecten verdeeld in de vier categorieën: ruwe materialen, machines en mechanische uitvindingen, fabrieksproducten en beeldhouw- en pleisterwerk.

Het *Algemeen Handelsblad* meldt het volgende over de muntpersen van Uhlhorn: 'Met evenveel belangstelling werden de muntmachines van D. Uhlhorn te Grevenbroich bij Dusseldorp nage-

zien. Zij zijn in 1847 door hem uitgevonden. Eene uitvoerige afbeelding vindt men in de Verhandel. d. Preuss. Gewerbeverein van 1847 p. 103 (Jaarboekje 1849 p. 141). In 1849 waren reeds 57 muntmachines afgeleverd voor de meeste Staten van het Tolverbond, Hannover, Mecklenburg Schwerin, Oostenrijk, Nederland, Italië, Denemarken, Zweden, Rusland enz. De muntmachines van kleine munten leveren door eene beweegkracht van 1/6 paardekracht 60-70 stuks; die voor grootere, bijv[oorbeeld] rijksdaalders, welke 2/3-1 paardekracht vorderen, bewerken 40-45 munten in eene minuut. De persing geschiedt naar het beginsel van den knievormigen hefboom. Als de grootste verbetering, welke noch Maudsley noch anderen in Engeland bereikt hadden, wordt genoemd het persen van het

ALBERT A.J.
SCHEFFERS

Hyde Park,
Crystal Palace, 1851

randschrift gelijktijdig en door eene en dezelfde beweging als het munten van de beide zijden. Uhlhorn heeft reeds bij de machines welke hij naar Frankrijk en België had geleverd, het munten in den gebroken ring (monnayage en virole brisée) toegepast, zoodat het randschrift verheven (en relief) uitkomt en dus zoowel het snoeien als het namaken der munten uiterst moeilijk en bijna onmogelijk wordt. [In een noot voegt de auteur toe: Bij de Fransche en Pruisische en ook sedert 1849 bij de Hannoverse gouden specien kan men dit opmerken.] De ring draagt dezen naam, omdat hij uit drie deelen bestaat, welke zich op het oogenblik van het munten aanéén sluiten en zich openen, om vervolgens de munt vrij te laten. Men ziet dan ook op den omtrek de drie naden van den ring. Uhlhorn werd met de raadsmedaille vereerd. De waarde der uitvinding moge nog bijzonder door het volgende duidelijk worden. Zoolang men de munten zonder ring perste, was het niet moeilijk een verheven randschrift te maken. De munt werd namelijk naderhand in eenen stalen ring geperst, waarin het schrift of de teekens gegraveerd waren. Om het munten in den ring te behouden, moest men vooraf het randschrift hol uitvoeren en dan de munt in eenen effenen ring opsluiten. Doch daar men het randwerk met het munten wilde vereenigen, zoo bleef niets anders over dan het maken

van gekartelde randen. Uhlhorn heeft dus de verdienste dat men nu verheven karakters, gelijktijdig met het munten in het randwerk brengen kan. Behalve de muntmachine heeft Uhlhorn gezonden den doorsnijder (decoupoir, Durchschnitt) voor het doorpersen der plaatjes uit de geplette en geadjusteerde staven. Overigens is Uhlhorn's muntpers zoo volledig ingerigt dat zij hare eigene beweging stuit, indien geen muntplaatje zich tusschen de stempels zet, alvorens een voorgaand weggeruimd is, [in een noot voegt de auteur toe: Dit geschiedt door het mechanisme zelf, door dien de onderstempel zich oplicht of de ring daalt en dus de munt vrijkomt om weggevoerd te worden (déviroler). Dadelijk nemen deze hunnen vorigen stand aan, om het volgende plaatje op te nemen.] of wanneer het nieuwe plaatje wegens zijne groote op dien ring liggen blijft. Er is nog een eigenaardige inrigting bij, waardoor de onderstempel op het oogenblik van het persen een weinig (hoogstens 1 Ned[er]landse streep) om zijne as draait, waardoor vooral een scherpe overdruk verkregen wordt. De bediening bestaat in het aanvoeren der muntplaatjes, terwijl zij zich van zelf weer ontlasten.'

De bijdrage in het *Algemeen Handelsblad* bevat nog meer informatie die voor de muntgeschiedenis interessant is. Het betreft de beschouwing van een muntpers

Allen and Moore,
International
Exhibition, 1851

van de al genoemde firma Maudsley & Sons, een van de firma Taylor en een draaibank waarmee rondellen voor medailles perfect rond gesneden kunnen worden. De twee bedrijven zijn bekend als leveranciers van machines aan de British Royal Mint. Verder is er nog werk van de Sardijnse stempelsnijder Nicolas Lendy te zien.

Op de pers van Joseph Taylor worden gedurende de vakbeurs herinneringsmedailles geslagen, die aan de bezoekers worden verkocht. De opbrengst uit die verkoop, ruim 8,5 procent van de totale inkomsten uit de verkoop van catalogi, de horeca en de gedrukte weersvoorspellingen, dienden ten goede te komen aan de organisatie van de beurs.³

Het verslag in het *Algemeen Handelsblad* gaat verder: ‘Tot de werktuigen, welke het meest verwant aan de drukmachines zijn, behooren de munt- en medaillepersen. Maudsley a[nd] Sons⁴ hadden eene muntmachine van zeer merkwaardige constructie ingezonden (N° 248)⁵, daarvoor werd hem de raadsmedaille toegekend. De pers wordt noch door schroef aangedreven, noch door hefboom bewogen, maar door een excentriek, dat eene drukkracht van 140.000 Ned[erlandse] ponden [= 140.000 kilo] uitoefent. Het excentriek werkt op een dwarsjuk, dat slechts 2 Ned[erlandse] d[ui]m [= 5,14 cm.] vrije speling heeft. Aan het juk hangt een ring over den bovenstempel, terwijl de onderstempel in een ring gehouden wordt, welke op drie veeren rust. Acht en twintig metaalplaatjes van 1/8 E[ngelse] d[ui]m (ruim 3 Ned[erlandse] streep) [= 3 mm.] dikte, onder eenen trechter gebragt, uit wiens benedenopening ze een voor een op den onderstempel geleid worden, of liever er staan twee metalen vingers gereed, die het muntplaatje grijpen en op den benedenstempel neerleggen, zijnde de afstand van omtrent 13 Ned[erlandse] d[ui]m [= 33,41 cm.]. Indien het metaalplaatje te groot is, dan is er eene veiligheidsveer,

waardoor dit verwijderd wordt. 60 plaatjes kunnen per minuut aan weerskanten gemunt worden. (...) Onder de machines welke meer algemeen aandacht trokken, behoorde de medaillepers van Taylor,⁶ omdat men vrijheid gegeven had, de medailles, houdenden het beeld van H.M. de Koningin en Prins Albert en op het revers het gebouw der tentoonstelling, te verkoopen. Het is bekend dat het niet geoorloofd was, iets binnen het kristallen paleis, behalve den catalogus en ververschingsmiddelen en later deze medailles en de telegrafische weerkundige tafels ten verkoop aan te bieden. Alle vier middelen moeten evenwel tot de financiën der commissie bijdragen. De opbrengst was al volgt:

de catalogussen	f 38.400,00
de ververschingen	66.100,00
de medailles	10.562,00
de weerkundige tafels	92,95
	<u>f 115.154,95</u>

Zelfs de kleine vergoeding voor het bewaren der parapluies moest in de kas der commissie overgestort worden, daar zij wel overtuigd was dat deze oogen-schijnlijk geringe som aanzienlijk door de menigte aangroeijen kon. Het totaal was f 9.973,95.

De genoemde pers leverde medailles in een schoon wit metaal, nagenoeg met Brittannia metaal in samenstelling overeenkomende. Ter zijde zag men eene kleine draaibank, waarop de metaalschijven zuiver rond afgedraaid werden, alvorens tusschen de stempels gebragt te worden. Twee man dreven een horizontaal voerwiel, waardoor de schroef neerging en het stempelen geschiedde. Vervolgens werden de randen nogmaals afgedraaid.

Het snijden van de stempels behoort zeker tot het meest kunstmatige [= kunstzinnige] gedeelte van het munten. Eerst wordt in staal de teekening verheven (relief) uitgewerk en hiermede in eenen anderen stempel de gravure geperst. De eerste relief-stempel kan bij zorgvuldige behandeling tot het maken

van onderscheidene holle stempels dienen. Hoewel het mogelijk is, om met een paar stempels 537.500 munten te leveren, zoo kan men nochtans in den regel op niet meer dan 50.000 à 60.000 rekenen. De Engelsche Munt bezit acht persen en men zegt dat dagelijks acht paren stempels onbruikbaar worden. Er was een voorbeeld van stempelsnijden ter tentoonstelling in de afdeeling Sardinië aanwezig, dat wezenlijk te bewonderen is. Nicolas Lendy (N° 60)⁷, stempelsnijder der Munt te Turijn, had drie microscopische stempels gezonden tot het persen der Dorini, een geliefkoosd gouden versiersel der Piëmontesche boerinnen. Lendy bezit eene machine met behulp van welk elk relief waarvan de middellijn tusschen 20 en 1 Ned[erlandse] duim gelegen is, tot 1/50 kan verkleind worden. Men zag zes zilveren stempels van 1 Ned[erlandse] streep middellijn, N° 1 met de koninklijke kroon, N° 2 met dezelfde teekening en relief, N° 3 de gravure der hertogelijke kroon met Gotiesch fries, N° 4 hetzelfde en relief, enz[ovoorts]. Hij was zelfs in staat deze nog tot 1/4 Ned[erlandse] streep terug te brengen. Men zoude oppervlakkig denken waartoe dient dit oogenbedervende, microscopische werk. Maar wanneer men in aanmerking neemt dat van deze kunst het vervaardigen van onvervalschaar munt- en bankpapier en authentieke geschriften afhankelijk gemaakt werd, dan zal men de hooge waarde van den arbeid diens kunstenaars beseffen. In 1826 werd de Fransche Academie uitgenoodigd van wege het ministerie van Justitie, om het frauduleuse uitbleeken van geschreven papier te voorkomen. Na verloop van 22 jaren en na het beproeven van onderscheidene hulpmiddelen, bleek niets raad-

zamer, dan het papier, waarop geschreven of gedrukt zal worden, vooraf met een microscopisch vignet in onuitwisbaren inkt als het ware te bezaaijen. Van het vignet moest een stalen stempel geleverd worden, daarmede werd een drukcylinder vervaardigd, welke diende om de geheele oppervlakte met gelijke en gelijkvormige beeldjes te bedekken. Wij hebben dus alweder gelegenheid gehad de machine te leeren kennen, zoals zij de beschaving en verlichting helpt verspreiden, en zooals zij de waarborgen verschaft voor de echtheid der middelen, hetzij in metaal, hetzij in papier, waarvan het mijn en dijn in de maatschappij afhankelijk is...’, aldus het *Algemeen Handelsblad* van maandag 2 februari 1852. ■

NOTEN

1. VOLKER BENAD-WAGENHOFF ‘Diedrich Uhlhorn (1764-1837) en de Utrechtse Munt’ *De Beeldenaar* 36 (2012) 197-206.
2. Zie over deze twee evenementen P. TRIPPI ‘Industrial Arts and the Exhibition Ideal’ M. BAKER / B. RICHARDSON (eds.) *A Grand Design. A History of the Victoria & Albert Museum* (New York 1997) 79-88.
3. Zoals verderop duidelijk wordt levert de catalogus ruim 30,6 procent van de totale inkomsten uit verkoop op de beurs op en de horeca bijna 53 procent. De resterende inkomsten komen uit de verkoop van de gedrukte weersvoorspellingen en uit die van de garderobe.
4. C.E. CHALLIS *A New History of The Royal Mint* (Cambridge 1992), 463, 503, 530 en 538.
5. Bedoeld wordt hier waarschijnlijk dat deze firma in stand nummer 248 stond.
6. Bedoeld wordt Joseph Taylor, die een complete muntzaal inrichtte in de Munt te Sydney Australië. Deze firma is de voorloper van Taylor and Challen, die de British Royal Mint tussen de twee Wereldoorlogen voorzag van nieuwe muntpersen. Zie: D.R. COOPER *The Art and Craft of Coinmaking. A History of Minting Technology* (London 1988) en C.E. CHALLIS *A New History of The Royal Mint* (Cambridge 1992), 573 en 600.
7. Ook hier zal het nummer van de stand bedoeld zijn.

TOOLS

Een kunstproject van Mariëlle Videler met de euro

In 2011 is de Amsterdamse kunstenaar Mariëlle Videler (1970) het project TOOLS gestart, waarin een twee-euro-muntstuk een rol speelt. Juist in deze tijd van grote onzekerheid rond het voortbestaan van de euro, althans in enkele lidstaten van de EU, verdient dit project wat meer aandacht. Mariëlle Videler is een 'visual artist', die haar opleiding heeft gehad aan het Amsterdamse Sandberg Instituut (MFA), waar zij in 2003 is afgestudeerd. Zij staat bekend om haar kunstprojecten, waarbij zij zelf een actieve rol speelt, en werkt in haar atelier of op locatie in binnen- en buitenland.

Met TOOLS heeft Videler een koppeling willen maken tussen het gedachtegoed van de Engelse kunstenaar William Morris (1834-1896) en het hare. William Morris heeft grote bekendheid gekregen als stichter van de zogenaamde Arts & Crafts Movement, een negentiende-eeuwse beweging waarin het oude traditionele ambacht centraal stond. Deze beweging was een reactie op de Industriële Revolutie en de gevolgen daarvan voor de productie van o.a. kunstnijverheid en op de leef- en werkomgeving van de arbeiders. Lieden als Morris streefden een oude, middeleeuwse en renaissancistische vormtaal na en zochten hun voorbeelden in voorbije eeuwen. Zij bedienden zich hierbij van oude technieken. De filosofie van deze beweging sprak velen aan en heeft tot tal van nieuwe impulsen geleid. De belangrijkste is in feite de Art Nouveau beweging die eind van de negentiende eeuw op is gekomen. In Nederland vond deze beweging later in het begin van de twintigste eeuw ook nog aanhangers. De architecten Berlage en Zinsmeister zijn

door deze stroming beïnvloed. Zij gingen zoeken naar een strakke simpele vormtaal, die later zo herkenbaar is geworden voor deze tijd. De Amsterdamse School-stijl is een architectuurstroming die hier in feite uit is voortgekomen. Ook Henri Polak (sociaal democraat, 1868-1943) heeft zich laten inspireren door de teksten van Morris. Zijn opvattingen over de wederzijdse relatie van cultuur en maatschappij werden in sterke mate beïnvloed door de socialistische ideeën van Morris. Het is vanuit deze gedachte dat Videler een zoektocht is begonnen naar vormen en werkmethodes van Morris. Een niet onbelangrijke factor is haar omgeving geweest, Amsterdam Oost, waar de architectuur ook terug grijpt op de eerder genoemde Amsterdamse School stijl. Deze zoektocht heeft geresulteerd in 117 kleine studies, miniatuurtekeningen die een doorsnede hebben van een twee euro stuk. Deze zijn in een oplage van 1000 gezeefdrukt.

JIM VAN DER
MEER MOHR

Vervolgens is Videler op 26 en 27 januari 2012 achter loket 4 van een Amsterdams Stadsdeelkantoor gaan zitten te midden van ambtenaren, waar nietsvermoedende burgers die kwamen voor een nieuw paspoort of rijbewijs haar konden treffen. Achter dit loket heeft Videler de klassieke holpijp ter hand genomen. De holpijp is een stalen stuk gereedschap dat een holle diameter heeft van 23 mm, waarmee rondjes gestanst kunnen worden uit leer of in dit geval papier. Videler heeft deze miniatuurtjes daarna op een

2-eurostuk geplakt en ruilde ze aan het loket voor een gewone 2-euro. Inmiddels hebben zo'n driekwart van de munten een nieuwe eigenaar gevonden en liggen ze ergens in een vitrine of zitten ze in een broekzak. Bij elke ruil vertelde ze een verhaaltje verbonden met de tekeningen uit haar onderzoek (zie een voorbeeld in het kader).

Het project is nog niet ten einde. Nog steeds ruilt de kunstenaar deze bijzondere 'euro'. Ook is de complete serie van 117 verschillende munten, ingelijst in een oplage van twee, te koop voor verzamelaars. De ingelijste versie van het werk *TOOLS* is op afspraak te bezichtigen in haar atelier. Laten wij hopen dat de euro wanneer Mariëlle Videler haar laatste munt heeft geruild niet onder invloed van allerlei bewegingen teloor is gegaan. ■

Ringslang

In de periode van onderzoek en het tekenen van symbolen en handwerktuigen die verband houden met het gedachtegoed van William Morris, ben ik onder andere op pad geweest met de stadsdeelecoloog. Het was mij opgevallen dat, in de tijd van Morris, bijzondere aandacht ontstond voor natuureducatie. Een ontwikkeling die later in Nederland floreerde met het levenswerk van Jac P. Thijsse en in Amsterdam werd voortgezet door Han Rensenbrink, onder andere bekend van het televisieprogramma 'wie wil mijn marmotje zien'. Hij maakte zich ook druk om de ringslangen op de Diemerzeedijk. Het is aan hem te danken dat er ook nu nog elk jaar broedhopen voor de ringslangen worden aangelegd. Zelf heb ik op een zaterdagochtend in het najaar meegeholpen zo'n hoop af te graven op zoek naar lege ringslangeieren; mooie zachte leerachtige schalen. Aan de hand van de gevonden eierschalen houdt de stadsecoloog bij hoe het deze bedreigde soort vergaat en of de populatie stand weet te houden. Mariëlle Videler

NUMIS: tweehonderdvijfenzeventig-duizend keer dertien in een dozijn?

JAN PELSDONK

In oktober 2012 bereikte het Nederlandse muntvondstenbestand NUMIS de magische grens van 275.000 voorwerp-beschrijvingen. Al deze registraties staan ten dienste van huidige en toekomstige generaties onderzoekers. Dit zijn lang niet alleen professoren, want iedereen die is geïnteresseerd in numismatiek en geschiedenis kan er zijn steentje aan bijdragen en gebruikt het bestand als bron voor onderzoek.

Af en toe wordt mij de vraag gesteld wat NUMIS is en wat er mee kan worden gedaan. Hierover wordt een boekje open gedaan in *NUMIS: registratie van een vergankelijk verleden*. Deze via de website van het Geldmuseum gratis te downloaden publicatie geeft uitleg over de geschiedenis, toekomst en mogelijkheden van NUMIS en is gericht op alle gebruikers van het bestand: vondstmelders, vrijwilligers en onderzoekers.

Rariteiten

Binnen het Geldmuseum wordt deze mijlpaal met gemengde gevoelens benaderd. De toekomst van het museum – en dus van NUMIS – is nog steeds niet uitgekristalliseerd en dat overschaduwde de vreugde van het succes. De ontwikkeling van de nieuwe zoek-, meld- en determinatiefaciliteit op het internet door het Geldmuseum is in ieder geval een positieve ontwikkeling. In deze nieuwe digitale omgeving krijgen zowel muntvondsten als de museumcollectie alle ruimte. Bij het ter perse gaan van deze Beeldenaar verwacht ik dat wij midden in de testfase zitten, waarna het programma wordt vrijgegeven voor algemeen gebruik.

Onder de recent aangemelde vondsten zit – dat is de charme – zoals altijd

weer een aantal rariteiten, zoals de bronzen munt uit Carthago uit -302/-202 (4,403 gram, NUMIS 1104603). Deze is te Utrecht gevonden en de tand des tijds heeft er een weinig aan geknaagd. Bovendien valt het muntstuk in de categorie ‘dertien in een dozijn’, want er zijn er veel van bekend. Toch is juist deze munt bijzonder, want het is een van de oudste ooit in Nederland gevonden munten. De vinder heeft de munt aan het Geldmuseum geschonken.¹ Over de oudste in Nederland gevonden munten is vooralsnog weinig geschreven, er is een artikel over in voorbereiding voor het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde.² Het gaat hierbij uiteraard niet om een wedstrijd op jacht naar de oudste, maar over de geschiedenis van – en het muntgebruik in – Nederland. Het blijkt dat dankzij de vele duizenden registraties van alledaagse, uitzonderlijke, gesloten en mooi bewaard gebleven munten een beeld ontstaat over de geschiedenis van Nederland. Door de omvang van het bestand is NUMIS inmiddels een belangrijke bron voor onderzoek geworden, waarin nog een schat aan onontgonnen gegevens op bestudering ligt te wachten.

Massa

Dertien in een dozijn, dat zijn de meeste munten in NUMIS. Ze zijn meestal niet bijzonder en vaak zelfs niet verzamelwaardig door een gebrek aan kwaliteit,

NUMIS 1104603

zoals een Utrechtse kwart groot van Frederik van Blankenheim (1394-1423) gevonden in de Nederlands Hervormde kerk te Elst. (NUMIS 1095092, 15mm). Toch worden ook de schijnbaar onogelijke munten van slechte kwaliteit geregistreerd. Het gaat namelijk in alle gevallen om de onvervangbare koppeling tussen voorwerp en vindplaats. Eenmaal opgeraapt is alleen de vinder hiervan op de hoogte. Zonder zijn getuigenis vast te leggen verwordt een munt inderdaad tot dertien in een dozijn: niet bijzonder maar één uit de massa. Via NUMIS zijn inmiddels 275.000 koppelingen tussen munten en vindplaatsen vastgelegd. Sommige munten zijn al lang omgesmolten, tot gruis vergaan of zo vaak doorverkocht dat de koppeling met de vindplaats is verbroken, maar bij deze registraties blijft de beschrijving in NUMIS bestaan. In wezen verdient iedere munt in de collectie van een verzamelaar een label met de herkomstgeschiedenis en – indien met zekerheid in Nederland gevonden – een NUMIS-nummer. Dat geeft een belang-

NUMIS: voorwerpen per periode.

rijke meerwaarde, als een toefje slagroom op het gebak.

Op 10 september 2012 telde NUMIS 274.937 voorwerpen, waarvan 16.619 records een of meer foto's bevatten. Viervijfde van het materiaal is afkomstig uit schatvondsten, de rest is los gevonden of uit een vondstcomplex afkomstig. Iets meer dan de helft van de munten is binnen de grenzen van het huidige Nederland vervaardigd. Bij 239.777 stuks is de vervaardigingsperiode ingevuld, deze zijn opgenomen in het taartdiagram. Ongeveer 1/5 van het materiaal dateert uit de prehistorie en de Romeinse tijd en iets minder dan een kwart stamt uit de Middeleeuwen. Het taartdiagram toont dat bijna de helft van de munten in NUMIS jonger is dan 1600: dit zijn met name munten uit schatvondsten en vondstcomplexen.

Zoals ik in de vorige aflevering meldde kunt u via het internet niet alleen onderzoek doen, maar ook meehelpen aan het beschrijven en invoeren van vondsten en het verbeteren van de kwaliteit van zowel NUMIS als het collectiebestand van het Geldmuseum. Over de hele wereld lopen verzamelaars rond die op hun eigen gebied ontzettend veel kennis in huis hebben. Het nieuwe programma biedt u de mogelijkheid om die kennis te vergroten en met de wereld te delen. Mocht u geïnteresseerd zijn nodig ik u van harte uit om contact met mij op te nemen. De voorwerpen in NUMIS zijn allerm minst van het type dertien in een dozijn. Alle betrokkenen dank ik hartelijk voor hun inzet en hopelijk brengt gezamenlijke inspanning ons spoedig bij de 300.000. ■

Meer informatie over vrijwilligerswerk voor NUMIS en collectiebestand: stuur een e-mail naar j.pelsdonk@geldmuseum.nl.

NOTEN

- 1 Inventarisnummer 2012-0142.
- 2 Jan Pelsdonk, Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie. Beeldvorming via geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS. (nog niet verschenen.)

De muntslag te Medemblik

In het jaar 985 was Medemblik een belangrijke plaats in het westelijke Friese gebied; een gebied dat zich uitstrekte over het volledige kustgebied van Nederland. Hoe belangrijk Medemblik als handelscentrum was, blijkt uit een brief van koning Otto III waarin graaf Ansfried de koninklijke bezitting Medemblik in handen kreeg. Deze bezitting bestond onder andere uit een tol, een munt en een cijns. Graaf Ansfried werd in 995 bisschop van Utrecht waardoor de rechten van Medemblik in bezit kwamen van de kerk. Aantoonbare munten uit deze periode zijn er niet, omdat de muntslag geen aanduiding gaf van de plaats waar ze werden geslagen. Mogelijk zijn de anonieme Friese munten die onder andere in 1892 gevonden zijn in een terp bij Avendorp, een buurtschap bij Schagen, geslagen in Medemblik. Ook uit de volgende eeuwen ontbreekt het bewijs van gemunt geld uit Medemblik al kan worden aangenomen dat een aantal anonieme muntjes uit de twaalfde eeuw uit de Munt van Medemblik afkomstig is.

Na de verovering van West-Friesland door Floris V zijn er zilveren penningen geslagen met op de voorzijde het hoofd van de graaf en het opschrift *F(loreus) COMES OLLANDIE* en op de keerzijde een kruis met opschrift *MONETA MEDENBLEC*. Zij komen geheel in type overeen met de Hollandse penningen die in Dordrecht zijn geslagen. De Dordtse Munt bestaat dan als Hollandse Munt al circa 100 jaar. Alhoewel enkele deskundigen hier aan twifelen, is het aannemelijk dat in het gebied van het zojuist gevestigde Hollandse gezag in de periode 1290-1296 de zeer kleine muntjes geslagen zijn. Mogelijk diende

kasteel Radboud, gesticht door Floris V, als muntlocatie. AD GIELING

Bijna vier eeuwen later, in het jaar 1655, is wederom een muntwerkplaats in Medemblik gevestigd. De Munt van West-Friesland werd na de eerste fase van de Tachtigjarige Oorlog opgericht onder beheer van de stadsbesturen van Hoorn, Enkhuizen en Medemblik. De Staten van Holland verzetten zich hevig tegen een tweede munthuis naast Dordrecht, maar de macht van de West-Friese steden en de tweedeling van het Hollandse gebied (de strook Amsterdam-Haarlem was namelijk nog Spaans gebied) maakten dat de Staten hun aanvankelijke verzet opgaven. De West-Friese Munt werd erkend en beschouwd als een provinciaal munthuis dat zou werken volgens de regels van andere provinciale munthuizen in de nog jonge Republiek.

De oorspronkelijke afspraak was dat de Munt om de zeven jaar van stad zou wisselen, maar daar werd allengs hevig aan getornd. Het muntbedrijf bracht economische bedrijvigheid in de stad en het ambt van waardijn, de overheidsfunctionaris belast met de controle van de muntslag, werd meestal toebedeeld aan een regent.

In de zeventiende eeuw waren de muntmeesters van de West-Friese Munt allen afkomstig van de Overijsselse Munt. Ze waren min of meer familie en hadden ook familierelaties met muntmeesters in

Munt uit de vondst bij Avendorp (2x ware grootte)

*Rijksdaalder voor
Oostzeehandel
(exemplaar gevonden
in Litouwen)*

andere provinciale munthuizen; zelfs tot in de Duitse steden Emden en Jever aan toe. Lang is gedacht dat het verzet van de muntmeesters om naar Medemblik te verhuizen de hoofdrede was dat Medemblik niet aan de beurt kwam. Maar in een artikel over de West-Friese admiraliteit schrijft Peter Swart daarover: ‘Toch deed het Medemblikker stadsbestuur in 1603 een beroep op Hoorn en Enkhuizen om een aandeel in de uitrusting van oorlogsschepen te mogen hebben. Blijkbaar bestond hierover geen formele afspraak en eisten de

twee grootste West-Friese havensteden, als bestuurscentra van de admiraliteit, de uitrusting van alle oorlogsschepen op. Dat Medemblik zich juist in 1603 roerde, hield verband met een andere kwestie tussen de drie steden: die van de West-Friese Munt. Voor het eerst zou de muntproductie niet in Hoorn, maar in Enkhuizen gaan plaatsvinden. Hoorn stond dit toe voor een periode van vier jaar mits de munt dan weer naar Hoorn zou terugkeren. Maar Medemblik wilde daarmee alleen instemmen als de twee andere steden haar een aandeel in de equipage van oorlogsschepen zouden gunnen.’ Uit deze passage blijkt dat de hoofdrede voor het niet verhuizen naar Medemblik meer te maken had met het aantrekken van werkgelegenheid in de scheepsbouw en aanverwante activiteiten. Hoe dan ook, Medemblik kreeg de Munt binnen de muren in 1655 en behield deze tot 1661.

In zijn kroniek van Medemblik schrijft Cornelis Jansz Opperdoes: ‘In het jaar 1655 is de munt van West-vrieslant voor de eerste reyse van Enchuysen gekomen. En is daertoe geprepareert en tot muntplaetse beregt en klaergemaect het provenhuis. En is aldaer den eersten rycxdaelder geslaegen door de soon van burgermeester De Zee, genaempt Jan Jansz. de Zee, die de geselle vereerde daervoor met een tonne bier.’

Over de eerste periode vertelt Cornelis Jansz Opperdoes nog een belangrijk voorval omtrent de duit van 1658. Lang heeft het mij bevreemd dat uit één jaar twee typen duiten van Medemblik bekend zijn. Het type met de wapens van de drie West-Friese steden komt alleen voor in 1658. Opperdoes schrijft hierover: ‘In hetzelfde jaar [1658] is de munt geconsenteert te mogen slaen bij de drie steden van Westvrieslandt 12000 marck cooper aen duyten, op dese voet hebbende op de eene zyde de 3 wapens van de 3 steden als Hoorn Enchuysen en Medenblicq, in het ronde

*De Munt in
Medemblik, 1726*

met dese letteren: “Westfrisia 1658” en aan de andere kant het wapen van Westfriesland met dese letteren daerom: Deus Fortitudo Et Spes Nos. Dewijl dit fatsoen van duyten veracht wierden, sijnde weder op de ouden voet geslagen.’

De eerste muntperiode in Medemblik ten tijde van de Republiek is ongetwijfeld de meest interessante, omdat de handel in het laatste deel van de gouden eeuw nog floreerde en de munthuizen ontelbare munten voor handelsdoeleinden sloegen. Uit deze periode zijn veel scheepswrakken gevonden met forse aantallen zilveren ridders ter waarde van 60 stuivers ofwel drie gulden welke groten-deels in handen van verzamelaars zijn gekomen. Medemblik was de eerste West-Friese stad waar een zilveren rijder werd geslagen (1659).

In 1661 verhuisde de Munt naar Hoorn en in 1682 keerde ze weer terug in Medemblik. De tweede periode kenmerkt zich sterk door allerlei pogingen om de muntkwaliteit, gehaltes en munttypen te saneren. Eigenlijk is dat pas gelukt aan het begin van 1700. Medemblik heeft in deze periode toch wel een kenmerkende munt geslagen die in mijn optiek de meest Medemblikker munt genoemd mag worden; namelijk de daalder van 30 stuivers. Dit munttype is niet geproduceerd in Hoorn of Enkhuizen. Er zijn ruim 800.000 daalders in Medemblik geslagen, voornamelijk ten behoeve van het binnenlands betalingsverkeer. Door het intensieve gebruik, is het voor een verzamelaar moeilijk om een niet-versleten en in goede staat verkerende daalder uit Medemblik te vinden.

In de derde periode werd de Amsterdammer Coenraad Hendrik Cramer als muntmeester aangetrokken. Hem beviel het verblijf in Medemblik niet en hij verzocht om de munt naar Hoorn te verplaatsen. Uiteraard was dit verzoek voor Medemblik niet acceptabel waarna hij ontslagen werd. Als opvolger werd de Enkhuizer zilversmid Jan Knol benoemd. Overigens werd Coenraad

Twee typen duiten, 1658

*Zilveren rijder, 1659
(uit het scheepswrak de Liefde, vergaan voor de Schotse kust)*

Hendrik Cramer weer actief als muntmeester van Gelderland in Harderwijk.

De derde periode kenmerkt zich als de tijd waarin de munthervorming gestalte kreeg; de munttypen waren in alle provinciale munthuizen gelijk volgens de voorschriften van de Staten-Generaal. Verder zijn in deze periode zeer veel munten voor de Verenigde Oostindische Compagnie (voc) geslagen, met name dubbele stuivers. Het muntgeld voor de voc werd voornamelijk in Azië gebruikt.

Van muntmeester Jan Knol is een prachtige proefslag bekend van een scheepjesschelling uit 1716 op een vierkant muntplaatje. Of dit een voorbeeld

Daalders van 1684 en 1685

Medemblik en zijn muntmeesters		
1655-1661	Gerrit van Romondt	rozet / bloem
1682-1691	Gerrit Schuijmans	rozet / rund
1711-1714	Coenraad Cramer	kraanvogel
1715-1720	Jan Knol	knolraap
1741-1751	Teunis Kist	haan
1771-1781	Pieter Buijskes	haringbuis

Scheepjesschelling op een vierkant muntplaatje, Medemblik, 1716

was voor zijn meesterschap of voor representatieve doeleinden valt te raden. Overigens verbaast het mij nog altijd dat op deze munt het muntmeester-teken, de knolraap, niet voorkomt.

Aan West-Frieze munten is de plaats van vervaardiging niet te zien. Ze hebben alle dezelfde omschriften: Landschap of Staten van West-Friesland in het Latijn. Slechts uit het jaartal kan men de plaats van vervaardiging afleiden.

De in Medemblik geproduceerde aantallen munten zijn aanzienlijk en bekend voorzover het zilveren en gouden stukken betreft. Van het totale aantal schat ik dat circa 80 procent voor de handel was bestemd.

De vierde en de vijfde periode waarin de Munt in Medemblik gevestigd was, laten geen nieuwe munttypen meer zien. De hernieuwde afspraak de Munt elke tien jaar te verplaatsen werd nagekomen. De drie steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik sloegen alle

VOC-duiten, Medemblik

Munten geslagen te Medemblik, 1655-1782	
Dukaat	939.260
Gouden rijder	42.164
Rijksdaalder	453.020
Dukaton	2.342.260
Zilveren dukaat	4.528.113
Daalder	878.540
Leeuwendaalder	34.180
Florijn	49.275
Roosschelling	408.130
3-Gulden	211.000
Gulden	2.369.960
Scheepjesschelling	1.489.175
Dubbele stuiver	11.579.770
Totaal	25.324.847

dezelfde munttypen. Veel werd geproduceerd voor de voc. Medemblikker voc-duiten zijn nog in redelijke mate verkrijgbaar via internet of verzamelaars. In 1781 verhuisde de munt voor de laatste maal naar Hoorn. Als West-Friese munt is nog geproduceerd tot 1796, waarna het in de Franse tijd nog even als tweede Hollandse munt fungeerde. Daarna zijn de munthuizen gesaneerd en is alleen Utrecht overgebleven als muntplaats. ■

Ad Gieling verricht historisch onderzoek naar de geschiedenis van Medemblik en is bestuurslid van de Oudheidkundige Vereniging Medemblik (www.okv-medenblik.nl).

LITERATUUR

J. BELONJE / R. KAPTEIN 'Een kroniek van Medemblik' *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap* 64 (1943) 45-107.

H. ENNO VAN GELDER 'De munt te Medemblik' *West-Friesland 'Oud en Nieuw'* 26 (1959) 26- 29.

PETER SWART 'Medemblik en de West-Friese admiraliteit' *West-Friesland 'Oud en Nieuw'* 76 (2009) 28-56.

Tenzij anders vermeld, zijn de foto's van de auteur.

Binnenplaats van de Munt begin 20ste eeuw (foto: Jan Nijboer)

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog €12 (buiten België €18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Literatuurpenning van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde voor Peter Ilisch

HERMAN
GERRITSEN

Op 1 en 2 juni 2012 vond in Duisburg het 57ste Norddeutsches Muenzsammertreffen plaats. De locatie was het mooie Kultur- und Stadthistorisches Museum van Duisburg, dat met de verzameling Köhler-Osbahr een interessante numismatische collectie in huis heeft. Het symposium van dit jaar had als thema 'De Middeleeuwen tussen Rijn en Noordzee', en was opgedragen aan de bekende numismaat Peter Ilisch. Dit voorjaar is Ilisch 65 geworden en heeft daarmee afscheid genomen als hoofdmedewerker/conservator van de collectie van het Westfälisches Landesmuseum für Kunst und Kulturgeschichte in Münster.

Al vanaf eind jaren zeventig heeft Ilisch geregeld in *De Beeldenaar* bijdragen verzorgd over de Nederlandse en grensoverschrijdende muntcirculatie. Zijn standaardwerk over de vroege

munten in de Nederlandse gewesten 'Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen' is verschenen als jaarboek 1997/98. Ook verzorgde hij in Nederland vele malen lezingen over zijn onderzoek. Vanwege het belang van Ilisch' onderzoek voor de Nederlandse numismatiek was het Koninklijk Genootschap uitgenodigd het symposium mee te organiseren. Dat leidde tot een flinke Nederlandse inbreng over de hele breedte van het symposium.

Op vrijdagavond, voorafgaand aan de feestrede van prof. Bernd Kluge verzorgde Arent Pol de laudatio ter gelegenheid van Ilisch' 65ste verjaardag. Op zaterdag tekenden Nederlandse sprekers zelfs voor vijf van de tien presentaties, terwijl zo'n 20% van de deelnemers uit Nederland kwam. Wybrand op den Velde, Arent Pol, Jan Pelsdonk, Jos Benders en Marcel van der Beek behandelden ieder een vraagstuk dat goed paste in het thema. Het symposium was duidelijk een succes. De sfeer was informeel, met af en toe flinke discussie naar aanleiding van de voordrachten. De verhelderende commentaren en suggesties van de bescheiden Ilisch toonden steeds weer zijn brede en diepgaande kennis van dit onderzoeksgebied. Voor het bestuur van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde was dit aanleiding om Peter Ilisch de literatuurpenning van het genootschap toe te kennen. Dat Ilisch nog met diverse onderwerpen bezig is stemt ons hoopvol ook de komende jaren van zijn gedegen werk kennis te kunnen nemen. ■

*Peter Ilisch ontvangt
de literatuurpenning
van het KNGMP*

Zoekpenning (14)

In de vorige rubriek *Zoekpenning* werd een penning getoond ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het noc. De penning mocht rekenen op een groot aantal reacties. Een lezer schreef: 'een exemplaar van de penning noc 1912-1987 heeft een hele tijd te koop gestaan op de internetsite van Mevius. Als maker van deze penning werd Willem Verbon genoemd. Mogelijk dat de heer Mevius zelf nog veel meer details van deze penning zal weten te geven.' En zowaar, Johan Mevius reageerde inderdaad. Evenals anderen meldde hij dat de penning het werk is van de Rotterdammer Willem Verbon (1921-2003), herkenbaar aan de signatuur tussen de benen van de discuswerper: een W en een V (dus niet een aantal kruisjes). Deze penning komt voor als slagpenning in brons en zilver met een diameter van 35 mm. Op de bronzen gegoten versie van 83 mm. is de signatuur van de medailleur nauwelijks meer te lezen. Op alle keerzijden staat onder de afkorting noc wel het teken van Willem Verbon, dit is echter niet makkelijk te herkennen.

Nieuwe vragen

Opnieuw kan ik een aantal penningen presenteren waarvan de eigenaar graag wil weten wie ze vervaardigd hebben. De eerste is een bronzen penning met een zittende vrouw. De penning is enkelzijdig en mogelijk een proef voor een tweezijdig exemplaar. De eigenaar vermoedt vaag initialen te zien, maar kan daar 'verder niets van maken'. De penning weegt 300 gram.

Een tweede penning toont eveneens een naakte vrouw en is ook enkelzijdig. Deze penning is van ijzer en weegt

370 gram. De eigenaar herkent op de penning duidelijke initialen, maar kan die niet thuisbrengen. Mijns inziens is dit het astrologisch symbool voor het sterrenbeeld Maagd.

JANJAAP LUIJT

(2/3 ware grootte)

Dat niet uitsluitend particulieren worstelen met het toeschrijven van penningen, blijkt uit een aantal 'onbekende' penningen dat de redactie mocht ontvangen van de conservator van de penningcollectie in Teylers Museum in Haarlem. Een naoorlogse penning in die collectie is een gegoten, bronzen penning (inv. 12096). De penning toont op de voorzijde een buste met muts naar links en het omschrift Josquin des Prez. Deze zanger/componist, ook bekend onder de naam Lebloitte, leefde van ca 1450-1521. De keerzijde toont vijf muzikanten.

Een andere penning uit de museale collectie (inv. 11851) is eveneens gegoten in brons. De voorzijde toont drie paarden en op de keerzijde een serie groeven.

Voor alle afgebeelde penningen luidt de simpele vraag: 'Wie heeft deze vervaardigd?' ■

Met dank aan Kees Dekker, Herman Gerritsen, Johan Mevius, Jan Pelsdonk, Stefan van Trigt en Klaas Veenstra.

(2/3 ware grootte)

Een onbekende munt van de stad Zwolle

Tussen 1590 en 1694 heeft de stad Zwolle (weliswaar met onderbrekingen) een aanzienlijke muntproductie gekend. De Staten-Generaal wenste een goede kwaliteit van de muntslag te handhaven met een adequaat controleapparaat, doch de Overijsselse rijkssteden gaven te kennen, dat zij zich moesten verantwoorden bij de Westfaalse Kreits. Zij ontliepen hiermede de effectieve controle van de generaalmesters. Op de munten is dit zichtbaar door het gebruik van de Habsburgse dubbele adelaar en de naam van de Duitse keizer. Vanaf 1659 erkent Zwolle, noodgedwongen, de controle door de generaalmesters en wordt de muntslag uniform met de elders in Nederland geslagen munten.

Imitaties van buitenlandse munten

Het imiteren van buitenlandse munten komt vaak voor. Vaak diende een munt uit het buitenland als voorbeeld en werd die in Nederland overgenomen. Hierbij onder meer te denken aan de rozenobel, de Spaanse dukaat met de tegenover elkaar staande borstbeelden van Isabella en Ferdinand. Ook de Tourse groot is een duidelijk geïmiteerde munt.

Zeer bijzonder zijn enkele in Zwolle vervaardigde typen, die sterk afwijken van de reguliere muntslag en elders in Nederland met uitzondering van de stad Deventer niet zijn geslagen.

Bijzonder is de zeer zeldzame gouden Portugalezer, geslagen in 1641. Deze munt ter waarde van 10 cruzado weegt 35,5 gram. Van Deventer zijn de muntstempels bewaard gebleven, een geslagen munt is echter tot heden onbekend. Een andere, niet elders in Nederland geslagen, munt is de halve schelling 1662/64. Deze munt is een imitatie van

de 1/12 écu of douzain van Lodewijk XIV. Deze munt was niet bestemd voor de binnenlandse circulatie, maar bedoeld voor de handel in het gebied rond de Middellandse Zee. DICK PURMER

Een laatste momenteel bekende imitatie van Zwolle is de dubbele stuiver 1600/02. Deze munt is ook geslagen in Deventer in 1602. Het betreft een imitatie van de Hildesheimer groschen of 1/24 rijksdaalder. De munten, die niet zo zeldzaam zijn als de vorige twee, zullen in opdracht geslagen zijn voor gebruik in het aangrenzende Westfalen.

Van Gronsveld is een 4-hellerstuk bekend van 1636 en 1638. Op de voorzijde staat een adelaar en de keerzijde toont een Romeinse IIII. Dit is een duidelijke imitatie van een Duitse munt.

Zwolle 8-pfennige z.j. (ca. 1650)

In het Historisch Museum Deventer trof ik een tot heden onbeschreven muntje van Deventer aan. Ook hier is duidelijk sprake van een imitatie van een buitenlandse munt.

Voorzijde: St. Michaël met daaronder het wapenschild van Zwolle in parelcirkel *Z (in de vorm van een 3) WOL* – CIV;
Keerzijde: VIII in een parelcirkel * 3 * V
* Θ * L. De diameter bedraagt 19 mm,

(2x ware grootte)

de munt weegt 1,34 gram. Het metaal is koper. Het muntje komt qua vormgeving overeen met onder meer de III Pfenninge 1659 van Rheda en de VI Pfenninge 1654 van het graafschap Rietberg.

De munt is ongetwijfeld geslagen voor gebruik in Westfalen. De oplage zal klein zijn geweest, aangezien dit het eerste bekende exemplaar is. Het wapen op de voorzijde is eveneens gebruikt bij de leeuwendaalders en de twee stuiver 1601 (de imitatie van de Hildesheimer groschen). Het omschrift is duidelijk ten aanzien van de letters zwol, de cijfers, die overigens slecht leesbaar zijn, kunnen niet verklaard worden. Het cijfer VIII op de keerzijde doet denken aan

Rheda, III Pfenninge, 1659 (Weingärtner 611) (2x ware grootte)

een 8-pfennig, zoals die in Westfalen zijn geslagen, hetgeen gebruik in Westfalen plausibel maakt. Het muntje is licht, de Duitse 8-pfennigstukken zijn wat zwaarder. Het is echter opvallend, dat de Westfaalse koperstukken zeer willekeurig van gewicht zijn, zodat hieraan geen conclusies zijn te verbinden. De datering, mede in relatie tot de Westfaalse voorbeelden, moet omstreeks 1650 zijn.

Het Historisch Museum Deventer heeft een bijzonder mooie collectie munten van de provincie Overijssel en dit muntje vormt hiervan een waardig onderdeel. ■

LITERATUUR

P.K. KENNEPOHL *Die Münzen der Grafschaft Bentheim und Tecklenburg sowie der Herrschaft Rheda* (Osnabrück 1972 (herdruk)).

D. PURMER *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1568-1795 II* (2009).

J. WEINGÄRTNER *Beschreibung der Kupfer-Münzen Westfalens* (Paderborn 1872).

H.J. VAN DER WIEL *De stedelijke muntslag van Zwolle* (Vriezenveen 1994).

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelarprijzen*. Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling*.

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Recent verschenen

SALLY-ANNE COUPAR (redactie) *Modern medals. A catalogue of the international exhibition held in association with FIDEM XXXII Glasgow 2012* (The Hunterian, University of Glasgow, 2012) 222 pag., ISBN 978-1-907427-21-3.

Afgelopen zomer vond in Glasgow het 32ste congres plaats van de FIDEM, de federatie van penningkunst. Tijdens dit congres werd een expositie geopend met 950 penningen uit 29 landen. In de omvangrijke catalogus staan ze allemaal beschreven. Per kunstenaar is in het boek telkens één exemplaar afgebeeld, maar aan de catalogus is een CD-ROM toegevoegd waarop men alle penningen kan bekijken.

Bij de samenstelling van haar tweeverjaarlijkse tentoonstellingen hanteert de FIDEM eenvoudige spelregels. Eerst wordt op centraal niveau vastgesteld hoeveel exemplaren elk land maximaal mag exposeren. De uitkomst is afhankelijk van de veronderstelde bloei (of het gebrek daaraan) van de penningkunst in het desbetreffende land. Vervolgens bepaalt voor elk land een 'gedelegeerde' welke kunstenaars mee mogen doen. De ene gedelegeerde is hierbij strenger dan de andere, maar het is wel steeds de bedoeling dat recent werk wordt vertoond. In de catalogus staan de penningen per land geordend. Elke gedelegeerde schreef een korte inleiding.

De Nederlandse bijdrage aan deze expositie bestond uit 35 penningen, ontworpen door 20 kunstenaars. België leverde 29 penningen. Een tamelijk groot deel van deze inzending was echter afkomstig van kunstenaars uit andere landen, die in 2011 aan een workshop in België deelnamen.

Laat de wereldwijde economische crisis zich voelen? Griekse penningen ontbraken in Glasgow. De gedelegeerde uit Portugal schrijft in de catalogus, dat de economische crisis rampzalig uitwerkt op jonge kunstenaars in haar land. Portugese studenten hebben volgens haar alle belangstelling voor penningkunst verloren. Ze spijbelen nu zelfs aan de kunstacademies! De Spaanse gedelegeerde is veel optimistischer, al ziet hij wel enkele wolkjes aan de hemel.

Ook de Nederlandse gedelegeerde, Carolien Voightmann, gebruikt in deze catalogus de metafoer van 'wolken'. Bij haar zijn het donkere wolken die de penningkunst bedreigen. Zij merkt onder andere op, dat in Nederland geen enkel museum het nog aandurft om een conservator in dienst te houden die zich exclusief op penningen richt.

KAREL SOUDIJN

Een catalogus zoals deze bevestigt vooroordelen, maar biedt ook verrassingen. Dit keer vond ik de penningen uit Letland in positieve zin opvallen. En wat betreft mijn vooroordelen: volgens mij staat Groot-Brittannië al jarenlang aan de top. Ook nu weer vond ik het een groot genoegen om in het boek en op de CD-ROM de Britse inzending te bekijken. Tijdens tweejaarlijkse exposities

van de FIDEM mag het gastland altijd iets meer laten zien dan de andere deelnemers. Ook in Glasgow was dit weer het geval: de Britse inzending telde 76 penningen, ontworpen door 49 kunstenaars. Twee van hen (Dawn van Gerven en Nina van Houten) komen trouwens uit Nederland, maar studeerden aan een Engelse academie.

FREEK
GROENENDIJK

I.W. RUDENKO *Nuremberg counting tokens Rossika/Nürnberger Rechenpfennige Rossika*, 519 pag. 2012, ISBN 978-5-902441-41-0

Igor Rudenko (Rusland) heeft met dit nieuwe boek een zo compleet mogelijk overzicht gegeven van de in de achttiende en negentiende eeuw in Neurenberg geslagen rekenpenningen met afbeeldingen van Russische tsaren en tsarina's: Peter II, Anna Ivanovna, Elisabeth Petrovna, Catharina II, Alexander I en Nikolaas I, alsmede van twee Russische veldheren: de kozakkengeneraal graaf Platow en generaal-veldmaarschalk Wittgenstein.

Rudenko heeft meer dan drie jaar aan deze 173 rekenpenningen omvattende catalogus gewerkt en daarvoor onderzoek gedaan in tal van musea, in diverse naslagwerken en door persoonlijke contacten met verzamelaars over de gehele wereld. Het resultaat is een fraai uitgevoerd boek in drie talen, Russisch, Engels en Duits, met uitvoerige achtergrondinformatie over dit interessante thema. Aan iedere opgenomen rekenpenning zijn twee pagina's gewijd met fraaie kleurenfoto's en uitvoerige informatie. Het betreft rekenpenningen van Christoph Sigmund Annert, Franz Arnhold, Johann Jakob Dietzel, Johann Wilhelm-Huber, Magnus Gottlieb Jordan, Johann Georg Kunstmann, Ernst Sigmund Lauer, Johann Jakob Lauer, Michael Leykauf, Johann Christian Reich, Edward Remler en Johann Adam Vogel en een aantal niet gesigneerde rekenpenningen. Door de index van omschriften en afbeeldingen is het tevens een goed hulpmiddel bij het determineren van penningen uit deze interessante categorie Neurenbergse rekenpenningen en speelpenningen.

Eerder (2011) verscheen van Rudenko: *Jetons of the year 1917* met penningen, medailles en insignes gewijd aan personen en gebeurtenissen in 1917, geheel in het Russisch met een Engels voorwoord, 339 pag. ISBN 978-5-902441-34-2. ■

De International Numismatic Council in 2011 en 2012

De afgelopen jaren heeft International Numismatic Council (INC) niet stilgezetten, waardoor het nodige te melden valt over diverse activiteiten, publicaties en komende congressen. De *Compte Rendu*, de websites van INC, ICOMON en de INEN, en de elektronische nieuwsbrief zijn hiervoor belangrijke informatiebronnen.

Om te beginnen meldt *Compte Rendu* 58 over het jaar 2011 dat Carmen Arnold-Biucchi van Harvard Art Museum de president is van de INC en dat het bestuur een bijeenkomst heeft gehad in Winterthur op 31 maart en 1 april 2011. Budgettair gezien verkeert de INC in goede staat en hoeft het lidmaatschapsgeld voorlopig niet verhoogd te worden.

Alenka Miškec doet verslag van het Sloveens recht met betrekking tot muntvondsten, François Joyaux verhaalt over Jules Silvestre, een groot numismaat uit negentiende-eeuws Frankrijk, gespecialiseerd in 'extreem-oosterse' numismatiek (Vietnam, China, Maleisië). Natalya Smirnova vertelt over de collectie van de Russische groothertog Georgii Mikhailovich (1863-1919) en er zijn verhalen over de munt- en penningencollecties van het Gallo-Romaans museum in Tongeren door Igor Van Den Vonder en Guido Creemers en van de Yale Universiteit collecties door William Metcalf.

In 2011 zijn drie nieuwe leden voor INC genoteerd én toegelaten: de Università della Calabria (Dipartimento di Storia, Cattedra di Numismatica), Museo de Prehistòria di València én het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde.

De projecten die onder bescherming van INC plaatsvinden, zijn de *Sylloge Nummorum Graecorum* (SNG), waarvan

een vierde deel in de serie over Turkije is verschenen, de bij de SNG horende database die verder opgezet moet worden, de *Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum* en LIMC (www.limcnet.org) en het *Lexicon Iconographicum Numismaticae* (LIN), een project dat momenteel behoorlijk gekort wordt door de Italiaanse regering. Andere projecten zijn *Numismatic Literature* (ANS NumLit) waarvan geen rapportage is ontvangen, *Sylloge Nummorum Sasanidarum* waarvan Rika Gyselen meldt dat er een tweede deel verschijnt en er meer in bewerking zijn en Transcaucië, waarbij Georges Depeyrot bericht dat de subsidie van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken niet voortgezet wordt. Ook wordt melding gemaakt van activiteiten van INC gerelateerde organisaties, waaronder Oriental Numismatic Society (ONS), vertegenwoordigd door Jan Lingen (www.onsnumis.org), International Association of Professional Numismatists (IAPN-AINP) en International Committee for Money and Banking Museums (ICOMON). Tijdens de ICOMON-conferentie in 2010 in Shanghai is Christel Schollaardt (toen nog manager Collecties & Onderzoek bij het Geldmuseum) benoemd tot voorzitter. Zij heeft in 2011 de ledenvergadering in Nicosia, Cyprus voorgezeten. Het thema van die vergadering was 'Money Museum Communicating with the Public'. Meer informatie over ICOMON is te vinden op de website www.icomon.org.

Van 21 tot en met 25 september 2015 zal het XVe International Numismatic Congress plaatsvinden in Messina / Taormina. De voorbereidingen zijn in volle gang en meer informatie hierover is te vinden op www.xvcin.unime.it.

ANS TER
WOERDS

Tenslotte zal er weer gewerkt worden aan het eerstvolgende volumineuze *Survey*. Tot heden hebben Arent Pol en Marjan Scharloo de bijdragen vanuit het Nederlandse taalgebied gegeven voor de publicaties over munten en penningen, verschenen in de te publiceren jaren. Wordt vervolgd...

In de *INeN-nieuwsbrief* van het voorjaar 2012 schreven Christel Schollaardt en ik een verhaal over de drastische bezuinigingen bij het Geldmuseum, die de opheffing van de afdeling Collecties & Onderzoek, de sluiting van de bibliotheek en het ontslag van negen medewerkers tot gevolg had. De acties die door vele betrokkenen in de tussentijd zijn ondernomen, zijn bekend.

Uiteraard loopt het nieuws in deze media achter bij de huidige ontwikke-

lingen. Ik denk dat we allemaal hoopvol moeten zijn over de beslissingen van het nieuwe kabinet wat cultuur en dus ook het voortbestaan van het Geldmuseum betreft. Laten we hopen dat er een nieuwe en hoopvolle toekomst gloort voor het mooie en interessante verzamelgebied van munten en penningen. ■

Ans ter Woerds is assessor in het bestuur van Stichting De Beeldenaar en bestuurslid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP).

WEBSITES

www.icomon.org/en
www.muenzgeschichte.ch/inc/4801.html
www.muenzgeschichte.ch/downloads/INeN%2012%20Spring%202012.pdf
www.limcnet.org
www.onsnumis.org
www.xvcin.unime.it

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
 Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

International Art Medal Federation

bezoek ons op:

www.fidem-medals.org

Oriental Numismatic Society

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar

www.onsnumis.org

Muntmelange

PLUSPENNING

Zoals gebruikelijk ontdeed ik meteen na ontvangst *De Beeldenaar* 2012-4 van het cellofaan en bladerde ik het exemplaar snel door. Ik las direct de bespreking van Karel Soudijn over de pluspenning van Nicole Royers. Zelf bezit ik de besproken penning en omdat die binnen handbereik was, heb ik die tijdens lezing voor mij op mijn bureau geplaatst. Dit maakt het volgen van de beschrijvende verhandeling veel leuker en meerdimensionaal. Het werd helemaal bijzonder, omdat ik aanvankelijk dacht een ander exemplaar te bezitten dan die van Soudijn. Bij mij zitten de schoentjes namelijk links, waar ze bij hem rechts zitten. Eerst was ik erg verheugd. Zou Royers twee varianten gemaakt hebben en was ik zo gelukkig de andere variant in bezit te hebben? De vreugde duurde enkele seconden en ik concludeerde dat de

foto's van de penning gespiegeld zijn afgedrukt: ze zijn door de vierde dimensie gehaald.

WILLEM
ZUIDHOF

In een reactie schrijft Karel Soudijn: 'De schoenen steken dwars door de penning van Nicole Royers, dus ze zitten zowel links als rechts – namelijk afhankelijk van de vraag of je naar de voorzijde of naar de keerzijde kijkt. De penning is licht 'gevouwen'. Op de foto's in *De Beeldenaar* zie je niet zo goed wat de iets meer bolle kant is of de iets meer holle kant; misschien maakt dit ook iets uit bij het kijken naar de penning en het vergelijken met de foto's. Nicole Royers heeft haar penningen zo gegoten, dat elk exemplaar net iets anders is. In dit opzicht is elke penning dus uniek. Op mijn eigen exemplaar zit bijvoorbeeld de bloem bij het venster iets lager dan bij de penning op de foto's in *De Beeldenaar*'. Kortom niet twee varianten, maar veel meer.

MAASTRICHT, KORTE VAN KAREL V: ONBESCHREVEN VARIANT

Muntmelange is sinds jaar en dag het forum in de Nederlandse numismatiek om nieuwe ontdekkingen bekend te maken. Jaren geleden kon ik op deze plaats een koperen oord uit het jaar 1592 tonen, waarbij het muntteken boom van Den Bosch over de ster van Maastricht was geplaatst. Het muntje dat ik nu presenteert is een 'ontdekking' in dezelfde traditie. Het gaat hier om een koperen korte op naam van Karel V, geslagen te Maastricht in 1556. Voor de leek misschien al bijzonder, omdat Philips II al in 1555 zijn vader opvolgde als

hertog van Brabant, maar Philips muntte tot in 1557 op naam van zijn vader. Het bijzondere zit hem, als gezegd, in het muntteken. De ster van Maastricht is hier aangebracht over de hand van Antwerpen. Lang geleden zag ik al een exemplaar waarbij de ster over de hand geslagen was, maar hier gaat het om een mooi toonbaar exemplaar. Uniek is de munt niet, het is het derde exemplaar dat ik ken. Het verschijnsel is ook niet uniek. Enkele jaren geleden trof ik in een veilingcatalogus een gouden reaal van Philips II met 'ster over hand'. Dus ik hoop nog vaker een kleine ontdekking in dezelfde reeks hier te presenteren.

WILLEM VAN DEN
NIEUWENHOF

De Brabantse korte van Karel V, geslagen in 1556, is te vinden in het supplement van Van Gelder Hoc onder nummer 198-2b. De hier gepresenteerde variant heeft een diameter van 19 mm en een gewicht van 1,7 gram. Het omschrift op de voorzijde luidt: CA D.G.V.IMP.HIS(P) REX.56, muntteken ster over een hand geslagen. De keerzijde heeft slechts een klimmende leeuw in het veld en draagt verder geen omschrift.

Met dank aan Harold van der Kuijl

JANJAAP LUIJT

MUNT IN DE RECLAME

In de winter van 2009 startte de Deense Kristelig Fagforening (een vakbond) een reclamecampagne om nieuwe leden te werven. De hele campagne was geïnspi-

reerd op de middeleeuwse ridderscultuur. Onderdeel van de campagne was een advertentie waarin een ridder, zwaarden en schilden de hoofdrol speelden. Informatie over de hoogte van de contributie stond in een rond schild met een tekst in Gotisch schrift. Wie goed kijkt, kan hier een muntomschrift lezen: + MON NOVA (...). VCIS GELRE. Veel lezers van *De Beeldenaar* zullen dit omschrift herkennen als 'moneta nova aurea ducis Gelre', ofwel nieuwe gouden munt van het hertogdom Gelre. Hoewel een cartouche met de hoogte van de contributie het muntbeeld afdekt, is hier onmiskenbaar gebruik gemaakt van een afbeelding van een gouden rijder uit het einde van de veertiende eeuw. Een pikant detail van deze Gelderse munt is dat ze – net als veel andere Nederlandse navolgingen – gemaakt is van goud met lager gehalte dan de wettelijke voorschriften, zoals die golden voor deze van oorsprong Bourgondische munt. Voor de Deense vakbond is het te hopen dat deze munt niet symbool staat voor haar betrouwbaarheid.

NATIONAL NUMISMATIC COLLECTION

Als in 2015 in Washington het Smithsonian Institution's National Museum of American History zijn deuren opent, kunnen muntliefhebbers er de National Numismatic Collection bezoeken. Het in Dallas gevestigde bedrijf Dillon Gage Metals is een van de donateurs die deze nieuwe vleugel mogelijk maakt. Met zijn gift hoopt het ook anderen aan te zetten een bijdrage te leveren. 'Een van de vele voordelen van de nieuwe opstelling is dat het museum is staat zal zijn beduidend meer van zijn historische muntcollectie te tonen' aldus Terry Hanlon, president van Dillon Gage Metals.

De National Numismatic Collection is de omvangrijkste in zijn soort in

Noord-Amerika en een van de grootste ter wereld. De collectie telt 1,6 miljoen objecten, waaronder 450.000 munten, penningen en onderscheidingen en 1,1 miljoen stukken papiergeld.

Bijzondere stukken zijn onder andere een halve dubloen, de 1913 Liberty head nickel, drie typen van de 1804 silverdollar en twee van de drie bekende exemplaren van 's werelds duurste munt: de Double Eagle 1933. Recente aanwinsten zijn onder andere 6150 gouden munten, waaronder een vrijwel complete verzameling Verenigde Staten van de Josiah K. Lilly holdings, een veelheid aan Latijns-Amerikaans goud en veel zeldzame Europese munten uit Portugal, Oostenrijk en Polen.

JANJAAP LUIJT

FRIESE KWART GROOT VAN KAREL V NU OOK 'RETROUVÉ' IN NEDERLAND

In 2007 is in stortgrond afkomstig van het Rokin in Amsterdam een kwart groot van Karel V gevonden. Het muntje is geslagen in Leeuwarden in de periode 1527-1530 en behoort hiermee tot Karels tweede emissie (1521-1556). Hoewel de productie van dit munttype redelijk groot is geweest, is dit pas het tweede bekende exemplaar dat is teruggevonden. En dat terwijl het in de standaardliteratuur is vermeld als 'non retrouvé'.¹

De vondstmunt

Op de voorzijde van het muntje zien we het gekroonde wapen van Oostenrijk-Bourgondië. Van het omschrift is nog te lezen: (...)VS ROMA(...); het volledige omschrift zou KAROLVS ROMA IMPER (Karel, Rooms Keizer) hebben kunnen luiden. Veel van deze tekst is echter onleesbaar vanwege het onregelmatige

muntplaatje. De keerzijde toont een kort gevoet kruis met waarschijnlijk een naar links klimmende leeuw in het opengewerkte hart. In de kwartieren van het kruis staat afwisselend een lelie en een kroon. Hier dient, tussen de parelcirkels en in afgekorte vorm, de spreuk te staan die Karel V op vrijwel al zijn munten uit zijn tweede emissie plaatste: 'da mihi virtutem contra hostes tvos' (Geef mij kracht tegen Uw vijanden). Afgekort is dit DA MIHI VIRT COTR HOSTES TVOS en op het gevonden muntje is hiervan nog leesbaar: DA (...)RT COTR(...). Het muntteken van Leeuwarden, een

ARIE VAN
HERWIJNEN

*Kwart groot
Leeuwarden
(2x ware grootte)*

Productiecijfers van de Munt van Leeuwarden (1527-1530)		
Nummering Van Gelder & Hoc	Muntsoort	Oplage
185-8	Gouden karolusgulden	2.957
190-8	Zilveren reaal	1.185
191-8	Halve zilveren reaal	20.645
192-8	Stuiver	221.607
194-8	Kwart groot	111.385
195-8	Hollandse penning	94.940

naar links klimmende leeuw op een schild, is recht boven het kruis geplaatst en doorsnijdt de binnenste parelcirkel. De gevonden munt weegt 0,53 gram.

De muntreeks van Leeuwarden

De term ‘non retrouvé’ geldt volgens Van Gelder en Hoc voor de hele reeks uit de muntplaats Leeuwarden in genoemde periode. De feiten van de Leeuwarder muntreeks op een rijtje:

De oplage van de kwart groot die geslagen is in Antwerpen (Brabant; GH 194-1) en Brugge (Vlaanderen; GH 194-5) was beduidend groter dan de oplage van Leeuwarden. Maar veel kleiner waren de oplages voor dit munttype uit de munthuizen van Maastricht (Brabant; GH 194-2) en Kampen (Overijssel; GH 194-9). Deze laatste is volgens Van Gelder & Hoc ook niet teruggevonden. Dit geldt ook voor de kwart groot geslagen te Dordrecht (Holland; GH 194-6), waarvan geen rekeningen bekend zijn. Mogelijk is dit type niet geslagen. Over de muntreeks van Leeuwarden 1527-1530 is al heel wat geschreven. Pas in 1971 werden de toen bekende typen door Van Gelder toegeschreven aan Leeuwarden. Tot dat moment werd verondersteld dat het ging om munten geslagen te Luxemburg.² De gouden karolusgulden, de zilveren reaal en de Hollandse penning zijn tot heden niet teruggevonden. De halve zilveren reaal en de stuiver daarentegen wel.³ De twee grootste denominaties, de gouden karolusgulden en de

zilveren reaal, zou men mogen verwachten in schatvondsten die zijn samengesteld uit dergelijke munttypes. De kwart groot en de Hollandse penning waren niet interessant voor schatvorming en moeten dus los worden teruggevonden. Van de kwart groot zijn nu twee exemplaren teruggevonden; het eerste exemplaar kwam letterlijk boven water tijdens baggerwerkzaamheden in Mechelen (België).⁴ En nu dus ook in Amsterdam.

Het munthuis in Leeuwarden

In mei 1526 is op verzoek van de Staten van Friesland de Generaalmeester van de munt Thomas Gramaye naar Leeuwarden gestuurd om er een munthuis in te richten en het nodige personeel aan te stellen. Franck van Papevelt werd op 4 april 1527 aangesteld als muntmeester; Jan Rataller werd waardijn en als stempelsnijder werd Jacob Ysbrantsz. aangetrokken. De financiële resultaten bleken echter te klein om het munthuis draaiende te houden, zodat het al drie jaar na opening weer werd gesloten.⁵

Het muntteken van Leeuwarden

Het gevonden muntje draagt het muntteken van Leeuwarden; een naar links klimmende leeuw op een schildje. Het is echter op een bijzondere manier aangebracht. Van Gelder merkt hierover op: ‘Het verdient de aandacht dat op de mij bekende exemplaren van de halve reaal en van de stuiver het wapentje achteraf in de stempel is aangebracht (de parelrand tussen omschrift en veld loopt binnen het schildje door!); het is dus in de meest letterlijke zin aan het uit Brussel ontvangen “patroon”, waarop het in Leeuwarden alsnog te kiezen teken niet was ingevuld, “toegevoegd”, geheel in overeenstemming met de ontvangen instructie’.⁶ Van Gelder kende geen exemplaren van de kwart groot, omdat die pas na zijn publicatie zijn teruggevonden. Maar het door hem beschreven

fenomeen is exact zo te zien op het afgebeelde muntje uit Amsterdam.

NOTEN

1. VAN GELDER / HOC 1960, 93.
2. VAN GELDER 1971 en 1980.
3. VAN GELDER 1980; VAN LEEMPUT / WAERZEGGERS 1999.
4. VAN LEEMPUT / WAERZEGGERS 1999, 219.
5. VAN GELDER 1950, 28.
6. VAN GELDER 1980, 218.

LITERATUUR

H. ENNO VAN GELDER 'Muntslag van Karel V te Leeuwarden' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1950) 27-30.

H. ENNO VAN GELDER 'Nogmaals de Leeuwarder munten van Karel V' *De Geuzenpenning* (1971) 2-3; tevens in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1980) 217-218.

H. ENNO VAN GELDER / MARCEL HOC *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols 1434-1713* (Amsterdam, 1960; Supplement 1964).

A. PUISTER 'Leeuwarder munten van Karel V teruggevonden?' *De Geuzenpenning* (1964) nr. 2, 21-22.

C. VAN LEEMPUT / R. WAERZEGGERS 'Een Friese pasmunt van Karel V eindelijk teruggevonden' *Jaarboek EGMP* (1999) 217-220.

WEEST GEWAARSCHUWD

Recent moest ik voor mijn werkgever voor een overleg naar Den Haag en zag daardoor de kans schoon om ook nog even het Nationaal Archief aan te doen. Niet vanwege een numismatisch onderwerp, maar platweg om een genealogisch pad te verkennen. De betreffende archiefdoos was snel gevonden. Maar, toen liep ik Albert Scheffers tegen het lijf. Eén brok dynamiet, hij is de verpersoonlijking van Mars en geeft meer energie. Pufff... Voordat ik het wist, werd ik meegesleept naar zijn studietafel en deelgenoot gemaakt in oorspronke-

lijk archiefonderzoek. Vervolgens werd ik wegwijs gemaakt in de hoofdstukindeling van zijn uitdijende publicatie. Het had veel weg van de oerknal en wat daar op volgt. Voor ik het wist, zaten we tussen de originele archiefstukken, in de hoofdstukindeling, paragrafen en voetnoten en kwam ik bijna tijd te kort voor mijn eigen hoofddakte die dag. Gelukkig is het me nog gelukt een kopie te maken van het stuk waarvoor ik kwam: een rekest aan het Hof van Holland ener mijner voorvaderlijke verwanten. De moraal van dit verhaal: hoeft u voor numismaten als u nog moet werken. ■

JAN DE VRIES

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?

Dat kan op: www.mevius.nl

Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16^e tot en met de 21^e eeuw.

Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.

Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen

Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Berichten uit het Geldmuseum

‘Hollands Glorie’

In 2011 gaf het Koninklijk Huisarchief een bijzondere collectie penningen in langdurig bruikleen aan het Geldmuseum in Utrecht. Een selectie van de circa 2400 stukken in deze verzameling

die deel uitmaakt van de collectie van het Huis Oranje-Nassau, wordt nu voor het eerst gepresenteerd aan het grote publiek. De penningen tonen een glimp uit het leven van de Oranjevorsten vanaf Koning Willem I. Belangrijke gebeurtenissen, zoals geboorten, huwelijken, begrafenissen, oorlogen, jubilea en binnen- en buitenlandse bezoeken zijn in goud, zilver en brons vereeuwigd.

Recent is duidelijk geworden, dat het ministerie van oc&w voornemens is het museum met ingang van 2013 te korten op de meerjarige subsidie. In tegenstelling tot eerdere berichtgeving in diverse media is het GeldMuseum echter niet van plan zijn deuren te sluiten. Het succesvolle museum (met steeds toenemende bezoekersaantallen) is momenteel in overleg met de overige Founding Fathers hoe dit tekort in de exploitatie kan worden opgevangen. Met de opening van *Hollands glorie* benadrukt het museum opnieuw zijn maatschappelijke relevantie.

Naast *Hollands glorie* is op dit moment ook de actuele expositie *SNEL GELD, over geld en misdaad* te zien, evenals de uitdagerende educatieve programma's met de thema's 'Wat doen mensen met geld?' en 'Wat doet geld met mensen?' ■

Dit artikel is een bewerking van het persbericht.

Hollands Glorie tot en met 22 september 2013.
www.geldmuseum.nl

Nieuws, tentoonstellingen en oproepen

TENTOONSTELLINGEN

Snel Geld, over geld en misdaad

Geld en misdaad zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden; veel misdaden worden gepleegd vanuit hebzucht en de wens om snel en gemakkelijk veel geld te bezitten. In de gezinstentoonstelling *Snel geld* wordt aan de hand van tien thema's uit de doeken gedaan hoe geld-criminelen door de eeuwen heen te werk zijn gegaan. Diefstal, vervalsing, fraude en oplichting zijn maar een paar voorbeelden van manieren om op een misdadige manier aan geld te komen. Iedereen die met geld te maken heeft, heeft ook te maken met de gevolgen van misdadig gedrag. Zo moeten we goed opletten hoe we met onze pin- en inlogcodes omgaan of waar we ons geld bewaren. Maar ook banken en de overheid kunnen doelwit zijn van dieven, hackers of vervalsers. Bovendien een

uiterst actueel onderwerp; de kranten staan er bol van. Het Geldmuseum beheert ook veel valse munten en bankbiljetten. Zelfs de inventarissen van twee valsemunterwerkplaatsen worden in het museum bewaard. Deze zaken zijn voor het eerst in onderlinge samenhang te zien.

Di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur.
Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Naar Buiten!

Tot en met 4 februari 2013 toont het Museum Geelvinck Hinlopen Huis in hartje Amsterdam de expositie *Naar Buiten!* De bewoners van stadspaleizen, zoals het Geelvinck Hinlopen Huis, woonden een belangrijk deel van het jaar op hun buitenplaatsen. De tentoonstelling geeft een beeld van het leven op de buitenplaats. Het Geelvinck Hinlopen Huis heeft de Vereniging voor Penningkunst uitgenodigd met penningen een bijdrage te leveren aan deze expositie.

Tot en met 4 februari 2013. Wo.-ma. 11 tot 17 uur.
Museum Geelvinck Hinlopen Huis,
Keizersgracht 633, Amsterdam.
www.geelvinck.nl

'Hollands Glorie'

Een selectie van de penningen uit het bezit van het Koninklijk Huisarchief toont een glimp uit het leven van de Oranjevorsten vanaf Koning Willem I. Belangrijke gebeurtenissen, zoals geboorten, huwelijken, begrafenissen, oorlogen, jubilea en binnen- en buitenlandse bezoeken zijn in goud, zilver en brons vereeuwigd.

Tot en met 22 september 2013. Di.-vr. 10-17 uur, za.-zo. 12-17 uur. Geldmuseum, Leidseweg 90, Utrecht.
www.geldmuseum.nl

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

C. Teulings
p/a Geldmuseum
Postbus 2407
3500 GK Utrecht
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Ewoud de Jong
Park Hoornwijk 35
2289 CZ Rijswijk
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
P.H. Bloemer
Kruithuisstraat 110
1018 WW Amsterdam
tel. (020) 6730180
bloemer@xs4all.nl

INTERNET

Naar aanleiding van de aankondiging van de digitale publicatie van tijdschrift *Moneta* van de Ottawa Numismatic Society in het vorige nummer van *De Beeldenaar* laten ook twee andere periodieken weten dat zij gratis digitaal raadpleegbaar zijn. Kijk hiervoor op www.muenzenwoche.de en www.coinsweekly.com.

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek

Het laatste atelierbezoek van 2012 is wederom gepland voor de laatste zaterdag van de maand. Dit bezoek staat open voor alle lezers van *De Beeldenaar*. Op 24 november is Heleen Levano bereid bevonden om hen te ontvangen in Broek in Waterland. Aanmelden per e-mail: maja@agandau.nl. Vermeld uw naam en adres. Met de bevestiging van uw aanmelding ontvangt u tevens gegevens over de exacte tijd van de bijeenkomst.

Workshop penningen

Binnenkort start Niko de Wit in zijn atelier een workshop penning ontwerpen. De exacte tijdstippen worden in

overleg met de deelnemers bepaald. Een inhoudelijk goede penning, valt of staat met het beeldconcept. Daarom wordt hier veel aandacht aan besteed. Uiteraard wordt het liefst uitgegaan van een eigen idee of onderwerp. Belangrijk is echter, dat men oog krijgt voor een leerszaam en avontuurlijk ontwerpproces. Een open mind is daarvoor onontbeerlijk. Voor zowel abstracte als klassieke penningen kan de deelnemer aan deze workshop terecht. Kosten € 220 voor 10 keer 2,5 uur of 5 keer 5 uur. E-mail nikodewit@freeler.nl; tel. (013) 5363896 of (06) 28806051. www.nikodewit.nl

Lezing 9de Coin Event Herentals

Tijdens de internationale numismatische beurs te Herentals geeft Céline Ben Amar, Egyptoloog en professioneel numismaat bij het Koninklijk Penningkabinet te Brussel, een lezing met de titel Goden en symbolen op munten van Alexandrië. Bezoekers aan de beurs kunnen de voordracht gratis bijwonen. ■

Zondag 9 december 2012, 10:30 uur. De Vossen-berg, Markgravenstraat 93, B-2200 Herentals. www.numismatica-herentals.be

Tarieven 2013 voor losse abonnementen

Stichting De Beeldenaar heeft de tarieven voor de losse abonnementen voor de komende jaargang vastgesteld. Als gevolg van de inflatie en gestegen verzendkosten zijn de tarieven als volgt:

- abonnees in Nederland € 27 (was € 25 sinds 2006)
- abonnees in Europa € 39 (was € 37,50 sinds 2009)
- abonnees in het overige buitenland € 45 (ongewijzigd)

Het afzonderlijke tarief voor abonnees in België komt te vervallen en is voortaan gelijk aan dat voor abonnees in Europa.

Leden van de Vereniging voor Penningkunst (vPK) en het Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) blijven *De Beeldenaar* ontvangen als onderdeel van hun lidmaatschap. De hoogte van de contributies voor die verenigingen zijn vastgesteld door de algemene ledenvergaderingen.

muntalmanak 2013

30^e editie

munt- almanak 2013

Bataafse Republiek • Koninkrijk Holland • Franse inlijving
Koninkrijk der Nederlanden • Euromunten Nederland
Curaçao • Nederlandse Antillen • Aruba
Nederlands West-Indië • Suriname • Nederlands-Indië
Nederlandse munt- en bankbiljetten
Euromunten • Eurobankbiljetten

officiële uitgave
Nederlandse vereniging van munthandelaren

inclusief bankbiljetten- en eurocatalogus

Bataafse Republiek

Koninkrijk Holland

Franse inlijving

Koninkrijk der Nederlanden

Euromunten Nederland

Curaçao

Nederlandse Antillen

Aruba

Nederlands West-Indië

Suriname

Nederlands-Indië

Munt- en bankbiljetten

Euromunten 20 landen

Eurobankbiljetten

Verkrijgbaar bij uw (NVMH-)
leverancier voor €16,⁹⁵

www.nvmh.nl

MUNTEN- EN POSTZEGELORGANISATIE

VEILINGEN & TAXATIES

MUNTEN, POSTZEGELS, BANKPAPIER, ETC.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

KANTOORADRES MPO: ENERGIEWEG 7, 3401 MD IJSSELSTEIN
TEL: +31 (0)30-6063944 - FAX: +31 (0)30-6019895 - WWW.MPO.NL

Munthandel Verschoor

*Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten*

*1762. OPENEN VAN DE MUNTBUS VAN HARDERWIJK ONDER
MUNTMEESTER C.C. NOVISADI. Door G. van Moelingen*

*Vz. Mercurius met in zijn rechterhand een slangenstaf, die op een geldkist rust,
in zijn linkerhand houdt hij een geldbuidel op. In de verte koopvaardischepen.*

Omschrift: COMMERCIA DITANT POPULUM. In de afsnede: G:V:M:F:

*Kz. Het wapen van Gelderland gehouden door twee leeuwen, binnen een
cartouche: ILLUSTR. DELEGATIS / GELRIÆ ET ZUTPH. / PRÆFECTIS QUE
REI / NUM. FOEDE. BELGII / PECU. C.C. NOVISADI / PROBATA. / 1762
zilver, 39 mm., 21.68 gram. VvL.366*

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

**OVERWEEGT U
UW VERZAMELING
TE VERKOPEN?**

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

**Internationale
veilingen**

Bel ons voor een vertrouwelijk
en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuvenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

Onze
veiling
catalogus
op aanvraag

www.nmv.nl

